

Dr. S. Ali Hüseyinîzade

Peygamber ve Ehlibeyt'in Eğitimsel Siyeri Evlat Eğitimi

Cilt I

 el-Mustafa
yayinlari

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Dr. S. Ali Hüseyin zade

Peygamber ve Ehlibeyt'in
Eġitimsel Siyeri
Evlat Eġitimi

Cilt I

Çeviri
Nurcan ALTUN

el-Mustafa Yayınları: 7

ISBN: 978-605-85969-7-9

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2013

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

Peygamber ve Ehl-i Beyt'in Eğitimsel Siyeri

Birinci Cilt: Evlat Eğitimi

Eserin özgün adı:

سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت جلد ۱ تربیت فرزند

Sire-yi Terbiyeti-yi Peyâmbere ve Ehl-i Beyt, Terbiyeti Ferzend

Yayın Yönetmeni

Dr. Resul Abdullahi

Yazar

Dr. S. Ali Hüseyinîzâde

Çeviri

Nurcan Altun

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Dr. Fazıl Ağış

Sayfa Düzeni

İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

Birinci Baskı

İstanbul, Temmuz 2013

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

www.elmustafa.com.tr • el-mustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken.....	9
› Önsöz.....	13
Araştırma Yeri.....	13
Araştırmanın Gerekliliği ve Önemi.....	14
Projenin Hedefleri.....	16
Projenin Aşamaları.....	17
Engeller ve İmkânsızlıklar.....	18
Projenin Özellikleri.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM Bütünlük ve Temeller

Birinci Konu: Sözcük Tanıma	23
1- Siyer (sîre).....	23
2- Sünnet.....	25
3- Eğitim (Terbiye).....	26
4- Ehl-i Beyt (a.s) ve İsmet.....	27
5- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) Eğitimsel Siyeri.....	29
İkinci Konu: Siyerin İtibarı ve Delil Oluşu.....	30
Üçüncü Konu: Siyer Kaynakları ve İspat Yolları.....	32
1- Kur'ân-ı Kerim.....	32

2- Haber	33
3- Tarih	36
Dördüncü Konu: Siyerin İşlevleri ve İşaret Ettikleri.....	37
1- Fıkhi-Usûlî Bakış.....	37
2- Eğitimsel Bakış	42

İKİNCİ BÖLÜM

Evlat Eğitimi için Ortam Hazırlama

Evlat Eğitiminin Önemi ve Zarureti.....	53
Ayetlerde ve Rivayetlerde Evlat	57
Evlat Eğitiminde Tesir Eden Etkenler	60
Evlat Eğitiminde Ortam Hazırlayıcı Etkenler.....	64
a) Doğumdan Önce Ortam Oluşturan Etkenler.....	64
b) Doğumdan Sonra Ortam Oluşturan Etkenler	77
Bölüm Özeti	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çocuğun Temel İhtiyaçlarına Yönelmek

1- Çocuğa Sevgi	104
Çocuğa Sevgi Hakkında Bazı Noktalar.....	113
2- Emniyetin Sağlanması.....	116
3- Çocuğun Saygınlığı ve Yüceliği.....	121
Çocuğa Saygı Göstermenin ve Onu YüceltmeninEğitimsel Etkileri.....	123
Çocuğa saygı Gösterme ve Onu Yüceltme Üslupları.....	126
4- Çocukla Oyun	133
Çocuk Eğitiminde Oyunun Rolü ve Önemi	138
Çocukların Oyunu Hakkında Bazı Noktalar	142
Bölüm Özeti	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Eğitimsel Usûl ve Yöntemler

a) Evlat Eğitimi Usûlü	149
1- Çocuğun Özgürlüğü	149
2- Gözlem ve Gözetim	151
3- Eşitliğe Riayet Etmek ve Ayrımcılıktan Kaçınmak	159
4- Katılık ve Kabalığa Karşı Yumuşaklık ve İncelik	165
b) Evlat Eğitimi Yöntemleri	167
1- Doğruluk ve Sadakat	167
2- Ödül ve Takdir	171
3- Sapma Ortamını Kaldırmak	172
4- Emretme ve Yasaklamadan Kaçınma	175
5- Kusur Bulma ve Sitemden Kaçınma	178
6- Fiziksel Cezadan Kaçınmak	181
Bölümün Özeti	184

BEŞİNCİ BÖLÜM

Evladın Öğrenimi

1- Evladın Öğreniminin Önemi	187
2- Öğretimin İçeriği	191
a) Okuma Yazma Öğretimi	191
b) Kur'ân Öğretimi	192
c) Âdâp Öğrenimi	193
d) Fıkıh ve Hadis Öğretimi	196
e) Hikmet Öğretimi	197
Bölümün Özeti	201
› Kaynaklar	203

Başlarken

İç şüphesiz Allah katındaki en önemli ve en yüce merteye bir kulun ilim öğrenmesi, öğrendiklerini bizzat kendisinin pratiğe dökmesi ve sonrasında tertemiz yeni nesiller yetiştirmesidir. Zira ilim, peygamberlerin mirasıdır. Bu hususta masumlardan birbirinden anlamlı ve güzel hadisler nakledilmektedir:

“Kim ilim elde edeceği bir yola girerse Allah da ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler ilim talibinin üzerine -yaptığı şeyden hoşnud olduklarından dolayı- kanatlarını gererler. Âlime gökte ve yerde olanlar hatta sudaki balıklar istiğfar getirip onun için Allah’tan bağışlama dilerler. Âlimin âbide olan üstünlüğü dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz âlimler peygamberlerin vârisleridir. Muhakkak ki peygamberler, ne bir dinar ne de bir dirhem miras bırakmazlar. Ama onlar ancak ilmi miras bırakırlar. Kim de ilmi alırsa, mirastan büyük bir pay almış olur.”

Eğitmenlik mesleği peygamberlerin ve masum imamların mesleğidir. Peygamberler fitratı üzere kala bilenleri, kendisine elini uzatanları, hakka susamışları eğitmek ve bir o kadar da sapkınlığa, dalalete, bataklığa düşmüş insanlığı kurtarıp yaratıcısına kul olmalarını hatırlatmak ve Rablerini tanımaları için Yüce Allah tarafından tebliğ vazifesiyle görevlendirilen hidayet önderleridir.

Allah Resulü (s.a.a) eğitimde kolaylaştırıcı metotlar takip etmeyi, sabrı ve tahammülü teşvik ve tavsiye etmiş; öfkeye ve şiddete yer verilmemesini istemiştir. Nitekim bir sözünde: ‘Öğretin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın, öfkelendiğiniz zaman susun!’ demiş ve ‘öfkelendiğiniz zaman susun!’ Sözüünü üç defa tekrar etmiştir.

Haddizatında her insan potansiyel olarak eşrefi mahlûkattır. İnsanın üstün bir varlık olarak, bu âlemde var olması onun için büyük bir değerdir. Bu değer insandan insana, (adeta) bir ucu negatif sonsuza, diğer ucu pozitif sonsuza doğru uzayıp gitmektedir. Bu uzantıda insanın yerini belirleyen yegâne olgu ise aldığı eğitimle kazandığı birikimdir. İyi bir eğitimden geçen meleklerin önünde secdeye kapandığı Adem de olabilir yahut aksine iyi eğitiminden geçmeyen, kendisini yetiştirmeyen esfele safilin de olabilir.

Var olduğumuzun farkında bulunsak da bulunmasak da, var olduğumuz andan itibaren ruhumuza, hayalimize, gönlümüze, aklımıza akan her şey eğitimin bir parçası olarak bize ulaşmaktadır. Bizler insan olmamız hasebiyle iç dünyamızda taşıdığımız duyguların tamamı eğitilmekte, aklımız; bilimsel verilerin hayretengiz sonuçlarıyla büyülenmekte, kalbimiz; gerek bu bulgular, gerekse başka duygularla evrendeki olayların Yaratıcısına aşk ve muhabbetle bağlanmakta, ruhumuz; bu bağlantıdan terennüm eden dua ve zikirlerle doymaktadır.

Günümüzde eğitimin ne kadar önemli olduğuna dair bilinç düzeyi eskiye nazaran daha yüksektir ancak Müslümanlar, modern çağın karmaşası ve bilgi kirliliği içerisinde neyi kendilerine örnek alacaklarını şaşırılmış vaziyettedirler. Belki birçok hadis kaynağına ulaşabilmekte ama eğitimle ilgili spesifik bir kaynağa ulaşamamaktadırlar.

Dolayısıyla eğitimin önemini bilmek ve bunu uygulamaya çalışmak kadar, hangi metodun uygulanması gerektiği ve neyin nasıl yapılması gerektiği de çok önemlidir. Kimi zaman doğru zannedilen metotların aslında eğitilenin

ruhunda telafi edilemez büyük yaralar açtığı hepimizin malumudur.

Bu yüzden insanoğlu her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da ilahi öğretilere muhtaç, masumların yol göstermelerine gereksinim duy-maktadır. Lakin Kuran ayetlerinden, masumlardan ve ilahi saadet yolunun öğretmenleri tarafından bildirilenler dağınık vaziyettedir.

Hamdolsun alanında uzman çok kıymetli araştırmacılarımız bu ayet ve hadisleri bir araya toplayarak, mantıklı bir düzenle sıralayarak ve pozitif bilimlerin de deneyimlerinden yararlanarak bizlere çok kıymetli üç ciltlik bu eseri sunmuşlardır.

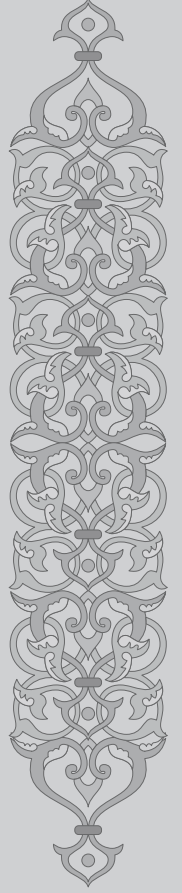
Peygamber ve Ehl-i Beyt'in Eğitimsel Siyeri ana başlıklı bu serinin 1. cildi Evlat Eğitimi, 2. cildi Dinî Eğitim ve 3. cildi Ahlâkî Eğitim'dir.

Bu kitaplar eğitim bilimleri ve ilahiyat öğrenimi gören lisans ve lisansüstü öğrencileri için kaynak kitap unvanıyla hazırlanmıştır. Üniversite camiasının dışında konuya ilgi duyan başkalarının da bu seriden faydalanacağını umuyoruz.

Değerli üstatlardan ve görüş sahiplerinden bizimle işbirliği yaparak, bize yol göstermeleri ve önerilerde bulunarak bu eserin geliştirilmesi ve toplumun ihtiyacı olan konularda başka eserlerin hazırlanması hususunda yayınevimize yardımcı olmalarını rica ediyoruz.

Son olarak el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği bilim kuru-lundaki sayın üyelerine ve bu eserin tamamlanmasında ve tüm hazırlık-larda pay sahibi olan değerli dostlara, özellikle de değerli yazarlara, başarılı çevirisiyle Nurcan Altun, kitabın tashih ve redaktesiyle büyük desteğini aldığımız Dr. Fazıl Ağış ve editörümüz Yusuf Tazegün'e çabaları için takdir ve teşekkürlerimizi sunmayı borç biliyoruz

el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği
el-Mustafa Yayınları

Önsöz

Bu eserin asıl konusuna (siyere) başlamadan önce Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerini araştırma yöntemleri ve eserin nasıl ortaya çıktığı hakkında değerli okurlara bir rapor sunmamız uygun olacaktır.

Araştırma Yeri

Medrese ve Üniversite Araştırma Kurumu Eğitim ve Öğretim Grubu, uzun dönemli programlarının hedeflerine ulaşabilmek için, kısa dönemli telif ve tercüme gibi projelerinin yanında, bazı temel ve uzun dönemli araştırmaları da ilke edinmiştir. Bu projeler:

- 1- Müslüman düşünürlerin eğitim düşünceleri, beş cilt.
- 2- İslâm eğitimi düzeni, beş cilt.
- 3- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri, dört cilt.
- 4- İslâmî eğitim alanında Kur'ân, rivayet ve siyere dayalı noktalar.

Marifet erbabı ve eğitim ustalarına takdim edilen önünüzdeki eser, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri araştırma projesinin ilk kitabıdır. “Bütünlük ve Temeller” ve “Çocuk ve Evladın Eğitimi” gibi konuları içermektedir. Diğer kitaplar ise “Dinî Eğitim”, “Ahlâkî Eğitim”, “Siyerde Öğretim” gibi başlıklara sahiptir.

Hatırlatmak gerekir ki; bilimsel ve incelemeli bir şekilde İslâm açısından eğitim ve öğretim konularını işleyen İslâm eğitimi ve Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) eğitimsel siyeri projeleri, üniversite düzeyinde derslerin temel ve/veya yardımcı ihtiyaçlarına cevap vermek ve yine görüş sahiplerinin, öğretmenlerin ve eğitimcilerin ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda hazırlanmıştır. Aynı şekilde, birlikte çalışmanın yanı sıra, proje görevlilerinin araştırmaya yönelik çabaları ve kapsamlı müşaverele-riyle, ayet ve rivayetlerden eğitimle ilgili konuların bir araya toplanması ve yeni konularda kâmil tahkik yöntemleriyle temel, işlevsel, teorik ve alan incelemeleri için ortam hazırlanması imkânı oluşturulmuştur. Bu projelerin sonunda, yeni alanlara giriş yapmak için, İslâmî eğitime dair genel bir bakış açısına ulaşmak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Gerekliliği ve Önemi

Bu konunun gerekliğini ve önemini anlatabilmek için birkaç noktanın hatırlatılması uygun olacaktır.

1- Peygamber'in (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar'ın (a.s) sünnetinin konum ve itibarına ve onların ümmetin hidayetindeki yüce şan ve mertebelerine binaen Müslümanlar, İslâm tarihinin başlangıcından beri şu iki hususa özen göstermişlerdir:

- a) Onların sözlerini ve hadislerini toplamak;
- b) Onların amelî davranışlarını ve yöntemlerini kaydetmek.

Şia ve Sünni tarih kaynakları açıkça göstermektedir ki, Peygamber'in (s.a.a) ashabı, O'nun ismetine olan inançları ve Kur'ân-ı Kerim'in O'nu takip etmeyi tekitle tavsiye etmesiyle, tüm nesillere ve geleceğe örnek olması ve dersler alınması için Peygamberimiz'in (s.a.a) tüm hareketlerini, vakarını (ağırbaşlılığını), amellerini ve davranışlarını nimet bilerek kaydetmişlerdir. Bu esas üzere tarihçiler bu kıymetli mirası korumak ve Onun ahlâkî, siyasi ve toplumsal yaşamının değişik açılarını nakledebilmek için aşırı dikkat göstermişlerdir. Öyle ki işi sadece Peygamber'in (s.a.a) özelliklerini anlatmak olan ve "vassâf" adıyla tanınan kişiler vardı.¹ Diğer ta-

¹ Beyhakî, Ahmed bin Hüseyin; Delâilu'n-Nübüvvet ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi'sh-Şeriat, C. 1, s. 258.

raftan rivayet kaynaklarından bazıları Peygamber'in (s.a.a) siyerini nakleden hadislere ayrıldı ve hatta bu alanda özel kitaplar yazıldı.²

Bu usûl, İmamlar'ın (a.s) ashapları ve onları sevenler tarafından, o yüce İmamlar için de kullanılmış ve amelî siyerleri kaydedilerek nakledilmiştir.³

Hatırlatılanlara ek olarak tarih, bize sonraki nesillerde de Müslümanların, çocuklarını nebevî siyere ve sünnete âşina kılmak ve çocuklarının O'nun (s.a.a) davranışlarını ölçü edinerek örnek almaları için çalıştıklarını göstermektedir.⁴

2- Ashabın ve muhaddislerin Peygamber'in (s.a.a) ve diğer Mâsûmlar'ın (a.s) siyerini kaydetme, öğrenme ve öğretmeye gösterdikleri özenin kökü, onların yanında siyer ve sünnetin değerli ve hüccet oluşuna ve yine sünnetin fikhî, ahlâkî ve eğitimsel role sahip oluşuna dayanır.

Bu kitabın ilk bölümünde siyerin rolü ve değişik ilimlerde, farklı kullanımları incelenecektir. Zira Mâsûmlar'ın (a.s) siyeri, usûlî ve fikhî çıkarımlara kaynak olduğu ve fikhî kaynaklarda hadisleri tamamlayıcı rol üstlendiği gibi, ahlâkî ve eğitimsel açıdan da destekleyici, örnek oluşturu ve benzeri roller üstlenebilir, öğretim yöntemleri sunabilir.

Bununla birlikte siyerin "tarihsel nakli" de tarihi bir değere sahiptir. Aynı şekilde siyerin itibarı ve hüccet oluşundan dolayı araştırılması, tahlili ve düzenlenmesi de fikhî, şer'î ve dinî değere sahiptir. Bu konu gözden kaçırılmamalıdır.

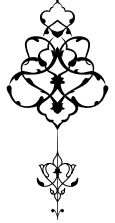
3- Hadis metni gibi araştırılması ve dikkat gösterilmesi gereken siyer kaynaklarından daha iyi faydalanmak için bu araştırmaların mantık ve ilmî metotlar esası üzerine kurulması gerekir. Ek olarak, hadislerin aksine siyer hakkında bu tür araştırmaların daha az yapıldığı konusuna dikkat edilmelidir.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerini tahlil ederek değerlendirmeyi kolaylaştıran unsurlardan birisi, davranışlarını sınıflandırarak kısımlara ayırmaktır.

² İbn-i Hişam; Es-Siretu'n-Nebeviyye. Siretu İbni Kesir; Siretu İbni İshak ve benzeri.

³ İbn-i Cevzî; Saffetu's-Sufuh, İbn-i Cevzî'nin torunlarından Tezkiretu'l-Havas.

⁴ Suveyd, Muhammed Nur bin Abdulhafiz; Et-Terbiyetu'n-Nebeviyyeti li't-Tıfl.

Örneğin; siyerlerin ahlâkî, toplumsal, ailevî, siyasî, askerî ve benzerleri şeklinde gruplandırılması, onlardan daha iyi faydalanılması ve tanınması imkânını sağlamaktadır.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinin önemli konularından biri eğitim konusudur. Aslında diğerlerinin şahsiyeti ve davranışları üzerinde etki bırakan tüm davranışlarının bir araya toplanması, İslâmî eğitim alanındaki araştırmalar için değerli bir birikim olabilir.

Dikkat çeken bir nokta da Mâsûmlar'ın (a.s) hidayet etmek, eğitmek ve öğretmekle tanındıkları, bunun da tecellisi en fazla davranışlarında olduğu hâlde, bu alanda hazırlanmış eserler ya da muteber araştırmalar çok azdır. Şimdi siyasî, toplumsal ve ahlâkî siyerlerle ilgili daha fazla esere ulaşılabilir. Diğer taraftan ahlâk ve eğitimin iç içeliği, siyer içerisindeki eğitim ve öğretimle ilgili özel ve cüz'î birçok anlamın ve başlığın, siyere eğitim açısından bakılmamasından dolayı gözden kaçırılması, bu alanda görülen eksikliklerdendir.

Kısaca anlatılanlara dikkat edilirse bir ölçüde bu konunun ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine, eğitimin özel anlamıyla bakılarak tahlil edilmesinin önemi anlaşılabılır.

Bu proje de eksikliklerden bir kısmını giderebilmek için hazırlanmıştır. Bu alanda ileriye bir adım olması ümit edilir.

Projenin Hedefleri

Bu araştırmanın hedefi, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) sözlü ve fiilî siyerlerine ulaşmak ve bunların kurallarını keşfederek bir düzene kavuşturmaktır. Diğer bir deyişle, bu araştırmanın genel hedefleri şunlardır:

- 1- Eğitim siyerlerinin bir araya toplanarak yöntemlerinin incelenmesi;
- 2- Siyerleri düzenleyip yapılandırmak;
- 3- Siyere hâkim olan kuralları çıkarmaya ortam hazırlamak ve bunları geniş ve kapsamlı bir projede Mâsûmlar'ın (a.s) sözleriyle ilişkilendirmek.

Bu projenin kaynakları ve teorileri, bir olaylar zinciridir ki, bir kısmı birinci bölümde incelendi ve diğer bir kısmı varsayım olarak konunun içinde işlenmiştir.

Projenin Aşamaları

Bu proje aşağıdaki aşamalardan geçmiştir:

1- Birinci aşamada “İlk proje” hazırlandı ve başlangıç mütalaaları yapıldı ve konunun değişik boyutlarını keşfedebilmek için defalarca meşveretler (görüş alış veriş) edildi. Sonra kitapların ve kaynakların tanınmasına geçildi.

2- Bundan sonra çerçeve, fihrist, ayrıntılı proje ve konular ve ara başlıklar belirlendi.

3- Sonra kaynakları tarama ve bölüm fihristleri temelinde, kaynaklar fişlendi ve araştırmacılar tahlillerini ve görüşlerini fişlere yazdılar.

4- Fiş alınırken grup toplantılarında fişler incelendi, tahlil edildi. Tüm ayetlerin, rivayetlerin veya tarihî nakillerin başlıkları ve işaretleri çıkarılarak muteber çıkarım yöntemleriyle listelendi. Diğer bir deyişle fişler tahlil edilerek listelendi. Fişlerin tahlili ve incelenmesi aşamasında -özel anlamıyla- eğitim siyeriyle ilgili fişler, diğer siyerlerden dikkatle ve titizlikle ayrıldı. Fişlerin anlaşılıp tefsir edilmesinde muteber yöntemler kullanıldı. Rivayetlerin ve siyerlerin senetlerinin incelenmesinde kabul edilmiş ölçüler kullanılmasına özen gösterildi.

5- Önceki aşamanın ardından fişlerde yeni başlıklarla karşılaştırılması veya siyerde projenin başında var olan bazı başlıklarla ilgili konusunun bulunamaması yüzünden - ki bunlar; kaynak, usûl, yöntemler ve âdâplar gibi başlıklar esasına göre oluşturulmuştu- bahsedilen proje yeniden gözden geçirilerek, değişik eğitim dalları temelinde yeni bir yapı şekillendirildi.

6- Sonunda projeyi oluşturan araştırmacılar dört ciltlik kitap kalıbını kişisel olarak üstlendiler ve müdür ve gözlemci danışmanın incelemesi ve son görüşlerini belirtmesiyle proje tamamlandı.

Engeller ve İmkânsızlıklar

Bu araştırmada daha en başından engeller, zorluklar ve imkânsızlıklar olacağı öngörülmüştü. Bunlara ek olarak iş sırasında başka engeller ve imkânsızlıklar da baş gösterdi. En önemlileri şunlardı:

1- Uygun bir geçmişin yokluğu ve konuya bilimsel ve incelemeye yakın kaynak eksikliği.

2- Siyerlerin, geniş rivayet ve tarih kaynaklarına yayılmış olması.

3- Rical kurallarının tarihî kaynaklara uygulanamaması, birçok tarihî olayın ve bu tür konularla ilgili rivayetlerin senetlerinin değerlendirilememesi.

4- Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine ve davranışlarına hangi vaziyet ve hâllerin hâkim olduğunu gösteren karine ve şahitlerin eksikliği.

5- Eğitim siyerlerinin, ahlâkî, siyasi ve diğer siyerlerden nasıl ayrılacağı ve açık bir ölçü sunulup uygulanabilmesi, her zaman ciddi tartışmalara yol açan bu tür engellerdendi;

6- Araştırmalarda muteber delillere ve kabul gören tefsir yöntemlerine bağlı kalınması; bu durum amel aşamasında birçok sorun yaratıyordu.

7- Eğitim, öğretim ve siyer kelimeleri ile ilgili açık ve kabul edilir tanımlara ulaşmak; bu da çoğu zaman zorluk çıkarıyordu.

8- Tüm bunlardan daha esaslı olan ise şudur: Mâsûmlar'ın (a.s) davranışlarından delil elde etmek ve bu ameli siyerlerden faydalanarak fıkıh, ahlâk ve eğitim ile ilgili genel, kapsamlı ve muteber önermeler çıkarmak, önemli sorularla karşı karşıyadır. Siyerleri karinelere, zamanın şartlarına, mekâna, yüklenecek ilk anlamına göre inceleyerek genel tanımlamalara, tavsiyelere ve yükümlülüklere ulaşmak kolaylıkla mümkün olmamaktadır. Bazılarının birinci bölümde açıklaması yapıldı.

9- Tüm bunlara ek olarak tarih, fıkıh ve eğitim alanlarında araştırma sahibi olan danışmanların azlığı, bu tür araştırmaların engellerindendir.

10- Bu tür projelerin alanının genişliği de araştırma sürecinde kısıtlamaların ardından getirilmektedir. Şöyle ki, sonraki aşamalarda ayrıntılı

ve dikkatli araştırmalara ortam oluşturabilmek için ilk adımda genel bir çerçeve belirlemekten kaçınmak bahis konusu değildir.

11- Sayısız ve çeşitli siyerleri uyumlu ve cevaplayıcı olacak şekilde araştırmak, onlara çerçeve belirlemek, tek ve düzenli bir yapı hâline getirmek, bu projenin temel sorunlarındandı.

Projenin Özellikleri

Bahsedilen tüm engeller ve kısıtlamalara rağmen, bu araştırma ve dört cilt hâlinde sunulacak olan çalışmanın sonuçları, imtiyazlara ve özelliklere sahiptir. Bunların en seçkinleri şunlardır:

1- Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Bey'tin (a.s) siyerindeki eğitim konuları ve başlıklarının mükemmele yakın şekilde fişlenmesi.

2- Şia ve Sünni kaynaklarının ve yine ahlâk, rivayet, tarih, tefsir ve rical kaynaklarının araştırılması.

3- Eğitim siyerlerinin ahlâkî, siyasi vb. siyerlerden bilimsel yöntemlerle ayrılması.

4- Fişlerin bilgisayarda bir araya toplanması, düzenlenmesi ve sunumlarının hazırlanması.

5- Mümkün mertebe siyerlerin tefsirinde ve anlaşılmasında çıkarım kurallarına dikkat edilmesi.

6- Ara dal konularında muteber yöntemlere güvenerek ve ilmî uygulamalara dayanarak grup araştırmalarının yapılması.

7- Eğitim siyerlerini, dinî eğitim, ahlâkî eğitim ve öğretim alanlarındaki eğitim konuları esasına göre düzenlemek. Elbette çocuk bölümü, siyerlerin çokluğu sebebiyle müstakil olarak incelendi ve ilk cilt, bu konuya ayrıldı. Sonraki ciltler din, ahlâk ve öğretim dallarında derlenecektir.

8- Bu araştırmanın sonunda "Konularına göre eğitim siyeri lügati" oluşturulması, bu alanda daha esaslı araştırmalar yapılması, Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Bey'tin (a.s) tarihine analitik ve eğitimsel bakışla yaklaşılması ve bunlara bir düzen kazandırılması için ortam oluşmuştur.

Son olarak projenin başından sonuna kadar işbirliği yapan değerli araştırmacılar Sayın Seyyid Ali Hüseyinzade, Muhammed Davudî ve Ali Ekber Zühre Kâşânî'ye; projenin ilk aşamasına ve fiş hazırlanmasına katılan Sayın Hücetu'l-İslâm Muhammed A'tayî ve Rıza Şakirî'ye; aynı şekilde projeye nezaret eden değerli üstad Sayın Doktor Ahmed Ahmedi'ye ve projede pay sahibi olan diğer medrese ve üniversite hocalarına samimi şükranlarımızı sunar, yüce Allah'tan başarılarını niyaz ederiz.

Medrese ve Üniversite Araştırma Kurumu
Eğitim Bilimleri Bölümü

Birinci Bölüm

Bütünlük ve Temeller

E ğitimsel (veya diğerk anlamda terbiye ile ilgili) siyeri incelemeyden önce konunun temellerinin incelenmesi uygun olacaktır.

Birinci Konu: Sözcük Tanıma

Bu araştırmanın en önemli sözcükleri şunlardır:

1- Siyer (sîre)

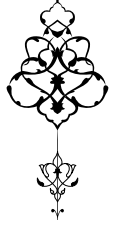
“Sîre (سِيْرَة)”, “Fîle (فِغْلَة)” vezninde ve “seyr” (سَيْر) kelimesinden türemiştir. Seyr, hareket ve yol gitmek anlamındadır. “Fîle” vezni Arapça’da amelin türüne, niceliğine ve şekline işaret ettiği için, “sîre”, hareketin durumu ve nasıl olduğu anlamındadır. Örneğin;

“العَبْدُ جَلَسَتْ جَلَسْتُ [Celestu cilsetu’l-’abd (Kulcasına oturdum)]” cümlesi, oturmanın nasıl olduğunu anlatmaktadır.¹

Bazı araştırmacılar “fîle” vezni amelin türüne ve durumuna işaret ettiği için siyerin², amelin tarzını ve yöntemini anlattığı sonucuna

¹ Arap dilinde elifbâ’daki bütün temel harfler ünsüz kabul edilirler. Dilin temelinde en çok kelime kökleri üç harften meydana gelir ki, bu kelimelerin kalıbı üçlü kelime mücerred sülâsi (مَجْرَد ثَلَاثِي) denir. Bu üçlü kalıba ses karşılığı olan ünsüzler ve ünlüler üçlü kelime köklerini oluştururlar. Kelimeler ve onlardan türetilen kelimeler, Arapça tasrîf (çekim)’de bükümlü olarak kelime türetmede kullanılan kalıpları olan f (ف) a (ع) l (ل) harflerinin kalıp olarak kullanılmasıyla elde edilir. Yâni “fiil” kelimesinin temel harfleridir. Fiil çekimi de bu harflere göre yapılır. [Ağış, Fazıl, Musikî Edebiyatı ve Aruz, Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvanı Ders notu, Elazığ, 2007, s. 38.] Ayrıca, kalıp harflerinin artışıyla dörtlü –ruba’î-, beşli –humasî- olarak kelime türleri de oluşmaktadır. (Editörün notu)

² Siyer (سَيْر), “sîre” kelimesinin cem’-i mükesseridir; yani, Arapça’da, bu dilin yapı olarak bükümlü diller grubuna girmesinden dolayı, çokluk veya çoğul dediğimiz isim-

varmışlardır. Bu yüzden siyer yazarlar, genellikle bu noktayı görmezden gelerek Peygamber'in (s.a.a) davranışına baktıklarını söylemişlerdir, davranışının tarzına değil.³

Bu görüş incelenirken dikkat edilmesi gereken nokta, siyerin iki anlamı olduğudur:

1- Siyer, istilahta (terminolojide) bazen amelin türü ve niceliği anlamındadır. Nicelik, insan faaliyetinin durumu ve şeklidir. Her faaliyet, kendine has bir durum ile oluşur ve davranışın durumu davranıştan ayrı değildir. Bu anlamıyla siyer, insanın tüm davranışlarını ve faaliyetlerini kapsar. Bu, siyerin ilk ve esas anlamıdır ve elbette davranışın tarzı ve kuralıyla pek bir alâkası yoktur.

Arapça'da bir kelime “fi’le” vezninde olduğunda, o davranışın durumuna, şekline ve niceliğine işaret eder. İnsanın davranışları gösterme şekillerinin kendine has özellikleri olduğu gibi bu veznin tüm fiillerde ve durumlarda kullanılması da doğrudur. Sadece bir defa gösterilmiş olsa da her davranışın bir özelliği ve şekli vardır ve “fi’le” vezninde devam ve tekrar anlamı gizlenmemiştir. Diğer taraftan kökü “seyr” olan siyer kelimesinin çok genel ve belirsiz bir anlamı vardır. Aslında “seyr”in faaliyet ve davranış olarak kullanımı bu açıdan, oturmak ve hareket etmek gibi belirli ve özel anlamı olan fiillerden farklıdır.

Yukarıdaki iki noktaya bakarak “siyer”, *davranışın ve amelin niceliği* olarak açıklanabilir. Yani, bu kavram hem insanın tüm davranışlarını nicelik ve özellik açısından gösteren özel ve belirli davranışlarını, hem de kişinin siyerini, yani ister bir kere, ister tekrar ve sürekli yapmış olsun gösterdiği tüm faaliyetleri kapsamaktadır.

2- Siyerin ikinci anlamı “*davranışın tarzı ve kuralı*”dır. Bu anlam, ilk anlamdan daha özeldir. Tüm davranışların, özellikle de hikmet sahibi birisinin sürekli gösterdiği davranışların bir kuralı ve özel bir tarzı vardır. Bazen siyer, davranışa hâkim kural, yol ve tarz anlamında kullanılır. Bu, Şehid Murtaza Mutahharî'nin bahsettiği anlamdır. Ama tarihçilerin

lerde, ek almak yerine, kelimelerin kökleri sabit kalmak şartıyla bükülür veya kırılır hâlde çekime uğrarlar. Bundan dolayı teklik veya tekil isim olan “sîre” kelimesi, çoğul hâlinde “siyer” olur. (Editörün notu)

³ Mutahharî, Murtaza; Seyr-i der Sirey-i Nebevî, s. 47.

istilahında siyer, daha revaçta ve daha incelikli olan ilk anlamıyla kullanılır ve bunu eleştirmenin lüzumu yoktur. Elbette, siyeri ilk anlamıyla incelemek, siyere hâkim olan kurallara ve tarza –ki bu da siyerin ikinci anlamıdır- ulaşma yolunda ilk adımdır. Nitekim Tarih de, tarihî olaylara hâkim olan kuralları inceleyen Tarih felsefesine temel oluşturur.

Şimdi, bizim konu zincirimizde amaçlananın, siyerin ikinci anlamı olduğuna ve aslında bu konunun siyer okuma ve tarih yazma temeli üzerine kurulmadığına dikkat edilmelidir. Mâsûmlar'ın (a.s) eğitim tarzlarına ve kurallarına ulaşabilmek amacıyla, onlardan hadislerde ve tarihte nakledilen siyerler incelenerek tahlil edilmektedir.

Dikkate değer bir başka nokta, sözler de insan davranışının bir parçası olduğundan, söyleyenin söyleme tarzı da siyer sayılır. Bu yüzden siyeri sözlü ve fiilî olarak ikiye ayırabiliriz. Bununla birlikte siyer konusu, Mâsûmlar'ın (a.s) eğitici davranışlarının yanı sıra eğitici sözlerinin niceliğini de (sözlerin içeriği değil) kapsamaktadır.

2- Sünnet

“Sünnet” (سُنَّة) kavramı, kelime olarak siyere çok yakındır. Sünnet ve siyer kavramlarının üzerinden geçerek karşılaştırma yolumuzu açacaktır. Lügatte “sünnet,” şekil, yol ve siyer anlamındadır⁴. İstilahta ise farklı anlamlarda kullanılmıştır. Tarihçilere göre sünnet; hâl şerhi (durum açıklaması), Resulullah'ın doğum ve yaşam tarihi, gazvelerinin açıklanması, evlatlarının, ailesinin ve ashabının yaşam tarihleri ve benzerleridir.

Fakihlerin ve usûl ehlinin istilahında sünnet, Mâsûmlar'ın (a.s) sözleri, fiilleri ve onayladıklarıdır. Elbette diğerlerine göre sadece Peygamber (s.a.a), Şia'ya göre ise Peygamber'e (s.a.a) ilâveten Mâsûm İmamlar (a.s) da konu kapsamındadır.

Fıkıh ve hadis istilahında sünnet; vacip, haram, mekruh ve mubahı içeren dörtlü ahkâmın karşısındaki müstehap ahkâmdır.

⁴ İbni Manzur, Muhammed bin Mükerrrem; Lisanu'l-Arab, “Sünen” (سُنَن) kelimesinin açıklaması. [“Sünen”, “sünnet” kelimesinin çoğulu olup “sünnetler” demektir. Bazı Hadis kitapları da hadis'i sünnetle eşanlamlı kullandıklarından Sünen adını kitaplarına verirler; Sünen-i Tirmizî gibi. (Editörün Notu)]

Hadislerde bazen *sünnet* başka bir anlamda kullanılmıştır. O da şudur: *Sünnet*, Resulullah (s.a.a) tarafından belirlenen kurallar toplamıdır. Vacip namazlardaki rekât sayıları, boşanmanın şekli, teşehhüd, kıraat ve benzerleri gibi.⁵

Sünnetin çok bilinen, ama aynı zamanda konumuzdan uzak olan anlamlarından biri de en az birkaç nesil devamlılık göstermiş âdet, gelenek ve kurallardır. Eski Arabistan'da bu anlamdaki sünnete çok önem veriyor ve saygı duyuyorlardı.

Sünnetin zikredilen anlamlarına bakarak, tarihçilere göre siyer ve sünnetin aynı anlama geldiği, onun da Ehl-i Sünnet'e göre Peygamber'in (s.a.a) ve Şia'ya göre Peygamber'le (s.a.a) birlikte İmamlar'ın (a.s) yaşam tarihi ve hâl şerhi (durum açıklaması) olduğu söylenilebilir. Diğer alanlarda ise siyer ve sünnet istilahları birbirinden farklıdır.

Sözlük bilimine göre de siyer ve sünnet aynı anlamdadır ve izlenmiş yol demektir. Fıkıh ve usûl istilahında siyer ve sünnetin farkı, sünnetin sözleri ve fiilleri kapsamı, siyerin ise sadece fiillerden ibaret olmasıdır. Elbette, sözün niceliği ve durumu da siyer kabul edilmektedir. Örneğin; eğer Peygamber (s.a.a) metin veya fasih konuştuysa, onun sözlü siyeri şöyleydi denilir. Bu, sözün kendisinden farklıdır. Çünkü burada Peygamber'in (s.a.a) konuşmasının nasıl olduğu söz konusudur ki, konuşmanın kendisi de bir tür fiildir.

3- Eğitim (Terbiye)

Terbiye “rebeve” (رَبَوَ) kökünden, artırmak ve gelişmek anlamındadır veya “rebebe” (رَبَبَ) kökünden, sahip, yaratıcı, mâlik ve düzelten anlamındadır.⁶ İstilahta (terminolojide) çeşitli tanımlar yapılmış, herkes kendi penceresinden bakarak özel tanımlar sunmuştur. Biri hedefe göre, diğeri yönleme göre, bir diğeri de hedef ve yöntemi harmanlayarak... Bu konuda eğitimin (terbiyenin) tanımlarına girmeye ne mecalimiz vardır ne de buna gerek vardır. Ancak burada çoğunluğun kabul edebileceği genel bir tanım, konuya temel olması açısından zikredilecektir.

⁵ Bkz. Tabatabaî, Muhammed Hüseyin; Sünenu'n-Nebi, s. 15.

⁶ İbn-i Faris, Ahmed; Tertib-i Mekayisu'l-Lugat, rebeve ve rabbe açıklaması.

“Eğitim (terbiye); öğretmenlerin, ebeveynlerin (anne ve babaların) veya diğer bir şahsın, bir kişinin marifeti (tanıyışı), bakışı, ahlâkı ve davranışı üzerinde etki bırakmak amacıyla önceden belirlenmiş hedefler esasınca yaptığı faaliyetlerdir.”

Elbette eğitimin içeriği ve hedefleri; her kişiye, gruba ya da ekole göre farklılık gösterir. Aynı şekilde bu tanıma göre eğitim alanı; eğitimci ve öğretmenden ibaret olmadığı gibi öğrenciden de ibaret değildir. Eğitim ortamı da okul ve öğretim alanları olarak bilinir. Hâlbuki eğitimin alanları; okulu, evi, işyerini ve hatta cadde ve sokakları da bu kapsamaktadır.

4- Ehl-i Beyt (a.s) ve İsmet

Bu konuda Ehl-i Beyt’ten (a.s) kasıt, ilâhî ismete sahip olan Hz. Muhammed (s.a.a), Hz. Zehra [Hz. Fatuma] (s.a) ve on iki imamlardır. *İsmet* (عِصْمَة) kelimesi, *lügatte alıkoymak ve korumak*⁷ anlamındadır. Din ve kelâm istilahında “kişinin günah ve hatadan korunmuşluğu”dur.⁸

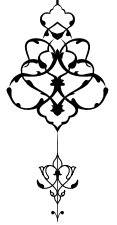
Enbiya’nın (Peygamberlerin) ismeti hakkında İslâmî fırkalar arasında uzayıp giden ihtilaflar meydana gelmiştir, ama Şia mezhebi onların (Peygamberler’in) ismetine inanır. Şerh-i Mevâkıf ve Şerh-i Mekasid gibi kelâm kitaplarında bu konudan bahsedilmiştir. Seyyid Murtaza, Tenzîhu’l-Enbiya⁹ adlı kitabında Şia’nın görüşünü savunmuştur. Bu kitapta tüm Enbiya’nın siyeri incelenmemiş, sadece son Peygamber Hz. Muhammed’in (s.a.a) siyeri araştırmaya konu edilmiştir.

Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinin ve davranışlarının öneminin sırrı ve bunları araştırmanın lüzumu, onların ismetlerinde saklıdır ve bu nokta onların davranış ve sözlerinin itibarı ve delil oluşlarının kaynağıdır.

⁷ Lisânu’l-Arab, Tâcu’l-Arûs ve Mucemu Mekayisu’l-Lugat, “Asame” (عِصْمَة) kelimenin açıklaması. [İsmet’e uygun olunan kimseye “Mâsûm” (مَغْصُوم) denir; “mefûl” vezninde edilgendir. –Editörün Notu-]

⁸ Bkz. Subhanî Tebrizî, Cafer; El-İlâhiyyat alâ Hude’l-Kitâb ve’s-Sünneti ve’l-Akl (Şeyh Hasan Muhammed Mekki Âmilî’nin kaleminden, C. 2, s. 148).

⁹ İlmu’l-Huda, Seyyid Murtaza; Tenzîhu’l-Enbiya: Peygamberler’in ve İmamlar’ın (a.s) ismeti hakkında Kur’ânî bir araştırma, Emir Selmani Rahimî’nin Farsça tercümesi, s. 24-32.

İsmet hakkında, Müslümanların kelâm mezhepleri arasında bu konudan oldukça çok bahsedilmiştir. Meselâ:

1) İsmetin hakikati nedir? Sebebi ve delili nedir?

2) Mâsûmiyetin genişliği ve sınırı ne kadardır? Acaba ismet sadece onların tebliğ amaçlı sözlerine mi mahsustur, yoksa bütün sözleri ve hatta davranışları da bu kapsamda mıdır? Acaba günahahtan mâsûmiyet mi söz konusu, yoksa kasıtsız yapılan hataları da içeriyor mu? Yoksa terk-i evladan (daha iyi olanın yapılmaması) korunmak da ismet anlamının içinde midir?

3) Acaba ismet, Peygamber'e (s.a.a) mi mahsustur, yoksa başka kişileri de içerir mi?

Bu mühim soruların ayrıntılı cevaplarını kelâm ilmiyle ilgili kaynaklarda aramak gerekir. Bu soruların her birine verilen cevabın türü, Peygamber'in (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) ameli siyerini karşılayacak son yaklaşımı ve alınacak konumunu belirleyecektir ve onun itibara alınma ölçüsü üzerinde etkili olacaktır.

Bu projenin konusunun önerisi; "Peygamber'in (s.a.a), Hz. Fatımatu'z-Zehra'nın (s.a) ve on iki imamın söz ve fiillerinde günah ve hatadan ismeti"dir. Bu görüş meşhurdur ve Şia mezhebinde konunun temeli ve esası sayılmaktadır.¹⁰

Bu konuda üzerinde durulması gereken önemli nokta şudur: Şia'ya ve birçok Müslümana göre Mâsûm İmamlar (a.s), Peygamber'in (s.a.a) seçkin ashabından ve tabîinden olmalarının yanı sıra, "Ehl-i Beyt" gibi önemli bir unvana da sahiptirler.

﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾

"Ancak ve ancak Allah, ey Ehl-i Beyt, sizden her çeşit pisliği, suçu gidermek ve sizi tam bir temizlikle tertemiz bir hale getirmek diler."¹¹

Ayeti de Onlar'ın yani Ehl-i Beyt'in özel makamlarına işaret etmektedir ve birçok Ehl-i Sünnet müfessiri ve araştırmacısı da bu şekilde açıklamayı

¹⁰ Bkz. Subhanî Tebrizî, Cafer; Ezva alâ Akâidu's-Siatu'l-İmamiyye ve Tarihihim, s. 388, Mescid-i Camiî, Ali Rıza; Pejuheş-i der Mearif-i İmamiyye, C. 2, s. 657.

¹¹ Ahzap, 33.

uygun görmektedir. Bu yüzden Ehl-i Beyt'in siyerleri "Şia ötesi" bir bakışla değerlendirilebilir ve Onlar tüm Müslümanların yüce örnekleri hâline getirilebilir. Bu yüzden bu kitap serisinin başlığında, hem Kur'ânî hem de Müslümanların ortak noktası olduğu için Ehl-i Beyt (a.s) kelimesi üzerinde durulmuştur.

5- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) Eğitimsel Siyeri

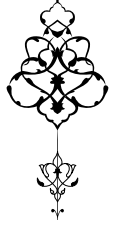
Yapılan siyer, eğitim ve ismet tanımlarına teveccühle Mâsûmlar'ın (a.s) (Peygamber ve Ehl-i Beyt) eğitimsel siyeri, "Peygamber'in (s.a.a), Hz. Zehra'nın (a.s) veya on iki imamdan birisinin, evde, camide, sokakta, çarşıda veya başka herhangi bir yerde, Müslüman ya da gayri-müslim, as-hap ya da ashaptan olmayan, çocuk ya da yetişkin, kendi aileleri, evlatları ya da diğer kimselerin marifetleri, bakışları, ahlâkları ve davranışları üzerinde etki bırakmak amaçlı göstermiş oldukları tüm davranışlardır."

Söylendiği gibi, Mâsûm'dan kasıt Resulullah (s.a.a), Hz. Zehra (a.s) ve Mâsûm İmamlar'dır (Ondört Mâsûm-i pak). Mâsûm unvanı, diğer tüm İlâhî peygamberleri de içermektedir; ancak burada onların siyerinden bahsedilmemektedir.

Konuyu sınırlandırmak ve siyasî, askerî ve benzeri siyerlerden ayırmak için "eğitimsel" kısıtlamasının üzerinde durulmuştur. Diğer bir deyişle; Mâsûmlar'ın (a.s) hâkim, kumandan, savaşçı, siyasetçi gibi konumlardaki davranışları, bu kitabın konusunun dışındadır. Bu davranışlar da başkalarının üzerinde etki bırakmıştır ama bu etki, eğitimsel etki olarak adlandırılmamaktadır. Böyle adlandırılması için bu siyerlerde eğitimsel olduğunu gösteren âşikâr deliller olmalıdır.

Sonuçta bu kitaptaki konumuz, Peygamber'in (s.a.a), Hz. Zehra'nın (a.s) ve Mâsûm İmamlar'ın (a.s) özellikle başkalarını eğitmek için gösterdikleri ve eğitimsel olduğu açık olan davranışlarıdır.

Hatırlatmak gerekir ki siyerin eğitimsel rolü konusunda eğitimsel siyerin genel ve özel istilahlarından ve birbirlerinden farklarından genişçe söz edilmiştir. Bu projenin genelinde kastedilenin ise özel anlamıyla eğitimsel siyer olduğu noktası üzerinde tekitle durulmuştur.

Aynı şekilde şu noktanın da hatırlatılması lâzımdır: Bu araştırmada çabamız şu yönde oldu: Konunun esasını Mâsûmlar'ın (a.s) (söylediğimiz anlamıyla) siyerinden istifade ederek isbat edelim, sonra ayrıntılarda ve ilgili diğer konularda Mâsûmlar'ın (a.s) rivayetlerinden de faydalanalım.

Yine söylenmelidir ki, bu kitapta bazen evlattan söz edilmektedir, bazen de çocuktan. Diğer taraftan bazen Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinden, onların kendi evlatlarıyla olan ilişkisinden faydalanılmaktadır, bazen ashabın çocuklarıyla olan ilişkilerinin siyerinden... Hatta bazen onların hizmetçileri ve köleleriyle ilgili siyerlerinden faydalanılmıştır, ama kitabın adı **Evlat Eğitimi**'dir. Bu çeşitliliğin sebebi şudur. Eğer sadece evlat ilişkisiyle yetinilseydi ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinden sadece evlatlarıyla olan ilişkileri konusunda faydalanılsaydı, bu araştırma Mâsûmlar'ın (a.s) diğer çocuklara olan davranışlarını beyan eden bazı siyerlerden mahrum kalacaktı. Oysa iki siyer arasında fark yoktur. Aynı şekilde çocuk başlığıyla yetinilseydi, Mâsûmlar'ın (a.s) gençlere ve ergenlere olan davranışını anlatan bazı siyerlerden mahrum kalınacaktı. Üstelik teklif çağına ulaşmamış ergenlere de keniz (cariye) ve köle denilmekteydi¹² ve onlar da Mâsûmlar'ın (a.s) aile fertleri hükmündelerdi. En azından Mâsûmlar (a.s), onlara ailelerinin bir ferdi gibi davranıyorlardı. Bu yüzden kitabın adını “Evlat Eğitimi” koyduk, ama Mâsûmlar'ın (a.s) kendilerinin ve ashablarının çocuklarıyla, ergenlerle, gençlerle, hizmetçilerle ve kölelerle ilgili siyerlerinden de faydalandık.

İkinci Konu: Siyerin İtibarı ve Delil Oluşu

Siyer bağlamında her türlü konudan önce sorulması gereken dikkate değer bir soru vardır. Acaba Peygamber'in (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar'ın

¹² İslâm'ın ilk dönemlerinde ve köleliğin bütün dünyada yasaklanmasına kadar (18. yüzyıl), esir edilen insanlar köle olarak kullanılıyordu. Savaşlarda canları bağışlanan bu insanların can ve geçimi karşılığında emeklerinden faydalanılıyordu. Bu sınıfın varlığından dolayı köle hukuku meydana geldi. Her toplumda bu hukuk farklı farklıdır. Örneğin Roma hukukunda sahibi isterse kölesini öldürebildiği hâlde İslâm Hukuku'nda bunu yapmadığı gibi köleyi (erkek ve kadın) kendi ailesinin bireyi olarak sayıyor ve keffaret için veya sevab için köle azad etmeyi teşvik ediyordu. Ayrıca İslâm Hukuku'na göre ancak savaş esirleri köle edilebilir, savaş dışında insanları zorla köleleştirmek caiz değildir. [Editörün notu].

(a.s) davranışları tümünden hüccet olma, güvenilirlik ve itibar özelliklerine sahip midir?

Konunun açıklığa kavuşması için iki noktaya dikkat edilmelidir. İlki, “hüccet” kelimesinin mantık ve usûlde çeşitli anlamları vardır, ama burada kastedilen onun sözlük anlamıdır ki o da şöyledir: “Güvenilir olan ve izlenmesi gereken bütün muteber işlerdir.” İkincisi, bu konuda siyerden kasıt, Mâsûm’un (a.s) gösterdiği davranışlardır, hadis ve tarihte nakli ve anlatımı değil. Bununla birlikte soru şudur: Mâsûmlar’ın (a.s) davranışlarının itibarı ve güvenilirliğinin delili nedir ve onların siyerine uymak zaruri midir?

Daha önce söylediğimiz gibi Usûl ve Hadis ilminde sünnet, Mâsûmlar’ın (a.s) sözleri, davranışları ve onayladıklarıdır. Sünnet’in güvenilirliğini ve itibarını isbatlayan deliller birkaç gruba ayrılır:

1- Mâsûmlar’ın sözlerinin itibarını gösteren deliller; örneğin Peygamber (s.a.a) ve İmamlar’a (a.s) itaatin vacip olduğunu gösteren ayetler ve hadisler ki, onların sözlerine uyarak itaat etmenin zarureti göstermektedir. Meselâ “Allah’a ve Elçisi’ne itaat edin...”¹³ ve “Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre de”¹⁴ ve yine “O, nefis arzusu ile konuşmaz. Sözü, ancak vahyedilen şeyden ibaret.”¹⁵

2- Mâsûmlar’ın davranışlarının itibarını gösteren deliller; örneğin “Andolsun ki Allah’ın Resulü’nde, sizin için uyulacak en güzel bir örnek var”¹⁶ ayeti gibi. Tefsire göre örnek, davranış açısından örnek anlamındadır.

“De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”¹⁷

3- Bağlanabilen ve Mâsûmlar’ın söz ve amellerinin itibarını ifade eden şahitler ve deliller; örneğin ismet delili. Zira onların tüm günah ve hatalardan korunmuş olmaları, sözlerine ve amellerine hüccet olmakta ve itibar kazandırmaktadır.

¹³ Enfal, 20.

¹⁴ Nisa, 59.

¹⁵ Necm, 3-4.

¹⁶ Ahzap, 21.

¹⁷ Al-i İmran, 31.

Mâsûm İmamlar'ın (a.s) siyerinin hüccet oluşu hakkında Kur'an ayetlerine de dayanılmıştır¹⁸ ve ilâveten Sekaleyn hadisi¹⁹ gibi Peygamber'in (s.a.a) mütevatir haberleri bu noktayı isbat etmektedir.

Şahitlere, karinelere ve kelâm, Kur'an ve hadis delillerine dayanarak, değerli Peygamberimiz'in ve Mâsûm İmamlar'ın sünnetinin genel ve ameli siyerlerinin ise özel olarak hüccet ve itibara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Siyerin ve davranışlarının delil oluşundan ve sınırlarından, sonraki konularda bahsedeceğiz.

Bu konu geniş bir alana yayılmıştır ve yeri Usûl ilmidir. Bu yüzden sözü uzatmamak için delilleri inceleyip eleştirmiyor, bunu uygun olan yere havale ediyoruz.²⁰

Üçüncü Konu: Siyer Kaynakları ve İspat Yolları

“Eğitimsel Siyer” kavramının ve siyerin itibarının genel olarak aydınlanmasıyla, diğer bir sorunun cevabı üzerinde düşünülmelidir: Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerine nasıl ulaşabiliriz ve ne şekilde isbat ederiz?

Bu sorunun cevabında genel olarak Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinin, yani davranışlarının, nakil ve güvenilir kaynaklara başvuru yoluyla isbatı mümkündür, diyebiliriz. Bu genel kurala teveccühle Mâsûmlar'a (a.s) atfedilen (söz ya da fiil gibi) şeyleri isbatlama yolları 3 kısımda özetlenebilir. Her birinin üzerinde kısaca duracağız. Usûl-i fıkhîta Dinî savların ve İlâhî hükümlerin isbat yolları daha fazladır, ama bu konuda faydalı olacak olan şu birkaç yoldur:

1- Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim bazen bazı konuları Resulullah'a (s.a.a) atfetmiş veya bazı özelliklerini hatırlatmıştır. Bunlar sayesinde Onun siyeri hakkında

¹⁸ Örneğin “Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah, sadece sizden her türlü pislîği gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.” (Ahzap, 33.)

¹⁹ “Ben sizin aranızda iki değerli emanet bırakıyorum; onlara sarıldığınız sürece ben -den sonra asla sapıklığa düşmezsiniz. Onlar Allah'ın Kitabı ve benim itretim Ehl-i Beyt'imdir. Bu ikisi, Kevser Havuzu üzerinde bana tekrar dönünceye kadar asla birbirlerinden ayrılmazlar.” (Şerh-i Nehcu'l-Belağa, C. 9, s. 133) .

²⁰ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: El-Aşkar, Muhammed Süleyman; Efulu'r-Resul (s.a.a) ve Delâletihâ ala'l-Ahkâmü's-Şer'iyye, C. 1, 3. Bölüm; Câmî'u Ehadisi's-Şia, C. 1.

fikir sahibi olunabilir.²¹ Elbette Kur'an'dan bu şekilde istifade edebilmek sadece Peygamber'e (s.a.a) mahsustur. Çünkü Kur'an, İmamlar'ın (a.s) özelliklerini doğrudan açıklamamıştır. Yine de Onların siyeri için de Kur'an'dan faydalanabileceğimizi söyleyebiliriz. Zira muteber deliller uyarınca bazı ayetler İmamlar (a.s) hakkında nazil olmuştur.²²

Kur'an'ın hüccet oluşu ve itibarı inkâr edilemezdir. Çünkü Kur'an mucizesini vahye dayanmasıyla isbat etmektedir. Üstelik bize tevatürle ulaşmıştır ve Kur'an'ın tahrif edilmediğine dair deliller de, itibarını artırmaktadır.

Kur'an'ın anlamıyla ilgili olarak şuna dikkat edilmelidir: Bazı konularda Kur'an'ın anlamı *müşabih* olsa da açık ve *muhkem* anlamları şüphe kabul etmez. Peygamberimiz'in (s.a.a) ve müminlerin özelliklerini ve siyerini anlatan ayetler ise çoğunlukla *muhkem*dir ve anlamlarında şüphe yoktur. Bununla birlikte Kur'an'dan istifade ederek Peygamber'in (s.a.a) eğitimle ilgili siyerinin bir bölümüne ulaşılabilir.

2- Haber

Dinî savları ve içerisinde de Mâsûmlar'ın (a.s) siyerini isbatlama kaynakları ve yollarından bir diğeri, rivayet kitaplarında nakledilen haberler ve hadislerdir. Nakledilen haber ve hadisin tek başına itibarı ve değerinin olmadığı açıktır. Ancak özel durumlarda ve özel kıstas ve ölçülerle hüccet olması ve itibar kazanması mümkündür. Şimdi habere hüccet ve itibar değeri katan durumlara kısaca değinelim:

2.1- Mütevatir Haber

Mütevatir haber, haberi bildirenlerin, yalan üzerinde işbirliği ve hata yapma ihtimallerinin söz konusu olamayacağı kadar fazla olduğu haberdır.

²¹ Örneğin; "Allah'ın rahmetinden dolayı sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi." (Al-i İmran, 159.) veya; "Muhammed Allah'ın resulüdür ve onunla birlikte olanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında ise merhametlidirler." (Fetih, 29.)

²² Örneğin; "Müminlerden Allah'a verdikleri ahde sadakat gösteren erler vardır." (A - zâp, 23.) ve "Sizin veliniz ancak Allah, Onun Peygamberi ve namaz kılop rûkû hâlinde zekât (sadaka) veren müminlerdir." (Maide, 55.) veya İmamların (a.s) müminler arasında daha yüce ve daha kâmil olduklarına teveccühle müminlerin sıfatlarını anlatan ayetleri de bu çerçevede sayabiliriz.

Bu tür haberin hüccet (delil) oluşu ve itibarında, algılanabilen ve al-
gıya yakın tüm konularda, aklen hiç şüphe yoktur. Fakihlerin ve İslâm
âlimlerinin hadislerde dayanakları, mütevatir habere güvendir. Bu güve-
nin sırrı, mütevatir haberin yakîn (kesinlik) sağlamasıdır. Kesin, şüphesiz
olan yakînin hüccet oluşu ve itibarı ise açıktır. Elbette bu itibar, tüm haber
ravileri zincirinin mütevatir olması şartına bağlıdır. Şöyle ki, çeşitli kişile-
rin, haberi doğrudan İmam'dan nakletmiş olmalıdırlar. Bir kişi İmam'dan
nakletmiş, diğerlerinin de öbür kişiden nakletmiş olması kabul edilemez.

Bununla birlikte söz ve fiilin isbatı için mütevatir haber açık ve gü-
ven sağlayan bir yoldur. Bu yüzden her mükellef için hüccettir. Hadis-
lerde mütevatir haberlere çeşitli örnekler vardır.

2.2- Güvenilir Haber-İ Vahid

Birçok âlimin hüccet ve muteber kabul ettiği bir diğer haber, ravileri
güvenilir kişilerden olan tek ve gayri mütevatir haberdir.

Haber-i vahid, ravisi ister bir kişi olsun ister birçok kişi, kesin yakîn
ve ilim sağlamayan haberdir. Aynı şekilde insanın içeriğine yakîn ede-
mediği sayıda ravisi olan haber de haber-i vahiddir. Bu tür haberin, ravi-
lerinin güvenilirliği kesin olmadıkça, itibarı yoktur.

Güvenilir haber-i vahidin itibarı üzerinde ittifak vardır. Ancak itiba-
rını kanıtlamada, hüccet oluşunun niceliğini ve delilini göstermede ihti-
laflar söz konusudur.

İmamlar'ın (a.s) sözlerinden birçoğu ve amelî siyerlerinin birçok bö-
lümü bu yöntemle isbatlanır.

2.3- Doğru Karinelere Sahip Haber-İ Vahid

Haber-i vahidin ravilerinin güvenilirliği belli değilse, ama haberin içe-
riğine dair aklen itimat ve itminan sağlayacak (tatmin sağlayacak) karine-
ler ve şahitler varsa, bazı kaynaklara göre böyle bir haber hüccettir ve mu-
teberdir. Zira bir haber ya ravilerin güvenilir olması sebebiyle -ki önceki
güvenilir haber-i vahid konusunda buna değinildi- veya haberin içeriğini
onaylayan karinelerin varlığı sebebiyle itibarlı ve hüccet sayılır.

Haberin doğruluğunu gösteren karinelerin sınırları çizilemez, ancak bazıları şöyledir:

- Ravilerin sayısı; bu tür haber, istilahta “müstefiz haber” şeklinde adlandırılır.
- Haberin içeriğinin ayetlerle ve rivayetlerle uyumlu olması.
- İslâm’ın ruhuyla uyumlu olması.
- Muteber aklı, akılcı ve ilmî ölçülerle uyumlu olması.
- Karşıt bir haberin olmaması.
- Haberde takiye ihtimalinin olmaması.
- Muteber kaynaklarda haber ravilerinin zayıf olarak nitelendirilmemesi.

Bu karinelerden birkaçı ya da hepsi haber-i vahidde toplanırsa itminan ve güven kaynağı olmaları mümkündür.

2.4- Sünnetlerin Delillerinde Tesamuh Kaidesi

Bazı usûl kaynaklarına göre; zorunlu olmayan hükümlerde haber-i vahide, önceki iki kurala uygun olmasa bile itibar edilir. Bu kural müstehap rivayetlerin senetlerinde kolaylık sağlama amaçlıdır.

Bu görüşün sahiplerinin delili, sünnetlerin delilleri hakkındaki çeşitli rivayetlerdir. Örneğin; İmam Sâdık’tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

“Eğer bir kimseye (Peygamber’den (s.a.a)) özel sevaba sahip hayırlı bir amelle ilgili bir rivayet ulaşır ve kişi, rivayete uygun amel ederse, Peygamber (s.a.a) o rivayeti buyurmamış olsa dahi, o sevabı alır.”²³

Bu tür rivayetler amelin müstehap oluşunu gösterdiğinden veya müstehap oluşunu değil de sadece amelin sevabını isbat ettiğinden fakihler arasında ihtilaf vardır. Elbette ilk görüş kabul edilemez ve bu yüzden eğitimsel müstehaplarda bile *zayıf haberin* itibarı yoktur.²⁴

²³ Hurru'l-Âmilî, Muhammed bin Hasan; Vesâilu's-Şia, C. 1, s. 59.

²⁴ Bazıları sünnetlerin delilleriyle ilgili rivayetlerin zayıf rivayetlerde geçen müstehaplara amel etmeyi isbat etmediğine, ancak Allah’ın rivayette bahsedilen sevabı amel sahibine vereceğine inanır. Buna karşın daha önce meşhur olan görüş, sünnet delilleri

Düşünülmesi gereken nokta şudur: Ne ilk görüş kabul edilsin ne de ikinci görüş esas alınsın. Sünnet delilleri hadislerinin isbatı, rivayetlerin içeriğinin incelenmesine engel değildir. Eğer bir hadisin içeriği muteber ölçülerle, sahih hadislerin mülahazasıyla, akılla veya açık tecrübeyle kabul edilemezse ya da başkalarının hakkına girmeye sebep oluyorsa, sünnet delilleri rivayetleri dairesinin dışındadır.

Bununla beraber önceki üç şekilde de haber-i vahidden faydalanılıp, elbette zikredilen ihtilaflar dikkate alınarak Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine ulaşılabilir.

3- Tarih

Siyerে ulaşılacak kaynaklardan bir diğeri, (hadislere değil) tarihsel metinlere ve kaynaklara başvurmaktır. Tarihten faydalanılarak Mâsûmlar'ın (a.s) siyeri elde edilebilir. Siyer ve tarih kitaplarında, Mâsûmlar'ın (a.s) rivayet kaynaklarında olmayan birçok davranışı ve davranış özellikleri anlatılmıştır. Tarih ve siyer kitaplarının hüccet oluşları açısından yeni bir hükümleri yoktur. Bunların itibar şartları ve kaideleri, haber için geçerli olan kurallarla aynıdır. Bahsedilen konular bunun için de geçerlidir. Fakat bundan Mâsûmlar'ın (a.s); özellikle ahlâksal, eğitimsel ve davranışsal siyerlerine ulaşabilmek için, bahsedilen ölçülere de teveccüh edilerek, faydalanılabilir ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyeri isbatlanabilir.

Bununla birlikte daha önce söylediğimiz gibi, bizim bu kitapta siyeri isbatlamak için kaynağımız, bazı durumlarda Kur'ân-ı Kerim'den faydalanmaktır. Birçok durumda rivayet kitaplarından, mütevatir haberlerden ve bunlarda nakledilen haber-i vahidlerden faydalanılmıştır. Elbette bahsedilen noktalara uyularak haber-i vahidlerde rivayetin sıhhati esasına riayet edilmiştir. Bazı durumlarda rivayetlerin içeriği, diğer rivayetlerle veya Kur'ân ayetleriyle çatışıyor ya da en azından aklın hükümleriyle ve kesin bilimsel verilerle uyuşmuyordu. Bundan dolayı, muteber (geçerliliği olan) tarihî kaynaklardan da bu alanda istifade edilmiştir. Çoğunlukla çabamız her konuda siyerden çeşitli şahitler sunabilme yönünde olmuştur.

rivayetleri, zayıf rivayetlere amel etmenin müstehap olduğu yönündedir. (Daha fazla bilgi için bkz. Sadr, Seyyid Muhammed Bâkır, Durûsu fi İlmi'l-Usûl, C. 2, s. 175.)

Dördüncü Konu: Siyerin İşlevleri ve İşaret Ettikleri

Siyerin hüccet oluşunu isbatladıktan ve isbat yollarını öğrendikten sonra sıra, siyerin işaret ettiklerinin sınırlarını ve çeşitli eğitimsel işlevlerini belirlemeye geldi. Bu sınırlara ulaşabilmek için konunun fikhî ve eğitimsel bakış açılarından incelenmesi doğru olur.

1- Fikhî-Usûlî Bakış

“Fıkıh usûlü” ilmî kitaplarında, nereye kadar siyere itimat edileceği ve işaret ettiklerinin sınırı nedir, sorusu yer alır.

Bu sorunun cevabında şöyle söylenmiştir: “Fiil”in kısalığı ve belirsizliği sebebiyle, Mâsûm’un (a.s) fiilinden, yapılmasının caiz oluşundan fazlası isbat edilemez, ancak özel karinelerin ve şahitlerin olduğu durumlar hariçtir.²⁵

Bu konunun açıklamasına, siyerden örnek bâbında faydalanmanın, Mâsûm’un (a.s) davranışının “o amelin herkes için iyi olduğuna” işaret etmesi şartına bağlı olduğunu ekleyelim. Bu meselenin isbatı önceliklidir. Kısaca:

1- Fiilin velayî (velâyet, velilikle ilgili) üstünlüğe ve şer’î beğeniye işaret etmesi.

2- O fiilin beğenilirliğinin Mâsûm’a (a.s) özgü olmaması.

3- Fiilin oluş şartlarının bir kenara bırakılması ve tüm durumlara, hâllere ve tüm zamanlara ve mekânlara genellenebilmesi.

Ama o fiilin Mâsûm’a (a.s) mahsus olduğuna ihtimal verilirse veya kesin olarak teşhis edilemeyecek şekilde özel bir duruma (hass’a) ya da siyerin esas işaretinin şer’î beğeniye ve velayî üstünlüğe olduğu isbat edilemiyorsa, siyer ve davranışa itibar edilemez ve örnek olarak kabul edilemez.

Bu sorunları halletmek ve zikrettiğimiz üç önceliği isbat için düşüncülerin iki görüşü vardır.

²⁵ Bkz. Muzaffer, Muhammed Rıza; Usûlu’l-Fıkh, C. 2, s. 60. Sadr Necefî; Durûsu fi İlmî’l-Usûl, C. 1, El-Halkatu’s-Saniye, s. 260.

Birinci Görüş

Bu görüşe göre Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine uymanın şer'î üstünlüğünün genel olarak ve herkes için olduğuna dair deliller vardır. Bu delilin içeriği, her üç önceliği (bazen de üç öncelikten bazılarını) isbat etmeye dayalıdır. Bu delillerin en geneli “Şüphesiz sizin için Allah resulünde güzel bir örnek vardır”²⁶ ayet-i şerifesidir.

Bu görüşe göre bu ayet, Peygamber (s.a.a) ve diğer Mâsûmlar'ın (a.s) Müslümanlara örnek olarak tanıtıldıklarını göstermektedir. Onların genel olarak örnek olmaları, davranışlarının kendilerine özgü olmadığı, tüm zamanlarda ve mekânlarda ve herkes için model olduğu ve davranışlarını izlemenin de beğenilir olduğu anlamına gelmektedir.

Bu yüzden Mâsûmlar'ın (a.s) amelî siyerinin ilk esası, genel beğenilirliktir. Bu ilk esastan dışarı çıkıp fiilin şer'î beğenilirliğe işaretinin olmadığı hükmünü vermek için özel ve istisna karinelere ihtiyaç vardır. Örneğin; günlük ve tamamen sıradan faaliyetlerde, bu genel kanun bir kenara bırakılır.

Bu iddiaya dayanak olacak ikinci delil şudur: Ashabın ve ravilerin naklettiği özel davranış ve siyer, o amelin üstünlüğünü ve beğenilirliğini gösteren genel bir kural niteliğindedir. Gerçekte onlar, Mâsûmlar'ın (a.s) sıradan ve doğal davranışlarını zaten anlatmak istemiyorlardı. Aksine Mâsûm'dan (a.s) sadır olan (ortaya çıkan) fiilin özel bir öneme sahip olduğunu ve örnek alınması gerektiğini düşündüklerinde, onu nakletiyorlardı. Bu yüzden Ashabın ve ravilerin siyeri nakletmeleri, usûlen o davranışın, herkes için beğenilir olduğunu gösterir. İstisnaî durumlarda ve bunun aksini gösteren özel şahit ve karineler varsa, bunun aksi de söz konusu olabilir.

Tüm siyer türlerinde şer'î üstünlüğü gösterebilecek üçüncü delil şudur: Tarihe ve hadise dayalı şahitler ve karineleri inceleyerek ahashap ve ravilerin usûlen, muteber karinelere istinaden Mâsûmlar'ın (a.s); ahkâmı anlatan, üstünlüğü bildiren ve örnek oluşturan davranışlarını naklettiklerine emin olabiliriz.

²⁶ Ahzap, 21. [19 no'lu dipnot].

Bu görüşün dördüncü delili; Peygamber'in (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) ismetinin özel tefsirine dönmektedir. Şöyle ki, onlar hata ve gûnahtan korunmalarının yanında, terk-i evla da yapmıyorlar ve tüm amelleri değerli ve güzeldir. Elbette bu nokta, onların yaptığı tüm fiillerin esasen üstünlüğü olduğunu isbat etmemektedir. Zira onların Allah'a ibadet doğrultusunda mubah bir ameli yapmaları, bu şekilde ibadet etmeleri mümkündür. Ancak bu üstünlük, özel bir üstünlük değil, başka bir üstünlüktür.

Elbette bu önceliklerin kabul edilmesi ve ravilerin anlayışlarına ve bulgularına güvenebilmemiz için ilk kural, nakledilen siyerlerden tercih edilen şer'i hükme ulaşabilme olacaktır.

Bu delilleri incelemek ve tartışabilmek için daha fazla fırsata ihtiyacı vardır.²⁷

İkinci Görüş

İkinci görüş, siyerin herkesin, her durumda beğenilir ve üstün olduğunu gösteren genel bir delil olmadığı üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre siyerin itaat üstünlüğüne dair deliller kabul edilebilir değildir. En fazla, fiilin caiz olduğunu gösterir. Zira ilk delil kabul edilemez; çünkü ayetin devamındaki "limen kâne yercullâhe" lafzı "lekum" yerinedir. Kasdedilen Allah'a yakınlaşmak isteyen özel müminlerdir. Öyleyse ayet, mutlak değildir. Üstelik ayet, savaş ve savaşta sabır hakkındadır. Müminlere Peygamber gibi savaşta sabırlı olmaları söylenmektedir. Öyleyse Peygamber, size savaş sırasında sabrıyla örnek olması kasdı vardır ve mutlak değildir.

Aynı şekilde ikinci ve üçüncü delilin reddinde şöyle deniliyor: Mâsûm'un siyerinin bir diğer mâsûm veya ravi tarafından naklinin kendisi, karinelere birisidir. Buna teveccühle nakledilen siyerin üstünlüğüne delil olduğu, ama siyerin mutlak üstünlüğünü göstermediği söylenebilir. Yine üçüncü delilin reddinde ismet kavramından "mâsûm, terk-i evla dahi yapmaz" sonucu ile kabul edilen üstünlüğün, ikinci veya diğer

²⁷ Mâsûmlar'ın (a.s) siyeriyle ilgili usûl tartışmaları hakkında daha fazla bilgi için usûl kitaplarına ilâveten bkz: El-Aşkar; E'alu'r-Resul ve Delâletihâ ala'l-Ahkâmi'sh-Şer'iyye. Bu kitap Ehl-i Sünnet kaynaklarına dayanmaktadır.

bir üstünlük olduğu; mubah fiili ibadet olarak yaptıkları söylenilebilir. Bu durumda Mâsûmlar için mubah olan fiilin, onlardan başkası için müstehab olacağı söylenemez.

Bununla beraber, bu görüşe göre siyerden üstünlüklere ve davranış kurallarına ulaşmak, özel şahitlere ve karinelere bağlı olan ikincil bir konumdadır.

Siyerin en önemli üstünlük karineleri şunlardır:

1- Fiilin ibadet olması

İbadetler bir taraftan “tevkıfî”²⁸dir ve Şârî'in -şariat koyucu'nun; yani Allah'ın, Peygamberi'nin aracılığıyla- sınırlarını ve keyfiyetini belirlemesi gerekir ve diğer taraftan ibadetlerde kurbet (yakınlaşma)²⁹ kastı şarttır. Bununla birlikte her amelin ibadet sayılması ve kurbet kasdıyla yapılması mümkün değildir. Sadece Şârî'in ibadet olduğunu onayladığı bazı ameller ibadet kapsamındadır. Şimdi, Şârî için ya ibadetin beğenilirliği kuvvetli olursa, bunlar *vâcib* (*Farz ile eşanlamlıdır*) –yapılması gereken, görev-diye tabir edilir veya beğenilirlik şiddeti az olursa, bunlar da *müstehab* (beğenilen, sevimli) olarak tabir edilir. Bununla beraber, eğer bir amel, Mâsûm (a.s) tarafından ibadet olarak yapıldıysa o amel, kesin olarak üstünlüğe sahiptir ve mubah olamaz. Çünkü ibadetlerin tevkıfî olması esasına göre mubah amel, ibadet biçimiyle yerine getirilemez.³⁰

2- Mâsûm'un (a.s) siyerinin veya fiilinin diğer bir Mâsûm veya özel ashap tarafından nakli

Eğer Mâsûmlar'dan (a.s) biri, diğer bir Mâsûm'un siyerini nakletmiş olursa veya bir Mâsûm'un has ve büyük ashabından biri, onların bir

²⁸ İbadetlerin tevkıfî olması, sadece Şârî tarafından düzenlenmesi ve başkasının onu azaltıp çoğaltmaya veya kendi görüşünü koymaya hakkının olmaması demektir. Namazdaki rekât sayıları gibi. (Kal'aci, Muhammed Ravâs ve Hamid Sâdık Kuneybî; Mucemu'l-Lugati'l-Fukahâ, s. 114.) [Vakf, yani durmak kökünden müştak (türetilmiş) fıkıh terimidir.]

²⁹ **قُرْبًا إِلَى اللَّهِ** (Kurbeten ilâ-llâh) Allah'a yaklaşmak, yakınlık bulmak için demektir. Allah'ın rızası anlamına da gelir. Yapılacak ibadetlerin niyeti, hedefi, maksadı budur. (Editörün Notu)

³⁰ Burada anlatılan Mâsûmlar'ın yaptıkları ameller, ya vacib olan ya da müstehab olan şeklindedir. (Editörün Notu)

davranışını başkalarına naklederse, bunun nakledilen fiilin üstünlüğü hakkında bir karine olduğu söylenebilir; zira bu kişilerin nakli, başkalarını o ameli yapmaya teşvik etmek içindir. Fiili nakletmenin başka sebepleri de olabilir. Meselâ; daha önce Mâsûm (a.s) bir şeyi nehyetmiştir ve bazıları o fiilin haram olduğunu sanmıştır. Siyerin nakli, bu tevehhümü (zannı) bertaraf edip fiilin haram olmadığının anlaşılması için olabilir. Ama bu tür durumlar konumuzun dışındadır. Zira bu tür durumlarda fiilin üstünlüğüne dair özel karine vardır. Bununla beraber, başka bir Mâsûm'un veya ashabin büyüklerinden birinin dilinden siyerin nakli, fiilin ve siyerin üstünlüğü için genel bir karine telakki edilebilir.

3- Mâsûm (a.s) tarafından fiilin tekrarı ve devamlılığı

Bir veya birkaç Mâsûm (a.s) tarafından bir fiilin tekrarı ve devamı da o fiilin üstünlüğüne dair genel bir karine olabilir. Elbette bu ancak fiilin, tekrar edilmesi elzem olan fiillerden biri olmaması durumundadır. Meselâ, sıradan ve doğal fiillerden olmamalıdır; zira fiilin tekrarı, yapılmasının Şâri şeriatı yasayan, Allah) yanında üstün ve beğenilir olduğunu gösterir. Mâsûm (a.s) tarafından mubah bir fiilin tekrarı açık değildir. Ancak, işin içinde bir sebep veya sır varsa bu mümkündür. Eğer sırrı açık değilse fiilin üstünlüğü, Şâri katındadır.

Tekrarın keşfi, bazen siyerin incelenmesiyle ve belli bir davranışın defalarca nakledilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bazen de hadiste veya tarihsel bir olayda fiilin tekrarını gösteren bir ibare bulunmaktadır. Örneğin; “*Kâne Resulullah yefalu keza (Resulullah da böyle yapardı)*” denilmesi gibi.

4- Fiilin ahlâki olması

Eğer Mâsûm'un (a.s) gösterdiği davranış; akıl sahiplerinin yanında ahlâki fiillerden sayılırsa, Mâsûm'un (a.s) yapması, o davranışın şer'i üstünlüğünü gösterecektir.

5- Edep

Siyer; davranışın türünü gösterirse, yani Mâsûm (a.s), o fiille amelin edebini öğretmek istemişse, Mâsûm'un (a.s) davranışının beğenilir

olduğu anlamını çıkarmak münasiptir. Zira şeriat, fiillerin âdabına inayet ve özen göstermiştir.

Netice

Mâsûm'un (a.s) siyerinden ve fiilinden üstünlük çıkarabilmek için ya işin içinde özel bir karine olmalı veya bahsedilen genel karinelere biri var olmalıdır. Aksi takdirde sadece fiilin meydana gelmesinden üstün olduğu sonucu çıkarılamaz. Diğer bir deyişle eğitimsel siyerler, fıkhi açıdan sadece yapılmalarının caizliğini gösterdiği gibi, genel veya özel karinelerle üstünlükleri de hatta vaciplikleri de gösterilebilir.

Anlatılanlar, ikinci görüş esasına göreydi. Ama birinci görüşe göre “Güzel bir örnek” ayeti ve diğer deliller esasınca ilk kural, siyerin genel ve beğenilen davranış örneği olmasını gerektirmektedir. Dikkat çeken, özel bir niteliğe sahip olmayan diğer sıradan fiillerde, şer'i üstünlüğe işaret vardır.

2- Eğitimsel Bakış

Her şeyden önce Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinin iki çeşit eğitimsel rolü ve işlevi olabileceği noktası üzerinde durmalıyız:

1- Genel Eğitimsel Rol:

Genel eğitimsel rolden kasıt, Mâsûmlar'ın (a.s) tüm davranışlarının, diğerlerine örnek olmaları sebebiyle, model olma ve öğreticilik işlevine sahip olmasıdır. Bu pencereden bakıldığında Peygamber'in (s.a.a) ve İmam'ın (a.s) davranışlarında kişisel ve toplumsal ahlâkta, savaşta ve barışta, siyasette ve hükümette ve tüm alanlarda takipçileri ve sevenlerinin geneli için eğitimsel işaret vardır ve ilham vericidir. Bu açıdan onların tüm davranışları (genel anlamıyla) “eğitimsel siyer”dir ve eğitici içerik ve işarete sahiptir. Diğer bir deyişle Mâsûmlar (a.s), davranışlarının çoğunda başkalarını hidayet etme, öğretici ve model olma gayreti içerisindeyler. Davranışları çeşitli alanlarda bu genel tesir ve rolü ifa etmektedir.

2- Özel Eğitimsel Rol:

Özel eğitimsel rolden kasıt, Mâsûmlar'ın (a.s) davranışlarının bir bölümünün genel eğitimsel tesirin yanı sıra, özel bir şekilde başkalarının davranışı ve davranışlarının değişmesi ve eğitimi için özel bir eğitim atmosferinde gerçekleşmesidir.

Bu iki role teveccühle siyerin iki çeşit olduğunu söyleyebiliriz.

- Eğitimsel Olmayan Siyer:

Ahlâkî, ibadî ve dinî meselelerde kişisel vazifenin yerine getirilmesi için veya toplumsal, siyasî ve kültürel sorumluluk adına Mâsûm'un (a.s) gösterdiği davranıştır. Örneğin; Peygamber'in (s.a.a) veya İmam'ın (a.s) iyi huy, tevazu, siyasî sessizlik veya siyasî eylem hareketleri.

- Eğitimsel Siyer:

Mâsûm'un (a.s) özellikle diğerlerini eğitmek için gösterdikleri faaliyetlerdir. Evlatlara vasiyetleri, başkalarının ödüllendirilmesi ve cezalandırılması ve Mâsûm'un (a.s) yapılmasında özel bir eğitim- öğretim yöntemini hedeflediği durumlar gibi.

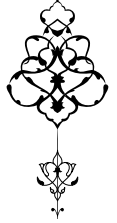
Şimdi genel eğitimin ve özel eğitimin rolünü ayrıntılarıyla inceleyeceğiz:

a) Genel Eğitimin Rolü

Kur'an'da bazı peygamberlerin nübüvvet ve tebliğin yanı sıra, imamet ve hidayet rolüne de tekit vardır³¹ ve bu sebeple eğitim (terbiye) ve tezkiye (arınma) gibi vazifeler de onların omuzlarına yüklenmiştir.

Peygamber'in (s.a.a) imamet ve hidayet rolü, sözlerinde tecessüm bulmasının yanında onun ameli siyerinde de görülmektedir. Hakikaten tüm mektep (ekol), kâmil insanın şahsiyetinde, sözünde ve davranışında tecelli etmektedir. Bu şekilde Mâsûm (a.s) Önderler'in *İmamet* rolü gerçekleşmektedir. Elbette sadece ilâhî kelâmdaki ve Mâsûm'un (a.s) sözlerindeki

³¹ "Allah, "Seni insanlara imam kılacağım" demişti. O, "Soyumdan da mı?" deyince, Allah, "Zalimler benim ahdime (imamlık makamına) erişemez" demişti." (Bakara, 124.)

dinî bilgileri göstermenin, insanın hidayeti ve hüccetinin tamamlanması için yeterli olmayacağına teveccüh edilmelidir. Hidayetin tamamlanması “imamet” ile ve imamet, Peygamber’in (s.a.a) ve İmam’ın şahsiyetindeki ve amelindeki tüm değerleri göstermeye bağlıdır.

Söylenenlere dikkatle, siyerin en önemli işlevi ve rolü genel olarak şöyledir:

Siyerin Örnekliliği Rolü

Uygulanılabilir ve somut bir örnek sunulması, örnek şahsiyetin boyutlarıyla denk ruhsal tesir ve uyanış sağlamakta olması apaçıktır. Alınan örneğin derin ve ciddi tesiri, kişideki taklit ruhiyesine bağlıdır. Psikolojide, bunun ruhsal sebepleri ve işleyişi genişçe ele alınmıştır.³²

Örnek bazen somut ve doğrudan doğruyadır, bazen de tarihsel ve dolaylıdır. Saygıdeğer ve itibarlı çehrelerin eğitimsel faaliyetlerinin ve karakterlerinin nakli, dolaylı örnek sunulması türündendir. Ancak örneğin somut olarak görülmesi, uyarıcı role sahiptir. Muteber tarihsel örnekler hakkında bilgi sahibi olmak da bu role sahiptir.

Bununla birlikte Mâsûmlar’ın (a.s) eğitimsel siyerlerinin aktarılması bir yönüyle örnek oluşturur. Özellikle, Onlar’ın yüce makamlarına inanlar için coşturucu role sahiptir ve ruhsal açıdan motive edicidir.

“Şüphesiz sizin için Allah resulünde uyulacak güzel bir örnek vardır”³³ ayetinde, (bu ayet hakkında elimize ulaşan rivayetlere göre, Mâsûm İmamlar da ayetin kapsamındadır) örneğin konumuna dair açık bir işaret vardır. Gerçi, bahsedilen ayetin öğretici etkileri ve hatta hükmi ve fikhî etkilerinin de olabileceği uzak bir ihtimal değildir.

Amelî Öğretim

Eğitimsel siyerlerin diğer bir rolü, onların somut ve amelî (pratik, uygulamalı) öğretim rolüdür. Öğretim bazen ders verme ve anlatımla, bazen Öğretmenin ve eğitimcinin davranışlarında tecelli etmektedir. Amelî

³² Bu alanda bkz. Kediver, Pervin; Revânşinasi-yi Terbiyeti, s. 128; Hergenahhn, B. R; Mukaddimeyi ber Nazariyeha-yi Yâdgîrî (Introduction to the History of Psychology) –Psikoloji Tarihine Giriş-, s. 432.

³³ Ahzab, 21. [19. no’lu dipnot].

öğretimin etki etmede daha seçkin bir role sahip olduğu, herkesin üzerinde durduğu bir noktadır.

Mâsûmlar'ın amelî siyeri ve bazı durumlarda tarihsel aktarımı, öğretici role sahip olabilir. Nitekim birçok durumda da örnek sunmanın rolü, rağbet uyandırıcı ve eğitimseldir. Siyerde amelî öğretim, bazen yeni bir noktayı öğretir ve bazen ahlâkî değerlerin zihinlerde tesbitine (sabitleşmesine) ve güven oluşturmaya yardım eder. Fakat her durumda İmamlar'ın (a.s) nasıl hareket ettiklerini, başta eğitim ve öğretim olmak üzere tüm alanlarda birçok usûl ve yöntemi bize öğretmektedir.

Mâsûm'un (a.s) amelî ve siyeri, sözü ve davranışı gibi, bazen yöntemlerin öğretici rolünü, kişisel ve toplumsal yaşamda uygulanmaktadır. Nitekim İmam Hüseyin'in (a.s), İmam Rıza'nın veya diğer İmamlar'ın (a.s) siyasi-toplumsal davranışları, kesinlikle bize dindarlığın ve ilâhî dini korumanın çeşitli yollarını öğretmektedir. Hem de bu, amelde tecessüm eden bir öğretmedir.

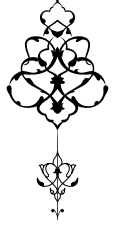
Takviye Edici Rol

Mâsûm'un (a.s) amelî siyerinde somut ahlâkın, ilâhî ve mânevî şahsiyetin tecessümü; ilâhî ve ahlâkî değerler ile ölçülere itimat, güven ve insan yaşamında yapılabirliklerine iman sebebidir.

İlahî kelâmda ve Allah velilerinin sözlerinde beyan edilen tüm fazilet ölçülerinin, İslâm Peygamberi'nde (s.a.a) ve diğer Mâsûm Önderler'de (a.s) gözlemlenmesi ve o "yüce ahlâk"ın izlenmesi; şüphesiz hem öğretici role sahiptir ve hem de insanlarda iman ve ruhsal güven oluşturmaktadır. Siyerlerde gösterilen fiilin ve sözün uyumunun mülâhazası, yüce değerlere iman ve Dinî Önderler'e güven konusunda en önemli etkindir.

b) Özel Eğitimin Rolü

Genel anlamıyla eğitimsel siyer; temel öğretici, takviye edici ve örneklik rollerini içerir. Ama bu kitapta incelenecek olan, Mâsûmlar'ın (a.s) diğerlerini eğitmek için gösterdikleri davranışlar (özel anlamıyla eğitimsel siyer) aşağıdaki rolleri ifa eder:

1- Yeni ve özel eğitim yollarının sunulması. Yenidoğanın kulağına ezan ve ikame okumak gibi.

2- Aklen ve örfe geçerli ve belirli yöntemler üzerinde durmak ve onaylamak. Ödül ve ceza gibi ki, onların emirlerine göre belirlenmiş kullanım ölçüsü ve sınırları incelenecek ve anlaşılacaktır.

3- Ayetlerde ve rivayetlerde eğitim hakkında sunulan usul ve yöntemlerin üzerinde durmak, o yöntemlerin somut ve ayrıntılı ölçütlerini göstermek ve eğitimsel ölçüleri amelen uygulamak.

4- Öğretim yöntemlerinin, ilimlerinin ve âdabının anlatılması, öğretim erbabına öğretimin usul ve esaslarına ulaşmada ve eğitimcinin özellikleri hakkında yardım edilmesi.

Noktalar

Bu bölümün sonunda birkaç noktanın hatırlatılması zaruridir:

Birinci Nokta

Eğitimsel siyerle karşılaşıldığında üç araştırma aşaması tasavvur edilir:

a) İlk adımda her bir davranışın görülmesiyle, diğer sözlü ve davranışsal karineler incelenerek bir yöntemin, edebin ve vazifenin istinbatı yapılabilir.

b) İkinci adımda muteber yöntemlere göre siyer incelenerek ve konunun derinlikleri araştırılarak usul ve kaidelere ve de o davranışların temellerine ve hedeflerine ulaşılabilir.

c) Üçüncü adımda siyerlerin mecmuasına veya tümüne kapsamlı bir bakışla, yaygın teorilerin sunulması ve düzenlenmesi sağlanabilir ve siyerlerin kapsamlı tahliliyle İslâmî eğitimle ilgili soruların bir kısmına cevap verilebilir.

Bununla beraber bu seri oluşturulurken ilk adımda, ulaşılabilen siyerler incelenmiştir. Ama bazen konu, sonraki aşamaları de geçmiştir. Gerçi Peygamber (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinin ikinci ve üçüncü adımlarda araştırılması, daha geniş incelemeleri gerektirmektedir.

Şu nokta da dikkate değerdir: Siyerden sistemli ve itibarlı bir şekilde faydalanmak; siyer, İslâm'a geniş bir bakış çerçevesinde olursa ve Mâsûmlar'ın (a.s) hadisleri, kelâmî şahitler ve karinelerin mülâhazasıyla tefsir edilirse mümkün olur. Bu çerçevenin dışında tefsiri ve anlaşılması zor ve eksiktir. Bu yüzden serideki konularda yer yer siyer, eskilerin yöntem biliminin usûlüne, kurallarına ve aşamalarına riayetle ve ayet ve hadislerin mülâhazasıyla tefsir edilmiştir.

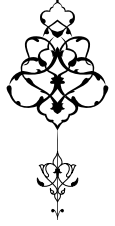
İkinci Nokta

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerini aktarmada muhaddislerin ve tarihçilerin gösterdiği özen, siyerlerinin rivayet, fıkıh ve eğitim değeri ve izleyenlerinin evlatlarını örnek almalarının üzerinde durmaları hakkında ayrıntılarıyla konuşuldu. Ama şu temel soru aynen durmaktadır: İnsanoğlunun kişisel ve toplumsal yaşamında meydana gelen tüm derin ve şaşırtıcı değişikliklere rağmen, acaba Mâsûmlar'ın (a.s) geçmiş asırlardaki siyerine ve davranışlarına dönmek açıklanabilir ve kabul edilebilir midir?

Her türlü cevaptan önce, bu sorunun siyere mahsus olmadığına tevccüh edilmelidir, bakılmalıdır. Zira Mâsûmlar'ın (a.s) sözlü öğretilerinde ve hadise dayalı ilimlerde ve dinin tamamında, genel ve evrensel nitelikli özel ameller ve fiiller vardır ve bu soru bunlar için de her zaman gün yüzüne çıkmaktadır.

Cevabında şu nokta hatırlatılmalıdır ki; kalıcı dinin kaynağı, yaşam alanında değişmez kuralların varlığı ve insan yaşamının içsel ve dışsal uzantısıdır. Bu bakışın karşısında insanın tüm varlığını değişken ve akıcı bilen, kalıcı her tür kanunu reddeden bir görüş vardır. Bizim görüşümüze göre insan hayatının çeşitli alanlarında meydana gelen bütün değişikliklere rağmen, her zaman değişmez tabiatına dayanan kalıcı kanunlar ve sabit ihtiyaçlar vardır. Bunlar mânevî saadet ve uhrevî yaşam sınıfında olduğundan, din alanına girmektedir. Bu görüşe göre (ki uygun bir yerde tahlil edilmelidir) dinin sabit kuralları, insanın bu özelliğiyle ilişkili ve uyumludur.

Elbette sabitin ve değişkenin her zaman bağımsız olarak akılla teşhis edilebilmesi imkân dâhilinde değildir. Birçok durumda kişinin, bağımsız olarak sabit ve değişkeni tanımaya, kişisel ve toplumsal eylemlerin

mânevî ve uhrevî yaşamındaki etkilerinin nasıl olduğunu anlamaya gücü yoktur. Bu yüzden beşer (insan), vahye ve dine muhtaçtır. Kuvvetli dellillere göre, bizim Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) hakkındaki inancımız, onların vahiy yoluyla doğrudan veya dolaylı, insan tabiatı ve insanın saadetini etkileyen kanunlara kâmilten vâkıf oldukları ve yaptıklarıyla yüce yaşamın yolunu, amelleriyle bize öğrettikleri şeklindedir.

Dinî ve ahlâkî sabit emirlerin imanî ve içsel kaynaklara mahsus olmadıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Dış görünüş ve davranışsal kalıplar da dinin sabit emirleri arasında yer almaktadır. Nitekim bu, muhtelif dinlerdeki ibadet ritüelleri ve ahlâkî davranışlarda ve farklı felsefe ve düşünce ekollerinde görülmektedir.

Yukarıdaki esaslar kabul edilirse, dine ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine müracaat edilmesinin değeri ve nedeni, yaşamda onlardan ilham alma ihtiyacının sebebi aydınlanır. İnsanın dinî ve ahlâkî yaşamında onlardan ders öğrenmeye muhtaç olduğu, hatta çağımızda da dengeli, salim ve mânevî yaşamın düzenlenmesi ve ruhî ve ahlâkî sorunlardan kurtularak, o daha iyi örneklerden ilham alınması gerekliliği inancı şekillenir.

Bu projede çabamız, Mâsûmlar'ın (a.s) ahlâk ve dinî eğitimdeki kalıcı ve sabit yöntemlerini değişken kalıplardan ve yöntemlerden ayırmak ve üzerinde daha çok durulan ölçülerle muteber eğitimsel siyerleri ve ilham veren noktaları beyan etmektir.

Üçüncü Nokta

Önceki noktada anlatılanlara bakıldığında, Mâsûm'un (a.s) siyerinden ve davranışından özel bir kalıp ve şekil çıkarılabileceği konusuna bakış ve tekit yoktur. Örneğin; Peygamber'in (s.a.a) çıplak merkebe bindiği rivayet edimiştir. Bu şekilde binmenin ve görünüşünün özel bir öneminin olmadığı apaçıktır. Bu siyer, Onun merkebe binişinden yola çıkarak mütevazı yaşam tarzına işaret etmektedir. Şekli, yaşamın değişken şekillerindeki çeşitlilikte, birbirinden farklılık göstermektedir. Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Siyere ve tahliline bakılarak acaba onun tarzı ve görünen şekli üzerinde mi durulmalıdır? Yoksa onun görünüşünden geçilmeli ve derinliklerindeki çekirdeğe ve mesaja ulaşarak bu siyerin esas mesajı olarak mı kabul edilmelidir?

Bu sorunun cevabında geçmişten ve çağımızda çeşitli yaklaşımlar görülmüştür. Bir grup zahire katı bir şekilde yaklaşmış ve bir grup da ifratî bakış açısını seçerek akılcı tefsir ve tahlil yolunu kapatmışlardır. Bir kısım grup da temelden yöntemler, üsluplar ve benzeri konulara şeriatin girmesini kural dışı bilmiş ve genel olarak fiiller ve özel yöntemler üzerinde durmayı şeriat tarafından reddedilmiş saymaktadırlar. Davranışlara sadece genel mesajlardan ilham alma noktasında değer vermişlerdir. Gerisini bırakarak çekirdeğiyle yetinmişlerdir.

Bize göre eğer dinin iç yüzünden (Bâtınından) bakılacak olunursa dinin; ibadetlerden başka, yöntemler ve davranışsal kalıplar sahaları üzerinde de durduğu açıkça görülecektir. Bu durum, Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde ve sözlerinde inkâr edilemez biçimde tecelli bulmuştur. Eğitim-sel temeller ve meselelerde de din ilimleri, bir kısım esasların, hedeflerin ve temel usûllerin sunulmasına ilâveten, yöntemler ve cüz'î üslupların da üzerinde durmuştur.

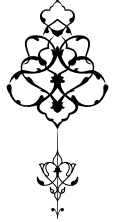
Öyle görünüyor ki dine dış yüzünden (Zahirinden) bakış da bu teoriyle uyumsuz değildir ve uygun bir fırsatta buna da değinilecektir.

Ama burada, bu teorinin iki önemli noktasına değinmek gerekir:

1- Şeriat, çeşitli yöntemlerin, ameli kalıpların ve bunların üzerinde durmanın kabulüne ek olarak, yöntemler bölgesinde geriye geniş bir alan bırakmıştır. Din, kişisel yaşam sınırlarında ve dinî, ahlâkî ve benzeri özel eğitim bölgelerinde usûller ve yöntemler sunmuş, geniş bir alanda genel kurallar ve ikincil başlıklarla yetinmiş ve beşer için düşüncesini geliştireceği, tecrübesini artıracığı bir ortam hazırlamıştır.

2- Mâsûm Önderler'in (İmamlar'ın) -a.s- sözlerinin ve davranışlarının anlaşılması ve tefsir edilmesinde katı olunmamalıdır. Aksine akli ve âkil insanların anlayışına yaslanarak, geleneksel ve akılcı şekilde tefsiri yapılmalıdır. Bu yüzden Mâsûm'un (a.s) davranışının tefsirinde zahirî kalıplardan geçilmesinin yanında "tenkih-i menat"³⁴ ile ve âkil insanların anlayışına güvenerek onun esas mesajına ve ruhuna ulaşılmalıdır.

³⁴ Usûlî bir istilâhtır. Hükmün sebebini ve ölçüsünü elde etmek ve sonra onu genelleştirmek anlamındadır. (Bkz. Velâyi, İsa; Ferheng-i Teşrihi-yi İstilahât-ı Usûlî, s. 172.)

İkinci Bölüm

Evlat Eğitimi için Ortam Hazırlama

Evlat Eğitiminin Önemi ve Zarureti

İnsan eğitiminin önemi ve zarureti hiç kimseye kapalı değildir. İnsan eğitiminin önemini ve zarureti inkâr edecek hiçbir ekol, mezhep veya grup yoktur. İhtilafların hepsi eğitimin hedefleri ve yöntemleri konusundadır. Zira insanın özelliklerinden birisi eğitim alabilmesidir. Kitapların nazil olması, resullerin görevlendirilmesi insanın eğitimi ve hidayeti içindir. Tüm ekoller, mezhepler ve devletler, çeşitli sebeplerle çocukluk çağında eğitime özel bir önem vermişlerdir. İslâm da çocukluk çağında eğitimin üzerinde fazlasıyla durmuş, bunu ebeveynlerin vazifelerinden ve evlatların haklarından biri saymıştır.

Mâsûmlar (a.s) birçok rivayette, bu çağdaki eğitimin önemi ve zarureti üzerinde durmuşlardır. Bu rivayetlerden bazıları şöyledir:

Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Bir babanın evladını eğitmesi, her gün bir buçuk kilo yiyecek sadaka vermesinden daha iyidir.”¹

Hız. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Hiçbir baba evladına iyi eğitimden daha iyi bir hediye vermemiştir.”²

Aynı şekilde İmam Sâdık (a.s) evladın, babası üzerinde üç hakkı olduğunu buyurmaktadır ve bunlardan birisi eğitiminde ciddiyettir:

¹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 195, 8. hadis.

² Tabersî, Mirza Hüseyin Nuri; Mustedreku'l-Vesâil ve Mustenbitu'l-Mesâil, C. 15, s. 165, 17872. hadis.

“Evladın babası üzerinde üç hakkı vardır; onun için uygun bir anne seçmek, ona iyi bir isim koymak ve eğitiminde ciddiyet göstermek.”³

Üç hak da evlat eğitiminde müessirdir, ama üçüncüsü tamamen eğitimseldir. Yine İmam şöyle buyuruyor:

“Evladını oyun oynaması için yedi yıl serbest bırak, (ikinci) yedi yıl onu eğit ve (üçüncü) yedi yıl kendi arkadaşın ve danışmanın yap. Eğer hidayet olursa ne iyi, yoksa artık onda bir hayır yoktur.”⁴

Elbette İmam (a.s), hidayet olmadıysa 21 yaşından sonra onda hayır olmadığını buyururken bunun kesin olduğunu kastetmemektedir. Bu belki baskın bir bağ olabilir. Zira bir çocuğun 21 yıl eğitimi için uğraşıldığı hâlde eğitim ve hidayet kabul etmezse, artık onun hakkında pek ümitli olunamaz. Belki de kastedilen; artık, bu yaştan sonra babanın onun eğitimiyle ilgili bir vazifesi olmadığı ve eğitimin kendi uhdesine geçtiğidir. Peygamber'den (s.a.a) ve Hz. Ali'den (a.s) bu konuyu onaylayan iki diğer rivayet nakledilmiştir. Ebeveynlere ve evlatlarının eğitiminden mesul kimselere, bu yaştan sonra artık, onu özgür bırakmaları ve eğitiminden ellerini çekmeleri emredilmektedir⁵ veya şöyle buyuruyor:

“Ebeveynler bundan sonrasında mâzurdurlar, çünkü kendi vazifelerine amel etmişlerdir.”⁶

Bununla birlikte rivayetlerde çocukluk, ergenlik ve ilk gençlik çağlarında evlat eğitimi üzerinde oldukça durulmuştur. Neden bu çağda eğitim bu kadar önemlidir? Bazı rivayetlerde bunun öneminin bazı sebepleri açıklanmış veya buna değinilmiştir. Hz. Ali (a.s) oğlu İmam Hasan'a (a.s) mektubunda sebebi şöyle anlatıyor:

“Çocuğun kalbi ekilmemiş tarlaya benzer, hangi tohum ekilirse büyür. Bu yüzden senin eğitimine çocukluğunda, kalbin katılaşmadan ve aklın başka şeylere yönelmeden başladım. Tâ ki sen, tecrübe ehlinin kendilerinde denediği şeylerden nasiplenesin ve tekrar denemeye ihtiyaç duymayasın.”⁷

³ Meclisî, Muhammed Bâkır; Bihâru'l-Envâr, C. 78, s. 236.

⁴ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Sîa, C. 15, s. 194, Hadis 4.

⁵ a.g.e., s. 195, Hadis 6.

⁶ a.g.e., Hadis 7.

⁷ Nehcül-Belağa, 31. Mektup.

Çocukluk çağında eğitimin öneminin ilk ve en önemli delili, “Rahman’ın arşı” olması gereken çocuk kalbinin bu çağda boş olması ve henüz günahların siyahlığı ve pisliğine bulaşmamış olmasıdır. Bu yıllarda çocuğun kalbi, henüz tohum ekilmemiş tarla gibidir ve ne ekilirse mahsul verecektir. Böylece, her türlü ahlâkî ve toplumsal sıfat çocukta geliştirilebilir. Boş olan bir kalbe hem sadakat, ihlas ve emanet ekilebilir hem yalan, riya ve ihanet; hem iman ve tevhit hem küfür ve şirk; hem onu Rahman’ın arşı hem şeytanın ini yapmak mümkündür.

İkinci delil şudur; çocukluk çağında, çocuğun zihni henüz faydasız öğretilerle, aile, evlat ve mal toplama gibi geçim ve dünyalık meselelerle meşgul olmamıştır. Çocuk, tüm bu düşüncelerden uzak olduğundan rahatlıkla gerekli öğretileri ve eğitimi kabul eder. Bu yüzden İmam (a.s), evladına şöyle buyuruyor:

“Ben senin eğitimine bu çağda başladım ki; sen, tekrar aynı tecrübeleri yaşamak zorunda kalmayasın ve tecrübelerin tekrarının zahmetine ve sıkıntısına tahammül etmen gerekmesin”.

Şu noktanın hatırlatılması zaruridir: İmam’ın çocuk kalbini boş tarlaya benzetirken kasdı mutlak boşluk değildir. Çünkü veraseti ve geçmiş etkenleri, İslâm’ı göz ardı etmemektedir. Bunlar çocuğun eğitiminde etkili olabilir veya daha iyi bir eğitim ortamı sağlayabilir. Kastedilen büyü-yebilme ve büyüme kabiliyetidir. Nitekim her boş tarla, tarım için uygun değildir ve uygun olanlar da bir dereceye kadar hazırlığa ve kabiliyete sahiptirler. Örneğin; bazı tohumlar tuzlu topraklarda yetişmez veya gerektiği gibi gelişmezler. Ama diğer bazı tohumlar tuzlu topraklarda daha iyi yetişirler ve daha iyi gelişirler. Çocuklar da farklı kabiliyetlere ve ortamlara sahiptirler. Aynı zamanda çevresel öğretilerin tesirinden ve eğitimin-den uzak oldukları için, onlara daha iyi ve daha kolay eğitim-öğretim uygulanabilir. Bununla beraber İmam’ın görüşü, John Locke’un “boş levha (tabula rasa)”, “yazılmamış levha” teorisinden farklıdır. Zira Locke, bu teoriyi sunarken eğitimde verasetin veya geçmişin etkenlerinin tesirlerini inkâr etmek veya en azından çok önemsiz göstermek istemiştir.

Emîru’l-Mu’minin’in (a.s) mektubunun bu bölümünden elde ettiğimiz çocukluk çağında eğitimin önemine dair beyan ettiğimiz iki delile ek olarak üç başka delilden de bahsedebiliriz:

İlki şudur; insan eğitimi, hatta dinî eğitimin bir bölümü, bu dünyada daha iyi yaşamak içindir. Örneğin insan; yaşamında buna göre amel edebilmesi için kendisiyle, tabiatla, diğer insanlarla ve hatta Allah'la irtibatıyla münasip kişisel ve toplumsal davranışı bilmelidir. Eğitim ve öğretim için mümkün olan ilk zamanda çocuğun kendi ömrü ve yaşamından olabildiğince fazla ve iyi fayda sağlayabilmesi için eğitimi üzerinde çalışılmalıdır. Eğer bu eğitim daha sonraki aşamalara bırakılırsa, bazı imkânların ve eğitimi özümseme kabiliyetinin kaybedilmesinin yanı sıra, çocuğun ömrünün bir kısmı da doğru bir fayda sağlayamadan heba olacaktır. Bazı menfaatler kaybedileceği gibi bazı zararlara da uğranılacaktır.

İkincisi, insan çocukluk ve ergenlik döneminde daha çok ve daha derin şekilde başkalarının etkisi altında kalmaktadır. Örnek alma ve taklit ruhu daha kuvvetlidir. Ama yaş ilerledikçe örnek alma ve taklit ölçüsü azalmaktadır. Bununla birlikte çocukluk döneminde bu özellikten eğitim için rahatlıkla fayda sağlanabilir ve eğitime hız katılabilir.

Üçüncüsü, çocukluk ve ergenlik döneminde evlat, ebeveynin iradesi altındadır ve henüz görüş bağımsızlığı yoktur. Ebeveynler için, onun eğitimi imkânı daha fazladır. Yetişkin dönemde eğitim kabiliyeti, çocukluk kadar olsa bile (ki böyle değildir) ebeveynlerin iradesi daha az olduğundan eğitim imkânı daha azdır. Eğitimin ebeveynlerle ilgili olan kısmı daha çok çocukluk ve ergenlik dönemine aittir. Bu dönemden sonra evlatlar, genellikle bağımsız bir yaşam oluşturmaya çalışıyorlar, eğitimleri kendilerine bırakıyor ve ebeveynlerin onlara karşı daha az vazifesi oluyor. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Evladımı altı yıl özgür bırak ve ondan sonra altı yıl ona Kur’ân ve okur-yazarlık öğret ve sonra yedi yıl artık onun eğitimiyle uğraş. Eğer eğitim alırsa ne iyi, aksi durumda onu eğitmeyi bırak.”⁸

Çünkü sen vazifeni yaptın, bundan sonrası artık kendi uhdesindedir. Bununla beraber anlatılan rivayetlere ve noktalara teveccühle, çocukluk döneminde (20 yaşlarına kadar) evlat eğitimi yüce bir öneme sahiptir ve ebeveynlerin evlatlarıyla ilgili bu mühim vazifeyi düzgün bir şekilde yerine getirmeleri gerekir.

⁸ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 233.

Ayetlerde ve Rivayetlerde Evlat

Evlat hakkındaki ayetlere ve rivayetlere genel olarak bakıldığında, İslâmî düşüncede evlatlara ve evlatların konumlarına İslâm'ın nasıl baktığına ulaşılabilir. Bu bakışın evlat eğitiminde önemli bir rolü vardır.

İslâm dininde evladî tanıtmak için çeşitli ayetler ve rivayetler vardır. Bunlardan evlatların ebeveynler yanında İlâhî nimetler oldukları, aynı diğer İlâhî nimetler gibi hem onlardan doğru şekilde istifadeyle kendilerinin ve onların tekâmül ve hidayet yolunda fayda sağlayabileceği, hem de onlardan doğru şekilde istifade etmeyerek kendilerini ve onları zillet toprağına bulayabileceği anlaşılmaktadır. Zira Kur'an-ı Kerim'in buyruğuna göre evlat da mal-mülk ve diğer nimetler gibi, insanın imtihanı için bir vesiledir.

“Mallarınızın ve çocuklarınızın aslında bir sınama olduğunu ve büyük ecrin Allah katında bulunduğunu bilin.”⁹

Eğer insan bu imtihandan başarıyla çıkarsa büyük bir sevaba ulaşacaktır; hem dünyevî ve hem de uhrevî sevaba. Zira evlat doğru eğitilirse annesinin ve babasının yardımcısı olabilir. Nitekim İmam Seccad (a.s) şöyle buyuruyor:

“Erkeğin saadeti(nin göstergelerinden biri), ona yardımcı olacak bir evlat sahibi olmasıdır.”¹⁰

İmam Hasan Askerî (a.s) de şöyle buyuruyor:

“Ne güzel hâmidir evlat.

Hâmisi olan, kendisinden zulümle alınanları, geri döndürür,

Ve zavallı, hâmisi olmayan kimsedir.”¹¹

Evlat, doğru bir eğitimle ebeveyninin gözünün nuru, kalplerinin meyvesi ve dünyalarının süsü olacaktır. Peygamber (s.a.a), yemekle dolu bir tabağı evlattan daha iyi bilen Eş'as Bin Kays'a cevabında şöyle buyurdu:

“Evlatlar kalplerin meyvesi ve gözlerin nurudurlar.”¹²

⁹ Enfal, 28.

¹⁰ Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; El-Kâfî, C. 6, s. 1, Hadis 2.

¹¹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 51, s. 162.

¹² Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 112, Hadis 17689.

Kur'an-ı Kerim de "İbadurrahman'ın (Rahmanın kulları)" kimler olduğu hakkında şöyle buyuruyor:

"Ve onlar, "Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve soyumuzdan, gözün aydınlığı olacak (çocuklar) armağan et diyenlerdir."¹³

Yine şöyle buyuruyor:

"Mal ve oğullar¹⁴, dünya hayatının çekici süsüdür."¹⁵

Evlatların doğru eğitilmesiyle insan, Allah'ın ecr-i azîm (büyük, ulu kazanç) olarak tabir ettiği uhrevî mükâfâtı da elde edebilir. Bu durumda evlat; cennet güllerinden bir gül, bâkiyâtü's-sâlihât (iyi amellerin baki olması, kişinin ölümünden sonra da sevabının artmada devam etmesi), Allah için kulun mirası ve ebeveyninin duacısı ve şefaatchisi olacaktır. Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

"İyi evlat, cennet çiçeklerinden bir çiçektir."¹⁶

Yine şöyle buyurmuştur:

"Kızlar (ebeveynleri için) bâkiyâtü's-sâlihâtur(kalıcı iyiliklerdir)."¹⁷

Zira evlatların yaptığı tüm iyi işler, ebeveynlerin hesaplarına da yazılacaktır. İmam Sâdık (a.s) da şöyle buyuruyor:

"Allah'ın mümin kulundan aldığı miras, müminin ölümünden sonra Allah'a ibadet eden evladıdır."¹⁸

Yani aslında evladın ibadeti, Allah'ın kuldan aldığı miras gibi te-lakki edilmiştir.

Aynı şekilde evlatlar yaşarlarsa ebeveynlerinin duacısı kabul edilmişlerdir. Eğer ebeveynlerinden önce ölürlerse kıyamette onlara şefaate edeceklerdir. Hasan Basrî'nin bir gün şöyle dediği nakledilmiştir:

¹³ Furkan, 74.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim'in evlatlar değil de sadece oğullar demesinin nedeni, oğlanın ailesini savunabilecek güce sahip olmasındandır. Bu yüzden süs olarak bilinmiştir. (Bkz. Mecmau'l-Beyân, C. 6, s. 731.) Elbette Kur'an-ı Kerim'in bazı tercümeleri ve tefsirlerinde de "benun" kelimesi mutlak evlat olarak çevrilmiştir. Ayetullah Nasır Mekârim Şirazî'nin tercümesinde ve Tefsiru'l-Furkan'da olduğu gibi.

¹⁵ Kehf, 46.

¹⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 97, Hadis 2.

¹⁷ a.g.e., s. 115, Hadis 17700.

¹⁸ Kuleynî; El-Kâfî, C. 6, s. 3, Hadis 12.

“Evlat ne kadar kötü bir şey. Zira eğer yaşarsa beni zahmete sokar ve eğer ölürse de beni rahatsız eder”.

Bu sözler İmam Seccad'ın (a.s) kulağına gitti ve İmam şöyle buyurdu:

“Allah'a andolsun ki yalan söylüyor, evlat ne iyi bir şeydir. Zira eğer yaşarsa sürekli (ebeveyni için) hazır bir dua olacaktır ve eğer ölürse (ebeveyni için) önceden gönderilmiş bir şefaattir.”¹⁹

İmam'ın, evladın hazır dua olduğunu buyurması, evladın onlar hakkında daha dua bile etmeden, sadece varlığının anne ve baba hakkında dua olması anlamındadır. Bu anlam, ebeveynlerin rızkını evlatlarının rızkıyla irtibatlandıran **“Onlara da size de biz rızık veririz”²⁰** ayetine teveccüh edildiğinde daha da aydınlanmaktadır. Diğer bir rivayet de şöyledir:

“Kıyamette düşük yapılmış evlatlara cennete girmeleri emredilir. O der ki: Allah'ım, annem ve babam girmeden önce ben girmiyorum.”²¹

Diğer taraftan, eğer ebeveynler evlatları hakkındaki vazifelerine amel etmezler ve onları düzgün eğitmezlerse, hem onların hak yolundan sapmalarına yardım etmiş olacaklar ve hem de onların şerrinden dünya ve ahirette âmânda olmayacaklardır. Zira eğitilmemiş evlattan zarar görecektir ilk kimseler ebeveynlerdir. Bazen eğitilmemiş evladın, isteklerinin yerine gelmesi için anne ve babasını her türlü şer'i olmayan işi yapmaya mecbur etmesi mümkündür. Bu yüzden bazı rivayetlerde evlatlar korku, cimrilik ve üzüntü sebebi bilinmişlerdir. Nitekim Resulullah (s.a.a) buyuruyor:

“Evlatlar kalplerin meyvesi ve gözlerin nurudurlar. Bununla beraber korku, cimrilik ve üzüntüye de sebeptirler.”²²

Eğer ebeveynler cimrilik, korku ve üzüntü gibi gizlenmiş duyguların ortaya çıkmasına sebep olacak şekilde amel ederlerse, evlatlar ebeveynlerinin düşmanları hâline dönüşeceklerdir. Zira anne ve babalarının (ebe-

¹⁹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 82, s. 132.

²⁰ İsra, 31: Evladınızı, yoksulluk korkusuyla öldürmeyin; onları da biz rızıklandırırız, sizi de. Şüphesiz ki onları öldürmek, pek büyük bir suçtur.

²¹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 96, Hadis 14.

²² Nûrî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 112, Hadis 17689.

veynlerinin) ahiretini kendi dünyalarına satacaklardır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Şüphesiz sizin eşlerinizden ve çocuklarınızdan bir kısmı sizler için (birer) düşmandırlar. O hâlde onlardan sakının.”²³

Evlatlar ebeveynler için nimettir; tabii ki, eğer ebeveynler onlara karşı kendi vazifelerine amel ederlerse. Yani, eğer mukaddes şeriatın tavsiye ettiği şekilde onların eğitimine özen gösterirlerse, bu nimetlerden de diğer İlahî nimetlerden olduğu gibi fayda sağlayabilirler. Nitekim bu nimet, diğer bazı nimetler gibi, onlar için bir afete dönüşebilir. Bu, onlara karşı kendi vazifelerine amel etmezlerse olur.

Öyleyse Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinden bu İlahî nimetlerden faydalanmanın doğru yolu bulunmaya çalışılmalıdır ki bu, onların doğru şekilde eğitilmesiyle müyesser olur. Evlatların eğitiminde Mâsûmlar'ın (a.s) eğitim üsluplarından faydalananarak onları doğru yola yönlendirebilir ve Allah'a yaklaşma ve tekâmül yolunda kendi kazancımızı artırabiliriz. Üstelik ebeveynlerin dünya süsü de artmış ve geride onlar için iyi amel ve Allah için bir miras bırakılmış olur.

Evlat Eğitiminde Tesir Eden Etkenler

İnsanın kişiliği ve eğitiminde kalıtım, çevre ve tesirleri konusu her zaman psikologların ve eğitimcilerin dikkatini çekmiştir. Şu farkla ki, bazen kalıtımın rolüne daha fazla önem verilmiştir ve bazen de çevrenin. Kalıtımın rolünü öne çıkarmada bazen o kadar ileri gitmişlerdir ki, toplumsal sapmalar konusunda biyolojiye ve kromozoma dayalı teoriler hazırlamışlardır.²⁴ Çevrenin rolünü öne çıkarmada da bazıları o kadar ileri gitmişlerdir ki, insanı, üzerine her şeyin çevre tarafından yazıldığı, boş ve yazılmamış bir levha olarak tanıtmışlardır.²⁵ Müslüman âlimler ve bilginler

²³ Teğabun, 14.

²⁴ Bu alanda bkz. Toplumsal zararları tanıma kitapları. Örneğin: Sütûde, Hidayetellâh; Mukaddime-yi ber Asibşinasî-i İctimaî, beşinci bölüm.

²⁵ İngiliz John Locke'ın boş levha veya yazılmamış levha teorisidir. Davranışçılar da bu inançtadır. Watson bununla ilgili şöyle söylüyor: “Eğer bana bir çocuğu verirseniz onu bir keşiş ya da bir katil yapabilirim.” (Haşimî, Seyyid Mücteba; Terbiyet ve Şahsiyet-i İnsânî, C. 1, s. 38).

arasında da bazıları kalıtım, bazıları çevre üzerinde daha çok durmuşlar ve temel rolü bu iki etkenden birisine vermişlerdir. Sadi'nin bazı şiirleri, bu alanda eğitimde kalıtımın rolünün daha temel olduğuyla ilgilidir:

*İyilerle olmasın kötü olan tıyneti
Kümbet üstünde ceviz gibi, ehil olmayanların terbiyesi²⁶*

*Kurttan doğan, kurt olacak sonunda
Hatta büyüse bile bir insanın yanında²⁷*

Elbette Sadi bazen, sanki eğitimde sadece çevre etkiliymiş ve başka hiçbir şeyin etkisi yokmuş gibi şiirler okumuştur:

*Lut'un karısı kötülerle dost oldu
Nübüvvet ailesinden yok oldu
Ashab-ı Kehf'in köpeği birkaç gün
İyileri izledi insan oldu²⁸*

İskender'in oğlu Keykavus, Gazalî ve diğer bazıları da eğitimde çevrenin rolüne daha fazla önem vermişlerdir.²⁹ Buna rağmen Müslüman âlimlerin çevre ve kalıtımın rolüyle ilgili ifrat ve tefritleri, Batılı âlimlerinkine kadar değildir. Belki de Müslüman âlimler arasında sadece kalıtım veya sadece çevre üzerinde duran bir kimse bulunamaz. Kur'an ve rivayetlerde de bu iki etkene işaret ederek üzerlerinde durulmasının yanı sıra üçüncü bir etkenin rolünden bahsetmiştir ve o, fitrattır:

“O hâlde yüzünü, Allah'ı birleyerek dine, insanları üzerine yaratmış olduğu Allah'ın fitratına doğrult. Allah'ın yaratışında değişiklik bulunmaz.”³⁰

Resulullah (s.a.a) da şöyle buyurmuştur:

“Bütün doğanlar (İlâhî) fitrat üzere doğarlar...”³¹

Fıtrattan kasıt tevhid olsa bile bu tevhid öncüdür ve çocuk daha doğmadan ona emanet edilmiştir.

²⁶ Sadi; Gülistan, Gulam Muhsin Yusufi'nin tashihi, s. 61.

²⁷ a.g.e., s. 62.

²⁸ a.g.e.

²⁹ Siddık, İsa; Tarih-i Ferheng-i İran, s. 144 ve 155.

³⁰ Rum, 30.

³¹ İbn-i Fahd Hillî, Ahmed; İddetu'l-Daî, s. 311.

Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim eğitimde kalıtımın etkisine işaret etmiştir. Hz. Nuh'un (a.s) dilinden şöyle buyuruyor:

“Nuh “Rabbim! Yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma” dedi. “Çünkü sen onları bırakacak olursan, senin kullarını şaşırtıp saptırırlar ve onlar, kötülükte sınırı aşan kâfirden başkasını doğurmazlar.”³²

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, zikredilen ayetin, eğitimde hem kalıtımın rolüne ve hem de çevrenin rolüne işaret etmesidir. Zira **“Onlar, kötülükte sınırı aşan kâfirden başkasını doğurmazlar”** ibaresi hakkında üç ihtimal söz konusudur:

1- **“yelidu”** (doğurur) lafzı, doğum ve aynısını doğurma anlamındadır. Öyleyse sadece kalıtımı beyan ediyor.

2- Doğum ile kastedilen yaşamsal doğum değildir. Aksine kasıt eğitimidir ve bu ibare, önceki **“yuzillu ibadeke”** (saptırır kullarını) ibaresini tekit etmek içindir.

3- **“yelidu”** işin neticesine ve sonuna işaret etmektedir. Bu yüzden hem kalıtsal etkileri, hem de çevresel etkileri kapsamaktadır.

Bu üç ihtimalden üçüncüsü daha makuldür. Zira her hâlükârda **“yelidu”** lafzının yaşamsal doğumu gösterdiği söylenemez, tamamen yaşamsal doğuma işaret etmemektedir. Üstelik bu durumda bu ibarenin **“yuzillu”** lafzını tekit etmesi gerekir. Bu da tefsirde esasın tesisıyla uyumlu değildir. Öyleyse bahsedilen ayetin hem çevreye işaret ettiği, hem de kalıtmıdan bahsettiği söylenebilir. Çünkü ayetin naklettiği gibi Nuh (a.s), Allah'a arz ediyor:

“Allah'ım! Eğer bu kâfirleri bırakırsan, kullarını yoldan çıkarırlar ve üstelik onlardan kâfir ve günahkâr bir nesil meydana gelir.”

Aynı şekilde ondan kastedilenin de sadece doğum olduğu düşünülemez. Zira böyle olması, kişinin kendi kurtuluşu ve sapması üzerinde bir rolü olmadığı, daha doğduğunda kaderinin belli olduğu anlamına gelir. Bu ise cebr-i mutlakıdır ki bu fikir insanın mesuliyet esası ve yükümlülüğüyle uyumlu değildir. Öyleyse kastedilen çevre ve kalıtımın ortak ürünüdür. Yani, onların çevresinin ve kalıtımlarının ürünü kâfir ve günahkârdan

³² Nuh, 26-27.

başka bir şey olmayacaktır. Zira Nuh (a.s) kavmi, kaç kuşak nesiller olarak kâfirdi ve fitrat nuru (yaratılış nuru) onlarda sönmeye yüz tutmuştu. Öyle ki artık onların hidayeti ve ıslahı için bir ümit kalmayacaktı. Çevreleri de bozuk ve yoldan çıkarıcıdır, saptırıcıdır. Öyleyse hem kalıtsal hidayet ortamları zayıflamıştı ve hem de çevresel ortamları. Bu yüzden Allah onların hepsini yok etti.³³

Resulullah (s.a.a) da kalıtımın etkisi üzerinde durarak şöyle buyuruyor:

“Evladını hangi nesle kattığına bak, zira evladının ailevi köküne ve damarına etki eder.”³⁴

Yine Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Saadetli kimse, annesinin karnında saadetli olandır ve bahtsız kimse annesinin karnında bahtsız olandır.”³⁵

Bir tefsire göre eğitimde kalıtımın etkisinden bahsetmektedir.

Resulullah (s.a.a) fitrat rivayetinde de çevrenin etkisine değinerek şöyle buyuruyor:

“Her dünyaya gelen (İlâhî) fitrat üzere doğar. Onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapan, anne- babasıdır.”³⁶

Bununla beraber İslâm açısından genel olarak çocuğun eğitimine ve kişiliğine müdahale eden iki grup etken vardır: Önceki etkenler ve sonraki etkenler. Önceki etkenler de iki gruptur: Fitrî veya zati etkenler ve kalıtsal veya doğumsal etkenler. Elbette bu etkenlerden hiçbirisi tek başına eğitim işini tamamlamamaktadır. Her biri kendi payına, kişinin eğitiminin ve şahsiyetinin bir bölümüne şekil vermektedir. Öyle ki eğer bu etkenlerden bir bölümüne dikkat edilmezse, diğer bölümde daha fazla çaba gösterilmesi gerekir. Fitrat tüm insanlarda vardır; ama doğumdan önce kalıtsal taraflarda etkili meselelere dikkat edilmesi veya dikkat edilmemesiyle ve doğumdan sonra etkili olan çevresel meselelere, do-

³³ Bkz. Sâdıkî, Muhammed; El-Furkan fi Tefsiri'l-Kur'an ve's-Sünnet, C. 29, s. 165.

³⁴ Muttaki El-Hindi, Alaaddin bin Hisamuddin; Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl, C. 15, s. 855, Hadis 43400.

³⁵ a.g.e., c. 1, s. 107, Hadis 491.

³⁶ İbn-i Fahd; Uddetu'd-Dâi, s. 311.

ğumdan sonra uyulması veya uyulmamasıyla, bu fitrat ya tomurcuklanır veya gizli kalır.

Kitabın bu bölümünde Mâsûmlar'ın (a.s) siyeri, çocuğun eğitimi alanında incelenmeye, Resulullah'ın (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar'ın (a.s) davranış üsluplarından, evlatların İlâhî fitratını tomurcuklandırmak için katılım ve çevreden nasıl faydalanılacağına ulaşılmaya çalışıldı. Diğer bir deyişle o yücelerin evlat eğitimi için ne hazırlıklar yaptıklarını ve nasıl ortamlar hazırladıklarını öğrenme çabasıdayız.

Evlat Eğitiminde Ortam Hazırlayıcı Etkenler

Söylediğimiz gibi bu bölümde Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde evlat eğitimine ortam hazırlayıcı etkenleri inceleyeceğiz. Bu etkenler genel olarak iki gruptur. Bu ortamlardan bazılarının önceye dayanan ve bazılarının da sonraya dayanan tarafları vardır. Sonraki ortamlara ilişkin ortamlardan mülahazaya değer olan bölümü, doğumdan sonraki birkaç gündür. Bu yüzden konuyu doğumdan önce, doğum sırası ve çocukluk dönemi olarak üç aşamada inceleyeceğiz. Elbette üçüncü aşama, çocukluk dönemiyle ilgili olduğu için hem sonraki aşamalarda eğitime ortam hazırlayıcıdır ve hem de doğrudan eğitim üzerinde etkilidir. Bu yüzden “Çocuğun temel ihtiyaçları” başlıklı bağımsız bir bölümde işlenecektir.

a) Doğumdan Önce Ortam Oluşturan Etkenler

1- Eş Seçimi

Evlat eğitimine ne zaman başlanmalıdır? Bu soru, çocuk sahibi olacak veya bir çocuğun himayesini üstlenecek çoğu kişinin zihnini meşgul etmektedir. Bu soruya farklı cevaplar verilmiştir. Bazıları 6-7 yaşlarını eğitime başlama yılları olarak düşünmektedir. Merhum Doktor Recep Ali Mazlumî, Nefisî'den şöyle naklediyor:

Çocuk 6 yaşında, başkaları tarafından kendi içinde olanların anlaşılması için fikrine ve bilgisine şekil verir. Bu vakit, eğitiminin başlangıcıdır.³⁷

³⁷ Mazlumî, Recep Ali; Gami der Mesir-i Terbiyet-i İslâmî, s. 34.

Bazıları doğumun eğitimin başlama zamanı olduğunu, üçüncü bir grup ise bu zamanın doğumdan yıllar öncesi olduğunu söylemektedirler. Psikologlardan biri şöyle söylüyor:

Bir bilgeye sordular: Eğitime ne zaman başlanmalıdır? Bilge cevabında şöyle dedi: Doğumdan yirmi yıl önce ve eğer istenilen neticeye ulaşmadıysanız anlaşıyor ki daha erken başlamanız gerekiyormuş.³⁸

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çocuğun eğitiminin başlama zamanı doğumdan önce olarak geçmektedir; ama yirmi yıl öncesinden değil, bilakis evlilik ve eş seçme zamanından başlamak suretiyle. Eş seçimi, eğitim düzeni ortamının şekillenmesinin ilk adımıdır. Zira birkaç sayfa önce anlatıldığı gibi eğitimde müessir olan etkenler, seçimi insanın elinde olmadığı için fitratı bir kenara koyacak olursak, kalıtsal ve çevresel etkenlerdir. Eş seçimiyle kalıtsal etkenlerin eğitilmesi ve çevresel etkenlerin önemli bir bölümü kaplanmaktadır. Zira eğitim çevresini aile ve toplum oluşturur. İkisinin arasında en önemli rolü aile çevresi oynamaktadır. Çünkü çocuk gelişim ve eğitiminin en hassas zamanını ailede geçirmektedir ve karı koca ailenin direkleri sayılmaktadır. Bu yüzden eğer eşler cismen salim, ruhen ve mânen salih ve eğitilmiş olurlarsa neredeyse evlat eğitiminin büyük bir bölümünün gerçekleştiği ve garanti altına alındığı söylenebilir. Resulullah (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar (a.s) da hem bu önemli emri tavsiye etmiş ve hem de kendileri eş seçimine dikkat etmişlerdir. Resulullah (s.a.a) buyuruyor:

“Denginize kız verin ve denginizden kız alın ve nutfeleriniz için (uygun bir yer) seçin.”³⁹

Yine şöyle buyurmuştur:

“Nutfeleriniz için (uygun bir yer) seçin. Çünkü dayı(nın özellikleri) evlatta (şahsiyetinin şekillenmesinde) etki bırakır.”⁴⁰

Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) amelde kendileri ve aileleri için böyle yapmışlar ve eş seçiminde gerekli dikkati göstermişlerdir. Örneğin; birçok kimse çeşitli sebeplerle değerli İslâm Peygamberi'nin (s.a.a)

³⁸ Sâdât, Muhammed Ali; Râhnema-yi Pederân ve Mâderân, C. 2, s. 21.

³⁹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 14, s. 29, Hadis 3.

⁴⁰ a.g.e., s. 28, Hadis 2.

tek yadigârını ondan istedi. Peygamber (s.a.a) onlardan⁴¹ yüz çevirerek veya “İlâhî emri bekliyorum”⁴² cümlesiyle red cevabını her birinin göğsüne vuruyordu. Ama amcasının oğlu Hz. Ali (a.s), kız istemeye niyetlenip Peygamber’in (s.a.a) yanına gelince Hazret, güzel bir yüzle onu kabul ederek şöyle buyurdu:

“*Seni buraya getiren hacetin nedir?*” Ali (a.s) cevabında isteğini söyledi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“*Ey Ali, senden önce başkaları da Fatıma’yı benden istediler. Ben onların isteğini Fatıma’ya sunmuştum ama çehresinde hoşnutsuzluk gördüm. Ben dönene kadar bekle.*”

Peygamber (s.a.a), Ali’nin (a.s) isteğini, değerli kızına söyledikten sonra, onun sükûtunu, itiraz etmeyişi ve hoşnutsuzluk ifadesi olmadığını görünce sevinçle *Allahu ekber* diye nida etti ve buyurdu:

“*Sessizliği, ikrarındandır.*”⁴³

Aynı şekilde Ali (a.s) şöyle naklediyor:

“Peygamber (s.a.a) Ümmü Eymen’e beni sorarak “Kardeşim nerede?” diye buyurdu. Ümmü Eymen “Kardeşin kimdir?” diye arzedince Peygamber (s.a.a) “Ali” diye buyurdu. Ümmü Eymen “Ey Resulullah, kızını ona eş olarak verdin, o senin kardeşin mi!?” diye arzetti. Hazret buyurdu: “Evet Ümmü Eymen! Allah’a andolsunki kızımı kendine denk, şerif, dünyada ve ahirette hayalî ve Allah’ın dergâhına yakın bir kimseye eş olarak verdim.”⁴⁴

Peygamber (s.a.a), Fatıma’nın (s.a) evliliğinin dördüncü gününde değerli kızının yanına giderek sordu:

“*Eşini nasıl buldun?*” Fatıma (s.a) cevap verdi: “*En iyi eştir.*”⁴⁵

Hız. Fatıma’nın (s.a) Hız. Ali (a.s) ile olan evliliğinin hikâyesinde Mâsûmlar’dan (a.s) üçünün eş seçme meselesinin siyeri görülür. İlki; Hız. Ali’nin (a.s) o zamanda tanıdığı en iyi kadını seçiyor ve onu istiyor. İkincisi; evladına düzen kurma vazifesi olan Peygamber (s.a.a) de kızının razı

⁴¹ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 43, s. 140.

⁴² İbn-i Saad, Muhammed; Et-Tabakatu’l-Kubra, C. 8, s. 19.

⁴³ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 43, s. 140.

⁴⁴ a.g.e., s. 105.

⁴⁵ Harezmî, Muvaffak bin Ahmed; El-Menakıb, s. 353.

olduğunu gördüğünde oldukça seviniyor ve Zehra'nın (s.a) eşi olmaya layık olmayan önceki görücüleri reddediyor. Üçüncüsü; önceki görücülerine yüz vermeyen Fatıma (s.a), Peygamber'den (s.a.a) sonra zamanının en iyi erkeği olan Ali'ye (a.s) olumlu cevap veriyor.

Elbette, bu konuda bu evliliğin gerçekleşmesinin Allah'ın isteği olduğuna dair başka rivayetler de vardır. Ama bu rivayetlerin bazılarında açıklanmıştır ki, bu emir Fatıma'ya (s.a) denk Ali'den (a.s) başka kimse olmadığı içindir.⁴⁶ Hz. Ali (a.s), Peygamber'in (s.a.a) kendisine şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Kureyş erkeklerinin bazıları bana, kendileri dururken Fatıma'yı (s.a) neden Ali'yle evlendirdim diye sitem ettiler. Ancak ben onlara şöyle dedim: Allah'a andolsun ki ben onun sizinle evlenmesine engel olmadım ve ben onu Ali'yle evlendirmedim. Cebail bana nazil oldu ve dedi ki Allah şöyle söylüyor: Eğer Ali'yi yaratmamış olsaydım kızın Fatıma için sonsuza kadar bir denk bulunmazdı.”⁴⁷

Burada ortaya çıkabilecek sorun, bu siyerin İmamlar'ın (a.s) şu buyruğuyla zıt olmasıdır: Evlilikte zorluk çıkarmayın ve huyundan ve dininden razı olduğunuz bir talip geldiğinde onu reddetmeyin. Örneğin; İmam Bâkır (a.s), Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Yanınıza dininden ve ahlâkından razı olduğunuz biri geldiğinde onu reddetmeyin. Eğer böyle yaparsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat ortaya çıkacaktır.”⁴⁸

Başka bir rivayette, din ve emanet de şart koşulmuştur.⁴⁹

Cevabında şöyle söylemeliyiz:

Evvela; bu rivayetler din, ahlâk ve emanetin eş seçiminde dikkat edilmesi gereken faziletler olduğunu beyan etmektedir. Bu birkaç konudan razı olunduğunda diğer meselelerde zorluk çıkarılmasın anlamındadır, yoksa din, ahlâk ve emanet konuları sıkı tutulmasın anlamında değil. Maddî konularda, kişilerin toplumsal sınıflarında, mihr ölçüsünde ve benzerlerinde kolaylık sağlanmasının üzerinde durulmuştur.

⁴⁶ Kuleynî, El-Kâfî, C. 5, s. 378, Hadis 6.

⁴⁷ a.g.e., C. 1, s. 461, Hadis 10.

⁴⁸ a.g.e., C. 5, s. 347, Hadis 2.

⁴⁹ a.g.e., Hadis 1.

İkinci olarak; Dinî konularda da kolaylık sağlanması gerektiğini farz etsek bile kastedilen, bu kişilerin imanına karşı yüksek düzeyde beklenti içinde olmaktır. Yani insan, kişinin din ve iman esasına dair itminan sağladığında, daha yüksek düzeyde bir iman ve dindarlığın peşinde olmasının ve bu açıdan zorluk çıkarmamasın. Bu rivayette bu konu nehyedilmiştir. Bu iddianın şahidi Ali bin Esbat'ın mektubu ve İmam Bâkır'ın (a.s) ona cevabıdır. O şöyle yazıyor:

“Kızım için kendim gibi birisini bulamıyorum. Onlar hakkında ne yapayım?” İmam cevabında şöyle buyuruyor: “Kendin gibi birisini bulmanın peşine düşme. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki; dininden ve huyundan razı olduğunuz birisi istemeye geldiğinde kızınızı onunla evlendirin.”⁵⁰

Yani, Ali bin Esbat kendisi gibi birisinin peşindeydi, kızına denk olacak birisinin değil. İmam (a.s) da buyurmuştur: Dininden ve ahlâkından razı olduğun kimseyi reddetme.

Üçüncü olarak; eş seçmede önemli şartlardan biri, kişilerin denk olmasıdır; ama din ve ahlâktan razılık, değişmez ve herkes için aynı değildir, göreceli bir emirdir ve herkes için farklı ölçülerdedir. Bu yüzden Peygamber (s.a.a), kızına talip olan diğerlerinin dininden veya ahlâkından veya her ikisinden razı olmamıştır veya Hz. Ali'den (a.s) başka isteyenlerden hiçbirisi Hz. Fatma'nın (s.a) dengi değildir, denilebilir. Bu konu başka bir rivayette İmam Sâdık'tan (a.s) rivayet edilmiştir:

“Eğer Allah Fatma'yı (s.a) Ali (a.s) için yaratmamış olsaydı, Fatma (s.a) için dünyada Âdem'den (a.s) yaratılışın sonuna kadar bir denk bulunmazdı.”⁵¹

Bununla birlikte ilk olarak bazı rivayetlerde Peygamber'in (s.a.a) kendisinin söylediği gibi, Zehra'yı (s.a) isteyenlerin en iyisine olumlu cevap vermiştir. İkincisi; Peygamber'in (s.a.a) kabulü Allah'ın emriyle olduysa, bu emir de Ali (a.s) ve Fatma (s.a) birbirine denk olduğu için verilmiştir. Üçüncüsü; Allah'ın emri ve Peygamber'in (s.a.a) ve Zehra'nın (s.a) bu mübarek evlilikten kalben razı oluşları birbiriyle çelişmemektedir.

Hz. Ali'nin (a.s) kendisi de Hz. Fatma'nın (s.a) vefatından sonra evlenmek istediğinde Arap kabilelerini tanıma ve soy ağacı ilminde başı

⁵⁰ Kuleynî, El-Kâfi, C. 5 a.g.e., Hadis 2.

⁵¹ Sadûk, Muhammed bin Ali; Men La Yahzuru'l-Fakih, C. 3, s. 393.

çeken kardeşi Akıl'ın yanına giderek kendisine cesur evlatlar doğurabilecek cesaretli bir soya sahip bir eş aramasını istemiştir. Akıl Arap kabilelerini araştırıp inceledikten sonra Kelab kabilesinden Fatma'yı önerdi ve ikisinin izdivacıyla Hz. Ebulfazl (a.s) ve kardeşleri gibi aslanlar yetiştirdi. Öyle ki cesaretleri kalıcı olarak sonsuza dek tarih sayfalarında yer alacaktır.⁵² İmam Seccad (a.s) da, İmam Mücteba'nın (a.s) en iyi torunlarından birini eş olarak seçiyor ve ondan da Bâkır-ı Ulüm dünyaya geliyor. Bunlar, eş seçiminin eğitimdeki esaslı rolünü göstermektedir. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Benim atamın eşi, İmam Hasan'ın (a.s) ailesinde kimsenin derecesine ve makamına ulaşamadığı, siddika bir kadındı.”⁵³

Yine uygun ve denk eş seçimi içindir ki Samerra'da yaşayan İmam Ali Naki (a.s), temiz tıynetli Rum kenizi (cariyesi) alması için Bısr bin Suleyman Nuhhâs'ı (Ebu Eyyub Ensârî neslinden) yolluyor. Onu oğlu İmam Hasan Askerî'yle (a.s) evlendiriyor ve ondan son hak hüccet İmam Mehdi (a.f) dünyaya geliyor.⁵⁴

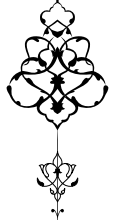
Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde eş seçme konusunun önemi açıktır, ama bu konunun tüm öneminin evladın eğitimi için olmadığına dikkat edilmelidir. Aksine bazı rivayetlerde de görüldüğü gibi kadın ve erkeğin anlaşması, ailenin devamı ve huzuru da eş seçmenin önemini gösteren delillerden olabilir. Bu da kendi payına evlatların eğitimi için emniyetli ve salim bir ortam sağlamaktadır. Örneğin; Mâsûmlar'ın (a.s) eş seçiminde riayet edilmesini öğütledikleri ve Hz. Ali (a.s) ve Hz. Fatma'nın (s.a) da evliliklerinde dikkat ettikleri özelliklerden birisi karı kocanın birbirine denk olmasıdır. Bu, karı kocanın anlaşmasında, evlilik kurumunun kuvvetli olmasında ve neticede evlatların doğru eğitilmesinde en önemli et-kendir. Buna karşın eşlerin anlaşamaması, ihtilafları ve sürtüşmeleri, eğitim düzeninde bozulmaya sebebiyet vermekte ve evlatların sapmasının en önemli ve müessir etkenlerinden sayılmaktadır.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde eş seçiminde dikkat edilen özelliklerden bir diğeri, eşin iyi davranışı ve edebidir. Hüseyin Beşşar Vasıtı şöyle diyor:

⁵² Mutahharî, Murtaza; Hamase-yi Huseyni, C. 1, s. 59.

⁵³ Kummî, Abbas; Munteha'l-Âmâl, C. 2, s. 173.

⁵⁴ a.g.e., s. 745.

İmam Rıza'ya (a.s) şöyle yazdım: Yakınlarımdan biri kızımı istedi ama kötü ahlâklıdır. İmam mektuba cevabında şöyle buyurdu: Kötü ahlâklıysa kızımı ona verme.⁵⁵

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Seccad (a.s) bir kadının iyi ahlâkı karşısında şaşırdı. “Bu kadının bir eşi var mı?” diye sordu. Cevabında “Hayır, o bekârdır” dediler. İmam ona talip oldu ve onunla evlendi. Onun soyu hakkında bir şey de sormadı. Ensar’dan bir adam, İmam’ın (a.s)o kadının soyunu araştırmadan onunla evlenmesine şaşırdı. Kadının soyunu araştırdı ve İmam’a (a.s) kadının Beni Şeybe taifesinden olduğunu haber verdi. İmam şöyle buyurdu:

“Seni bundan daha iyi fikirli bilirdim. Acaba Allah’ın İslâm’la aşâğılıkları ve eksiklikleri telafi ettiğini bilmiyor musun?”⁵⁶

Görüldüğü gibi, İmam Seccad’dan nakledilen siyer, eş seçiminde dikkatin, ailevî bağlar, sosyal sınıflar ve benzerleri gibi alâkasız özelliklere ve şartlara girmeyi gerektirmediğini göstermektedir. Zira bu siyerde İmam, o kadının ailevî durumuna, soyuna sopuna bakmadığı gibi Ensar’dan olan o adama cevabında itiraz ederek şöyle buyurmaktadır: İslâm bunları telafi ediyor.

Bununla birlikte iyi ahlâk, eş seçiminde dikkat edilmesi gereken önemli özelliklerdendir. Elbette, bunun çok önemli olmasının sebebi, bu sıfatın evlatlarla ilişkilerin türüne etki etmesinin yanında, kişinin ailevî asaletini göstermiş olması da mümkündür. Zira, Hz. Ali (a.s) buyuruyor:

“İyi ahlâk, ailevî keremin delilidir.”⁵⁷

Bu bahsin sonunda; İslâm açısından hanımın seçiminin, kocanın seçiminin daha önemli olduğunu söylemeliyiz. İster çevresel ister kalıtsal boyutta kadının eğitimsel (terbiyeye bağlı) rolü, erkekten daha fazladır. Bu konu Mâsûmlar’ın (a.s) rivayetlerinden rahatça çıkarılabilir. Resulullah (s.a.a), kadının eş seçilmesi konusunda şöyle buyuruyor:

⁵⁵ Nürî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 14, s. 192, 16. bab, Hadis 1.

⁵⁶ a.g.e, s. 186, Hadis 1.

⁵⁷ Hansarî, Muhammed; Şerh-i Gururu'l-Hikem ve Dureru'l-Kilem, C. 3, s. 392.

“Evladını hangi nesil ve soya kattığına bak. Zira ailevi kökler ve damarlar çocuğu etkiler.”⁵⁸

Diğer bir rivayette buyuruyor:

“Layık bir aileden evlilik yapınız ki damarı ve kökü evlada etki eder.”⁵⁹

Yine şöyle buyuruyor:

“Nutfeleriniz için (uygun bir yer) belirleyiniz ve (iyi) kadınları seçiniz.”⁶⁰

Ama kız evladın evliliği ve talibin kabulü hakkında şöyle buyuruyor:

“İsteyenin dinini ve ahlakını beğendiğinizde kızınızı onunla evlendirisiniz.”⁶¹

Başka bir rivayette emanet de kocanın şartlarının bir parçasıdır.

Bununla beraber kocanın seçiminde sadece din, ahlâk ve emanet olmak üzere üç sıfat şart koşulmuştur. Kuvvetle muhtemel bu özellikler, evlatların eğitiminden daha çok eşlerin ilişkisinde müessirdir. Bu üç sıfatın evlat üzerindeki etkisi daha çok çevresel özelliklidir, kalıtsal değil. Zira bir rivayette Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“İzdivaç köleliktir. Öyleyse sizden biri kızını evlendirmek istediğinde, onu kime köle verdiğine dikkat etsin.”⁶²

Yine başka bir rivayet şöyledir:

Bir kişi İmam Hasan’a (a.s) kızının evliliği hakkında soru sordu. İmam şöyle buyurdu: “Onu muttaki birisiyle evlendir. Zira eğer, onu severse saygı gösterecektir ve eğer onu sevmezse zulüm etmeyecektir.”⁶³

Rivayetlerde erkek için beyan edilen şartlar, hanımın huzurunu sağlamak içindir, ama kadın için beyan edilen şartların çoğu veya hepsi, o şartların evlat üzerindeki tesiriyle ilgilidir. İmam Sâdık’tan (a.s) bir diğer rivayet bu iddiayı desteklemektedir. Bu rivayette İmam (a.s) şöyle buyuruyor:

⁵⁸ Muttakî Hindî, Kenzu’l-Ummal, C. 15, s. 855, Hadis 34400.

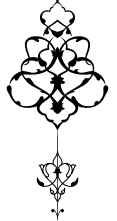
⁵⁹ a.g.e., c. 16, s. 296, Hadis 44559.

⁶⁰ a.g.e., s. 302, Hadis 44594.

⁶¹ İbrahim bin Muhammed Hamedanî diyor. Kuleynî, Kâfi, C. 5, s. 347, Hadis 3.

⁶² Hurru’l-Âmilî; Vesâilu’s-Şia, C. 14, s. 52, Hadis 8.

⁶³ Tabersî, Hasan bin Fazl; Mekârimu’l-Ahlâk, s. 214.

“Ahmak erkeklerle evleniniz ama ahmak kadınla evlenmeyiniz. Zira ahmak adamdan asil evlat olur ama ahmak kadından asil evlat olmaz.”⁶⁴

Diğer bir rivayette şöyle geçmektedir:

İmam Bâkır'ın (a.s) ashabından biri, bir adamın hoşlandığı için güzel ama deli bir kadınla evlenmesi hakkında sordu. İmam buyurdu ki:

“Onunla evlenmesin. Eğer bir kimsenin deli bir kenizi (cariyesi) varsa onunla yakınlaşmasında sorun yoktur ama ondan çocuk yapmamalıdır.”⁶⁵

Başka bir rivayette de buyuruyor:

“Ahmak kadınla oturup kalkmak beladır ve onun çocuğu ziyan olacaktır.”⁶⁶

Bu rivayetler bir araya toplandığında genel olarak bu rivayetler hakkında üç ihtimalin söz konusu olabileceği söylenmelidir:

1- Tüm bu tekitler, annenin çocuk üzerindeki çevresel etkileri deniylerdir.

2- Tüm bu tekitler annenin çocuk üzerindeki kalıtsal etkileri açısından dır.

3- Bu tekitler annenin çocuk üzerindeki çevresel ve kalıtsal etkileri sebebiyledir.

Bu üç ihtimal arasında ikinci ihtimal, bu rivayetle daha uyumludur. Zira kadının seçimine tekit eden ilk grup rivayetler, soyun rolü üzerinde duruyordu. Bu, annenin evladı üzerindeki kalıtsal etkilerinden dır. İlâveten İmam Bâkır'ın (a.s) “deli ile birlikte ol, ama döl oluşumuna engel ol” buyruğunu içeren son rivayet de deli kadının kalıtsal açıdan çocuğa etki edeceğini belirtmektedir. Çünkü kastedilen eğitimsel ve çevresel etki olsaydı, “onun eğitimi vazifesini başka birine ver” diye buyururdu, ondan çocuk yapma diye değil. Elbette bu rivayetlerin annenin çevresel rolünün olmadığı anlamına geldiği söylenemez. Aslında bu rol, doğal olarak herkese açık olduğundan rivayetler bu konuda bir şey söylemezler. Fakat kalıtımın rolü çoğu kimseye gizli ve bu konuda gaflete düşölmesi mümkün olduğundan rivayetlerde buna değiniliyor.

⁶⁴ Kuleynî; Kâfî, c. 5, s. 354, Hadis 2.

⁶⁵ a.g.e., Hadis 3.

⁶⁶ a.g.e., s. 353, Hadis 1.

Burada bir ihtimalden daha bahsedilebilir. O da annenin süt yoluyla etkisine değinen rivayetlerdir. Zira rivayetlerde sütün tesiri üzerinde de durulmuştur. Aynı zamanda ilk grup rivayetlerde konu ırk ve soyun tesiri olduğu için, bu rivayetlerin annenin kalıtsal rolüne işareti görmezden gelinemez. En azından üçüncü ihtimalin rivayetlerinde kastedilenin kalıtımın rolü üzerinde durmak olduğu söylenebilir.

Bununla beraber, annenin evladının eğitimi üzerindeki etkisi, çevresel ve kalıtsal rolüyle (en azından annenin aklı yeterliliği olmadığı durumlarda) babadan çoktur. Bu yüzden İslâm'da kadının seçimine dikkat edilmesi üzerinde fazlasıyla durulmuştur. Fakat erkek istediğinde kabul edilmesi için sadece din, ahlâk ve emanet özellikleri şart koşulmuştur.

Bazı rivayetlerde annenin ailevî asaletinin ve soyunun evlatta müessir olduğu söylenirken, nakledilen bir siyerde de İmam Seccad'dan (a.s) nakledildiğine göre İmam, bir kadının iyi ahlâkını görmesiyle ailevî asaletini sorup soruşturmadan onunla evleniyor. Burada ikisinin birbiriyle uyumlu olmadığını, birbirine ters olduğunu düşünmek mümkündür.

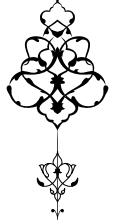
Cevabında şöyle söylenmelidir: İlk olarak bu siyer sadece İmam'ın bu kadınla evlendiğini beyan etmektedir, ondan çocuk sahibi olduğunu değil. İkincisi, Ensar'dan olan adamın İmam'ın davranışından rahatsızlığı, o kadının düşük sosyal tabakadan olmasından, bu yönüyle İmam'a denk olmadığını düşünmesinden kaynaklanıyordu. İmam ise bu konuyu temelden reddetti, kişinin sosyal sınıfı evliliğine müdahale etmemeliydi, ailevî asaleti değil. Üçüncüsü kadının iyi ahlâkı, ailevî asaletinden ve ailede doğru eğitilmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu:

“İyi ahlâk, iyi aile yapısının göstergesidir.”⁶⁷

2- Âdâb-ı Mübaşeret (Buluşma -İlişki-Âdâbı)

Riayet edildiğinde evlat eğitimi için uygun bir ortam oluşturan diğer konulardan biri anne ve babanın doğru ve sağlıklı mübaşeret ve ilişkisidir. Ebeveynlerin doğru ilişkisi, çocuklar için sağlıklı ilişki örneği oluşturmakta ve çocukların da ebeveynlerine özel olarak saygı göstermelerini

⁶⁷ Hânsarî; Şerh-i Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kilem, C. 3, s. 392.

ve sözlerini dinlemelerini sağlamaktadır. Ebeveynlerin ilişkisi geniş bir konudur. Burada bahsedilen ise, evladın doğumundan önceki dönemde ebeveynlerin ilişkisiyle, yani onların cinsel ilişkisi ile ilgili bölümdür. İslâmî metinlerde din büyüklerinden cinsel ilişki âdabı ve evladın ruhu ve bedeni üzerindeki etkilerinden bahseden birçok rivayet nakledilmiştir. Ancak Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde bu konular, Peygamber'in (s.a.a) Hz. Ali'ye (a.s) buyurduğu zaman, mekân ve ilişki sırasında eşlere hâkim olan ruhsal durum hakkındaki tavsiyelerini kapsamaktadır. Bu tavsiyelerin sonunda Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Ey Ali, benim bu vasiyetimi koru (ve ona amel et), benim onu kardeşim Cebrail'den (alıp) koruduğum (ve öğrendiğim) gibi.”⁶⁸

İnsanın ruhsal ve mânevî durumu, hatta yediği yemeğin türü, evlat eğitimini kolaylaştırmada o kadar etkilidir ki, Peygamber (s.a.a) tek yadigârını (Hz. Fatımatu'z-Zehra'yı s.a.) bulmadan önce (yani, O'nun doğumundan önce) Allah'ın emriyle kırk gün halvet ederek oruç ve ibadetle meşgul oldu. Sonunda da Cebrail'in kendisi için getirdiği cennet yemeklerinden yedi⁶⁹ ve sonunda öyle bir evladı oldu ki on bir Mâsûm İmam (a.s) onun neslinden dünyaya geldi.

Yine Resulullah (s.a.a), Allah'ın adaletine itiraz eden bir kadına cevabında, babanın yiyeceğinin, hatta evladın bedeni üzerinde de etkisi olduğuna işaret ediyor. O, Resulullah'ın (s.a.a) yanına gelerek şöyle arz etti:

“Ey Allah'ın Resulü, bana bu kör evladı veren Allah, nasıl âdil oluyor?” Peygamber (s.a.a) bir an düşündükten sonra şöyle buyurdu: “Acaba kocan ilişki sırasında şarap mı içmişti?” Kadın “Evet, ey Allah'ın resulü” deyince şöyle buyurdu: “O zaman kendinden başkasını kınama.”⁷⁰

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde ve rivayetlerinde zikredilen evlat eğitime cinsel âdabın tesiri iki çeşittir:

- Evladın bedensel sağlığına, hatta yüzüne etkisi

İmam Mücteba ((Hz. Hasan (a.s)) şöyle buyuruyor:

⁶⁸ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 219.

⁶⁹ Kummî; Munteha el-Âmâl, C. 1, s. 247.

⁷⁰ Kerimîniya, Muhammed Ali; Ulukuhâ-yi Terbiyet-i İctimaî, s. 37.

Eğer erkek kalbi rahat, sinirleri gevşek ve sıkıntısız olarak eşiyle cinsel ilişkiye girerse, nutfe rahime sıkıntısız yerleşir ve çocuk kendi anne babasına benzer. Ama erkek sıkıntılı ve sinirleri bozuk olarak eşiyle ilişkide bulunursa nutfe sıkıntıyla rahime yerleşir ve çocukları halaya, amcaya, teyzeye, dayıya ve diğer akrabalara benzer.⁷¹

Elbette, İmam Mücteba'nın (a.s) anlattığı, o durumların etkilerinin bir kısmıdır. Cinselliğe hâkim olan çevre ve şartların, başka bedensel etkileri de vardır ve başka rivayetlerde ona değinilmiştir. Meselâ Peygamber (s.a.a), Hz. Ali'ye vasiyetinde şöyle buyuruyor:

“Ey Ali! Ayın evvelinde, ortasında ve sonunda eşinle birlikte olma. Zira evladının ve eşinin delilik, cüzzam, uzuvlarının ve akıllarının bozulması ihtimali bu günlerde daha fazladır.”⁷²

- Mânevî etki veya evladın ruhuna etkisi

Allah'ı hatırlayarak adını zikretmek, temiz ve abdestli olmak ve ilişkiden önce dua etmek gibi âdâplara riayet etmek, şeytanın müdahale etmesini engellemektedir. Kur'ân-ı Kerim şeytanın Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulmasını ve bir şans istemesini anlattıktan sonra şöyle buyuruyor:

“(Ey İblis!) Onlardan (Âdemoğlundan) kime gücün yeterse seslen, oynat yerinden onu; atlı, yaya, bütün ordunla yürü üstlerine; malda, evlâtta ortak ol onlarla ve vaad et onlara ve Şeytan, yalandan başka bir şey vaat edemez ki onlara.”⁷³

Bu ayette şeytana, insanın malına ve evladına ortak olma izni verilmiştir. Mallara ortaklık konusu açıktır; ama şeytan, insanın evladına nasıl ortak oluyor? Sâfi tefsirinde bu ayetin açıklamasında İmam Sâdık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

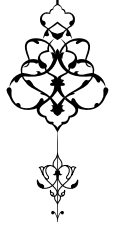
“Cinsel ilişki ve nutfenin oluşması sırasında; eğer Allah'ın adı zikredilirse şeytan uzaklaşır; ama Allah'ın adı söylenmezse şeytan da dâhil olur ve bu amel, şeytan ve fâil tarafından ortaklık gerçekleşir.”⁷⁴

⁷¹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 60, s. 359.

⁷² Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 219.

⁷³ İsra, 64.

⁷⁴ Feyz-i Kâşânî, Muhsin; Tefsir-i Sâfi, C. 3, s. 203.

Doğal olarak, oluşumunda şeytanın karıştığı evladın eğitimi ve hedayeti daha zor olacaktır; aynı zamanda, haram yoldan dünyaya gelen kimsenin eğitiminin daha güç olması gibi. Bu yüzden İslâm'da yüksek derecede adalet ve takva gerektiren hassas meslekler, zinazadelere⁷⁵ emanet edilmezler.

Söylemek gerekir ki, Peygamber'in (s.a.a) Ali'ye (a.s) öğütlediği âdâpların çoğuna riayet etmemenin sonucunda (bahsedilen rivayette de söylendiği gibi) evlatta akılsal ve bedensel eksiklikler oluşabilir. Elbette, bedensel bir eksikliğe sahip olmasa bile evladın eğitimi, kendisi eğitimin bir bölümü olduğundan, eğitimin diğer bölümlerine de etki etmektedir. Zira akli veya uzvu eksik bir evladın eğitimi, salim bir evladın eğitimin-den çok daha zordur.

Yine cinsel ilişki âdâbına riayet etmemek, nutfesi oluşum hâlinde olan evlat üzerinde etki bırakmasının yanında, diğer evlatlar üzerinde de etki bırakmaktadır.

İmam Sâdık (a.s) Peygamber'in (s.a.a) dilinden şöyle buyurdu:

“Canım elinde olan Allah’a andolsun, ne zaman odada çocuk uyanıkken, onları görüyorken, konuşmalarını ve nefes seslerini duyuyorken, bir erkek eşiyile birlikte olursa, o çocuk asla kurtuluşa ermeyecektir; ister oğlan olsun ister kız, zina yapan birisi olacaktır.”⁷⁶

Bunun sebeplerinden biri belki de şudur: Eğer çocuk ebeveynini ilişki hâlinde görürse veya sıra dışı nefes seslerini işitirse, onların yaptıklarına karşı hassaslaşır ve zihni bununla meşgul olur. Bir çeşit erken ergenliğe yakalanması da mümkündür. Aynı şekilde çocuk, ebeveynin bir parçasıdır ve kaynağı ebeveynidir. Bu yüzden onlara yakın olduğunda, onların ruhsal ve sinirsel etkileri de üzerinde tesir bırakacaktır; özellikle de bu etkiler kuvvetli şahıs (ebeveyn) tarafından, zayıf şahsa (çocuk) doğru olduğunda. Bununla birlikte ebeveynin ruhsal tatmin arayışları çocukta da etki bırakabilir ve onu erken ergenliğe sürükleyebilir. Tabiatıyla bu etkilerin çocuk üzerinde başka sonuçları da olabilir.

⁷⁵ Zinazade, zinadan doğan demektir. Buna aynı zamanda haramzade veya piç de d - nir. (Editörün Notu)

⁷⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 14, s. 94, Hadis 2.

Nutfenin oluşumunda zaman, mekân ve ruhsal koşulların evlat üzerindeki etkilerine teveccühle Mâsûmlar (a.s), eşlerle cinsellikte özel yöntemlere riayet ve bunları diğerlerine de tavsiye etmişlerdir.⁷⁷

Bilimin ilerlemesi, bu tür etkilerin kabulünü kolaylaştırmıştır. Zira genlerin etkisi ve bunların geride kalmasında ve öne çıkmasında çeşitli etkenlerin rolü, bilimsel açıdan isbatlanmıştır. Çevresel etkenler, genlerin öne çıkmasında veya geride kalmasında müessir olan etkenlerin bir bölümüdür. Bu rivayetlerde anlatılan da çevresel etkenlerden bir kısmıdır ve bedensel veya ruhsal özel sıfatları ortaya çıkaran genlerin öne çıkmasında müessir olması mümkündür.

b) Doğumdan Sonra Ortam Oluşturan Etkenler

Mâsûmlar'ın (a.s) sünnetinde evladın doğumundan başlayarak yedinci güne kadar amel edilen âdâp ve sünnetler bulunmaktadır. Bu âdâplara amel etmek, evlatta eğitim için müsait bir ortam oluşturmaktadır. Evlat eğitiminde bu âdâplardan bazılarının rolü, bize gizli olabilir veya eğitimde daha az tesiri olabilir. Ama her hâlükârda evlat eğitiminde müessir olan etkenlerdirler. Bu âdâplardan bir kısmı evlat eğitiminin bir sonraki aşaması için ortam hazırlamaktadır. Bazıları buna ilâveten doğrudan eğitimsel etkiye sahiptir. Küçük etkilerin toplamıyla eğitim gerçekleşir. Zira eğitim, bir seferlik değildir ki bir anda olsun. Aksine ortamın oluşmasıyla, rahatsız edici etkenlerin ortadan kalkmasıyla, eğitimsel emirlere ve âdâplara riayetle ve uygun üsluplardan istifadeyle gerçekleşir. Bu âdâplardan bazıları şöyledir:

1- Yenidoğanın Kulağına Ezan ve İkame Okunması

Evlatları doğduğunda Peygamber (s.a.a) ve İmamların (a.s) yaptığı ilk şey, bebeğin sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikame okumaktır. İmam Seccad (a.s) şöyle buyuruyor:

“İmam Hüseyin (a.s) doğduğunda Peygamber (s.a.a) kulağına ezan okudu.”⁷⁸

⁷⁷ Bu yöntemler hakkında bilgi için bkz: Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 218, s. 499; Meclisî, Hilyetu'l-Muttekîn.

⁷⁸ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 240.

Yine başka bir rivayet de şöyledir:

“İmam Hasan (a.s) doğduğunda Peygamber (s.a.a) kulağına ezan okudu.”⁷⁹

İmam Rıza'nın annesi Necme de şöyle söylüyor:

“İmam Rıza (a.s) doğduğunda İmam Kâzım (a.s) onun sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikame okudu.”⁸⁰

Hız. Ali (a.s) de şöyle buyuruyor:

“Hız. Zehra'nın (a.s) doğum yapma vakti geldiğinde Peygamber (s.a.a), Esmâ binti Umeys ve Ümmü Seleme'ye buyurdu ki: Hız. Fatıma'nın (a.s) kenarında hazır olun ve çocuğu dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikame okuyun. Çünkü böyle yaparsanız şeytandan âmânda olacaktır.”⁸¹

Bu konuda başka birçok rivayet vardır. Mâsûmlar (a.s) kendi yaşamlarında bu üsluba sahiplerdi ve başkalarına da böyle amel etmelerini salık veriyorlardı. İlerde bu rivayetlerden bazılarına değineceğiz.

Elbette şöyle sorulması mümkündür: Acaba bu amel çocuk üzerinde etki bırakmakta mıdır, yoksa ebeveynin amel etmekle sevap kazandığı bir âdâp ve sünnet midir? Cevabında bazı rivayetlerde bu amelin eğitimsel etkilerinden bahsedilmesinin yanında, bilimsel açıdan da açıklanabilir olduğunu söylemeliyiz. Nitekim konunun devamında açıklaması gelecek.

Resulullah (s.a.a), Hız. Ali'ye (a.s) şöyle buyurdu:

“Ey Ali, bir oğlun veya kızın olduğunda onun sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikame oku. Eğer böyle yaparsan şeytan ona asla bir zarar veremez.”⁸²

Yine Peygamber'den (s.a.a) şöyle rivayet edilmiştir:

“Kötü ahlâklı kimsenin kulağına ezan okuyunuz.”⁸³

⁷⁹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, a.g.e., c. 104, s. 123.

⁸⁰ Ali bin Meysem, annesinden ve babasından rivayet ediyor. Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 138, Hadis 4.

⁸¹ Erbilî; Keşfu'l-Gumme fî Mârifeti'l-Eimme, C. 2, s. 148.

⁸² İbni Şu'be Harrânî, Hasan bin Ali bin Hüseyin; Tuhefu'l-Ukul min Âli'r-Resul, Ay - tullah Komreî'nin tercümesi, s. 14.

⁸³ Berkî, Ahmed bin Muhammed bin Halit; El-Mehasin, C. 2, s. 464.

Rivayetlerde bu amelin delilikten, sedekten ve baygınlıktan korunmak gibi bedensel ve ruhsal başka etkileri de anlatılmıştır.⁸⁴

Bununla birlikte, çocuk doğduğunda kulağına ezan ve ikamenin okunması, çocuğun ruhsal huzurunu ve şeytandan, delilikten ve sedekten korunmasını sağlar. Elbette nerede ezan okunsa şeytan oradan uzaklaşır. Bu yüzden çocuklara da ezan okumak emredilmiştir. Süleyman Caferî şöyle diyor:

İmam Rıza'dan (a.s) şöyle buyurduğunu duydum: "Evinde ezan oku. Çünkü şeytanı uzaklaştırır ve çocuklar için iyidir."⁸⁵

Bu amel, bilimsel olarak da açıklanabilir. Araştırmacılar çocukların sadece yaşamlarının ilk günlerinde söylediklerimizi duymakla ve zihinlerine kaydetmekle kalmadıklarını, daha anne karnındayken annenin kalp atışlarını, mide ve bağırsaklarındaki yemek hareketlerini, hatta anne, baba ve etraftakilerin sesleri gibi dış seslerden etkilendiklerini kanıtlamışlardır. Çocuklar bu sesleri tanır ve doğumdan sonra onlara yakınlık hissederler.

Çocuğun, annesinin kucağında sakınlaşmasının sebeplerinden biri, daha önce annesinin rahmindeyken duyduğu kalp atışlarına olan aşinalıdır. William Sears bu konu hakkında şöyle söylüyor:

"Çocukla (doğmadan önce) sohbet edin ve onun için şarkı söyleyin. Rahminizde olan çocuk için güzel anılar oluşturun. Araştırmalar, çocukların anne karnındayken aşına oldukları seslere, kendileriyle sohbet eden ve kendilerine şarkı söyleyenlere daha sonraları tepki verdiklerini göstermektedir. Yenidoğanlar babalarının sesine (eğer doğmadan önce onlarla sohbet etmişlerse) daha fazla teveccüh ediyorlar ve anne karnında geçirdikleri aylarda annelerinin kendilerine söylediği şarkıları daha kolay öğreniyorlar."⁸⁶

⁸⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 137. Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 137. Muttekî el-Hindî; Kenzu'l-Ummal, C. 15, s. 457. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, C. 4, s. 59.

Örnek olarak Hafs Kennasî, İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Ebeye veya (doğum ile ilgilenme hususunda) ondan sonra gelen kimselere (bebeğin) sağ kulağına ikame okumalarını salık verin (ki, daha sonra) hiçbir zaman (çocuk) delirmesin veya halûsinasyon (varsanım) görmesin." Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 137.)

⁸⁵ Kuleynî; Kâfî, C. 3, s. 308.

⁸⁶ Sears, William, Mader ve Pervereş-i Ferzend, Pervin Ferhadî'nin tercümesi, s. 20.

Yine Hetherington şöyle yazıyor:

“Bir deneyde, hamileliğin son 5-6 haftasında bazı çocuklara, annelerinin kendilerine söylediği şarkının kaseti günde iki kere dinletildi. Doğumdan sonra çocuklar, her ne kadar yine anneleri söylemiş olsa da bu şarkıyı kasetten dinlemek yerine annelerinden dinlemeyi tercih ediyorlardı. Diğer bir deneyde de çocuklar, başkasının söylediği şarkı yerine kendi annelerinin söylediği şarkıyı dinlemeyi tercih ediyorlardı. Bu da, daha önce annelerinin sesine aşına olmaları sebebiyledir.”⁸⁷

Çocuğun kulağına ezan ve ikamenin okunmasının üç açıdan eğitim- sel etkisi olabilir: İlki bedensel etkileri ve çocuğun yakalanması mümkün olan hastalıklardan korunması, ikincisi mânevî etkileri ve çocuğun şey- tandan uzak durarak ruhsal huzura ulaşması, üçüncüsü öğretici etkileri; şöyle ki; çocuk inanç ve din kavramlarıyla âşına olur ve gelecekte bun- lara daha fazla yakınlaşarak ilgi duyar.

Bu konuda iki hikâyeyle ezan ve ikamenin öğretici etkileri daha fazla belirginleştirilebilir.

1- Seyyid Murtaza Elemlü'l-Huda'nın şöyle söylediği nakledilmiştir:

Şeyh Müfid'in dersindeyken fıkıh konularından bahsolunduğunda sanki daha önce onları okumuşum gibi geliyordu. Oysa o dersin oturu- muna ilk kez katılıyordum. Bunu anneme anlattım. O biraz düşündük- ten sonra şöyle sordu: “Şu anda fıkıhın hangi konusunu işliyorsunuz?” İlgili kitabın adını söylediğimde dedi ki: “Sen küçükken baban, senin be- şiğinin olduğu odada bu konuyu bir gruba öğretiyordu. Uyurken ve uya- nıkken hafızan bu konuları kaydetmiş.”

2- İslâm âlimlerinden bir üstat şöyle buyurdu:

Bir gün Sabîî dininden olan biri bana dedi ki: “İslâm'ı bana öğret de Müslüman olayım.” Ben, İslâm'a yönelmesinin sebebini sordum. Dedi ki: “Çocukluğumdan beri İslâm'a ilgi duyuyordum ve ne zaman Müslümanla- rın mahallesinden geçerken ezan sesi duysam iyi duygular hissediyordum. Bir güç, beni kendi tarafına öylesine çekiyordu ki, gidemiyordum ve ezanı

⁸⁷ Hetherington, A., Meeus ve Rice D.P., Revânşinasi-yi Kudek ez Didgâh-ı Muasır, Cevâd Tahûriyân ve iş arkadaşlarının tercümesi, C. 1, s. 212. Konuyla ilgili isterse- niz bkz. Rafet, Muhammed; Terbiyetu't-Tıfl Sihhiyyen ve Nefsiyyen...

dinliyordum. Bu durum İslâm hakkında araştırma yaparak hakikatine ermek istememe sebep oldu.” Ben ondan, annesini yanıma getirmesini istedim. Annesine acaba ona hamileyken veya o küçükken yaptığı bir şeyin sonucunda mı böyle olduğunu sordum. Düşündü ve şöyle dedi: “Bizim komşumuz bir din adamıydı. Çocuğum doğduğunda yanımıza geldi ve çocuğu kucığına aldı. Onun sağ ve sol kulağına, ne olduğunu anlamadığım bir şey okudu.” Ben dedim ki: “Anladım! Bu, İslâm’daki ezan ve ikamedir ve çocuk doğduğunda sağ ve sol kulağına okunur.”⁸⁸

2- Tahnîk⁸⁹ veya Ağzını Açmak

Mâsûmlar’ın (a.s) çocukları doğduğunda riayet ettikleri âdâplardan bir diğeri, yenidoğanın ağzını açmaktır. Ağzını açmanın anlamı, biraz hurma, tatlı veya başka bir şeyi yumuşak ve akıcı hâle getirerek çocuğa içirmektir.⁹⁰ Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) hem bu sünnete amel etmiş, hem de başkalarına bunu tavsiye etmişlerdir. İmam Sâdık (a.s) İmam Ali’nin (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Evlatlarınızın ağzını hurma ile açınız. Zira Peygamber (s.a.a) Hasan ve Hüseyin’e (a.s) böyle yaptı.”⁹¹

Ali bin Meysem de şöyle diyor:

“Babam annesinden naklediyor ki, İmam Rıza’nın (a.s) annesi Necme’den şöyle dediğini duydum: “Ali bin Musa’r-Rıza (a.s) doğduğunda onu beyaz bir beze sararak Musa’ya (Kâzım) (a.s) verdim. İmam (a.s) sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikame okudu ve Fırat suyundan istedi. Onunla bebeğin ağzını açtı ve bana geri verdi.”⁹²

İbn-i Ebî’l-Hadid, Nehcu’l-Belaga’nın şerhinde şöyle naklediyor:

⁸⁸ Mezahirî, Ali Ekber; Hoşdarha-yi Terbiyeti, Çehel Mesele-yi Muhimm-i Terbiyeti, s. 38.

⁸⁹ Tahnîk etmek, kimi kaynaklara göre çocuğun çenesine, kimi kaynaklara göre ise a - zının içinde alt dişlerin olduğu çenenin damak bölümüne su (Hüseyin toprak var ise toprak) sürmek demektir. “Hanek (çene, damak)” kökünden türemiştir. Bu işlemin bazı Sünnî geleneklerde çocuğun üst damağına hurma vb. sürmek şeklinde yapıldığına da rastlanmıştır. (Abdullah Raîd)

⁹⁰ Tarihi, Fahrüddin; Mecmau’l-Bahreyn, s. 590.

⁹¹ Hurru’l-Âmilî; Vesâilu’ş-Şia, C. 15, s. 137, Hadis 1.

⁹² a.g.e., s. 138, Hadis 4.

“Abdullah bin Abbas'ın çocuğu olduğunda Ali (a.s) onu öğle namazında görmedi. Durumunu sorunca bir oğlu olduğunu söylediler. İmam ashabına “Benimle gelin, evine gidelim” buyurdu. Ashap da geldi ve beraber İbni Abbas'ın evine gittiler. İmam şöyle buyurdu: “Hediye veren Allah'a şükürünü eda et ve hediyen (evladın) sana mübarek olsun. Adını ne koydun?” İbni Abbas dedi ki: “Ey Emîru'l-Mu'minin, ben kendime, sizden önce ona isim koyma iznini vermiyorum.” İmam “Onu getirin” diye buyurdu. Bebeği getirdiler. İmam onu aldı, ağzını açtı, onun için dua etti ve onu geri vererek şöyle buyurdu: “Âl-i hâkimlerin⁹³ babasına, adını Ali, künyesini Ebe'l-Hasan koydum...”⁹⁴

Enes bin Malik de şöyle söylüyor:

Ümmü Süleym'in bir oğlu olduğunda, onu da alıp Peygamber'in (s.a.a) yanına gittik. Efendimiz ona sordu: “Acaba yanında bir şey var mı?” Dedi ki: “Evet, birkaç tane hurma.” Peygamber (s.a.a) hurmayı aldı ... ve onunla yenidoğanın ağzını açtı.⁹⁵

Ebu Musa da şöyle diyor:

Bir oğul sahibi oldum. Onu Peygamber'in (s.a.a) yanına getirdim. Efendimiz adını İbrahim koydu ve ağzını hurma ile açtı. Onun için dua etti ve bana geri verdi.⁹⁶

Sonuç olarak ağız açmak, Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindendir. Öyle ki Onlar (a.s) hurma, su (mümkünse öncelikle Fırat suyu, ondan sonra yağmur suyu)⁹⁷, Kerbela toprağı, bal veya başka çeşit tatlılar gibi çeşitli şeylerle bu işi yapmışlardır. Rivayette bunlardan bazılarıyla ağız açmanın faydaları zikredilmiştir. Örneğin İmam Sâdık (a.s) Kerbela toprağıyla ağız açmanın çocuğu koruduğunu buyuruyor:

⁹³ Hz. Ali (a.s) Emevîler'den sonra yönetime ulaşan ve uzun bir müddet İslâmî yön - timi elinde tutan Abbasiler'e işaret etmektedir.

⁹⁴ İbni Ebî'l-Hadid, Şerh-i Nehcu'l-Belaga, C. 7, s. 148.

⁹⁵ İbni Hanbel, Ahmed, Müsned, C. 3, s. 288.

⁹⁶ Buharî, Muhammed bin İsmail, Es-Sahih, c. 6, C. 216.

⁹⁷ İmam Sâdık (a.s) buyurdu: “(-Yenidoğan-) Çocuklarımızı Fırat suyuyla ve Hüseyin'in (a.s) kabrinin toprağıyla, bulamazsanız gökyüzü suyuyla/yağmur suyuyla tahnîk edin.” Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 24, Hadis 4.

“Evlatlarınızın ağzını Kerbela toprağıyla açınız, çünkü o koruyucudur.”⁹⁸

Korunmaktan kasıt, şeytandan veya belalardan ve hastalıklardan ya da her ikisinden de korunmak olabilir. Aynı şekilde İmam, Fırat suyuyla ağız açmanın Ehl-i Beyt'i sevmeyi sağladığını buyurmuştur:

“Zannederim ki, ağzı Fırat suyuyla açılan kimse ancak Ehl-i Beyt dostu olur”⁹⁹ (Şialardan olur).¹⁰⁰

Kerbela toprağıyla ağız açmak, İmam'ın Allah katındaki konumu ve yakınlığı sebebiyle birçok ruhsal ve mânevî etkilere sahiptir. Çeşitli rivayetlerde bunun birçok maddî ve mânevî etkileri zikredilmiştir. Hatta hastaların iyileşmesinde dahi etkili bilinmiştir. Birçokları da bunu tecrübe etmişlerdir. Aynı şekilde bazı rivayetlerde Fırat suyu mânevî açıdan özel bir öneme sahiptir.¹⁰¹ Bu önem belki de bu suyun lezzetli bir tadının olmasından dolayıdır. Yağmur suyu da hâlis olduğundan, bulanıklığı olmadığından diğer sulardan daha lezzetlidir.

Hatırlatmalıyız ki ağız açmanın din büyükleri, salih ve takvalı kimseler eliyle olması müstehaptır. Bu iş, rivayetlerde geçen etkilerine ilâveten, bir çeşit teyemmüm ve teberrûktür. Ağız açma sırasında çocuk için dua etmek müstehap olduğundan, değerli kişiliklerin duasının çocukta birçok mânevî etkisi olacaktır. İslâm'ın ilk zamanlarında Müslümanların çocuklarının ağızlarını genellikle Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) açıyorlardı ve onlar için dua ediyorlardı.

Özetle doğduktan sonra ağız açılması Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindedir ve çocuk üzerinde çeşitli bedensel, ruhsal ve mânevî etkileri vardır. Bu etkilerden bazıları bize açık değildir, ama genel olarak çocuk üzerindeki etkisi rivayetlerde kabul edilmiştir ve inkâr edilemez.

⁹⁸ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 138, Hadis 2.

⁹⁹ a.g.e., s. 139, Hadis 3.

¹⁰⁰ a.g.e., Hadis 4.

¹⁰¹ Bazı rivayetlerde Fırat, “Mümin nehri” olarak adlandırılmıştır. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor: “Fırat (nehrinin) suyunu içen ve evlat sahibi olduğunda evladını Fırat suyu ile tahnik eden kimsenin (yenidoğan) çocuğu bizi sever, zira Fırat mümin nehridir.” Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 104, s. 114.

3- Yenidoğanın Giysisi

Peygamber (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar (a.s) çocuğun giysisine, özellikle de doğduğunda, çok fazla önem veriyorlardı. Beyaz giysi giydirilmesi üzerinde durulması, sarı giysi giydirmenin men edilmesi, çocuk üzerinde elbisenin renginin tesirini ve önemini gösteren bir örnektir. İmam Seccad'ın (a.s) oğlu Zeyd, İmam'dan (a.s) nakille şöyle söylüyor:

Hız. Fatıma (a.s) İmam Hasan'ı (a.s) dünyaya getirdiğinde onu sarı bir beze sararak Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna getirdi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: "Ben yenidoğanı sarı beze sarmaktan sizi men etmemiş miydim?" Sonra sarı parçayı atarak beyaz parçayı aldı ve ona sardı.¹⁰²

Yine Ali bin Meysem babasından, o da annesinden şöyle naklediyor:

İmam Rıza'nın (a.s) annesi Necme'den şöyle söylediğini duydum: İmam Rıza (a.s) dünyaya geldiğinde onu beyaz bir parçaya sardım ve Musa'ya (a.s) verdim.¹⁰³

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde yenidoğanın giysisinin rengine önem verilmiştir ve yenidoğanın giysisinin renginin sarı değil de beyaz olması üzerinde ısrarla durulmuştur. Çocuk için bedensel veya ruhsal etkilerinin ne olacağı hakkında rivayetlerde bir şey beyan edilmemiştir. Elbette bu konuda fikirler yürütülebilir ve bazı olası faydaları anlatılabilir. Günümüzde renklerin psikolojisi, renklerin insanların ruhsal durumları üzerindeki etkileri hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonucu renklerin tesirini onaylamıştır.¹⁰⁴ Giysi renginin çocuk üzerindeki etkisi inkâr edilemez, ancak bu etkinin türü ve niceliği hakkında kesin ve açık bir hüküm de verilemez.

4- Tebrik ve Dua

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çocuk doğduğunda riayet edilen âdâplardan birisi de anne ve babayı bebeğin doğumu için tebrik etmektir. Merazım, kardeşinden şöyle naklediyor:

¹⁰² Bihârul-Envâr, C. 104, s. 109.

¹⁰³ Hurru'l-Âmilî; Vesâilü's-Şia, C. 15, s. 138, Hadis 4.

¹⁰⁴ Lüscher, Max, Revânşinasî-yi Renghâ, Leyla Mihrdâdpey'in tercümesi.

Bir adam İmam Sâdık'a (a.s) bir oğlu olduğunu arz etti. İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Allah bu hediyeye şükcrünü nasip etsin, evladını sana mübarek kılsın, onu rüş ve kemâle ulaştırsın ve sana onun iyiliğinden faydalanmayı nasip etsin."¹⁰⁵

Daha önce beyan edildiği gibi:

Bir gün Abdullah bin Abbas öğle namazına gelmedi. Hz. Ali (a.s) buyurdu ki: "İbn-i Abbas neden namaza gelmedi?" Aşhâp "Bir oğlu olmuş" dediler. Buyurdu: "Gelin hep beraber yanına gidelim." Yanına gittikten sonra İmam, İbni Abbas'a şöyle buyurdu: "Sana hediye bağışlayan Allah'a şükcrünü eda et ve hediye (evladın) sana mübarek olsun."¹⁰⁶

İmam Sâdık (a.s) da şöyle buyuruyor:

Bir adam, diğer bir adamın çocuğu oluşunu "Yenidoğan) binicinin adımı mübarek olsun" diyerek tebrik etti. İmam Hasan (a.s) "Onun binici olacağını nereden biliyorsun?" diye buyurdu. Adam "Fedan olayım, öyleyse ne diyeyim?" deyince İmam şöyle buyurdu: "De ki, Allah hediyene şükretmeyi sana nasip etsin, evladını sana mübarek kılsın, onu rüş ve kemâle ulaştırsın (ona uzun ömürler versin) ve seni onun iyiliğinden faydalandırsın."¹⁰⁷

Bu siyerlerde birkaç nokta görölmektedir: İlki, yenidoğanın doğumunu tebrik etmek ve sevindiğini göstermek İslâmî âdâp ve sünnetlerdendir. İkincisi, tebrik sözleri İlâhî ve mânevî değerlerle iç içe olmalı, Allah'a şükcrü hatırlatmalı, anneye, babaya ve çocuğun geleceğine dair duayı da içermelidir. Yine, başkalarının sevindiklerini göstermeleri doğrudan ebeveyne tesir etmektedir. Eğer çocuklarının olmasından rahatsız olmuşlarsa veya bir sıkıntıları varsa bu, onları mutlu etmektedir. İlâhî nimetlerin hatırlatılması, onları nimete şükre yönlendirmektedir. Bunun sonucunda ebeveyn, mutlak ilgi ve razılık ile çocuklarının eğitimine yönelirler ve bu razılık, çocuk üzerinde etki bırakır. Nitekim mutlak razılık ile çocuğuna süt veren, onun temizliğine önem veren ve ona sevgi gösteren bir anne, çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde daha iyi ve daha etkili bir role sahip olacaktır.

Bazı psikologlar da bu konuyu anlamışlardır:

¹⁰⁵ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 17, Hadis 1.

¹⁰⁶ İbn-i Ebî'l-Hadid; Şerh-i Nehcu'l-Belaga, C. 7, s. 148.

¹⁰⁷ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 17, Hadis 2.

Araştırmaların sonucu göstermektedir ki, annenin bebeğe süt vermeye olan meyli ve ilgisi, onun kişiliğinin sağlamlığında müessirdir. Bu şekilde bebeğin kişiliğinin gelişiminde annenin davranışının etkisi, doğduğu andan itibaren açığa çıkmaktadır... Çocuklarına süt vermeye istekli olmayan ve onları isteksizce kucaklarına alan annelerin çocuklarında inziva, hissizlik ve muhtemelen bayılma durumları ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

Üçüncü nokta şudur; çocuğun selameti ve kurtuluşu için dua, çocuğun eğitiminin her anında ve aşamasında etkilidir ve bu yüzden doğum tebrik edildiğinde yapılması buyrulmuştur. Çocuk için duanın ruhsal, mânevî ve fiziksel tesirlerinin yanında, psikolojik ve telkin edici etkileri de vardır. Zira çocuk, Allah'a inanan ve her an O'ndan yardım dileyerek anan ebeveynle yüz yüze olduğunda, kendisi de o yöne doğru çekilecektir.

Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde ve rivayetlerinde, çocuk için duaya özel bir önem verilmiştir. Hatta insan evlenmeye karar verdiğinde de salih evlatla karşılaşmak için dua etmek üzerinde durulmuştur. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor: Evlenmeye karar verdiğinizde şöyle dua edin.

Allah'ım, onlardan (kadınlardan) benim için temiz çocuk mukadder et ve onu yaşamımda ve ölümünden sonra benim yerimi alacak salih bir kimse kıl.¹⁰⁹

Yine şöyle buyurdu: Eşinin yanına gittiğinde şöyle söyle:

Allah'ım, eğer ondan bir çocuğum olmasını mukadder kıldıysan, onu mübarek ve âl-i Muhammed'in (s.a.a) takipçisi karar kıl ve şeytan için onda bir pay karar kılma.¹¹⁰

Cinsel ilişki ve nutfenin oluşumu esnasında da çocuk için dua edilmesi tavsiye edilmiştir. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

İlişkiye girmek istediğinde de ki: Allah'ım, bana bir evlat bağışla ve onu temiz kıl. Yaratılışında fazlalık veya eksiklik olmasın ve akibetini hayırlı et.¹¹¹

Çocuğun doğumu tebrik edilirken anne ve babaya da dua edilmelidir:

¹⁰⁸ Azimî, Sirus; Revânşinasî-yi Kudek, s. 106.

¹⁰⁹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilü's-Şia, C. 14, s. 79, Hadis 1.

¹¹⁰ a.g.e., s. 81, Hadis 2.

¹¹¹ a.g.e., s. 82, Hadis 5.

Allah onu kemâle erdiresin ve seni onun iyiliğinden faydalandırsın.¹¹²

Çocuğun ağzını açarken, akikesi yapılırken ve ismi koyulurken de çocuğa dua edilmesi üzerinde durulmuş ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde buna amel edilmiştir. Mâsûmlar (a.s) hiçbir zaman çocuğa dua etmeyi unutmamışlardır. Çünkü bu, eğitim işinin temelidir. Çocuğun, çocuğun ebeveyninin ve her şeyin kendisinden olduğu Allah'tan yardım dilemek, çocuğun eğitimi için zorunluluklardandır; özellikle de inancı “Eğer naz yaparsa, birbirine karışır kalıpları” olan bir öğretide gerekmektedir.

5- Güzel İsim

İnsanın uğraştığı her şeyi isimlendirmesi zaruridir. Zira insan her şeyi tanımak veya tanıtmak için ismine muhtaçtır. Hatta kendisini başkalarına tanıtmak için ismini söylemeye mecburdur. Burada önemli olan isim koyma ve isim seçmenin zamanıdır. Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde ikisi üzerinde de durulmuştur. İslâm'da çocuğun isminin doğmadan önce konulması üzerinde durulmuştur. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor: Babam ceddinden, Emîru'l-Mu'minin'in (a.s) şöyle buyurduğunu nakletti:

Çocuklarınıza doğmadan önce isim koyunuz ve eğer erkek ya da kız olduğunu bilmiyorsanız, ikisine de koyulabilen isimlerden faydalanınız. Zira kendilerine isim verilmeyen çocuklar kıyamet günü size “neden bana isim koymadın” diye itiraz ederler. Peygamber (s.a.a) de Muhsin'e, doğmadan önce isim koydu.¹¹³

İmam Bâkır'dan (a.s) nakledilen rivayetlerde de isim koyma, akike, yenidoğanın saçının tıraş edilmesi ve saçının ağırlığınca sadaka verilmesinin yedinci gün yapılması buyrulmaktadır.

¹¹² Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 17.

¹¹³ “Peygamber (s.a.a) de ...” cümlesini İmam Ali'nin (a.s) söylemiş olma ihtimali vardır. Bu durumda çocuğun sözü kıyamette isim koyulmamasına itirazdır ve bu cümle, İmam Ali'nin (a.s), Peygamber'in (s.a.a) siyerinden verdiği bir başka haberdır. Bu metindeki, bu ihtimal üzerinedir. Ama bu rivayetle ilgili başka bir ihtimal, bu cümlemin çocuğun sözünün devamı olduğudur, İmam Ali'den (a.s) başka bir haber değil. Bu durumda çocuk ebeveynine şöyle itiraz ediyor: Peygamber (s.a.a) Muhsin'e doğmadan önce isim vermişken neden bana da doğmadan önce isim vermediniz? Bkz. Meclisî, Muhammed Bâkır, Mir'atu'l-Ukul fi Şerh-i Ahbari'r-Resul (s.a.a), C. 21, s. 32.

Ebu Basir, İmam Sâdık'ın (a.s) yenidoğan hakkında şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

Yenidoğana yedinci gün isim koyarlar, onun için akike verirler ve başını (saçlarını) tıraş ederler.¹¹⁴

Bu iki grup rivayet birbirine zıt değildir. Çünkü bazı rivayetlere göre yedinci güne kadar isim değiştirilebilir. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

Bizim, adını Muhammed koymadığımız bir oğlumuz olmamıştır. Doğumundan yedi gün geçtiğinde eğer istersek adını değiştiririz ve eğer istersek o şekilde bırakırız.¹¹⁵

Yani doğmadan önce Resulullah'a (s.a.a) ihtiram ve teberrük için isim koyuluyor ve yedinci güne kadar da değiştirilebiliyor. Ama neden doğmadan önce isim koyuluyor?

Bir ihtimal, rivayette zikredilen şeydir. Yani çocuk doğmadan önce de ruha, kişiliğe ve saygınlığa sahiptir. Eğer isim koyulmazsa ve bu şekilde düşerse, ona gereken saygı gösterilmemiş olur ve o çocuk kıyamette ebeveyninin bu saygısızlığına itiraz eder.

Başka bir ihtimal şudur: Eğer yedinci güne kadar isim koyulmazsa akrabaların ve tanıdıkların uygunsuz, yakışıksız isimleri ebeveyne yüklemesi mümkündür. Bu yüzden doğumdan önce isim verilmesi daha iyidir. Bu sebeple Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinin ve İslâm büyüklerinin üzerinde durduğu, çocuğa büyüklerin isim koymasıdır.

Peygamber (s.a.a) Hz. Ali'nin çocukları için isim seçti¹¹⁶ ve Hz. Ali (a.s) İbn-i Abbas'ın çocuğuna isim koydu.¹¹⁷ Sahabe de çocuklarını, onlara uygun ve layık isimler seçerek koymasını için Peygamber (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) yanına getiriyorlardı.¹¹⁸ Öyleyse isim koymanın yedinci günden sonraya kalmaması iyidir.

¹¹⁴ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 29, Hadis 10.

¹¹⁵ a.g.e., s. 18, Hadis 4.

¹¹⁶ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 43, s. 242. Elbette bu konuda Peygamber'in (s.a.a) bu işi Allah'a bıraktığı ve Allah'ın Hasan ve Hüseyin ismini seçtiğine dair başka rivayetler de vardır.

¹¹⁷ İbn-i Ebî'l-Hadid, Şerh-i Nehcu'l-Belağa, C. 7, s. 148.

¹¹⁸ Buharî, Es-Sahih, C. 6, s. 216.

Özel bir öneme sahip bir diğer konu isim seçilmesidir. Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde güzel ve anlamlı isim seçilmesi özel öneme sahiptir. İmam Ali (a.s) buyurdu:

“İnsanın evladına ilk iyiliği, onun için seçtiği güzel isimdir.”¹¹⁹

Resulullah (s.a.a) da iyi isimlendirmeyi, çocuğun ebeveyni üzerindeki haklarından bilmektedir. İmam Kâzım (a.s) şöyle buyuruyor:

Bir adam, Peygamber'in (s.a.a) huzuruna gelerek dedi ki: Çocuğumun benim üzerindeki hakkı nedir? Peygamber (s.a.a) buyurdu¹²⁰: Ona iyi isim koyman, onu iyi eğitmen ve onu kendine uygun (sosyal) konuma ulaştırmandır.¹²¹

Mâsûmlar (a.s) tüm çocuklarına yüce anlamlı isimler koyuyorlardı. Her zaman toplumun ve çevrelerinin iyi ve anlamlı isimlerden faydalanmasına, anlamsız ve kötü isimlerden arınmasına çalışmışlardır.

Yine Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s), kişilerin, hatta mekânların kötü isimlerini değiştiriyorlar ve onlara güzel isimler veriyorlardı. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu:

“Peygamber (s.a.a), kişilerin ve şehirlerin kötü isimlerini değiştiriyordu.”¹²²

Nâfi diyor ki:

Peygamber (s.a.a), Ümmü Asım'ın Asiye¹²³ olan adını Cemile olarak değiştirdi.¹²⁴

Yakup bin Sirac da şöyle diyor:

İmam Sâdık'ın (a.s) huzuruna vardım. İmam beşikte olan İmam Kâzım'ın (a.s) başında duruyordu ve uzun bir müddettir ona fısıldıyordu. İmam bitirene kadar oturdum, bitirince kalktum. İmam (a.s) bana şöyle buyurdu: “Mevlâ'nın yanına gel ve ona selam ver.” Yaklaştım ve selam verdim. İmam Kâzım (a.s) fasih bir dille bana cevap verdi ve buyurdu:

¹¹⁹ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 18, Hadis 3.

¹²⁰ a.g.e., s. 48, Hadis 1.

¹²¹ Kastedilen uygun bir meslek edindirmek veya uygun bir eş seçmektir. (Meclisî, Mir'atu'l-Ukul, c. 21, s. 84.)

¹²² İmam Sâdık (a.s), İmam Bâkır'dan naklediyor. Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 104, s. 127.

¹²³ Asiye günahkâr, Cemile güzel anlamındadır.

¹²⁴ İbni Sa'd, Et-Tabakatu'l-Kubra, C. 3, s. 266.

“Çocuğuna dün verdiğin ismi değiştir; zira o isim Allah'ın nefretine mazhardır.” O diyor ki: Benim bir kızım olmuştu ve ben adını Hümeyra koymuştum.¹²⁵

İsmi eğitim üzerinde, iyiliği ve kötülüğünün bahsi olacak derecede ne etkisi olabilir? Cevabında iyi ismin insan üzerinde birkaç açıdan tesiri olduğunu söyleyebiliriz:

1- Başkalarının davranışı üzerindeki etkisi. Her insanın ismi, onun bir timsalidir ve kimliğini ve kişiliğini diğerlerine anlatır. Bir İranlı'nın yabancı biriyle karşılaştığında ismini söylemesi, yabancı'nın onun milliyetini anlaması için yeterli olur. O kişi, İranlılar hakkındaki tasavvuruna göre ona davranacaktır. Aynı milliyete sahip olanlarda, isimler sahip oldukları kendine özel anlam ve kavramları muhatapın zihnine nakledeceklerdir. Muhatap, kişinin kimliğini, ismi ve anlamıyla beraber tanıyacak ve ona göre davranacaktır. Bununla beraber iyi isim, insan kişiliğine bir tür saygıdır ve başkalarında da saygı uyandırır.

2- Telkin etkisi. İnsanın ismi, ömrünün başından sonuna, hatta kıyamete¹²⁶ kadar insanla birlikte olan bir etikettir ve üzerinde telkin etkisi vardır. Zira insanla işi olan tüm kişiler onu bu isimle çağırırlar. İnsanın adı Fazıl, Ebulfazl, Abdurrahman ve benzeri isimler olursa insana fazilet sıfatlarını ve Allah'a kulluğu telkin eder. İnsan bu sıfatları kendisinde oluşturmaya çalışır. İnsanla işi olan kimseler de kişinin adına uygun amel etmesini beklerler. Bu yüzden ki rivayette şöyle geçmektedir:

“Kıyamette adı Muhammed olan kişiler gelirler. Allah buyurur: “Acaba benim habibimin adını taşıırken bana karşı günah işlemekten hayâ etmedin mi? Ben, sen habibimin ismini taşıırken sana azap etmekten hayâ ediyorum.”¹²⁷

3- Motivasyon etkisi. İnsan kendiliğinden, adaşları olan ismini aldıkları büyüklerin aynısı olmak ister ve onlara benzemeye uğraşır. Bunun için onların davrandığı gibi davranmaya çalışır.

¹²⁵ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 128, Hadis 17746.

¹²⁶ İmam Sâdık (a.s.), Peygamber'den (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor: “İyi isimler seçiniz; çünkü kıyamette sizi bu isimlerle çağıracaklar.” Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 19, Hadis 10.

¹²⁷ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 130, Hadis 17757)

4- Çirkin isimlerin tahrip edici etkilerinin önlenmesi. Çirkin ve uygunsuz isimler, insan üzerinde kötü etkiler bırakır. İlâveten kötü ve yakışsız isimler, başkalarının, insanın kişiliğini alaya alması ve zedelemesi için bir araç olmaktadır. Özellikle, çocuklukta ve ergenlikteki, bu dönemdeki çocuklar genelde oyun alanlarını ve konularını renklendirmek için zaten bu tür araçların peşindedirler ve hatta kendileri başkalarıyla dalga geçmek için onlara alaycı isimler takarlar. Bu yüzdendir ki, İmam Bâkır (a.s) Muammer bin Haysem'le konuşmasında, çocuklar için küçükken künye seçilmesi üzerinde durmaktadır:

Muammer bin Haysem şöyle diyor: İmam Bâkır (a.s) “Künyen nedir?” diye buyurdu. “Henüz kendime bir künye seçmedim; çünkü karım, çocuğum ya da bir hizmetçim yok” dedim. İmam buyurdu: “...Biz, başkaları onlara olur da kötü ve yakışsız lakaplar takar diye evlatlarımıza çocukluklarında künye seçiyoruz.”¹²⁸

Sonuç olarak iyi isim, çocuğun eğitimi üzerinde etki bırakır ve bu göz ardı edilemez. Hatta azıcık etkisi olsa bile, buna özen gösterilmelidir. Çünkü eğitim, küçük noktalara teveccühün ardında gerçekleşir.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde isim koymayla ilgili bir diğer nokta, onların evlatları için her zaman din büyüklerinin adını seçmeleri ve başkalarına da bunu tavsiye etmeleridir. Bunun, büyüklere saygı ve çocuklara bunun öğretilmesi dışında en az üç eğitimsel etkisi daha vardır:

- 1- Çocukların o büyüklere benzetilmesi.
- 2- Çocuklara din büyüklerinin isimlerini seçmekten kaynaklanan mânevî etkileri olur, ama bu etkiler bizim için pek hissedilebilir ve dokunulabilir değildir. Bu konuda Cabir şöyle söylüyor:

Bir gün İmam Bâkır (a.s) Şialarından birini görmeye niyetlendi. Bana “Cabir, benimle gel” diye buyurdu. Evin kapısına vardığımızda ev halkından küçük bir çocuk kapıyı açtı. İmam “İsmin nedir?” diye buyurdu. Çocuk “Muhammed” dedi. İmam (a.s) buyurdu: “Künyen nedir?” Çocuk “Ali” dedi. İmam (a.s) buyurdu:

“Doğrusu kendini şeytanın giremeyeceği kuvvetli bir kaleye almışsın. Şeytan ne zaman birisine “Ey Muhammed, ey Ali” diye seslenildiğini duysa

¹²⁸ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 19, Hadis 11.

erir, aynı kurşunun eridiği gibi. Ne zaman birisi düşmanlarımızdan birinin adını ansa mutlu olur ve övünür.”¹²⁹

3- Çocuklara din büyüklerinin adının verilmesi, ailenin ve toplum kültürünün dinî ruha bürünmesini sağlar. Bu kültür, çocukların eğitiminde ve hidayetinde müessirdir. Sosyoloji açısından da bu tür isimlendirmenin toplum kültürü üzerinde etkisi vardır, toplum kültürünün çocukların eğitimi ve hidayeti üzerinde etkisi olduğu gibi. Bu çarkın parçalarının sürekli birbirini etkisi altında bıraktığına dikkat edilmelidir.

6- Akike

Peygamber'in (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) sözlerinde ve davranışlarında üzerinde durdukları âdâp ve sünnetlerin en önemlilerinden biri, çocuk için akikedir. Akike konusunda tekit, pekiştirme şeklindedir ki, bazı rivayetlerde akike yapılmasının vacip bilinmesi derecesindedir. İmam Kâzım (a.s) şöyle buyuruyor:

“Bir erkek, evlat sahibi olduğunda, üzerine akike vaciptir.”¹³⁰

Bazı Şia ve Ehli Sünnet fakihler de bunun vacip olduğuna dair fetva vermişlerdir¹³¹ fakat Şia fakihlerin çoğu bunun müstehap olduğunu belirtmişlerdir. İmam Humeynî (r.a) Tahriru'l-Vesile'de şöyle yazıyor:

“Akike, kız ve erkek çocuk (veladeti = doğumu) için müekked müstehaplardan biridir.”¹³²

Akike üzerinde çok durulmuştur. Hatta İmamlar (a.s) onun değerinde sadaka verilse bile terk edilmesini onaylamamışlardır. Abdullah bin Bekir şöyle diyor:

İmam Sâdık'ın (a.s) yanındaydım. İmam'ın amcası Abdullah bin Ali'nin yolladığı kişi, İmam'a “Amcanız diyor ki: Akike için hayvan aradım ama bulamadım. Acaba onun değerini sadaka olarak vereyim mi?” diye arzetti. İmam buyurdu ki: “Hayır, zira Allah halka yemek verilmesini ve hayvanın kanının dökülmesini seviyor.”¹³³

¹²⁹ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 20, Hadis 12.

¹³⁰ a.g.e., s. 24, Hadis 1.

¹³¹ Meclisî; Mir'atu'l-Ukul, C. 21, s. 44.

¹³² Humeynî; Tahriru'l-Vesile, C. 2, s. 448.

¹³³ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 25, Hadis 6.

Eğer ebeveynler herhangi bir sebeple çocukları için akike yapamadıysa, çocuğun buluşa erdikten sonra kendisi için akike yapması müstehaptır. Ömer bin Yezid şöyle diyor:

İmam Sâdık'a (a.s) "Babım benim için akike yapıp yapmadığını bilmiyorum" dedim. İmam buyurdu: "Kendin için akike yap." Ben de yaşıma geçkin olduğu hâlde böyle yaptım.¹³⁴

Akike üzerinde o kadar durulmuştur ki, eğer bir kimse hayattayken akikesi olmadıysa, ölümünden sonra onun için akike yapılması müstehaptır.¹³⁵ Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) kendileri ve evlatları için akike yapıyorlardı. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

Peygamber (s.a.a), nübüvvetinden sonra kendisi için akike yaptı ve Hasan ve Hüseyin (a.s) için de iki koç akike yaptı.¹³⁶

İmam Seccad (a.s) da şöyle buyuruyor:

"Fatıma (s.a), Hasan ve Hüseyin (a.s) için akike yaptı ve bir dinarla bir koyun budunu bir kabileye verdi."¹³⁷

İmam Hasan el-Askerî (a.s) de İmam-ı Zaman (a.f) için akike yaptı. Ebu Cafer Amr şöyle diyor:

"Seyyid (İmam-ı Zaman a.f.) doğduğunda İmam Askerî (a.s) şöyle buyurdu: "*Ebu Amr'ı yanıma yollayın.*" Ebu Amr'ı çağırdıklarında ve İmam'ın yanına geldiğinde İmam buyurdu ki: "...*Ve falan miktarda onun için akike yap.*"¹³⁸

Çocuğun akikesi hakkında birçok rivayet nakledilmiştir. Bunlarda akikenin yedinci gün olması buyrulmuştur. Meselâ İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Her doğan, kendi akikesine rehindir."¹³⁹

Yine şöyle buyurmuştur:

¹³⁴ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 25, Hadis 3.

¹³⁵ Humeynî, Tahriru'l-Vesile, C. 2, s. 448.

¹³⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 145, Hadis 3.

¹³⁷ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 240.

¹³⁸ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 134, Hadis 17769.

¹³⁹ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 25, Hadis 4.

“Çocuğun (selameti) yedinci gününde, koça (kurban edilmesine) rehindir. Bu günde ismi koyulmalı ve onun için bir koç akike edilmelidir.”¹⁴⁰

Yani, çocuk bağlanmış gibidir ve kurban kesilerek özgür bırakılmalıdır. Sonuç olarak akike, Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde üzerinde oldukça durulmuş sünnetlerdendir. Toplumsal etkilerine ilâveten çocuk üzerinde ruhsal eğitimsel etkilere de sahiptir. Bunlardan bazılarını anlatacağız.

Bazıları akikenin cahiliye döneminde revaçta olan bir âdetin devamı olduğunu, toplumsal etkilere sahip olduğu için İslâm'ın da bunu kabul ettiğini ve biraz değişiklikle Allah'a yakınlaşma vesilesi kıldığını söyleyebilirler. Öyle görünüyor ki akike, İslâm'dan önce de revaçta olsa bile cahiliye adetlerinden değil, dinî sünnetlerdendir. Hz. İbrahim (a.s) zamanında, İsmail'in yerine Allah tarafından gönderilen koçun kurban edilmesiyle bu amel sünnet hâline gelmiş ve zamanla cahiliye döneminde değişikliklere uğramıştır.

Akikenin tek hedefi –akikeyle bu etkilere ulaşılsa da- yedirmenin toplumsal ve maddî etkileri değildir. Akike kurban etmenin asıl hedefi, çocuğun canını korumak ve Allah'a yakınlaşmaktır. Rivayetlerde bu konuyu isbatlayacak birçok şahit vardır ve bazılarına değineceğiz. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Akike zengin ve fakire eğer yapabileceklerse gereklidir. Ancak fakir, akikeye güç yetiremezse gerekli değildir.”¹⁴¹

Eğer istenilen sadece akikenin iktisadî ve toplumsal boyutlarıysa neden fakirin de imkân dâhilinde akike yapması gereksin? Öyleyse işin içinde önemli başka bir mesele olmalıdır. Üstelik eğer sadece iktisadî ve toplumsal etkileri için olsaydı, akike için bir hayvan bulunamadığında değeri kadar sadaka vermek yeterli olmalıydı. Oysa İmamlar, kurban etmek için bir hayvan bulunamadığında dahi değerinin sadaka olarak verilmesini kabul etmemişlerdir. Nitekim “Hayvan bulana kadar bekleyin”¹⁴² buyurmuşlardır.

¹⁴⁰ Kuleynî; Kâfî, C. 6, Hadis 9.

¹⁴¹ a.g.e., s. 28, Hadis 9.

¹⁴² a.g.e., s. 25, Hadis 8.

İslâm'dan önce de akike vardı. Nitekim İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Ebu Talib, Peygamber (s.a.a) için doğumunun yedinci gününde akike yaptı...”¹⁴³

Ancak cahiliye Arabı akike yaptığında, kanını da çocuğun başına ve yüzüne sürüyordu, ama İslâm bunu men etmiştir.

Akikenin, İsmail'in kurbanlığından kaynağını alması konusu, bu sünnetin Hac ibadetlerinde de olmasındandır. Nitekim bir rivayette İmam Cafer-i Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Akike lâzımdır ancak eğer bir kimse akike yapmaz, ama Hac'da kurban keserse -akike yerine bunu yapması- yeterlidir.”¹⁴⁴

Akikenin çocuğun hidayet ve eğitimine ortam sağlaması mümkün olan bazı ruhsal ve mânevî etkileri şöyledir:

1- Akike çocuğun canının selameti karşılığında bir feda ve bir karşılıktır. İslâm, Allah yolunda malda cömertlik yapılmasını, olayların ve mukadderatın gidişine tesirini kabul etmektedir. Nitekim sadaka insanın canının korunması ve selameti üzerinde etkilidir ve nezrin hastalıkların iyileşmesinde etkisi kabul edilmiştir. Akikenin de böyle bir mahiyeti vardır. Etkileri arasında da çocuğun canının hastalıklara, yer ve gök belalarına karşı korunması, selameti ve sıhhatine tesirini sayabiliriz. Akike sırasında okunması müstehap olan bir duada şöyle geçmektedir:

“Ey Allah'ım, bu hayvanın etini onun etine, kanını kanına, kemiğini kemiğine, kılını kılına, derisini derisine karşılık veriyorum. Allah'ım, bu kurbanlığı onun korunması ve selameti vesilesi kıl.”¹⁴⁵

İmam Sâdık'ın (a.s) bir rivayette şöyle buyurduğundan bahsettik. Her doğan, akikenin rehnindedir. Evladın akikeye rehin olmasının anlamlarından biri, onun sağlık, selamet ve hayatının akikenin rehlinde olmasıdır. Bununla beraber hem bu rivayette hem de akike duasında akikenin etkilerinden birinin, çocuğun selameti ve canının korunması olduğu konusuna işaret edilmiştir.

¹⁴³ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 159, Hadis 5.

¹⁴⁴ a.g.e., s. 150, Hadis 4.

¹⁴⁵ Kuleynî; Kâfi, C. 6, s. 31, Hadis 3.

2- Akike çocuğun Allah'a yakınlaşmasına, Allah'ın da çocuğa teveccühüne, şeytanın zelil olmasına ve insandan uzaklaşmasına vesiledir. Akikeyi ebeveynler veya başka kimseler çocuk için yapıyor olsa da, akike çocuk tarafından olur ve etkileri ebeveynden çok çocuk üzerindedir. Elbette İslâm'da bir kişinin amelinin başkasının Allah'a yakınlaşmasına sebep olduğunu gösteren birçok örnek vardır. İnsanın anne-babası tarafından hayırlar yapması, onların yerine namaz kılmaları, hatta başka birisine kıldırılması, vekâleten Hac edilmesi ve benzerlerinin hepsi, yerine amel yapılanların Allah'a yakınlaşmasında müessirdir. Akike duasında şöyle geçmektedir:

“Ey Allah'ım, Muhammed ve Âl-i Muhammed'e selam gönder ve bu kurbanlığı falanın oğlu filandan kabul eyle.”¹⁴⁶

“Ey Allah'ım, kanlar senin için dökülüyor ki, ortağın yoktur ve hamd âlemlerin Rabbi'ne mahsustur. Ey Allah'ım! Kovulmuş şeytanı zelil et.”¹⁴⁷

3- Akike, insanın Allah'ın nimetine şükranlığıdır. Rivayetlere göre evlat, insana verilen İlâhî nimetlerden bir nimettir. Bu kurbanlık da o nimete şükranlık için yapılır. “Andolsun ki nimetlerime şükrederseniz arttırırım; eğer nankörlük ederseniz şüphesiz azabım çok şiddetlidir”¹⁴⁸ ayeti gereğince bu şükür, çocuğun bekası ve takviyesinde müessir ol - caktır. Nimetin artmasının hem nicelik ve hem de nitelik yönü olabilir. Evlat nimetinin niteliksel artışı, onun salih, iyiliksever, ailesi ve toplum için bereketli olması anlamındadır. Akike duasında şöyle söylenir:

“Ey Allah'ım! Bu kurbanlığı bana nasip ettiğin nimete şükranlığımdan ve aileme olan fazlına dair bilincimden dolayı kesiyorum.”¹⁴⁹

Çocuk için akike yapılması, Allah'ın insana bağışladığı nimete şükranlığa ilâveten çocuk üzerinde fiziksel ve özellikle de ruhsal birçok etkiye sahiptir. Ruhsal etkilerin çoğu bize gizli olsa da ruhsal etkilere sahip olduğu esası üzerinde şüphe yoktur. Bu konu, akikenin üzerinde duran birçok rivayetle isbat edilebilir.

¹⁴⁶ Kuleynî; Kâfî, C. 6, Hadis 4.

¹⁴⁷ a.g.e., Hadis 5.

¹⁴⁸ İbrahim, 7.

¹⁴⁹ Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 30, Hadis 2.

7- Sünnet

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çocuğun dünyaya gelişinin yedinci gününde yapılan âdâp ve sünnetlerden bir diğeri, çocuğun sünnet edilmesidir. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Peygamber (s.a.a), Hasan ve Hüseyin'i (a.s) yedinci gün sünnet etti.”¹⁵⁰

Cabir bin Abdullah da şöyle diyor:

“Peygamber (s.a.a), Hasan ve Hüseyin'in yedinci gününde onları sünnet etti ve bir deve kesti.”¹⁵¹

Sünnet, İslâm'a girmenin şartlarından biridir. Her Müslüman erkeğin buluşa girdiğinde veya İslâm'ı kabul ettiğinde sünnet olması vaciptir. Mâsûmlar'ın siyerinde bu amel, çocuğun dünyaya gelmelerinin yedinci gününde yapıldı. Rivayetlerde de yedinci gün sünnet yapılması tavsiye edilmiştir. Bu günün seçilmesinin sebeplerinden biri, bu günde sünnet yapılmasının daha fazla temizlik sağlaması ve etin daha iyi gelişmesidir.¹⁵² Bu konu bilimsel açıdan da kabul edilmiştir.

Bilimsel açıdan kanın pıhtılaşması olayı yedinci gün gelişerek son hâlini almaktadır. Bunun sonucunda sünnette kanama daha az olmaktadır.¹⁵³ Belki de İmam Sâdık'ın (a.s) “Yedinci gün sünnet, daha fazla temizlik sağlar” buyruğundan kastı, kanamanın daha az olmasıdır.

Yine İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Çocuğu sünnet ederken şöyle de: “Allah'ım! Bu senin sünnetin ve Peygamberinin sünnetidir. Sana uymak, Kitabına uymak ve Peygamberine uymaktır. Senin irade ettiğin isteğini yapmak, kesin buyurduğun takdirine uymak ve verdiği emri uygulamak içindir. Sünnette demirin sıcaklığını ve sebebini bizden daha iyi bildiğin hacamati insana tatturdın. Ey Allah'ım! Onu günahlardan temizle, ömrünü artır ve bedenini içerden ve dışardan gele-

¹⁵⁰ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 104, s. 120.

¹⁵¹ İbn-i Ebî'd-Dunya; Kitabu'l-Eyal, C. 2, s. 783.

¹⁵² İmam Sâdık (a.s) buyuruyor: “Evlatlarınızı yedi günlükken sünnet ediniz. Çünkü bö - lesi daha iyi, daha pâk ve etin (uzuvda yeniden) bitmesi açısından daha hızlıdır. Şüphesiz Arz, sünnet edilmemiş erkeğin idrarından (dolay) kırk sabah boyunca necis kalır.” Kuleynî; Kâfî, C. 6, s. 35, Hadis 3.

¹⁵³ Paknejad, Seyyid Rıza; Evvelîn Dânişgâh ve Âhirîn Peygamber (s.a.a), C. 16, s. 164.

cek afetlerden ve kötülüklerden uzak tut. Kanaatini artır, fakirliği ondan uzak kıl. Zira sen biliyorsun ve biz bilmiyoruz.”¹⁵⁴

Yine sünnetin sağlık ve cinsellik üzerindeki etkileri anlatılmıştır:

“Penis kanseri sünnet olan kişilerde kesinlikle görülmemiştir. Oysa sünnet olmayanlar arasında böyle bir kanser görülmektedir. Prostat kanseri de sünnet olanlar arasında daha az görülür. İdrar yolları iltihapları da sünnet olanlarda daha azdır ve cinselliği de daha iyi ve daha rahat yaşarlar.”¹⁵⁵

Burada şu sorunun ortaya çıkması mümkündür: Meşhur olan ve rivayetlerde de geçen görüşe göre Şia İmamları sünnetli olarak dünyaya gelirler.¹⁵⁶ Bu iki grup rivayet nasıl birbirleriyle uyumlu olabilir? Cevabında söylemeliyiz ki, Şia imamlarının ve hatta başka kimselerin sünnetli dünyaya gelmeleri mümkündür. Fakat sünnetin önemine binaen, rivayetlerde bu sünnete riayet etmek için bıçağın sünnet mahalline çekilmesi tavsiye edilmiştir. Şia imamlarında da bu şekilde amel edilmiş olabilir.

8- Yenidoğanın Saçlarının Tıraş Edilmesi ve Onun İçin Sadaka Verilmesi

Çocuğun dünyaya gelişinin yedinci gününde Resulullah'ın (s.a.a) uyguladığı âdâp ve sünnetlerden biri de yenidoğanın saçlarının tıraş edilmesi ve saçlarının ağırlığınca sadaka verilmesidir. Âsım şöyle diyor:

İmam Sâdık (a.s) babasından nakletti ki, Peygamber (s.a.a) hem Hasan (a.s) ve hem de Hüseyin (a.s) için birer koç akıke yaptı ve bir kısmını bir kabileye verdi. Yedinci günlerinde de başlarını tıraş etti ve saçlarının ağırlığınca gümüş sadaka verdi.

Bu alanda Peygamber'in (s.a.a) siyerinde görülen nokta, Peygamber'in (s.a.a) şiddetle çocuğun saçlarının bir kısmının tıraş edilerek bir kısmının tıraş edilmeden bırakılmasına karşı çıktığıdır. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

¹⁵⁴ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 241.

¹⁵⁵ Paknejad; Evvelin Dânişgâh ve Âhirin Peyamber (s.a.a), C. 16, s. 153.

¹⁵⁶ Bkz. Bihârul-Envâr, C. 25, s. 116, 1. rivayet.

Saçlarının bir kısmını tıraş edip bir kısmını bıraktıkları bir çocuğu, ona dua etmesi için Peygamber'in (s.a.a) yanına getirdiler. Peygamber (s.a.a), onun için dua etmedi ve buyurdu ki: "Onun kafasını tıraş edin."¹⁵⁷

Hız. Ali (a.s) de bunu yapmayı men etmiştir. Şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Çocukların kafasını küme küme tıraş etmeyin; yani başının bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakmayın."¹⁵⁸

Bunun sırrı ve fiziksel ve ruhsal ne gibi etkileri olduğu hakkında bir takım fikirler yürütülebilir. Bazı kişiler, bunun bazı faydalarını anlatmışlardır.¹⁵⁹ Bazı rivayetlerde de bazı faydaları zikredilmiştir.¹⁶⁰ Tüm bunlara rağmen bu konu hakkında kesin ve açık bir hüküm verilemez. Ancak bu hükmün esasında ve çocuğun eğitimi üzerinde genel ruhsal ve fiziksel etkileri olduğu üzerinde bir şüphe yoktur. Sadaka vermek de (rivayetlerde geçtiği gibi) birçok belanın uzaklaştırılmasını sağlar. Ancak neden çocuğun saçlarının ağırlığınca sadaka verilmesi gerektiği hakkında rivayetlerde bir şey yoktur ve bu emrin sebebi bize de açık değildir.

Bölüm Özeti

Bu bölümde evladın eğitimine ortam hazırlayan etkenleri, doğumdan önce ve doğumdan sonra olmak üzere iki aşamada inceledik. Doğumdan önceki etkenler eş seçimi ve ilişki âdâbından ibaretti. Doğumdan sonraki etkenler yenidoğanın kulağına ezan ve ikame okunması, ağız açmak, yenidoğanın giysisi, tebrik ve dua, güzel isim, akike, sünnet ve yenidoğanın saçının tıraş edilerek onun için sadaka verilmesi konularıydı.

Doğumdan sonraki âdâp ve sünnetlerin etkilerini de iki grupta açıkladık: Bir grup beden-sağlık üzerine etkileri ve ikinci grup ruhsal-psikolojik etkileri veya özel anlamıyla eğitimsel etkileri. Bu iki grup etkilere teveccühle

¹⁵⁷ Bihârü'l-Envâr, C. 25, Hadis 1.

¹⁵⁸ a.g.e., Hadis 1.

¹⁵⁹ Kafa derisi gözeneklerinin açılması, havanın nüfuz edebilmesi ve çocuğun görmesinin kuvvetlenmesi gibi. (Nasîh Ulvan, Abdullah; Terbiyetü'l-Evlâdi fî'l-İslâm, C. 1, s. 78.

¹⁶⁰ Çocuğun anne karnındaki saçlardan temizlenmesi gibi. (Tabersî; Mekârimü'l-Ahlâk, s. 240)

bu âdâp ve sünnetleri üç gruba ayırabiliriz. Birinci grup daha çok fiziksel etkilere sahip âdâp ve sünnetlerdir. Sünnet etmek ve çocuğun başını tıraş etmek gibi. İkinci grup daha çok ruhsal-psikolojik etkiye sahip âdâp ve sünnetlerdir. Çocuğun kulağına ezan ve ikame okunması, ona dua edilmesi ve güzel isim verilmesi gibi. Üçüncü grup ise iki grubun etkilerini de içeren âdâp ve sünnetlerdir. Eş seçimine dikkat edilmesi, ilişki âdâbı, akike ve sadaka gibi.

Eş, çocuğun eğitiminde iki açıdan müessir olabilir. Biri bedensel ve ruhsal etkileri kapsayan kalıtsal açı olabilir ve diğeri çevresel ve çocuğun eğitimi açısı. Aynı şekilde akike ve sadaka çocuğun sağlık ve selametini korumada etken sayılabileceği gibi, çocuğun ruhunun takviyesinde ve Allah'a yakınlaşmasında da müessirdir.

Bu âdâplardan bazılarının tesirinin çeşidi ve niteliği bize açık olmayabilir ancak Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde yer alan onların çocuk üzerindeki (fiziksel ve ruhsal) tesiri esası inkâr edilemez. Geçmişte de ezan ve ikame okunması ve ilişki âdâbı gibi diğer bazı âdâpların tesirlerinin türü ve niteliği bize gizliydi, ancak ilmin ilerlemesiyle bu tesirin yönleri ve niteliği bizim için aydınlanmıştır.

Üçüncü Bölüm

Çocuğun Temel İhtiyaçlarına Yönelmek

İmkân dairesinde ihtiyaçsızlığın yolu yoktur. Felsefe’de şöyle denir: İmkân, ihtiyaca eşittir. Yani ihtiyaç, olabilirlikten ayrılmaz. Olabilirlik, önce varlığın aslına muhtaçtır ve ondan sonra kendi hayatını devam ettirebilmek veya daha iyi yaşayabilmek için varlığın ve başka birçok ihtiyacın devamına muhtaçtır. Ama varlıkların ihtiyaçlarının dereceleri birbirinden farklı ve çeşitlidir. Varlıkların bazı ihtiyaçları, onlar olmadan yaşamın mümkün olmadığı ihtiyaçlardır. Bazıları ise onlarsız da hayatın devam edebildiği fakat yoklukları gelişim yolunu kapatan türde ihtiyaçlardır. İnsan, olabilirliklerden biridir ve baştan aşağı eksik ve ihtiyaç içindedir. İnsanların arasında en yardıma muhtaç olan ise çocuklardır. Tek başlarına kendilerini beslemeye dahi muktedir değildirler. Çocukların maddî ihtiyaçları, ebeveynleri veya onlarla ilgilenenlere açıktır. Bu yüzden ebeveynler, çocuklarının ihtiyaçlarını gidermek için daha fazla çaba sarf ederler. Ama insanın, özellikle de çocukların ihtiyaçları sadece maddî değildir. Maddî ihtiyaçlar çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının sadece bir bölümüdür. İnsanların, özellikle de çocukların ruhsal, psikolojik ve mânevî başka ihtiyaçları da vardır ve bunlar maddî ihtiyaçlardan daha önemlidir. Yine de rûtbeleri maddî ihtiyaçlardan sonradır. Çünkü bazıların temin edilmemesi, çocukların fiziksel gelişimine dahi zarar verebilir. Ama bu ihtiyaçlar maddî olmadığından herkese malum ve hissedilir olmayacaktır. Bu yüzden bazı ebeveynler çocukların ihtiyaçlarının bu bölümüne yönelmemekte veya daha az yönelmektedirler. Bu bölümde Mâsûmlar’ın (a.s) siyerinde teveccüh edilmiş (yönelinmiş) bu ihtiyaçlardan bazılarına değinmeye çalıştık.

1- Çocuğa Sevgi

Şüphesiz insanın temel ihtiyaçlarından biri, su, yemek gibi yaşamsal ihtiyaçlarından sonra, sevgi ihtiyacıdır. Öyle ki, eğer insanın bu ihtiyacı giderilirse çocuk bir noktaya kadar yaşamsal ihtiyaçlarına karşı direnebilmekte ve bunları kontrolü altına alabilmektedir. Sevgi ihtiyacı bazı hayvanlarda bile görülmektedir. Tabii ki, bu ihtiyaç insanlarda daha güçlü ve çocukların buna ihtiyacı daha fazladır. Aile, çocuğun ilk hâmisi olduğundan, özellikle ebeveynler, çocuğun bu ihtiyacına özel dikkat göstermelidir. Çocuğun bu ihtiyacını doğru şekilde karşılamının, onun eğitiminin temelini oluşturacağını bilmelidirler. Zira çocuğun bu ihtiyacının tatmin edilmesi ruhsal sükûnetini, kafa rahatlığını, kendine güvenini, ebeveynine güvenmesini ve hatta fiziksel سلامتini sağlar. Tatmin edilmemesi ise ruhsal ve psikolojik sükûnetinin bozulmasına, kendine ve başkalarına güvensizliğine, acizlik ve aşâğılık his-sine kapılmasına, çok sayıda ruhsal ve bedensel hastalıklara ve sosyal sapmalara yol açar.

Mâsûm Önderler'in (a.s) hadisleri ve amelî siyerleri de İslâm'ın eğitimsel ekolünün bu mühim esasa özel teveccühünü göstermektedir. Resulullah (s.a.a), evlatlarına (Fatma (a.s) ve İbrahim), torunlarına, ashabın ve Müslümanların çocuklarına ve hatta Müslüman olmayanların çocuklarına sevgi gösteriyordu ve diğerlerine de bunu yapmalarını buyuruyordu. İbni Abbas şöyle diyor:

“Ayşe, Peygamber (s.a.a) Fatma'yı (a.s) öperken Resulullah'ın (s.a.a) yanına gitti. Ayşe şöyle arzetti: “Ey Resulallah! Onu seviyor musunuz?” Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Şunu bil! Allah'a yemin olsun ki, eğer sen benim onu ne ölçüde sevdiğimi bilseydin, ona olan sevgini arttırırdın.”¹

İmam Bâkır (a.s) da babasından, o da İmam Hüseyin'den (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Ben ve kardeşim, ceddîm Resulullah'ın (s.a.a) yanına gittik. Peygamber beni sol dizine, kardeşim Hasan'ı da sağ dizine oturttu sonra bizi öptü ve şöyle buyurdu: “Babam, imam olan bu iki evlada feda olsun.”²

¹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 5.

² a.g.e., C. 36, s. 255.

Diğer bir örnek Peygamber'in (s.a.a), Ebu Talib'in iktisadî zorluklar ve geçim sıkıntısı sebebiyle hâmilliğini üstlendiği amcaoğlu Ali bin Ebi Talib'e olan sevgi dolu yaklaşımıdır. Bu davranışın nasıl olduğu Hz. Ali'nin (a.s) sözlerinde görülmektedir:

“Peygamber (s.a.a) beni çocukken yanına oturttu, bağrına bastı, kendi ya-
tağında yanında yatırttı, güzel kokusunu bana ulaştırdı.”³

Ebu Hüreyre şöyle diyor:

“Resulullah'ı (s.a.a) minberde gördüm. Bir meyvenin suyunu çeken biri gibi
Hasan ve Hüseyin'in (a.s) ağzının suyunu çekiyordu.”⁴

Yine bir gün Peygamber (s.a.a) Hasan'ı ve Hüseyin'i (a.s) öpüyordu. İkra bin Haris “Benim on çocuğum var ve hiç birini öpmedim” dedi. Pey-
gamber (s.a.a) buyurdu:

“Ne yapayım ki Allah, rahmeti senin kalbinden götürmüş.”⁵

Fatuma Zehra'nın (s.a) ve tahir İmamlar'ın (a.s) çocuklarıyla ilişkile-
rinin siyeri de evlatlara sevginin önemini göstermektedir. Hz. Fatuma (s.a)
çocuklarına şiir okuyarak ve onları oynatarak onlara sevgi gösteriyordu:

Hz. Fatıma (s.a), oğlu Hasan'ı yukarı aşağı hoplatarak şöyle di-
yordu:

“Ey Hasan, baban gibi ol, doğruyu açıkça söyle, Mennân olan Allah'a iba-
det et ve kindar olanla arkadaşlık etme.”⁶

Hz. Ali (a.s) de evlatlarına sevgi gösteriyordu. Mekârimu'l-Ahlâk'ta
şöyle geçiyor:

Hz. Ali (a.s), kızlarından birinin önünde oğullarından birini öptü. Kızı “Babacığım, onu seviyor musun?” dedi. “Evet” diye buyurdu. Kızı “Ben, Allah'tan başka kimseyi sevmediğini sanıyordum!” dedi. Hz. Ali ağladı ve sonra şöyle buyurdu: “Sevgi, Allah'a mahsustur ve şefkat ev-
latlar içindir.”⁷

³ Nehcu'l-Belağa, C. 2, s. 157, 192. Hutbe.

⁴ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 284.

⁵ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 231.

⁶ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 286.

⁷ Nûrî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 171, Hadis 17898.

Elbette “hubb (sevgi)” kelimesinin hem sevmek hem de gönül vermek anlamına geldiğine dikkat ediniz. İkinci anlamıyla “hubb” gerçekte mutlak tâbi olma (bağlanma) anlamını da beraberinde taşır. Belki de İmam'ın bu rivayetteki kastı, Allah'a mahsus olan, gönül verme anlamındaki muhabbetir, sevmek değil. Şefkat ise acıma ve sevgi duyma anlamındadır. Öyleyse gönül vermeye kıyaslandığında sevmenin daha zayıf bir türü olan acıma ve sevgi duyma evlatlara özeldir ve muhabbetin daha yüce bir mertebesi olan ve mutlak itaati barındıran gönül vermayse Allah'a mahsustur. Rivayette şöyle geçmektedir:

İmam Sâdık (a.s) evladını çok seviyordu. İmam'a onu ne kadar sevdiğini sordular. Buyurdu:

“Sevgimi aralarında bölmek için başka bir çocuğumun olmasını istemeyecek derecede seviyorum.”⁸

İmam Kâzım (a.s) da evlatlarına karşı sevgi besliyordu. Mufazzal şöyle diyor:

İmam Kâzım'ın (a.s) yanına gittiğimde çocuğu Ali'yi kucağına oturtmuştu, onu öpüyordu ve dilini emiyordu. Onu omzuna alıyordu, kucağında sıkıyordu ve diyordu ki: “Baban sana feda olsun! Ne hoş bir kokun, ne temiz bir tabiatın ve ne kadar açık faziletlerin var.”⁹

Bahsedilen eğitimsel siyerlerin toplamından, çocuklara sevgi ve muhabbet besleme esası açıkça isbat edilmektedir. Resulullah'ın (s.a.a) Hz. Fatıma'ya (s.a), İmam Hasan'a (a.s) ve İmam Hüseyin'e (a.s) sevgisini göstermesi hakkında şu soru gündeme gelebilir: Acaba Peygamber'in (s.a.a) bu tür davranışları “genel olarak çocuklara sevgi gösterilmesi” ile mi ilgilidir yoksa bu siyerler ve sevgi gösterileri, halkı onların imametine yönlendirmek ve Ehl-i Beyt (a.s) sevgisi esasına çağırarak için midir? Cevabında bu siyerlerde üç ihtimalin var olduğunu söyleyebiliriz:

1- Bu siyerler genel eğitimsel esarla ve babanın ve eğitimcinin genel vazifesiyle ilgilidir ve bundan öte bir mesajı yoktur.

⁸ İbn-i Ebî'd-Dunya; Kitabu'l-Eyal, C. 1, s. 315.

⁹ Mufazzal bin Ömer anlatıyor. Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 18, s. 557, Hadis 2.

2- Bu siyerler ümmetin hidayeti içindir ve sadece İmamlar'ın (a.s) ve Ehl-i Bey'tin İlâhî konumları üzerinde durmaktadır.

3- Peygamber'in (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) diğer siyerleri ve rivayetleri göz önünde bulundurulunca daha kuvvetli görünen üçüncü ihtimal ise, ilk iki ihtimalin birbirine zıt olmadığı ve çelişmediğidir. Resulullah'ın (s.a.a) bu tür davranışları hem çocuğa, evlada ve torunlara karşı umumi vazifenin yerine getirilmesi ve hem de Fatıma'nın (s.a), İmam Hasan'ın (a.s) ve İmam Hüseyin'in (a.s) sevgilerinin başkalarının yanında tekrarı, tekidi ve izharı, ümmete hidayet yolunun gösterilmesi ve halkın Ehl-i Bey'te (a.s) sevgiye ve ilgiye yönlendirilmesi idi. Burada üçüncü ihtimali isbat etmek için Resulullah'ın (s.a.a) diğer çocuklarına ve ashabın çocuklarına sevgisini, ebeveynlerin çocuklarını sevmek konusundaki genel vazifelerini anlatan başka bir kısım siyerini inceleyeceğiz. Bu vazifenin genel olduğunu, ümmetin hidayeti ve irşadına has olmadığını gösteren, çocuklara sevginin önemini tekit eden, hatta onları sevmeyi ibadet sayan, Peygamber'in (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) hadislerinden ve buyruklarından bir kısmını nakledeceğiz.

Üsame diyor ki:

“Resulullah (s.a.a) beni bir dizine oturtuyordu, Hasan'ı da diğer dizine. Bizi birbirimize basturarak şöyle diyordu: “Allah'ım, bu ikisine rahmet et ki, ben onlara merhamet ettim.”¹⁰

Malik şöyle diyor:

“Resulullah (s.a.a) ensarı görmeye gidiyordu, çocuklarına selam veriyordu, başlarını okşuyordu ve onlar için dua ediyordu.”¹¹

Merhum Meclisî, İddetu'd-Daî'de şöyle naklediyor:

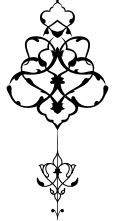
“Peygamber (s.a.a) her sabah evlatlarının ve torunlarının başını sevgiyle okşuyordu.”¹²

İbn-i Abbas da şöyle diyor:

¹⁰ Buharî, Es-Sahih, C. 7, s. 76.

¹¹ Salihi Şamî, Muhammed bin Yusuf; Sebilu'l-Huda ve'r-Reşadi fi Sîret-i Hayru'l-İbad, C. 9, s. 370.

¹² Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 104, s. 99.

“Peygamber’in (s.a.a) yanındaydım. Oğlu İbrahim sol dizinde, Hüseyin bin Ali (a.s) sağ dizinde oturuyordu. Peygamber bir onu, bir öbürünü öperken Cebrail, Allah tarafından vahiyyle nazil oldu.”¹³

Peygamber’in (s.a.a) sevgisi sadece Mâsûm evlatları Fatıma (s.a), Hasan ve Hüseyin’e (a.s) mahsus olmadığı için, bunun sadece ümmetin hidayeti ve onların konumunu anlatmak için olduğunu söyleyemeyiz. Aksine bu sevgi, Resulün diğer çocuklarını ve torunlarını ve ashabın çocuklarını da kapsayan genel bir sevgidir. Gerçi bu sevginin bir kısmı veya gösterilme şiddeti ve niteliğine bağlı olarak ümmetin hidayeti ve irşadı için olabilir.

Mâsûmlar’ın (a.s) çocukları ve evlatları sevmeyi emreden rivayetleri de bu iddiaya başka bir şahittir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Çocuklarınızı sevin ve onlara merhamet edin.¹⁴ Çocuklarınızı öpün, her öpücüğünüz için size cennette bir derece verilecektir ki her derecenin arası 500 yıldır.¹⁵ Babanın evladına sevgiyle bakması ibadettir.¹⁶

İmam Sâdık (a.s) da şöyle buyurmuştur:

Musa (a.s), Allah’a sordu: “Ey Allah’ım! Senin yanında en iyi amel hangisidir?” Allah buyurdu: “Çocukları sevmek. Çünkü ben onları tevhid fitratı üzere yarattım ve eğer canlarını alırsam hepsini rahmetimle cennetime koyarım.”¹⁷

Mâsûmlar’ın (a.s) siyerleri ve rivayetlerinin toplamı göz önünde bulundurulduğunda, çocuklara ve evlatlara sevginin siyerlerinde olduğu ve bu sevginin onların mâsûm evlatlarına mahsus olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ama neden Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) çocuklarına bu kadar sevgi göstermiş ve başkalarına da çocuklarını sevmelelerini buyurmuşlardır? Acaba bu sevgileri sadece anne-babaların evlatlarına duyduğu sevgi sebebiyle midir yoksa başka bir sebebi mi vardır? Eğer tek sebebi ebeveyn aşkıysa, bunun yapılmasının emredilmesi nasıl anlamlandırılabilir?

¹³ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 261.

¹⁴ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 231.

¹⁵ a.g.e.

¹⁶ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 170, Hadis 17894.

¹⁷ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 249.

Cevabında (daha önce de söylendiği gibi) sevgi ihtiyacı, insanın temel ihtiyaçlarından biridir. İnsan toplumsal bir varlıktır. Sevgi gösterme ve sevgi görme ihtiyacı gibi yaşamsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamadan, kişisel olarak yaşamını sürdüremez. En azından istediği bir yaşama sahip olmaz. Çünkü sevgi yokluğu, hatta azlığı, insanın gelişmesine ve ilerlemesine engel olduğu gibi, ruhsal, psikolojik ve hatta fiziksel zararları da peşinden getirir. Diğer taraftan çocuğa yeterli sevgi verilmesi sağlıklı fiziksel, ruhsal ve psikolojik gelişimini sağlar ve çocukta birçok yeteneği ortaya çıkarır.

Çocuğun yeterli sevgi alması neticesinde şunlar olabilir:

1- Çocuğun doğal ihtiyacının karşılanarak tatmin edilmesi; çocuğun duygusal ihtiyaçlarına cevap verilmesi, bu tatminin sağlanmaması durumunda ortaya çıkabilecek sorunları engelleyeceği gibi, ruhsal ve psikolojik olarak dengede kalmasını sağlayacaktır. Çocuğun bu ihtiyacının karşılanmamasıysa birçok sorun ortaya çıkaracaktır.

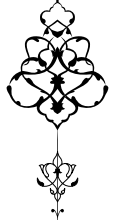
“Sevgi eksikliğinden kaynaklanan fiziksel sorunlar rengin uçması, doğal neşenin kaybedilmesi, düzensiz nefes alıp verme ve hatta ishal ve kusmayla sonuçlanan mide ve bağırsak rahatsızlıklarıdır.”¹⁸

2- Kendine güven; çocuğa sevginin bir diğer etkisi ve kişinin kişisel ve toplumsal yaşamında başarısının etkenlerindendir. Zira çocuğa sevgi gösterildiğinde değerli olduğunu hissetmektedir. Buna karşı, eğer ona sevgi gösterilmezse, yaşamında başarılı dahi olsa kendini değersiz ve küçük görür, kendine ve başkalarına karşı güvensiz olur.

3- Başkalarına sevgi gösterme üslubunun öğrenilmesi; sevgi göstermeyen çocuk fiziksel, ruhsal ve psikolojik bozulmalara uğrayacağı gibi, sevgiyi öğrenmede de sorun yaşayacaktır. Gelecekte kendi çocuklarını ve başkalarını sevme konusunda yetersiz olacaktır.

4- Çocuğun kendini sevene güvenmesi; çocuğa sevgi gösterilerek, sevgi gösterene karşı ilgisini çekmek mümkündür. Bu ilginin sonucunda çocuk, sevgi gösterene güven duyacak ve onun sözünü dinleyecektir. Bu yolla daha sonraki eğitimlerin ortamı hazırlanmış olacaktır. Çünkü

¹⁸ Medrese ve Üniversite İşbirliği Kurumu; Revânşinâsi-yi Ruşd, C. 1, s. 231.

insanlar, özellikle de çocuklar, kendilerine sevgi gösterene saygı duyarlar, onu severler ve ona itaat ederler. İmam Ali (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

İnsanların kalpleri vahşidir, kendisine sevgi gösterene meyleder (yönelir).¹⁹

5- Çocuğa sevgi gösterilerek birçok sapma önlenabilir. Sevgi yokluğu, çocukları ve ergenleri yanlış yola çeken kuvvetli etkenlerden biridir.

“Psikologlar ve çocuk uzmanları binlerce suç örneğini incelemiştir. Çocuklardan bazılarının, ailede anne ve babanın sevgisizliğine ve ilgisizliğine tepki olarak hırsızlığa veya başkalarına sataşmaya başladıkları sonucuna ulaşmışlardır.”²⁰

6- Bunlara ilâveten eğitimde sevgi, anahtar role sahiptir. Eğitimde en önemli şey eğitmen ve eğitim alan arasında bağ kurulmasıdır. En iyi bağ ise muhabbet temeline kurulandır. Çünkü bu bağ, doğal bir bağlıdır. Zorla, sertlikle ve diğer şekillerde kurulan bağ, doğal olmayacaktır. Allah da kendi eğitimsel kitabı Kur’ân’da, söze sevgi ve sevgi izharıyla başlamıştır. Kur’ân’ın ilk suresinin ilk cümlesi, kullara muhabbet üzerinedir: **Bismillahirrahmanirrahim** (Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla). Yine Allah, Kur’ân’da birçok konuda (kırktan fazla) kullarını sevmesinden veya sevmemesinden bahsetmiştir.

“Allah muttekıyleri (takvâlıları, sakınanları) sever.”²¹

“O, kâfirleri sevmez.”²²

Yine yüce Allah, eğitimde sertliğin insanı yoldan çıkaracağı ve insanın bu yolla amaçladığı hedefe ulaşamayacağı hakikatini Peygambere hatırlatıyor:

“Allah>ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın, yoksa kaba ve katı yürekli olsaydın mutlaka yanından ayrıılıp giderlerdi.”²³

¹⁹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 8, s. 510, Hadis 3.

²⁰ Şambeyanî, Huşenk; Bezehkâri-yi Etfal ve Nevcevanân, s. 196.

²¹ Âl-i İmran, 76.

²² Rum, 45.

²³ Al-i İmran, 159.

Bu esas üzere Mevlânâ şöyle söylemiştir:

“Muhabbetle acılar, tatlı olur.
Sevgiyle bakırlar altın olur.
Muhabbetle tortular, berraklaşır.
Sevgiyle dertler, şifa verir.
Muhabbetle dikenler gül olur.
Sevgiyle sirkeler şarap olur.”²⁴

Başka bir şair de şöyle yazıyor:

“Muallimin derste muhabbet zemzemesi
Okuldan kaçan çocuğu Cuma²⁵ derse getirdi.”

İnsanlarla, özellikle de çocuklarla iletişim dili, sevgi dilidir. Sertlikle ve hatta sevgisizlikle kimse eğitilemez. Çünkü eğitilenin verilen eğitimi kabul etmesi için eğitimciye güvenmesi ve onu dinlemesi gerekir. Bu güven ve söz dinleme, sevgi ile oluşur. İmam Ali (a.s) bu konuda evladına vasiyetinde şöyle buyuruyor:

“Evladım, yumuşak konuşan kimse sevilmelidir ve tabiidir ki her sevilenin sözü dinlenilesidir.”²⁶

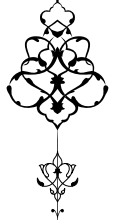
Öyleyse eğer eğitimci ve ebeveyn, çocuğa gerekli sevgiyi beslerlerse, çocuk da onları sevecektir ve sözlerini dinleyecektir. Resulullah (s.a.a) bu gerçeği hikâye formatında anlatıyor. Rivayet ediliyor ki bir çöl Arabı, Resul'den bir şey istiyor ve o da ona bir şey bağışlıyor. Ama Arap memnun olmuyor ve şöyle diyor: “İyi bir iş yapmadın.” Olayı izleyen ashap o sırada Arab'a sert bir şekilde hamle ediyorlar ama Peygamber (s.a.a) onları alıkoyarak Arab'ı evine davet ediyor. Ona daha fazla lütufta bulunarak onu memnun ediyor. Memnuniyetini ashaba da göstermesini istiyor. Arap bunu yaptıktan sonra Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Benimle bu çöl Arabının durumu, devesi firar eden kimseye yardım etmek için insanların devenin peşinden gitmesine benzemektedir. Ama bu yaptıkları devenin korkarak daha fazla kaçmasına sebep olur. Bu yüzden devenin

²⁴ Belhi Rumî, Celaledin Muhammed; Mesnevî-yi Mânevî, ikinci defter, s. 230.

²⁵ Cuma'nın tatil günü olduğundan tatilde bile derse geldiğini anlatır.

²⁶ Edip, Ali Muhammed Hüseyin; Râh ve Reveş-i Terbiyet ez Didgâh-ı İmâm Ali (a.s), Radmeneş'in tercümesi, s. 290.

sahibi feryat eder: Onu bırakın, ben onu daha iyi yola getiririm. Sonra bir demet otu eline alıp devenin önüne gider ve onu dizginler.”

Sonra Peygamber (s.a.a) ekledi:

“Eğer ben sizi bıraksaydım, onu öldürürdünüz ve o da ateşe girerdi.”²⁷

Peygamber'in (s.a.a) bu benzetmesi, onun eğitim yol ve yöntemleri hakkındaki derin ilmini ve sevginin eğitimdeki anahtar rolünü anlatmaktadır. Sertliğin eğitimde yeri olmadığı gibi zarara yol açan ve uzaklaştıran bir etken sayıldığını da beyan etmektedir.

Yetim çocuklara sevgi ve bunun üzerinde kuvvetle durulmasıyla ilgili Mâsûmlar'ın (a.s) siyeri, çocuğa sevginin eğitimdeki rolüne dair bir diğer şahittir. Burada konunun aydınlanması için Peygamber'den (s.a.a) sadece bir hikâye anlatmakla yetineceğiz. Ebu Evfa şöyle diyor:

“Bir gün Peygamber'in (s.a.a) yanında oturuyorduk. Muhacirlerden yetim bir genç, Peygamber'in yanına gelerek şöyle arzetti: “Yetim bir gencim. Yetim bir kız kardeşim ve fakir bir annem var. Allah'ın sana inayet ettiği şeylerle beni doyur. Allah Teâlâ da katındakilerden hoşnut olacağın kadar sana bağışlasın”. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “*Ne güzel konuştun.*” Sonra Bilâl'e “*Bizde olanlardan bir miktar getir*” buyurdu. Bilâl de 21 tane hurma getirip ona verdi ve “Yedi tane senin, yedi tane kız kardeşin ve yedi tane de annen için” dedi. Genç sevinçle evine yöneldi. Bu sırada Muaz yerinden kalktı, sevgiyle bu yetim gencin başını okşadı ve şöyle dedi: “Allah yetimliğini telafi etsin, seni babanın (iyi) halefi kıl-sın.” Muaz'ın bu davranışını gören Peygamber (s.a.a) ona şöyle buyurdu: “*Muaz, yaptığını gördüm.*” Muaz “Ona merhamet ettim” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “*Her kim bir yetime iyi hâmilik ederse ve başını okşarsa, Allah elinin altından geçen her bir saç teli için iyi bir ecir verir, saç telleri sayısınca günahını yok eder ve saç telleri sayısınca derecesini ve makamını yükseltir.*”²⁸

Peygamber'in (s.a.a) kasdının yetimlerin geçim durumuyla ilgilenmekten çok, ruhsal-psikolojik durumlarıyla ilgilenilmesi, onlara sevgi gösterilmesi olduğu açıktır. Bu yüzden Muaz'ı yetime gösterdiği sevgiden

²⁷ Feyz-i Kâşânî, Molla Muhsin; El-Mehaccetu'l-Beyza, C. 4, s. 149.

²⁸ Tabersî, Fazl bin Hasan; Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, C. 10, s. 767.

dolayı teşvik ediyor ve yaptığıının Allah katındaki sevabından bahsediyor. Tüm bunlar, yetimin kendisine sevgi gösterecek anne babası olmadığı içindir. Bu yüzden İslâm, diğer Müslümanlara onların ihtiyaçlarını karşılamalarının yanında sevgi göstermeyi de unutmamalarını emrediyor. Çünkü onlar sevgiye de muhtaçtırlar. Hz. Ali (a.s) evladına vasiyetinde şöyle buyuruyor:

Allah'ım! Allah'ım! Yetimler hakkında, onları bazen aç bazen tok bırakmayın ve yanınızda onları zayi etmeyin.²⁹

Çocuğa Sevgi Hakkında Bazı Noktalar

a) Sevgi Gösterme:

Çocuklara sevgi konusunda önemli noktalardan biri, içten sevmeye yetinilmemesi gerekliliğidir. Zira ancak sevgi gösterildiğinde ve çocuk sevildiğini bildiğinde müessir ve faydalı olacaktır. Yoksa sevgi duymak sadece sevgi besleyen için faydalı olur, sevilen için değil.

Sevginin gösterilmesi, İmamlar'ın (a.s) kendi ashaplarına buyurduğu bir noktadır. Yahya bin İbrahim babasından, o da babasından şöyle naklediyor:

“Bir adam mescitten geçiyordu. İmam Bâkır (a.s) da orada oturuyordu. Ashaptan biri şöyle arzetti: “Allah'a andolsun ki ben bu adamı seviyorum.” İmam Bâkır (a.s) buyurdu ki:

“Ayağa kalk ve onu bu sevginden haberdar et. Zira bu, dostluğun devamını sağlar ve uyum için daha iyidir.”³⁰

Yine İmam Kâzım (a.s), Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

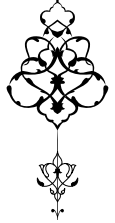
“İçinizden biri iman kardeşini severse onu bu sevgiden haberdar etsin. Bu aranızdaki dostluk ve bağ için daha iyidir.”³¹

Bu siyer yetişkinlerin sevgilerini göstermesiyle ilgili olsa da genel kapsamlıdır ve küçük yaştakileri de içerir. Buna ilâveten yetişkini sevmek ve

²⁹ Nehcu'l-Belağa, 47. mektup, s. 320.

³⁰ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 74, s. 181.

³¹ a.g.e., s. 182.

bu sevgiyi ona göstermek gerekli ve sevginin devamında ve kalıcılığında müessirse, bu sevginin çocuğa gösterilmesi daha evla olacaktır. Çünkü yetişkinin şahitlerle ve delillerle bu sevgiyi anlaması mümkündür ama çocuklar, sevgi gösterilmedikçe yetişkinlerin sevgisini anlayamazlar. Bu yüzden Mâsûmlar (a.s), çeşitli şekillerde kendi sevgilerini çocuklara gösteriyorlardı. Buna “Çocuklara sevgi gösterme üslupları” bölümünde değineceğiz.

b) Sevgide Denge:

Dengeden uzaklaşmak hiçbir işte beğenilmez. Tüm işlerde ifrat ve tefritin zararı –eğer bir faydası varsa- faydasından daha fazla olacaktır. İslâm'da da tüm işlerde ifrat ve tefrit kınanmış ve cahilin özelliklerinden sayılmıştır. Hz. Ali (a.s) buyuruyor:

“Cahili mutlaka ya ifratçı veya tefritçi görürsün.”³²

Sevgi de bu kuralın istisnası değildir. Çocuğa aşırı sevgi göstermenin menfi etkileri, sevgi yetersizliğinden kaynaklanan menfi etkilerden daha çok olabilir. Çocuğun tahakkümü, aşırı beklentili oluşu, nazlanması, ruhsal zayıflığı, çabuk incinmesi ve kendini beğenmesi, çocuğa gereğinden fazla sevgi gösterilmesinin etkileri arasında sayılabilir. İmam Sâdık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Babaların en kötülere, evlatlarına iyilikleri, kendilerini ifrata düşüren kimselerdir.”³³

Şu noktaya dikkat edilmelidir ki aşırı sevmenin kendisi sorun yaratmamaktadır. Beğenilmeyen ve zarara yol açan şey, evlatlara duyulan aşırı sevgi yüzünden ebeveynlerin, kendilerinin ve çocuklarının maslahatına uygun olmayan şeyler yapmaları ve kendilerini veya evlatlarını günaha ve yanlış yönlendirmeleridir. Bu konu Peygamber'in (s.a.a) ve İmam Ali'nin (a.s) sözlerinden anlaşılmaktadır. Resulullah (s.a.a) İbn-i Mesud'a şöyle buyuruyor:

“İbn-i Mesud! (dikkat et) ailene ve evlatlarına sevgin ve merhametin seni günaha ve harama düşürmesin.”³⁴

³² Nehcu'l-Belağ, 70. Hikmet, s. 371.

³³ Yâkubî, Ahmed bin İshak; Tarihu'l-Yâkubî, C. 2, s. 320.

³⁴ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 77, s. 108.

Hız. Ali (a.s) de şöyle buyuruyor:

“Benim hakkımda iki kişi helâk olur: İfrat eden dost ve buğzeden düşman.”³⁵

İman ölçüsü kabul edilen Ali sevgisi, neden helâkına sebep oluyor? Sevgide ifratın insanı bir hakkı zayı etmeye veya bir batılı görmezden gelmesine sebep olmasından değil midir? Yine İmam, bana düşmanlık ikinci grubun helâkına sebep olur buyurmuyor, düşmanlıkta ifratın helâk olmaya sebep olacağını buyuruyor.

Bununla birlikte řu noktaya dikkat ediniz: Aşırı sevginin kendi başına bir zararı yoktur ama genelde aşırı sevgi hakikatlere göz yummaya ve batıl vadisine düşmeye sebep olur ve bu istenilmemektedir, bundan kaçınılması tavsiye edilmektedir. Bu yüzden Hız. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Bir şeyi sevmek (insanı ona karşı) kör ve sağır yapar.”³⁶

Bu zararların hepsine seven maruzdur. Çocuğa sevgide ifrat ise sevene zararlarına ilâveten çocuğu da zararlara maruz bırakmaktadır. Bazılarına önceki sayfalarda değindiğimiz bu zararlardan bazılarının telafisi de yoktur.

c) Sevgi Gösterme Yöntemleri:

Naklettiğimiz bazı siyerlerde görüldüğü gibi Mâsûmlar (a.s), çocuklara ve kendi evlatlarına sevgilerini göstermede farklı yöntemler kullanıyorlardı. Bunlardan bazıları sevgilerini söylemek, öpmek, kucağa almak, dize oturtmak, binet ve hediye vermek, şaka yapmak, oyun oynamak, başlarını okşamak, yeni yetişmiş meyveleri vermek ve yanlarında uyumaktır. Bu siyerlerden bazılarına konunun başında değinildi ve başka bir parçasına da şimdi değineceğiz.

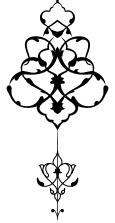
1- Sevgiyi söylemek

Hız. Ali (a.s), oğlu Hasan’a (a.s) şöyle buyuruyor:

“Senin benden bir parça olduğunu gördüm. Aslında tüm canım olduğunu gördüm. Sana gelen zarar, bana da geldi. Ölüm vaktinin gelmesi benim

³⁵ Nehcu’l-Belağ, 117. Hikmet, s. 381.

³⁶ Sadük; Men Lâ Yehzuruhu’l-Fakih, C. 4, s. 380.

yaşam kaynağını keser. Senin işini kendi işim saydım ve sana destek olması için bu nasihatleri yaptım.”³⁷

2- Çocuklarla oyun oynamak ve onlara binek olmak

Cabir bin Abdullah şöyle diyor:

Peygamber'in (s.a.a) yanına gittiğimde Hasan ve Hüseyin (a.s) onun sırtına binmişlerdi. Peygamber (s.a.a) onlar için diz çökmüştü ve şöyle diyordu: “Ne iyi bir bineğiniz var ve ne iyi binicilersiniz.”³⁸

3- Yeni yetişmiş meyveyi çocuklara vermek

Ebu Hüreyre şöyle diyor:

Ne zaman Peygamber'e (s.a.a) yeni yetişmiş bir meyve getirselers şöyle diyor: “Allah'ım, şehrimize, meyvemize, med ve sa'mıza³⁹ her gün çoğalan bereket ver.” Sonra bu yeni yetişmiş meyveyi, yanında bulunan en küçük çocuklara veriyordu.⁴⁰

4- Çocuklara hediye vermek

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Bir erkek yolculuğa çıktığında, ailesinin yanına dönerken onlara yeni ve hoş bir şey getirmelidir, bir taş gibi değeri az bir şey olsa bile.⁴¹

2- Emniyetin Sağlanması

Çocukların ve evlatların eğitiminde dikkat edilmesi gereken ve çocukların temel ihtiyaçlarından olan noktalardan bir diğeri, emniyetlerinin sağlanmasıdır. Öyle ki çocuklar, içlerindeki dışa vururken, yeteneklerini ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarırken korku ve endişeye kapılmamakla kalmamalı, özgürlük ve rahatlık duygularına da sahip olmalıdırlar. Çünkü çocukta korku ve emniyetsizlik duyguları, cesaret, cüret ve yaratıcılığı yok eder. Aynı şekilde ebeveynin ve eğitimcilerin tenkitlerinden ve

³⁷ Nehcu'l-Belağa, 31. mektup, s. 38.

³⁸ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 285.

³⁹ O zamanlar revaçta olan ağırlık birimleri.

⁴⁰ İbni'l-Haccâc, Sahih-i Müslim, C. 4, s. 117.

⁴¹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Sîa, C. 8, s. 338, Hadis 1.

isteklerinden korkması ve endişe duyması, çocuğun hiçbir işe ve yeni bir girişime kalkışmamasına sebep olur. Her zaman duygularını basturmak zorunda kalır. Bu durum çocukları ve gençleri keşif, icat ve yaratıcılıktan alıkoyar ve onlarda psikolojik sorunlara ve dengesizliğe yol açar.

Resulullah (s.a.a) ve Mâsûm İmamlar (a.s) bu emniyeti çocuklar, ergenler, gençler ve hatta çalışanlar için oluşturunyorlardı. Öyle ki genel olarak çalışanları, duygularını özgürce ifade ediyorlardı. Çalışanları, onlar hakkında böyle hissettiği için İmamlar (a.s) Allah'a şükrediyorlardı. İmam Seccad'dan (a.s) bir rivayette şöyle nakledilmiştir:

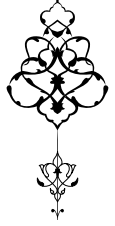
“İmam iki kez kölesine seslendi, köle cevap vermedi. Üçüncü kez seslendiğinde cevap verdi. İmam “Evladım, benim sesimi duymadın mı?” diye buyurdu. Köle “Evet, duydum” dedi. İmam “Öyleyse neden bana cevap vermedin?” diye buyurunca köle “Çünkü senden âmândaydım” dedi. İmam buyurdu ki: “Kölemi benden âmânda kılan Allah'a hamd ve şükürler olsun.”⁴²

Bu rivayet, İmam'ın kölesine olan davranışını anlatsa da köle, İmam'ın ailesinden biri ve evladı hükmünde sayılıyor. Çünkü her zaman İmam'ın evinde yaşıyor, İmam'ın onunla muaşeretini var ve şöyle de diyebiliriz ki eğer İmam'ın kendi kölesine davranışı böyleyse, köle tamamen emniyet içerisinde ve rahatlıkla niyetini söyleyebiliyorsa kendi evlatlarına ve çocuklarına daha evla olarak böyle bir emniyet sağlayacaktır. Zira kölelerle kıyaslandığında çocukların sorumluluğu daha fazladır ve cevaplanmalıdır.

Mâsûmlar (a.s) çalışanları için emniyet sağlıyor, onların bu duyguya sahip olmasından hoşnut oluyor ve Allah'a şükrediyorlardı; ama bununla da kalmıyor, bazen istemeden çalışanlarının korkmasına ve rahatsız olmasına sebep olurlarsa veya herhangi bir sebeple çalışanlarında korku oluşursa rahatsız oluyorlardı:

“Süfyan-ı Sevrî, İmam Sâdık'ın (a.s) yanına gitti ve İmam'ın rahatsız olduğunu gördü. Öyle ki yüzünün rengi değişmişti. Rahatsızlığının sebebini sordu. İmam buyurdu ki: “Ev halkını çatıya çıkmaktan men etmişim. Eve girdiğimde çocuklarımdan birinin bakıcısı da olan hizmetçinin, kucağında çocuğumla merdivenlerden çıktığını gördüm. Hizmetçi beni görünce huzursuz olarak kendini kaybetti ve çocuğum elinden düşerek öldü.” İmam, sonra

⁴² Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 46, s. 56.

şöyle buyurdu: “Rengimin değişmesi evladımın ölmesinden dolayı değil⁴³, hizmetçinin korkmasına sebep olduğum içindir.” Sonra İmam, hizmetçisine iki kez şöyle buyurdu: “Sen özgürsün ve senin günahın yoktur.”⁴⁴

Emniyet ihtiyacı, insanın temel ihtiyaçlarındandır. Özellikle de insanın başkalarına daha fazla bağımlı olduğu ve pek kendiliğinden bağımsız olmadığı çocukluk ve ergenlik dönemlerinde bu ihtiyaç daha fazladır. Bu yüzden ebeveynler ve eğitim işiyle uğraşanlar, çocukların korkmasına ve endişe duymasına sebep olmamalı ve her zaman onların emniyet dayanağı ve desteği olmaya çalışmalıdırlar. Çünkü çocuklar, her zaman ebeveynlerini ve ebeveyn hükmünde sayılan eğitimcileri dayanak olarak görürler. Ebeveynin dayanak olması iki aşamadır; alt aşama ve üst aşama. Alt aşama; sadece ebeveynin varlığıyla olur, çocuk ve ergen onların varlığıyla huzurlu ve emniyetli hisseder. Üst aşama ise; ebeveynlerin çocuklarına doğru davranması sonucunda hâsıl olur. Mâsûmlar (a.s), emniyet hissinin bu iki aşamasına da dikkat etmişlerdir. Peygamber’den (s.a.a) rivayet edilen siyerde çocuklar için emniyet oluşumunun ilk aşamasını görmek mümkündür:

Zeyd bin Harise, Peygamber’in (s.a.a) satın aldığı, Peygamber (s.a.a) risaletle görevlendirilene kadar onunla yaşayan bir köleydi. Zeyd’i İslâm’a davet etti ve o da Müslüman oldu. Bu haber Zeyd’in babası Harise bin Şerahil Kelbî’ye ulaştığında Mekke’ye geldi ve Ebu Talib aracılığıyla Peygamber’e (s.a.a) ya evladımı bana sat, ya bedava veya fidye karşılığında özgür bırak diye mesaj yolladı. Peygamber (s.a.a) “*Zeyd istediği yere gitmekte özgürdür*” diye buyurdu. Harise, Zeyd’in elinden tutarak “Evladım, kendi aslına ve şerefine katıl” dedi. Zeyd ise “Ben Allah Resulü’nden ayrılmıyorum” dedi. Harise “Kendi aslını ve soyunu bırakıp Kureyş’in kölesi mi oluyorsun?” dedi. Zeyd ikinci kez “Ben Allah Resulü’nden ayrılmıyorum” dedi. Harise rahatsız oldu ve ondan berî olduğuna ve artık

⁴³ İmanın “Rengimin değişmesi evladımın ölümünden dolayı değil” buyurmasının acı - lanması gerekir. Bu söz, İmam’ın evladına sevgisizliği ve ilgisizliği anlamına gelmemektedir. Onlar evlatları veya bir yakınları ölmeden önce onların selameti için dua ediyorlardı. Eğer bir hastalıkları varsa Allah’ın dergâhında şifa bulmaları için ağlıyorlardı da; ancak ölümlerinden sonra artık ağlamıyor ve Allah’ın rızasına razıyım diyorlardı.

⁴⁴ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 47, s. 24.

evladı olmadığına dair Kureyş'i şahit tuttu. Bu sırada Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Şahit olun! Zeyd benim evladımdır. Ben onun varisiyim ve o da benim varisimdir.”⁴⁵

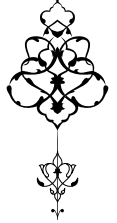
Bu siyerde, Resulullah (s.a.a), Zeyd'in babasının bu yaptığı sonucunda dayanağı ve emniyeti olmadığını hissedebileceğini anlayınca hemen kendini ona dayanak olarak tanıtıyor ki Zeyd, eskiden olduğu gibi mutlak güvenle yaşamına devam edebilsin. Her ne kadar daha önce Peygamber (s.a.a) amelde Zeyd'in babası konumunda sayılıyorduydu da zahirde Zeyd, Harise'nin oğluydu. Harise zahirde de olsa onu dayanaksız bıraktı ve Peygamber (s.a.a) bu zahiri dayanaksızlığı ve sığınaksızlığı da telafi etti.

Diğer taraftan Mâsûmlar (a.s) çocukların eğitiminde (derece olarak sonra olsa da) daha fazla ve temel etkiye sahip olan, evlatlara sevginin üst aşamasına da mutlak teveccüh göstermişlerdir. Bu teveccüh, çalışanlarına davranışlarında kâmilan müşahede edilmektedir. Zira Mâsûmlar (a.s) böyle teveccüh etmeselerdi, onlar için böyle bir emniyet oluşmazdı. Çalışanlar asla bu şekilde duygularını gösteremezler ve kalplerindeki söyleyemezlerdi.

Bu davranışın bariz bir örneği, Peygamber'in (s.a.a) kendisinden zina izni isteyen gençle ilgili siyerde görülmektedir. Ebu İmame şöyle diyor:

“Kureyş'ten bir genç Peygamber'in (s.a.a) yanına geldi ve şöyle arzetti: “Ey Resulallah! Bana zina izni ver.” Peygamber'in (s.a.a) etrafındakiler ona saldıracak, böyle konuşmaktan men ettiler. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Yakına gel.” Genç yaklaştı. Sonra Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Acaba birinin annenle zina yapmasından hoşlanır mısın?” Arzetti ki: “Allah'a andolsun ki hayır.” Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Başkaları da böyle bir şeyden hoşlanmaz.” Sonra şöyle buyurdu: “Kızınla zina yapılmasından hoşnut olur musun?” “Allah'a andolsun ki hayır” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Başkaları da hoşlanmaz. Acaba kız kardeşinle zina yapılmasından hoşnut olur musun?” “Allah'a andolsun ki hayır” diye cevapladı. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Başkaları da hoşlanmaz. Ya halanla?” Genç “Allah'a yeminle hayır” dedi. Peygamber (s.a.a) “Başkaları da hoşlanmaz. Acaba bunun teyzenle

⁴⁵ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, c. 22, s. 215.

yapılmasından hoşnut olur musun?” diye buyurdu. “Allah’a andolsun ki hayır” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: “Başkaları da hoşlanmaz.” Sonra Peygamber (s.a.a) elini gencin üzerine koydu ve şöyle buyurdu: “Allah’ım, bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle ve avret yerini koru.” Ravi diyor ki ondan sonra o gencin bu tür işlere yöneldiğini görmedim.”⁴⁶

Bu rivayetin önemli olan noktası şudur: Eğer o genç Peygamber (s.a.a) tarafından emniyet ve sükûnet hissetmeseydi ve Peygamber (s.a.a) da diğerleri gibi ona sert davransaydı, asla böyle bir istekte bulunmaya cesaret edemezdi. Öyleyse şüphesiz bu cesaret, gencin Peygamber’i (s.a.a) tanınmasıyla, onun diğerlerine benzememesiyle ilgilidir. O, başkalarına niyetlerini söyleme iznini veren bir kimsedir. Eğer makul olursa olumlu cevap verir ve eğer makul olmazsa delil sunarak istekte bulunamı, açıklama yaparak ikna eder.

Bu tür davranışlara bir başka örnek, İmam Hasan’ın (a.s) siyerinde görülmektedir:

İmam Hasan’ın (a.s) bir koyunu vardı. Bir gün koyunun ayağının kırılmış olduğunu gördü. Köleye kimin böyle yaptığını sordu. Köle “Ben yaptım” dedi. İmam “Neden böyle yaptın?” diye buyurdu. Köle “Sizi üz-
mek için” diye cevap verdi. İmam tebessümle şöyle buyurdu: “Ben seni mutlu edeceğim.” Onu özgür bıraktı ve ona hediyeler verdi.⁴⁷

Kölenin gerçek maksadı İmam’ı (a.s) rahatsız etmek olmayabilir ama bu siyer, İmam’ın emrindekilerin bu şekilde İmam’a (a.s) davranabilecek kadar kendilerini emniyette hissettiklerini göstermektedir. İmam da (a.s) karşılık olarak gerçek isteklerini, yani kulluktan ve kölelikten azat edilmeyi onlara bağışlamaktadır.

Burada iki noktaya dikkat edilmesi gerekir. Biri, bu ruhsal-psikolojik emniyetin oluşturulması, çocuk olan evlatlar ve emir altındakilere mahsus değildir. Siyerlerden anlaşıldığı üzere insanın tüm emrindekilere ve irtibat içinde olduklarına, kalplerindekini rahatlıkla söylemeleri için güven verilmelidir. İkincisi, bu güvenin sınırı amelin özüdür veya ebeveynlere, eğitimcilere ve emir altındakilere bağlıdır ya da mübah, müstehap

⁴⁶ İbn-i Hanbel; Müsned, C. 5, s. 256; Haysemî; Mecmau’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid, C. 1, s. 129.

⁴⁷ Şerif el-Kureşî, Bâkır; Hayâtu’l-İmâmi’l-Hasan bin Ali (a.s), C. 1, s. 292.

ve mekruh emirlerdir ve vacipler ve haramlar sınırına gelindiğinde, artık harama amel etmek ve vacibi terk etmek caiz değildir. Haramlar ve vacipler hakkında da sadece ibraz etmek (apaçık etmek) caizdir. Nitekim Peygamber'in (s.a.a) Kureyşli gence verdiği tepkisinde görüldüğü gibi niyetin dışı vurumunda hiçbir men söz konusu değildir, ama iş amele dökülürse böyle müsamaha gösterilmeyecektir ve tepki gösterilecektir.

Çocukların ve emir altındakilerin emniyetinin sağlanması birkaç açıdan önemlidir:

1- İnsanın diğerleriyle ve emrindekilerle uygun bir ilişki kurabilmesi için onlarda güven duygusunu oluşturması gerekir. Böylece söyleyeceklerini rahatça dile getirebilmeli ve işlerini güvenle ve huzurla yapabilmelidirler.

2- Emniyet ve huzur duygularına sahip olan çocuk ve ergen, rahatça inançlarını ve düşüncelerini ibraz edebilir. Bunun sonucunda düşünce-sinde veya inancında bir yanlışlık veya hata varsa ebeveynleri veya eğitimcileri tarafından düzeltilecek ve doğru inanç ve düşünceleri de kuvvetlendirilecektir.

3- Bu duygu çocuklara ve ergenlere keşif, yaratıcılık ve icat ortamı sağlayacaktır. Çünkü korku ve emniyetsizlik duygusu her zaman insanın ilerlemesinin önünde bir engeldir ve onu bağımlı ve iradesiz hâle getirmektedir.

4- Korku ve emniyetsizlik, düşünce ve keşfin yıkılmasına ve gerilemesine yol açmakta, psikolojik ukdelere dönüşerek insanda birçok sorunu ortaya çıkarmaktadır.

3- Çocuğun Saygınlığı ve Yüceliği

İnsan, varlık sepetinin baş çiçeğidir ve İslâm her zaman onun özeline saygı göstermiştir. Bu hürmet, her kesimin özellikleri dikkate alınmadan tüm insanlar için söz konusudur, cinsiyet, kavmiyet, ırkçılık, yaş ve hatta iman ve imansızlığın bunda etkisi yoktur. Bu hürmet ve yüceliği, Allah yaratılıştan insana vermiştir ve karşılığında da sorumluluk istemektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu konu hakkında şöyle buyruluyor:

“Şüphesiz biz Âdemoğlunu yücelttik, onları karada ve denizde (çeşitli araçlarla) taşıdık, temiz güzel şeylerden rızıklandırdık ve yaratıklarımızın birçoğundan fazlasıyla üstün kıldık.”⁴⁸

İnsanın bu üstünlüğü, insanın akli ve omuzlarına aldığı emanet yükü sebebiyledir veya “Allah’ın halifesi” olmasından ya da başka bir sebeptendir. Bu, kendi yerinde bağımsız işlenecek ayrı bir konudur. Ama bahsedilen ayette insanın yüceliğinin ve saygınlığının bir kişi veya özel bir gruba mahsus olmadığı görülmektedir. Zira Hz. Ali’nin (a.s) Malik Eşter’e Ahitnamesi’nde buyurduğu gibi, insanlar ya birbirlerinin din kardeşidirler veya yaratılıştaki kardeşler,⁴⁹ yani bir anne ve babadan yaratılmışlardır ve yaratılışları aynıdır. Bununla birlikte bu yücelikte kavmiyetin, cinsiyetin ve ırkın bir dahli olmadığı gibi yaşın az veya çok olmasının da bir dahli yoktur. İkincil ölçüler dikkate alınmadan, çocuk ve yetişkin birbirine eşittir ve aynı yüceliğin muhatabıdır. Bu yüzden İslâm, henüz dünyaya gözlerini açmamış anne karnındaki bir cenin için bile saygı ve yüceliğe kaildir. Nitekim o da mirastan hak sahibidir ve eğer düşük olursa da diğer insanlar gibi gusledilir, kefenlenir ve toprağa verilir. Eğer bir kimse anne karnındayken onu öldürürse, velisine diyetini ödemelidir. İslâm’ın bu yaklaşımı, insanın yücelikte eşitliğini göstermektedir. Aynı zamanda İslâm’da bazı insanların daha fazla yüceliği vardır ve bazıları ise sadece beşeri yüceliğe sahiptir. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyruluyor:

“Hiç şüphesiz Allah katında sizin en yüce olanınız, takvaca en ileride olanınızdır.”⁵⁰

Takva sahibi olmak, ayetteki sınırlandırmaya göre, üstünlüğün ve yüceliğin tek ölçüsüdür. Ama takva edinme aşamasında olmayan çocuklar, en azından ilk yücelikte yetişkinlerle eşittirler.

Diğer taraftan çocuklar, İlâhî fitrat üzere yaratılmışlardır ve bu fitrat henüz faziletlerle süslenmiş olmasa da kötülöklere de bulaşmamıştır. Öyleyse bu açıdan da çocuklar yücelik sahibidirler ve belki de bazı yetişkinlerden daha fazla yücedirler, bu yüzden daha fazla saygıyı da hak etmektedirler.

⁴⁸ İsra, 70.

⁴⁹ Nehcu’l-Belağa, 53. mektup.

⁵⁰ Hucurat, 13.

Çocuğa Saygı Göstermenin ve Onu Yüceltmenin Eğitimsel Etkileri

Söylenenlere ve çocukların yüceliğinin yetişkinlerle aynı olmasına ek olarak, çocuklara saygının eğitimleri üzerindeki rolü yüzünden daha fazla saygı görmeleri gerekir. Bu saygı en az dört açıdan eğitimde müessirdir:

1- İnsanda hubb-u zat vardır ve her insan kendisini sever. Kendi saygınlığını korumak için çabalar ve saygısızlık hissettiği pozisyonlardan sakınarak buna tepki verir. İmam Sâdık(a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“(İnsanların) kalpler(i) kendilerine iyilik yapanı sever ve kötülük yapana düşman olur.”⁵¹

Eğer çocuk ebeveyninin ve eğitimcilerinin saygısızlığını hissederse artık onların sözleri ve talimatlarının eğitimsel etkileri olmayacağı gibi, eğitim karşıtı etkiler doğuracaktır. Çünkü çocuğun içinde onlara karşı nefretin olması ve sözlerini kabule yanaşmaması mümkündür.

2- Çocuğa saygı, çocuğun öz sanısı üzerinde derin tesirler bırakır. Bu tesir, kişinin davranışında kendini gösterir. Zira insanların davranışı, kendileri hakkındaki bilgilerine göredir. Bu bilgi de genelde başkalarının insana bakışıyla hâsıl olur. Elbette bundan öteye bakabilen ve kendilerini oldukları gibi gören bazı kişiler de vardır. Ama henüz her şeyi başkalarının bakış açısından gören ve bilgi ve davranışlarının temelini taklidi ve telkinin şekillendirdiği çocuklar, şüphesiz başkalarının kendilerine bakışlarının etkisi altındadır.

İnsanların çoğu, özellikle çocuklar, kendilerini başkalarının onlara davranışlarıyla tanımaktadırlar. Bu tanıyışa göre de amel etmektedirler. Eğer böyle yapmazlarsa içsel tezat, huzursuzluk ve kaygı yaşamaktadırlar. İnsan her zaman içsel huzuru arar ve bu huzur, zahiri davranışlar içsel bilgilerle mutabık olduğunda gerçekleşir. Bu yüzden genelde kişiler, diğer insanların bakış açısıyla oluşan kendileri hakkındaki bilgiye göre amel etmeye çalışırlar. Eğer ebeveyn ve eğitimci, çocuğun kişiliğinin şekillendiği dönemde ona saygısızca, aşağılayarak, azarlayarak ve sitem ederek davranırlarsa çocuğun kişiliği zelim, hakir, bağımlı ve olumsuz bir kişilik şeklini alacaktır. Eğer ona saygı gösterir ve onu yüceltirlerse kişiliği

⁵¹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 11, s. 445, Hadis 4.

aziz, bağımsız ve olumlu olacaktır. Kendisine saygıyla bakacaktır ve neticede davranışı sağlıklı, olumlu ve normal olacaktır. Müminlerin emiri Ali (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Nefsine saygısı olan kimse, kişiliğini günah ile değersizleştirmez.”⁵²

Yine şöyle buyuruyor:

“Kendisini yüce görenin gözünde şehveti küçülür.”⁵³

İmam Seccad (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Nefsine saygısı olan kimsenin gözünde dünya değersizleşir.”⁵⁴

Bazı psikologlar da insanın bazı faaliyetlerinin esas sebebinin aşağılık duygusu ve öz saygı olduğunu söylemektedirler. Nitekim bu duygu, insanda genelde diğer insanların davranışına ve bakışına göre şekillenir. Psikolog Adler bu konuda şöyle diyor:

“İnsanı her tür faaliyetinde harekete geçiren esas sebep, aşağılık duygusu ve üstünlük çabası etkenleridir.”⁵⁵

Yine psikologlar, olumsuz ve değer karşıtı davranışların çoğunun insanın kişilik yetersizliklerinden kaynaklandığına inanıyor ve şöyle diyorlar: Bu tür davranışlar genelde öz saygısı düşük kimselerde görülür. Myers, Toplumsal Psikoloji kitabında şöyle söylüyor:

“Bruckner ve Hulten’in 1978 yılında öz saygısı yüksek ve düşük olan kimseler hakkında yaptıkları araştırmaya göre, öz saygısı yüksek olan kimseler, düşük olan kimselere göre daha az depresyona girmekle kalmıyor, sinirsel hastalıklara ve uykusuzluğa da daha az yakalanıyorlar ve oransal olarak daha az uyuşturucu ve alkol bağımlısı oluyorlar.”⁵⁶

İnsana öz saygının ve aşağılık duygusunun etkisi, diğer bir deyişle kişiliğin davranışa etkisi dikkate değerdir. Çocuklara saygının ve yüceltilmelerinin, kişiliklerinin olumlu ve öz saygıya dayalı oluşumundaki

⁵² Nürî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 11, s. 339, Hadis 13208.

⁵³ Nehcu'l-Belağa, 449. Hikmet.

⁵⁴ İbn-i Şu'be Harranî; Tuhefu'l-Ukul, s. 278.

⁵⁵ Haşimî, Seyyid Mücteba; Terbiyet ve Şahsiyyet-i İnsânî, C. 1, s. 181.

⁵⁶ Mantukî, Murtaza; Revânşinâsi-yi Terbiyet, s. 15.

rolü ciddi ve belirleyicidir. Öyleyse çocuğun eğitimi için ona saygı gösterilmelidir.

3- Başkalarına saygı ve onları yüceltmek bir değerdir. Çocuklarda bu değeri oluşturabilmek için bunu amelî olarak onlara öğretmek gerekir. Böyle bir değerın sadece öğüt, nasihatle gerçekleşmeyeceğine dikkat edilmelidir. Çocuğa saygısızlık ederek ve kişiliğini tahkir ederek onu asla başkalarına saygı gösterecek ve haklarına saygı gösterecek şekilde eğitemeyiz. Eğer ilk iki etkiden birini kabul etmezse bile sadece bu etki için çocuklara saygı gösterilmelidir. Zira başkalarına saygı, çocukların eğitiminde peşinde olduğumuz hedeflerden biridir ve bu hedefe ulaşmak, çocuklara saygı gösterilmesiyle gerçekleşir.

4- Saygısızlığın, çocuğun kişiliğine birçok olumsuz ve eğitim karşıtı etkisi vardır. Çocuğun kişiliğinin aşağılanması, birçok eğitim karşıtı etkiyi ardından getirmektedir. Sürekli kendisine saygısızlık edilmiş bir çocuktan asla iyilik beklenemez. Hz. Ali (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Nefsi aşağılanan kimseden iyilik bekleme.”⁵⁷

İmam Hâdî (a.s) de bu konuda şöyle buyuruyor:

“Nefsi aşağılanan kimsenin şerrinden âmânda olma.”⁵⁸

Bu genellemeye ilâveten rivayetlerde nefsin alçalmasının özel etkileri anlatılmıştır. Çocuğu aşağılamanın yavaş yavaş nefsin alçalmasına yol açacağı açıklaması yapılmıştır. Bu etkilerden bazıları şöyledir:

1- Kibir ve Zorbalık:

İmam Sâdık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Bir erkek kendisinde zillet görmedikçe kibirlenmez ve zor kullanmaz.”⁵⁹

Kendisini küçük gören kimsenin bu küçüklüğü telafi etmeye çalışacağı açıktır. Kendisinde bunu telafi kudretini göremediğindeyse mecburen bunun karşısına geçecektir. Yani kendisini büyük görerek kibirlenecektir.

⁵⁷ Amedî, Abdulvahid bin Muhammed; Gurur’l-Hikem, C. 2, s. 712 (men lafzı, Hadis 1425)

⁵⁸ İbni Şu’be Harranî; Tuhefu’l-Ukul, s. 362.

⁵⁹ Kuleynî; El-Kâfî, C. 2, s. 312, Hadis 17.

Psikolojide bu tepkiye “ters tepki” denmektedir. Elbette zorbalık, kibirlenmenin sonuçlarından biridir.

Yine İmam Caferu's-Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Hiç kimse, kendinde bir aşağılık görmeden kibirlenmez.”⁶⁰

2- Nifak:

Hız. Ali (a.s) nifak hakkında şöyle buyuruyor:

“Nifak ve ikiyüzlülük, insanın kendisinde gördüğü zillet ve aşağılık sebebiyledir.”⁶¹

Kendisini olumlu işler yapmaktan aciz gören bir insan, mecburen tezahüre kalkışır, yani kendini olduğu gibi göstermez ve her zaman iyiliklere ve olumlu ahlâkî noktalara dikkat çekerek kendi zaaflarını ve aşağılığını örter. Bu gösteriş hem amelinde ve davranışlarında ve hem de inanç ve sözlerinde görülür.

İnsanların nefis yüceliğinde eşitlikleri ve çocukların yüceltilmesinin önemi ve eğitimlerindeki ve kişiliklerinin şekillenmesindeki rolüne teveccühle, din büyükleri çocukları saygıda ve yüceltmede yetişkinlerle eşit tutmakla kalmamışlar, bazı durumlarda çocuklara özel bir saygıyı gerekli görmüşlerdir. Mâsûmlar (a.s) çeşitli üsluplarla kendi çocuklarına saygı gösteriyorlardı. Bunlardan bazılarını işaret edelim.

Çocuğa saygı Gösterme ve Onu Yüceltme Üslupları

1- Ortama Girdiğinde Ayağa Kalkarak Evladı Karşılama

Resulullah (s.a.a) genellikle insanlar ortama girerken saygı ifadesi olarak ayağa kalkardı ve onlara yer açardı. Kendi çocukları, Hasan, Hüseyin (a.s) ve Fatıma (s.a) geldiğindeyse karşılamak amacıyla birkaç adım da öne giderdi. Şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.a) oturuyordu. Hasan ve Hüseyin (a.s) ona doğru geldiler. Peygamber (s.a.a) onları gördüğünde saygı için ayağa kalktı. Yavaş hareket ettikleri için Peygamber (s.a.a) onları karşılamaya gitti, onları omuzuna

⁶⁰ Kuleynî; El-Kâfî, C. 2,

⁶¹ Muhammedi Reyşehrî, Muhammed; Mizânul-Hikme, C. 4, s. 3338.

bindirdi ve şöyle buyurdu: “Ne iyi bir bineğiniz var ve ne iyi binicilersiniz.”⁶²

Peygamber (s.a.a) Hz. Fatıma (s.a) için de ayağa kalkıyordu ve onu kendi yerine oturtuyordu.

“Fatıma (s.a) ne zaman Peygamber’in (s.a.a) yanına gelse, Peygamber (s.a.a) ona saygı için ayağa kalkıyordu, onu öpüyordu ve onu kendi yerine oturtuyordu.”⁶³

2- Çocuklara Selam Vermek

Peygamber (s.a.a) her zaman çocuklara selam verirdi. Enes’ten nakledilen bir rivayet şöyledir: Biz oyun oynarken Peygamber (s.a.a) yanımdan geçiyordu. Bize “Selamun aleykum çocuklar” dedi.⁶⁴

İmam Rıza (a.s) da babalarından, Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Beş şeyi ölene kadar bırakmayacağım... ve çocuklara selam vermeyi. Böylece bu iş benden sonra diğerleri için bir sünnet olsun.”⁶⁵

3- Çocuklardan Haklarından Vazgeçmeleri İçin İzin İstemek

Sehl bin Sad Saidî şöyle diyor:

“Resulullah’a (s.a.a) içecek getirdiler. Resul ondan içti. Sağında bir genç oturuyordu ve solunda da aksakallılar. Peygamber (s.a.a) (aksakallılara hürmeten içeceği onlara vermek istedi ama) gence şöyle buyurdu: “Bu içeceği onlara ikram etmeme izin veriyor musun?” Genç “Ben sendeki payımı kimseye vermiyorum” dedi. Peygamber (s.a.a) de içeceği ona verdi.”⁶⁶

Burada Peygamber (s.a.a) belki de büyüklere saygıdan, hijyen veya benzeri bir sebepten dolayı içeceği daha büyüklerin içmesini istemişti ama bu, bir gence saygısızlık etmesine ve hakkını görmezden gelmesine

⁶² Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 43, s. 285.

⁶³ a.g.e., c. 37, s. 71.

⁶⁴ İbn-i Hanbel; Müsned, C. 3, s. 183.

⁶⁵ Tabatabaî; Sünenu’n-Nebi, s. 42.

⁶⁶ Buharî; es-Sahih, C. 3, s. 139.

sebepl olmadı. Ondan izin istedi ve izin vermeyince ihtiramını gözetmek için içeceği ona verdi.

4- Çocukların Davetini Kabul Etmek ve Onları Misafirlğe Davet Etmek

İmamlar (a.s) yaşamlarında çocuklara aynı yetişkinler gibi saygı gösterdiler. İbn-i Ebi'l-Hadid şöyle naklediyor:

“Bir gün İmam Hasan (a.s) oyun oynayan çocukların yanından geçiyordu. Çocukların ellerinde bir parça ekmek vardı ve yiyorlardı. İmam'a da sundular ve ekmeği yemeye davet ettiler. İmam onların davetini kabul etti ve onlarla yemek yedi. Sonra çocukları kendi evine götürdü. Onlara yiyecek ve giyecek verdi ve buyurdu ki: “Onların daveti benim davetimden daha değerliydi. Çünkü onlar neleri varsa bana verdiler ama ben, onlara verdiklerimden daha fazlasına sahibim.”⁶⁷

5- Cemaat Saflarında Çocuklara Yer Vermek

Cabir bin Abdullah şöyle diyor:

İmam Bâkır'a (a.s) cemaat namazına katılan çocuklar hakkında sordum. İmam şöyle buyurdu: “Onları arka saflara yollamayın aksine onların arasında (yetişkinler aracılığıyla) fasıla oluşturun.”⁶⁸

6- Hasta Çocukları Ziyaret Etmek

Enes bin Malik şöyle diyor:

Peygamber'e (s.a.a) hizmet eden Yahudi bir genç hasta oldu. Çocuk can vermek üzereyken Peygamber (s.a.a) ziyaretine gitti, kenarına oturdu ve şöyle buyurdu: “İslâm'a gir.” Genç yanında duran babasına baktı. Babası “Ebe'l-Kasım'a itaat et” dedi. O da İslâm'a girerek can verdi. Peygamber (s.a.a) evden çıkarken şöyle buyurdu: “Allah'a şükürler olsun ki onu benim vesilemle ateşten kurtardı.”⁶⁹

⁶⁷ İbn-i Ebi'l-Hadid; Şerh-i Nehcu'l-Belağa, C. 11, s. 198.

⁶⁸ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 3, s. 14.

⁶⁹ İbn-i Hanbel, Müsned, C. 3, s. 227.

7- İhtiramla Seslenmek

Mâsûmlar (a.s) her zaman çocuklara ihtiramla ve güzel isimle seslenirdi. İsim koyarken onlar için güzel isimler seçerlerdi. Kötü veya uygunsuz adı olan kimseleri veya çocukları gördüklerinde onların isimlerini değiştirirlerdi. Başkaları kötü, alaycı veya aşağılayıcı künyeler takmasın diye çocukluklarında onların künyesini belirliyorlardı. İsim verme ve kötü isimlerin değiştirilmesi önceki bölümde işlendi, ama burada Mâsûmlar'ın (a.s) çocuklara seslenmesi ve onlara künye ve lakap vermesinin örneklerinden bahsedeceğiz.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde birçok durumda kendi çocuklarıyla konuşurken “Ya buneyye” (yavrucuğum) lafzını kullandıkları görülmektedir. Lokman'ın da evladına bu şekilde hitap ettiğine dair Kur'ân'da birçok örnek vardır.⁷⁰

Hız. Ali (a.s) de İmam Hasan'a (a.s) mektubunda şöyle buyuruyor:

“Yavrucuğum, ben benden öncekiler gibi ömür sürmedim ama onların yaptıklarına baktım... Ey yavrucuğum! Şunu bil, vasiyetimden alacağın şeylerden bana en sevimli olanı Allah'tan korkmandır... Yavrucuğum ölümü fazlasıyla düşün...”⁷¹

Ve yine İmam Hüseyin'e (a.s) vasiyetinde şöyle buyuruyor:

“Yavrucuğum, sana varlıklıkten ve yoksulken İlahî takvayı tavsiye ediyorum... Yavrucuğum, bil ki kendi ayıplarını bulmaya çalışan kimse başkalarının ayıplarını görmeyecektir... Yavrucuğum, başkalarının ayıplarını düşünen ama o ayıpların kendisinde olmasına razı olan kimse gerçekten ahmadır... Yavrucuğum, müminin izzeti, halka ihtiyaçsızlığındadır...”⁷²

Peygamber (s.a.a) çocukların künyesi hakkında şöyle buyuruyor:

“Başkaları çocuklarınıza kötü lakaplar vermeden önce onlara künye verin.”⁷³

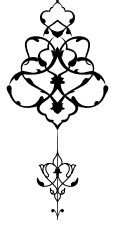
Muammer bin Haysem şöyle diyor:

⁷⁰ “An o zamanı ki, hani Lokman, oğluna öğüt verirken “ya buneyye”(oğulcağızım) demişti.” Lokman, 13. ve yine bkz. 16. ve 17. ayetler.

⁷¹ Nehcu'l-Belağa, 31. mektup.

⁷² İbn-i Şu'be, Harranî; Tuhefu'l-Ukul, s. 83.

⁷³ Muttakî Hindî; Kenzu'l-Ummâl, C. 16, s. 419.

İmam Bâkır (a.s) bana şöyle buyurdu: “Künyen nedir?” “Çocuğum, eşim ve hizmetçim olmadığı için henüz künye seçmedim” dedim. İmam buyurdu: “Künye seçmene engel olan nedir?” Dedim ki: “İmam Ali'den (a.s) bize ulaşan bir hadise göre evlenip barklanmayan kimse künye seçerse, Ebu Ce'r'dir.”⁷⁴ İmam buyurdu ki: “Ne kadar çirkin. Bu İmam Ali'nin (a.s) hadisi değil. Biz çocuklarımıza kötü künyeler verilmesin diye daha küçükken künye veriyoruz.”⁷⁵

8- Çocukların Oyununa Katılma

Çocukların oyununa katılmak onların işi sayılan oyunlarına bir çeşit saygıdır. Peygamber (s.a.a) her zaman kendi çocuklarıyla, hatta ashabın çocuklarıyla oyun oynardı. Çocuğun oyunları bölümünde bu rivayetlerden bahsedeceğiz. Bu bölümde sadece bir siyeri zikredeceğiz. Cabir şöyle diyor:

Peygamber'in (s.a.a) yanına gittiğimde Hasan ve Hüseyin'i (a.s) sırtına bindirip elleri ve dizleri yerde şöyle söyleyerek gittiğini gördüm:

“Deveniz ne iyi bir devedir ve sizler ne iyi binicilersiniz.”⁷⁶

9- Çocuklara Sert Davranmaktan Kaçınmak

Mâsûmlar (a.s) çocuklara sert davranmadıkları gibi, onlara sert davrananları da bundan sakındırıyorlardı. Abbas bin Abdulmuttalib'in eşi ve İmam Hüseyin'in (a.s) sütannesi Ümmü'l-Fazl şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a), Hüseyin (a.s) henüz süt çocuğuyken benden aldı ve kucakladı. Hüseyin (a.s) Peygamber'in (s.a.a) giysisini ıslattı. Ben onu hızla ve kızgınlıkla Peygamber'den (s.a.a) alınca ağlamaya başladı. Peygamber (s.a.a) buyurdu:

⁷⁴ Ce'r sözlükte hayvanların sırtına yapışan kurumuş dışkılarıdır. Ebu Ce'ran ise hamam böceğine benzeyen bir tür haşeredir. Kastedilen dışkınnın babası kendisidir, olabilir. Her şekilde bu kelime bir çeşit hakaret ve küfürdür. Bu anlamdan da anlaşılacağı üzere bu rivayet İmam Ali'den (a.s) değildir. Bu yüzden İmam Bâkır (a.s) da bunu reddediyor ve buyuruyor: “İmam Ali'den (a.s) değil.”

⁷⁵ Kuleynî; el-Kâfî, C. 6, s. 19, Hadis 11.

⁷⁶ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 285. Rivayetin metnini görmek için bkz. Şivehâ-yi Tekrîm ve İhtirâm-ı Küdek.

“Ümmü'l-Fazl, sakın ol, bu, suyun temizleyeceği bir ıslaklıktır, ama senin yüzünden Hüseyin'in kalbine oturan kirliliği ne giderebilir?”⁷⁷

10- Çocukları Âmin Demeleri İçin Dua Toplantılarına Götürmek

İmam Bâkır (a.s) dua esnasında çocukları topluyordu ve onlar da âmin diyorlardı. Gerçekte onları Allah'ın dergâhına yakın görüyordu. Bu yolla onlara Allah katında özel saygınlığa muhatap olduklarını ve eğer âmin derlerse duanın kabul edileceğini hissettiriyordu.

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Babam ne zaman kederlense kadınları ve çocukları topluyordu, dua ediyordu ve onlar da âmin diyorlardı.”⁷⁸

11- Çocuklara Kişilik Vermek

Bahsedilenlere ek olarak Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çocukların saygınlığı ve yüceltilmesiyle ilgili diğer bir nokta, Onların çocukların ve evlatlarının kişiliğine gösterdikleri ilgidir ve bu saygınlık ve yücelikten daha yüksek bir mertebedir. Yani onlar çocuklara ve evlatlarına, gününü oyunla geçiren çocuklar olarak bakmıyorlardı. Onları kavmin gelecekteki büyükleri olacak kişilikli, anlayışlı ve bilgili kişiler olarak görüyorlardı. Bunu da çocuklara hissettiriyorlardı. İmam Sâdık'ın (a.s) bu konudaki siyerine dikkat ediniz. Muhammed bin Müslim şöyle diyor:

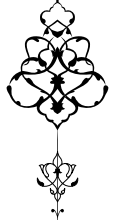
Ebu Hanife, Hz. Kâzım'ı (a.s) şikâyet etmek için İmam Sâdık'ın huzuruna vardı ve dedi ki: “Oğlun Musa'yı gördüm, namaz kılıyordu. Halk onun önünden geçiyordu ama o, onları önünden gelip geçmekten men etmiyordu.”⁷⁹ İmam Sâdık (a.s) Musa'yı istedi. Oğlu Musa (a.s) geldiğinde şöyle buyurdu:

“Yavrucuğum, Ebu Hanife diyor ki namaz kıldığın zaman halk önünden gelip geçerken onları bu işten sakındırmamışsın?” Musa (a.s) şöyle buyurdu: “Evet, değerli babacığım, benim kendisi için namaz kıldığım kimse, bana bu halktan daha yakındı. Zira Allah şöyle buyuruyor: “Biz ona şah damarından

⁷⁷ Kummî, Abbas; Hediye'tu'l-Ahbâp, s. 196.

⁷⁸ Kuleynî; el-Kâfî, C. 2, s. 487, Hadis 3.

⁷⁹ Onun mezhebine göre, başkalarının önünden gelip geçmesini önlememek sakıncalıdır.

daha yakınız.”⁸⁰ İmam Sâdık bu delili oğlu Musa’dan duyunca, onu kucağına çekti ve şöyle buyurdu: “Anam babam sana feda olsun! Ey İlahî sırların kendisine emanet bırakıldığı kimse.”⁸¹

Bu siyerde görüldüğü üzere Ebu Hanife’nin söylediği, İmam açısından geçerli bir hata değildi. Ancak İmam, çocuğuna saygı göstermek ve kişilik vermek için onu çağırıyor, ondan açıklama istiyor ve böyle sağlam bir cevap duyduğunda ona sevgi gösteriyor, onu kucaklıyor ve teşvik ediyor.

Ömer bin Hattab da şöyle naklediyor:

Hasan ve Hüseyin’in (a.s) Peygamber’in (s.a.a) omuzlarına bindiklerini gördüm ve dedim ki: “Ne iyi bir atınız var.” Peygamber (s.a.a) de şöyle buyurdu: “Onlar da ne iyi binicilerdir.”⁸²

İmam Hasan’dan (a.s) kendisinin ve kardeşlerinin çocuklarını etrafına toplayarak şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

“Siz bu kavmin çocuklarısınız ve çok yakında başka bir kavmin büyükleri olacaksınız. Öyleyse ilim öğreniniz ve ezberleyebilen kimseler⁸³ onu yazsın ve evlerine koysun.”⁸⁴

İmamların (a.s), çocuklarına kişilik kazandırmak için kullandıkları üsluplardan bir diğeri de sorusu olan bazı kimseleri, cevabı için çocuklarına yönlendirmektir. Bu, hem çocukların yeteneklerinin gelişmesi için bir alıştırma, hem de çocuklarını diğerlerine tanıtmak için bir yoldur. Yine bazı durumlarda İmamlar (a.s), başkalarının huzurunda çocuklarına soru soruyorlardı ve cevabı duyduklarında oradakilere şöyle diyorlardı: Çocuklarınızı böyle eğitin. Ebi’s-Serd şöyle diyor:

Hız. Ali (a.s) bir gün oğlu Hasan’a (a.s) akıl nedir diye sordu. O cevap verdi ve bu şekilde birkaç soru sordu ve cevabını aldı. Sonra Hüseyin’e de birkaç soru sordu ve cevabını aldı. Sonunda İmam (a.s), Haris A’ver’e hitaben buyurdu ki:

⁸⁰ Kaf, 16.

⁸¹ Kuleynî; el-Kâfî, C. 3, s. 297, Hadis 4.

⁸² Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 43, s. 284.

⁸³ Rivayette “yesteti” ibaresi vardır ve kuvvetli ihtimale göre “la yesteti” olabilir ki bu durumda kastedilen ezberleme kudreti olmayan kimselerin onu yazmaları ve evlerinde başkalarının istifadesine sunmalarıdır.

⁸⁴ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 2, s. 152.

“Ey Haris! Bu hükümleri kendi evladına öğret. Zira aklın, zekânın ve karar verme kudretinin çoğalmasını sağlar.”⁸⁵

4- Çocukla Oyun

Oyun, çocuğun doğal bir ihtiyacıdır ve olmazsa çocuk sağlıklı bir şekilde gelişemeyecektir. Oyuna ilgisi olmayan çocuk, neredeyse hasta sayılır. Tüm insanlar, büyükler ve küçükler, hatta enbiya ve evliya, çocukluk döneminde oyuna ilgi duyuyorlardı ve az çok oyuna vakit ayırıyorlardı. Bu da oyunun, insanın doğal ihtiyaçlarından olduğunu göstermektedir. Elbette bu herkesin bildiği bir şey olabilir ama önemli olan ebeveynlerin ve çocuk bakıcılarının, çocukların bu ihtiyacını bildikleri hâlde bu ihtiyacın giderilmesiyle elde edilecek eğitimsel etkilerle yeterince ilgilenmemeleri ve çocuğun bu ihtiyacının giderilmemesi sonucu ortaya çıkacak zararlı etkilerden gafil olmalarıdır.

Bizim din önderlerimiz yaşamlarında çocuğun bu doğal ihtiyacına yeterince teveccüh etmişlerdir. Onlar çocukları, çocukluk döneminde oyun oynamaları için serbest bıraktıkları gibi kendileri de onların oyunlarına katılıyorlardı. Bu yolla hem onların oyununu renklendiriyorlardı, hem de çocukların işine, yani aslında onların yaşamına ve kişiliğine saygı gösteriyorlardı. Çocukluğunda Peygamber’in (s.a.a) eşi olan ve çocukluk dönemini O’nunla geçiren Ayşe şöyle diyor:

“(Peygamber’in (s.a.a) evinde) Benimle oyun oynayan arkadaşlarım vardı. Peygamber (s.a.a) geldiğinde çocuklar utanıyorlardı ve kaçıyorlardı. Peygamber (s.a.a) çocukları, benimle oynamaları için yanıma yolluyordu.”⁸⁶

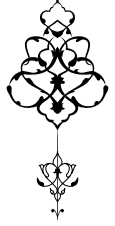
Bu siyerde görüldüğü üzere Peygamber (s.a.a) kendi evinde ve kendisi de evdeyken çocukların oyununa engel olmadığı gibi, onları oyuna davet ediyor.

Enes bin Malik şöyle naklediyor:

Peygamber (s.a.a) kucağında Hasan’la (a.s) namaz kılmak için camiye geldi. Onu yanına oturttu. Peygamber (s.a.a) secdeye gittiğinde

⁸⁵ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, c. 72, s. 194.

⁸⁶ Buhârî; es-Sahih, C. 7, s. 102.

secde uzun sürdü. Ben başımı secdeden kaldırdım, gördüm ki Hasan (a.s), Peygamber'in (s.a.a) omuzuna binmişti. Namaz bittiğinde halk, Peygamber'e: "Bu secdeyi şimdiye dek hiç olmadığı kadar uzattın. Yoksa vahiy mi nazil oldu?" diye sordu. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

"Vahiy gelmedi ama oğlum omuzumdaydı, kendisi insin diye acele etmek istemedim."⁸⁷

Aynı rivayet Abdullah bin Şeybe senediyle de gelmiştir. Buna göre Resul buyurdu ki:

"Çocuğumun ihtiyacı bertaraf olsun diye acele etmek istemedim."⁸⁸

Peygamber (s.a.a) bazen çocukları arasında koşu ve güreş müsabakaları düzenliyordu. İbn-i Ebî'l-Hadid şöyle naklediyor:

"Ali'nin (a.s) büyük oğlu Hasan, yüce, cömert ve sabırlı bir erkekti ve Peygamber (s.a.a) onu seviyordu. Bir gün Peygamber (s.a.a) onunla Hüseyin (a.s) arasında koşu müsabakası yaptı. Hasan (a.s), Hüseyin'i geçti. Peygamber (s.a.a) onu sağ dizine, Hüseyin'i (a.s) de sol dizine oturttu."⁸⁹

Peygamber'in (s.a.a) bu davranışı, oyunlarda ve müsabakalarda önemli olanın rekabetin oluşturulması olduğunu gösteriyor. Bu rekabet, yarışmacıların başarılı olmak için tüm gayretini göstermesine sebep oluyor. Yani, gerçekte başarının ve öne geçmenin kendisi teşvik edici etkiye sahiptir ve buna ek bir teşvike ve kazanan için bir ödül belirlenmesine lüzum yoktur. Üstelik mağlup olan ve müsabakayı kazanamayan kimseye de daha az ilgi gösterilmemelidir. Yarışmanın iki tarafına da saygı gösterilmelidir. Gerçi Peygamber'in (s.a.a) kazananı sağ dizine oturtması da bir çeşit fazladan ödül sayılabilir. Zira İslâm'da her zaman sağ taraf daha fazla öneme haizdir ve önceliklidir. Örneğin Kur'ân'da iyi işler yapanlar ashab-ı yemîn (sağ), kötü işler yapanlar ashab-ı şimal (sol) olarak adlandırılır.⁹⁰ Eğer cemaat namazında bir kişi varsa, o kişinin imanın sağ tarafında durması müstehaptır. Bununla beraber Peygamber'in (s.a.a) kazananı sağ dizine oturtmasının, bir nevi saygı göstergesi ve ödül

⁸⁷ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 42, s. 294.

⁸⁸ a.g.e.

⁸⁹ İbn-i Ebî'l-Hadid, Şerh-i Nehcu'l-Belağa, C. 16, s. 27.

⁹⁰ Bkz. Vakıa, 27-47.

olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu ödül, kaybedende olumsuz etkiler bırakacak kadar şiddetli de değildir.

İmam Sâdık (a.s) da şöyle naklediyor: Bir gece Peygamber (s.a.a) Fatıma'nın (s.a) evine gitti. Hasan ve Hüseyin (a.s) de O'nunlaydı. Peygamber (s.a.a) onlara "Kalkın ve birbirinizle güreş tutun" diye buyurdu. Fatıma (s.a), bir iş için dışarı çıkmıştı ve geldiğinde Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu gördü:

"Hasan acele et, Hüseyin'i zorla!" Fatıma (s.a) şaşırıp ve dedi ki: "Küçüğe karşı büyüğün tarafını mı tutuyorsunuz?" Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: "Kızım, acaba benim Hasan'ın tarafını, kardeşim Cibrail'in de "Hüseyin, Hasan'ı zorla" diyerek Hüseyin'in tarafını tutmasına razı değil misin?"⁹¹

Görüldüğü üzere bu siyerde de Peygamber (s.a.a) evlatlarını oyuna ve güreşe davet ve teşvik ediyor. Resul (s.a.a), evlatlarını oyuna teşvike ilâveten oyunlarına da katılıyordu. Keşful-Gumme'de Âmirî'den şöyle naklediliyor:

"Bir gün davet edildiğimiz bir misafirlige katılmak için Peygamber'le (s.a.a) beraber evden çıktık. Peygamber (s.a.a) toplulukla ilerleyerek hareket ediyordu ve Hüseyin (a.s) çocuklarla oynuyordu. Peygamber (s.a.a) onu tutmak istiyordu ama O, bir o tarafa bir bu tarafa koşuyordu. Peygamber (s.a.a) de onun peşinden koşarak onu güldürüyordu. Sonunda onu yakaladı, bir elini çenesinin altına bir elini de başının arkasına koydu, dudaklarını dudaklarına koyarak onu öptü ve şöyle buyurdu: "Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim. Allah, Hüseyin'i seveni sever."⁹²

İbn-i Mesud da şöyle diyor: Peygamber (s.a.a), Hasan ve Hüseyin'i (a.s) sırtına bindiriyordu. Hasan'ı (a.s) sağ tarafına, Hüseyin'i (a.s) sol tarafına oturtturarak yürüyordu ve şöyle buyuruyordu:

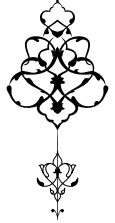
"Ne iyi bir deveniz var, siz ne iyi binicilersiniz ve babanız da sizden daha iyidir."⁹³

Cabir de şöyle söylüyor: Peygamber'in (s.a.a) yanına gitmiştim. O sırada Hasan'ı ve Hüseyin'i (a.s) sırtına bindirmiş dizleri ve elleri üzerinde gidiyor ve şöyle diyordu:

⁹¹ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 103, s. 189.

⁹² Erbilî; Keşfu'l-Gumme, C. 2, s. 272.

⁹³ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 43, s. 286.

“Sizin deveniz ne iyi bir devedir ve siz ne iyi binicilersiniz.”⁹⁴

Peygamber'in (s.a.a) çocukların oyununa teveccühü sadece Hasan ve Hüseyin'e (a.s) mahsus değildi. Gerçi Keşfu'l-Gumme'den nakledilenlere benzer bazı siyerler böyle bir şüphe oluşturabilir ama Peygamber'in (s.a.a) başka çocuklarla oyun oynadığını gösteren başka siyerler de vardır:

Resulullah (s.a.a) namaz kılmak için camiye gidiyordu. Yolda oyun oynayan çocuklarla karşılaştı. Çocuklar Peygamber'i (s.a.a) görür görmez ona doğru koştular ve etrafında halka oluşturdular. Her biri “Kun cemeli (benim devem ol)” diyordu. Çocuklar Peygamber'in (s.a.a) Hasan ve Hüseyin'e (a.s) böyle davrandığını gördükleri için kendilerine de olumlu cevap vermesini bekliyorlardı. Nitekim Peygamber (s.a.a) onlara olumlu cevap verdi. Camide namaz kılmak için Peygamber'i (s.a.a) bekleyen ashap, Bilal'i Onun peşine yolladı. Bilal yolda vaziyeti görünce itiraz etmek istedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki:

“Benim için namazın vaktinin daralması, bu çocukların (kalbinin) daralmasından daha iyidir. Evime git ve eğer bir şey varsa çocuklar için getir.” Bilal, Peygamber'in (s.a.a) evine gitti, tüm evi aradı ve sekiz tane ceviz buldu. Onları Peygamber'e (s.a.a) getirdi. Peygamber (s.a.a) cevizleri eline aldı ve çocuklara hitaben şöyle buyurdu: “Acaba devenizi, bu cevizlere karşılık satar mısınız?” Çocuklar bu alışverişe razı oldular ve sevinçle Peygamber'i (s.a.a) bıraktılar. Peygamber (s.a.a) camiye doğru hareket etti ve buyurdu ki: “Allah kardeşim Yusuf'a rahmet etsin, onu birkaç dirheme sattılar ve beni de sekiz cevize.”⁹⁵

Bu siyer çocuklarla ilgili birkaç eğitimsel noktayı içermektedir:

1- Çocukların saygınlığı korunmalıdır, imkân dâhilinde onlara olumlu cevap verilmelidir ve bu yolla onlar mutlu edilmelidirler.

2- Çocukların eğitimiyle uğraşan kimselerin onlarla arasında bağ ve dostluk olmalıdır. Çocukların hoşlandığı tarzda davranmalıdırlar. Çocukların yanlarında rahat olmaları ve arkadaşça hissedebilmeleri için konumlarını bir kenara bırakmalıdırlar ki neticede eğitime açık olsunlar ve verilmesi mümkün ve gerekli olan öğretim verilebilsin.

⁹⁴ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 285.

⁹⁵ Avfî, Muhammed; Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât, ikinci kısmın ilk cüzü, ikinci bâb, s. 30.

3- Eğer çocukları bir işten, özellikle de oyundan alıkoymak istiyorsak, onların bunu kendi istekleriyle yapacakları üslupları kullanmalıyız, istemeden, zorla ve sertçe değil. Resulullah (s.a.a) da çocuklardan onların rızasıyla ve sevinciyle ayrılabilmek için ilgilerini çekecek bir araca başvurmuştur.

Görüldüğü gibi Mâsûmlar (a.s), çocukların oyununa fazlasıyla önem vermişlerdir. Bahsedilen siyerlerin hepsi Peygamber’le (s.a.a) ilgiliydi ve İmamlar’dan (a.s) çocukların oyunu hakkında daha az siyer bulunmaktadır, ama aynı zamanda rivayetler çocukların oyununun yaşamlarının ilk yıllarındaki, özellikle de ilk yedi yıldaki önemini göstermektedir. İmam Sâdık (a.s) çocukların oyununun önemi hakkında şöyle buyuruyor:

“Evladını yedi yaşına kadar oynaması için serbest bırak ve (ondan sonra) yedi yıl ona ilim öğret ve onu eğit.”⁹⁶

Yine başka bir rivayette şöyle buyuruyor:

“Oğlan –evlat- çocukluğunun ilk yedi yılını oyunla geçirmelidir, ikinci yedi yıl Kur’ân öğrenmelidir ve üçüncü yedi yıl helal ve haram hükümlerini öğrenmelidir.”⁹⁷

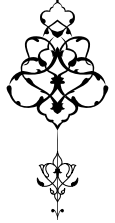
İkinci ve üçüncü yedi yılla ilgili rivayetler muhtelifdir. Bazı rivayetlerde birinci ve ikinci yedi yıl dönemine işaret edilmiştir ve bunlarda ikinci yedi yıl Kur’ân öğretimi, fıkıh ve eğitim zamamı olarak bilinmiştir. Bazı rivayetler ise oyuna has olan ilk dönemi altı yıl olarak bildirmiştir.⁹⁸ Ancak rivayetlerde ilk dönemin (6 veya 7 yıl) çocuğun özgür olması ve oyun oynaması gereken dönem olduğu konusunda birlik vardır. Elbette bu tekit, bu dönemde bazı öğretilerin varlığını reddetmiyor, bu dönemde oyunun önemini tekit ediyor.

Mâsûmlar’ın (a.s) davranışları ve sözleri çocuğun çocukluğunun ilk döneminde oyunun ve özellikle yetişkinlerin de onların oyunlarına katılmasının önemini anlatır niteliktedir. Mâsûmlar’ın (a.s) neden bu kadar çocukların oyununa önem verdikleri ise şimdi cevabını vereceğimiz bir sorudur.

⁹⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 194, Hadis 4.

⁹⁷ a.g.e., Hadis 1.

⁹⁸ a.g.e., s. 193, Hadis 1.

Çocuk Eğitiminde Oyunun Rolü ve Önemi

Soru şudur: Mâsûmlar'ın (a.s) özellikle de Peygamber'in (s.a.a) üzerinde durduğu ve kendilerini çocuklara binek olmaya kadar sürükleyen çocuk oyununun ne gibi bir ehemmiyeti vardır? Nitekim Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

“Çocuğu olan kimse, onunla çocuk olmalıdır.”⁹⁹

Emîru'l-Mu'minîn (a.s) de şöyle buyuruyor:

“Evladı olan onunla çocuk olmalıdır.”¹⁰⁰

Gerçek şu ki çocuk eğitiminde oyun birkaç açıdan etkili ve fevkalade önemli bir role sahiptir. Bazılarına değinelim:

1- Oyun, çocuğun doğal ve temel ihtiyaçlarından biridir. Çocuğun bu ihtiyacına teveccüh etmemek ruhsal-psikolojik birçok zarara yol açacaktır. Daha önce de söylendiği gibi Peygamber'in (s.a.a) namazlarından birinde secdenin uzun sürmesinin sebebini sorduklarında şöyle buyurdu:

“Oğlum Hasan omzuma binmişti, ihtiyacı giderilene dek acele etmek istemedim.”¹⁰¹

Bu konunun açıklamasında şöyle söylemeliyiz: Çocuk beslenerek fazla enerjiye sahip olur. Bu enerjiyi bir şekilde harcamalıdır. Çocuğun bu enerjiyi harcaması ancak oyunla mümkün olur. Eğer bu enerji harcanmazsa çocukta ruhsal, psikolojik ve fiziksel hastalıklar oluşur. Bu konuda İmam Kâzım (a.s) şöyle buyuruyor:

“Evladınız çocukken oynamalı ve hareket etmelidir ki, yetişkinliğinde sabırlı olsun. (Sonra buyurdu) Bundan başkası layık değildir.”¹⁰²

Denilebilir ki insan, çocukluğunda oyunla savaşçı ruhunu doyurup korkularını ve çekincelerini giderebilir, böylece büyüdüğünde sabırlı olur. Aynı şekilde çocuklar, yaşamlarında hep mahrumiyetler etkisiyle içsel ukdelere müptela olurlar ve bu ukdelerden kurtulmak oyunla mümkündür. Zira oyunda kazanılan başarılarla hayattaki mahrumiyetlerini unuturlar

⁹⁹ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu'sh-Şia, C. 15, s. 203, Hadis 2.

¹⁰⁰ a.g.e., Hadis 1.

¹⁰¹ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 294.

¹⁰² a.g.e., c. 60, s. 361.

veya bağırıp çağırarak, oyun arkadaşlarıyla veya oyuncaklarla oynayarak ukdelerini boşaltırlar. Bu, onlarda denge ve içsel huzur sağlar. Oyun hakkında psikolojide farklı görüşler vardır. Bunlardan biri Spencer'ın ortaya attığı fazla enerjinin harcanması teorisidir. Bu görüşe göre bedende bir miktar enerji vardır ve onu iş gibi hedefi olan faaliyetlerle ve oyun gibi hedefi olmayan faaliyetlerle harcar.¹⁰³ Yani aslında yetişkinlerde bu enerji işte harcanır. Oyundan başka fiziksel faaliyeti olmayan çocuklar ise bu enerjiyi oyun yoluyla harcarlar. Elbette bu görüş oyunun tüm işlevini açıklamamaktadır. Oyun hakkında başka görüşler de vardır ve onların da oyunun işlevlerini tamamladıklarını söyleyebiliriz. Meselâ Lazarus'un yorgunluğun giderilmesi teorisi¹⁰⁴, Patrick'in kargaşayı önleme teorisi¹⁰⁵, McDougall'ın ön alıştırma veya hayat alıştırması teorisi¹⁰⁶ gibi.

Eğer çocukların oyununa önem verilecek olursa çocuğun doğal ihtiyacının karşılanmış olmasına ilâveten, ruhsal ve duygusal sorunlarının birçoğu da hallolacaktır. Eğer bu ihtiyaca teveccüh edilmezse bu sorunlar devam edecek ve çocuğun oyununun engellenmesi bizatihi ukdeye ve başka bir ruhsal soruna dönüşecektir. Bu yüzden günümüzde psikologlar ve terapistler, çocukların ruhsal-duygusal hastalıklarını iyileştirmek için çeşitli oyun tarzlarıyla tedaviyi geliştirmişlerdir. Oyun yoluyla sorunlarını keşfetmekte ve bu yolla onları tedavi etmektedirler.

2- Oyun, çocuğun tüm açılardan ve uyumlu gelişimi için bir vesiledir. Zira oyunun çeşitli türleri ve kısımları vardır. Çocuklar ne bunlardan bazılarını seçmek zorundadır ve ne de kendilerini buna zorunlu kılmaktadır. Aksine her saat çeşitli oyunlardan birine, çocukluğun her yaşında bir tür oyuna yönelmektedirler. Bu oyunlardan her biri vücutlarının ve kişiliklerinin bir veya birkaç farklı yönünü geliştirmektedir.

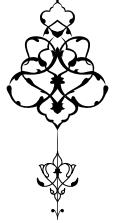
Çocukluğun ilk yıllarında oyun, beş duyunun kuvvetlenmesinde, uzuvların kontrolünde ve uyumunda temel rol ifa etmektedir. Bu yaşlarda çocuk, oyunda kendi duygularını oyuncığa veya oyun arkadaşlarına gösterir. Korkularını ve çekincelerini açığa çıkarır, sevgi göstermeyi

¹⁰³ Mehcur, Siyamek Rıza; Revânşinâsi-yi Bâzî, s. 14.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 15.

¹⁰⁵ a.g.e., s. 16.

¹⁰⁶ a.g.e., s. 18.

dener ve her zaman sevgi odağı olunmayacağını, bazen öfkeyle de karşılaşabileceğini öğrenir. Çocuk, oyunda bazen güler, bazen ağlar ve bu yolla duygusal dengeye ulaşır. Aynı şekilde oyun yardımıyla akıl ve zihin gelişimi de kolaylaşır, hızlanır ve artar.

Piaget'ye¹⁰⁷ göre oyun, çocuğun akıl gelişiminde hayatî bir role sahiptir ve etkileri insan hayatında ve davranışlarında da görülebilir. Oyun, en azından iki açıdan çocuğun zihinsel ve tanısai gelişimi üzerinde müessirdir. İlk açı, çocuk çeşitli oyun araçlarıyla, kişilerle ve oyun ortamlarıyla karşılaşabilir, oyun oynarken zihninde çeşitli şüpheler ve sorular şekillenebilir, bu sorular çocuğu düşünmeye zorlayabilir ve bu yolla zihni beslenebilir. İkinci açı, oyunun çocuğun dil gelişimi üzerindeki tesiri ve rolüdür. Dil gelişiminin de çocuğun tanısının ve zihninin gelişimi üzerinde fazlasıyla tesiri vardır. Yani çocuğun tanısai ve zihinsel gelişiminde oyunun rolü iki kattır.

Aynı şekilde oyunun, çocuğun toplumsal gelişimi üzerindeki rolü ve önemi de kimseye saklı değildir. Zira çocuk, oyunda oyun arkadaşlarıyla ilişki kurmakta ve ilişkinin nasıl olması gerektiğini tecrübe etmektedir. Toplumsal oyunlarda kurallara uymayı, toplumsal kanunlara ve kurallara saygı duymayı, eleştirileri kabul etmeyi ve işbirliğini de öğrenmektedir. Hayali oyunlarda ise oyuncak bebeğe bakma, evcilik, telefona cevap verme türünden toplumsal farklı rolleri oynayarak hayatı tecrübe etmektedir. Sayılamayacak daha başka binlerce toplumsal davranışı da oyun içinde öğrenmektedir.

Bu bölümde önemli olan şudur; oyun hem ilk yıllarda çocuklarda beş duyunun birbiriyle uyum sağlaması imkânını oluşturmaktadır ve hem de insanın çeşitli yönlerinin uyumunun gelişimini mümkün kılmaktadır. Genel olarak diyebiliriz ki oyun, çocuğun kişiliğini şekillendirmektedir ve ona gerçeklik kazandırmaktadır.

3- Oyun, çocuğun kendisini tanıması ve başkalarının da çocuğu tanıması için bir vesiledir. Çocuk oyunda tüm zaaflarını, güçlerini, korkularını, endişelerini, görüşlerini, bakışlarını, ilgilendiklerini, nefret

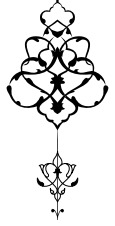
¹⁰⁷ Jean Piaget, (1896 - 1980) yılları arasında yaşamış olan İsviçreli psikolog. Genetik epistemoloji ve bilişsel gelişim alanında çığır açıcı çalışmalar yapmıştır. [Editörün notu].

ettiklerini ve genel olarak kendi kişiliğini ortaya çıkarmaktadır. Çoğu zaman kendisi de zaafalarını ve güçlerini anlayarak zaaflarını ortadan kaldırmaya ve kuvvetli yönlerini takviye etmeye çalışmaktadır. Ebeveynler ve eğitimciler çocukların oyunlarını gözlemleyerek ve oyunlarına katılarak kendi çocuklarının bakışlarını, ilgilerini ve nefretlerini öğrenebilirler, onları daha iyi eğitebilmek için çözüm üretebilirler. Hatta bu yolla evlatlarının ve çocukların eğitimindeki kendi zaaflarını anlayabilir ve telafi etme yoluna gidebilirler. Çocukların oyunu ebeveynlere, eğitimcilere ve genel olarak çocukların eğitiminde katkısı olan herkese eğitimsel işleyişin amelî gösterimidir.

4- Çocukların oyununun başka bir değeri, onun öğretici değeridir. Çocuklar oyun sayesinde birçok şeyi öğrenirler. Konuşurken kullandıkları sözcük dağarcıkları artar ve renklerle, şekillerle ve muhtelif eşyalarla âşına olurlar. Toplumsal âdâp ve kurallarla da âşına olurlar. Aslında çocuğun yaşamının ilk yedi yılında, yani okul öncesi dönemde öğrenmesi amel yoluyla gerçekleşir, başka bir yolla değil. Amelî öğrenim ise oyun esnasında gerçekleşir. Çünkü genel olarak bu dönemde çocuğun yaşamı ve işi oyundur, bundan başka bir işi yoktur ve zaten yapamaz da. O yüzden bu dönemde her türlü eğitim oyun esnasında olmalıdır. Çocuk bu dönemde kendi hâline bırakılırsa oyun kendiliğinden, bilinçsizce birçok şeyi çocuklara öğretir. Ama ebeveynler ve eğitimciler bu oyunları yönlendirecek ve programlayacak olurlarsa çok önemli bir araçtan faydalanarak kendi öğretilerinin niteliğini arttıracaklardır.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde oyunun eğitici taraflarına ilâveten öğretici taraflarına da teveccüh edilmiştir.

“İmam Sâdık (a.s) çocukken çocuklarla otururdu. Kendisi üstat olurdu ve onlar da öğrencisi olurlardı. İmam (a.s) bir meyvenin adını sorardı. Örneğin ağaçta veya yerde yetişir, rengi kırmızıdır, tadı tatlı veya ekşidir ve falan mevsimde meyve verir, gibi. O meyvenin adını söyleyen kişi üstat olurdu ve İmam (a.s), öğrenciler arasına katılırdı. Bazen İmam(a.s), oyun arkadaşlarının dürüst olmamasından dolayı oyundan ayrılırdı ve diğer arkadaşlarının ricasıyla oyuna geri dönerdi. Başka bir oyunda İmam (a.s) üstat olurdu ve meselâ “eş-Şeraiyye” gibi bir kelime söylerdi. Öğrenciler bunu tekrar etmeliydiler. Sonra İmam (a.s) bu kelimeyle aynı kalıpta olan başka bir kelime söylüyordu. Ancak öğrencilerin ilk kelimeyi tekrar etmeleri

gerekiyordu. Yanlış yapan oyundan çıkıyordu. İmam (a.s) bu yolla çocukların dilini, dikkatini ve konsantrasyonunu (konuya dikkatin yoğunlaşması) takviye ediyordu.¹⁰⁸

Çocukların Oyunu Hakkında Bazı Noktalar

1- Türlü bahanelerle çocuklar doğal oyuncaklardan ve genel olarak doğada oyundan mahrum edilmemelidir. Zira doğada yetişen insan fiziksel, ruhsal ve psikolojik açıdan daha sağlamdır ve eğitimsel açıdan da tefekküre, özellikle de yaratılış hedefleri üzerinde tefekküre daha fazla imkânı olacaktır. Sehl bin Sa'd şöyle diyor:

Resulullah (s.a.a) toprakla oynayan çocukların yanından geçiyordu. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri onları bu işten sakındırdı. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Onları bırak zira toprak, çocukların bostanıdır.”¹⁰⁹¹¹⁰

Peygamber'in (s.a.a) toprağı yemyeşil bir bostana benzetmesi, hayvanların bahar otlarıyla dolu bir bostanda gelişimlerini tamamladıkları ve semirdikleri, onların gelişimi için en uygun muhit, bahar otlakları olduğu gibi, çocuklar için de toprak, doğa, oyun ve irtibat gelişimleri ve eğitimleri için en iyi vesiledir.

Ebeveynlerin ve eğitimcilerin hijyen, temizlik ve benzeri türlü bahanelerle çocukları oyundan, doğayla irtibattan ve doğal şeylerden mahrum bırakmamaları gerekir ve onları yapay oyuncaklarla oyalayarak, küçük binarlarda veya bir odada hapsedmemelidirler. Elbette hijyene dikkat etmek de bir zarurettir ama bu, önemli başka bir konuya engel olmamalıdır.

2- Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinden çıkarılabilen önemli bir diğer nokta şudur: Bazen ebeveynlerin ve eğitimcilerin veya genel olarak çocuk bakıcılarının kendileri de çocukların oyununa katılmalı ve onlarla oynamalıdır. Zira çocukların oyununa bağlı faydalardan birçoğuna bu yolla

¹⁰⁸ Mantukî, Murtaza; Revânşînâsi-yi Terbiyefî, s. 559.

¹⁰⁹ Hadiste geçen bostan olarak çevirdiğimiz “rebi” kelimesi, hayvanların beslendikleri yeşillik anlamındadır ve fazlaca ot anlamına da sahiptir. (İbni Menzur, Lisânü'l-Arab, “Rebea” kelimesi.) [Rebi' bahar anlamında da dört mevsimin biri olarak kullanıldığı gibi Hicrî Kamerî aylardan ikisi Rebiu'l-evvel ve Rebiu'l-âhir'dir. Editörün Notu]

¹¹⁰ Haysemî; Mecmau'z-Zevâid, C. 8, s. 159.

ulaşılır. Yetişkinler çocuklarla oyun oynayarak hem yeni oyuncaklarla oynama yolunu ve yeni oyunları onlara öğretebilirler, hem de birçok ahlâkî seciyeyi bu yolla çocuklara işleyebilirler. Ahlâkî ve toplumsal kanunlara ve kurallara uyarak onlara yardımcı olabilirler. Oyunlarına katılarak bir tür ihtiram göstermiş olup onlara kişilik kazandırabilirler. Bu durumda çocuk, işinin (oyunun) ebeveynlerinin ve eğitimcilerinin dikkatini çekecek ve onunla işbirliği yapmalarını sağlayacak kadar önemli olduğunu hisseder.

Ebeveynler ve eğitimciler çocukların oyununa katılarak onların ilgilerini, ruhiyelerini, sıkıntılarını ve muhtemel endişelerini öğrenebilir. Bunları ortadan kaldırmak için veya onları ilgilerine ve yeteneklerine uygun yönlendirebilmek için program hazırlayabilirler. Eğitimlerinde ve idarelerinde kusur veya eksiklik varsa tespit ederek ortadan kaldırabilirler. Bu nokta Mâsûmlar'ın (a.s) nakledilen siyerlerinde kâmilten görülmektedir. Başka örnekler de sunulacaktır:

“İmam Sâdık (a.s) çocukların oyununa katılırdı. Ne zaman çocuklardan bazılarının dürüst olmadığını görse oyundan ayrılırdı ve ötekilerin ricaıyla oyuna dönerdi.”¹¹¹

Yani İmam gerçekte bu yolla, kanun ve kurallara uymayı ve uygulamayı veya doğruluğu ve dürüstlüğü onlara öğretiyordu.

Allame Meclîsî de bir rivayette Hz. Fatıma'nın (s.a) İmam Hasan'la (a.s) oynarken şu şiiri okuduğunu nakletmektedir:

Hasan can, babana benze, hakkın bağını çöz, nimet sahibi Allah'a kulluk et ve kindarla arkadaşlık etme.¹¹²

3- Ebeveynler ve eğitimciler çocuklarla oynarken kendilerini çocuğun seviyesine indirmelidirler ve çocukla çocuk olmalıdırlar. Sürekli yönlendiricilik ve rehberlik çehresine bürünmemelidirler. Çünkü bu durumda çocuklar doğal olan oyunu görürler ve onların yönlendirmelerinden üzüntü duyarlar. Mâsûmlar (a.s) kendilerini çocukların bineği olacak hadde kadar indiriyorlardı ve hatta çocukların mutluluğu için hayvan

¹¹¹ Mantukî, Revânşînâsi-yi Terbiyeti, s. 560.

¹¹² Meclîsî, Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 286.

sesi bile çıkarıyorlardı. Bize de çocuklarla böyle olmamızı buyurmuşlardır. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki:

“Yanında bir çocuk olan, onunla çocuk olmalıdır.”¹¹³

Emîru'l-Mu'minîn (a.s) de şöyle buyuruyor:

“Evladı olan, onunla çocukluk etsin.”¹¹⁴

Çocukla işin olduğunda
Çocuk diliyle konuşmalı

4- Çocuklar, ilgiyle oynadıkları oyundan zorla alıkoyulmamalıdır. Zaruret durumunda kendi istek ve iradeleriyle oyunu bırakmaları sağlanmalıdır. Oyun türü değiştirileceği zaman da, kendi istekleriyle oyunu değiştirecekleri şekilde davranılmalıdır. Nitekim daha önce anlatılan siyerde Resulullah (s.a.a), cami yolundayken çocukların bineklik isteğini kabul etti. Bilal namaz vakti daraldığı için Peygamber'i (s.a.a) bulduğunda O, çocukları bırakmadı, oyunlarından da çıkmadı. Bilal'i gönderdi, cevizleri getirtti ve cevizleri –çocukların hoşlandığı bir yiyeceği- vererek onları kendisiyle oyuna devam etmekten vazgeçirdi.¹¹⁵

Çocuklar belli bir oyuna veya belli bir kişiyle oynamaya zorlanmamalıdır. Bu konuda Peygamber'in (s.a.a) şu davranışına teveccüh ediniz:

Peygamber (s.a.a) bir sokaktan geçiyordu. Çocuklar oyun oynuyorlardı ama bir çocuk küskün ve üzgün bir şekilde bir köşede oturuyordu. Peygamber (s.a.a) yaklaştı, selam verdi ve sordu: “Neden oyun oynamıyorsun?” Çocuk cevapladı: “Çünkü benim elbisem eski ve babam yok. Çocuklar beni oyuna almıyorlar.” Peygamber (s.a.a) bu çocuğa sarıldı, Fatma'nın (s.a) evine götürdü ve değerli kızına şöyle buyurdu: “Sana bir kardeş getirmiş olmamı ister misin?” Sonra buyurdu: “Kızım biraz su hazırla ve çocuklarının elbiselerinden birini getir.” Fatma (s.a) böyle yaptı. Peygamber'in (s.a.a) yardımıyla çocuğu yıkadılar, ona temiz elbise giydirdiler ve saçlarını taradılar. Sonra Peygamber (s.a.a) onu sokağa getirdi ve diğer çocukların karşısında onunla oyun oynadı. Sonunda diğer çocuklar Peygamber'in (s.a.a) yanına gelip “Neden bizimle oynamıyorsun?” diye sordular. Resul buyurdu: “Bir şartla sizinle oynarım. Bu çocukla da oynayın.” Sonra

¹¹³ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 203, Hadis 1.

¹¹⁴ a.g.e.

¹¹⁵ Avfî; Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât, İkinci kısmın ilk cüzü, ikinci bab, s. 30.

Peygamber (s.a.a) o çocuğu diğer çocukların arasına yolladı ve hep birlikte oyuna daldılar.¹¹⁶

Bölüm Özeti

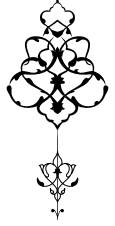
Çocukların temel ihtiyaçlarından biri sevgidir. Mâsûmlar (a.s) amelî siyerlerinde çeşitli üsluplarla çocukların bu ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Çocukların bu ihtiyacının giderilmesi, ardında bazı etkiler bırakır. Bunlar arasında çocuklarda kendine güvenin oluşması, başkalarına nasıl sevgi gösterileceğinin amelî örneklerle öğrenilmesi, çocuğun kendisine sevene güven ve ilgi duyması, bunun sonucunda kendisine sunulan eğitimi ve öğretimi kabul etmesi ve çocukta sevgi eksikliğinden kaynaklanan kişisel ve toplumsal birçok sapmanın önlenmesi sayılabilir. Mâsûmlar'ın (a.s) siyerlerinde çocuklara sevgileri ne gereğinden azdı ne de ifrat derecesindeydi. Onlar çocuklara sevgilerini söylüyorlar ve onları sevdiklerini gösteriyorlardı.

Çocuğun temel ihtiyaçlarından bir diğeri, onlara emniyetli ve huzurlu bir çevre sağlamaktır. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s), davranışlarıyla çocuklara, içlerinde olanı rahatça söyleyebilmeleri için emniyetli ve sıcak bir çevre oluşturmuyorlardı. Böylece eğer bir hata varsa düzeltilir, yaratıcılıkları, yenilikçilikleri ve keşifleri ortaya çıkar ve yeni şeyler yapmaya kalkışmaktan korkmaz ve endişelenmezler. Bu emniyet, çocuklarda birçok ruhsal ukdenin oluşmasını engelleyen bir unsurdur.

Çocukların yüceltilmesi ve saygınlığı da Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinde özel dikkat gösterilmiş bir konudur. Bu amel çocuklara selam verme, davetlerini kabul etme, onları misafirliğe davet etme, cemaat saflarında yer verme, hastayken ziyaretlerine gitme gibi çeşitli üsluplarda gerçekleştirilmiştir. Çocuklarla samimi ilişkiler kurma, olumlu izlenim bırakma ve başkalarına saygı göstermeyi amelî olarak öğrenme gibi birçok eğitimsel etkiler doğurmaktadır.

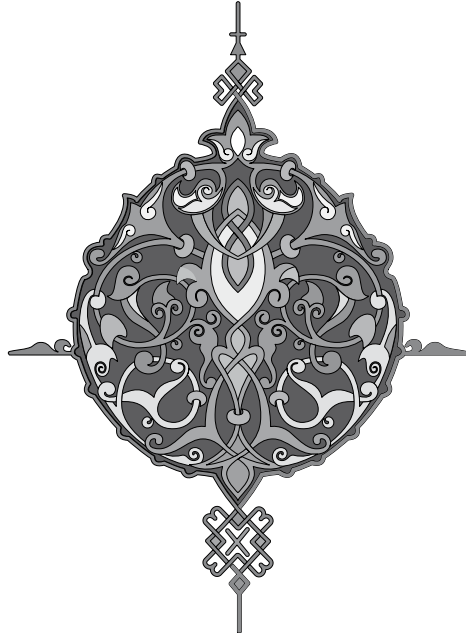
Oyun, çocukların ihtiyaçlarından bir diğeridir ve Mâsûmlar (a.s) bunu temin etmek için fazlasıyla çaba göstermişlerdir. Kendileri de çocukların oyunlarına katılmışlardır ve oyunda kendileri de çocuk olmuşlardır. Mâsûmlar çocukları doğada oynamaktan alıkoymamışlar, aksine doğayı çocukların bostanı olarak görmüşlerdir.

¹¹⁶ Keriminiya; Ulkuhâ-yi Terbiyet-i İçtimâî, s. 158.

Dördüncü Bölüm

Eğitimsel Usûl ve Yöntemler

Bu bölümde Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde teveccüh gösterdikleri çocuk eğitiminin temel usûlü ve evlat eğitimi yöntemleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden bu bölüm eğitim usûlü ve yöntemleri olarak iki bölümde sunulacaktır. Kitabın konusu (Mâsûmlar'ın siyeriyle) sınırlı olduğundan bu bölümün konusunun kâmil olmadığını, tüm İslâmî eğitim usûl ve yöntemlerinin işlenmediğini hatırlatalım. Sadece Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde olan usûl ve yöntemler sunulacaktır.

a) Evlat Eğitimi Usûlü

Usûl, asılın çoğuludur ve sözlükte kök, esas ve temel anlamındadır. İstilahta ise çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bu bölümde usûlden kasıt, eğitimsel hedeflere ve temellere ve ikisinin arasındaki ilişkiye göre düzenlenip kurulan genel eğitimsel kurallar toplamıdır. Rehberlik yapan ise öğretmen, eğitimci veya ebeveynlerdir.¹

Asıl kavramının bu anlamına teveccühle burada, Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde evlat eğitimi usûlüyle ilgili dört esası inceleyeceğiz:

1- Çocuğun Özgürlüğü

Çocukluğun başlangıç yılları, çocuğun henüz iyi ve kötüyü, fayda ve zararı, ne yapıp ne yapmayacağı gibi konuları kâmil olarak kavrayamadığı yıllardır. Ama bu dönemde çok meraklıdır, sürekli eşyaları inceleyerek

¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Hüseyinzâde, Seyyid Ali, Sîre-i Terbiyeti-yi Peyâmber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s), c. 4, Nigereşi ber Âmuzeş bâ Te'kit ber Âmuzeşhâ-yi Dînî, s. 25; Bâkirî, Hüsrev, Nigah-i Dubare bî Terbiyet-i İslâmî, C. 1, s. 85.

tanımaya çalışır, eline geçirdiği her şeyi duyularıyla, bakarak ve dokunarak inceler ve test eder. Onu ağzına koyar, yere vurur ve türlü üsluplarla incelediği şeyin yaptıklarına karşı nasıl bir tepki göstereceğini ve mahiyetini öğrenmeye çalışır.

Merak, özellikle çocukluk döneminde, insanın özelliklerindendir. Bu dönemde çocuk henüz eşyalar hakkında pek bir bilgiye sahip değildir ve eşyaları incelemek, bilgi edinebilmesi için kullanabileceği tek yöntemdir. Bu yüzden eğitimciler ve ebeveynler, eşyayı tanıma yolunu çocuğa kapatmamalıdır; zora sokarak, yersiz emir ve yasaklarla çocukların gelişimine ve bilgi edinmesine engel olmamalıdır.

İslâm, çocukları bu yaşta nasıl istiyorlarsa öyle davranmaları için serbest bırakır. Çünkü bunun dışında bir yol, çocuğun tabiatına aykırıdır ve makul ve mantıklı bir eğitim hareketi sayılmamaktadır. Bu yüzden İslâm'da çocuklara mükellefiyet, emir ve yasak yoktur. Aksine şöyle denir: (Yedi yaşına kadar) İlk çocukluk dönemi, çocuğun emir verme ve hüküm sürme dönemidir ve ebeveynlerin çocuğun emrine itaat etmesi gerekir.

Çocuk yedi yaşına kadar hâkimdir.²

Hâkime bir şey emredilip yasaklanabilir mi? Yoksa ona itaat mi edilmelidir? Mâsûmlar (a.s) amelen bu noktaya özel teveccühte bulunmuş ve gereksiz yere çocukların eşyaları incelemesini ve araştırmasını engellemişlerdir. Böyle yapan kimseleri de bundan sakındırmışlardır. Ümmü Halid şöyle diyor:

“Üzerimde sarı bir gömlek varken babamla beraber Peygamber'in (s.a.a) huzuruna vardım. Peygamber (s.a.a) “Sene, sene” diye buyurdu ki bu Ha-beşçe ne güzel anlamına gelmektedir. Ben bu sırada Peygamber'in (s.a.a) yüzüğüyle oynamaya başladım. Babam sertçe bunu yapmamı engelledi. Peygamber (s.a.a) ise buyurdu ki: “Onu bırak (oynasın).”³

Bu durumda çocuğu serbest bırakmak, kendisine veya başkasına bir zarar vermesine yol açmıyordu ama babaya göre bu yapılan, çocuğun edebine ve Peygamber'in (s.a.a) yüceliğine ve konumuna uygun değildi.

² Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 195, Hadis 7.

³ Buharî; Es-Sahih, C. 4, s. 36.

Bu yüzden de çocuğunu Peygamber'in (s.a.a) yüzüğüyle oynamaktan alı-koydu ama Peygamber (s.a.a) “*Onu serbest bırak*” diye buyurdu.

Açıktır ki Peygamber'in (s.a.a) sakındırmasının veya serbest bırak-masının sebebi, çocuğun yaptığı işin iyi ya da kötü olduğunu bilmeme-sindendir. Çocuk tabiatı gereği özgür olmayı sever, eşyaları inceler ve is-tediği şeyleri yapar. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) diyor ki: Onu özgür bırak ki bu yolla hem eşyaları tanısin, hem yeni işlere girişerek keşfetsin, yaratıcılığı gelişsin ve hem de neyin iyi neyin kötü olduğunu anlasın.

Peygamber (s.a.a) namaz kılarken bile çocukları sırtına binmeleri hususunda serbest bırakıyordu. Hatta çocuklar sırtına bindikleri için secdesini uzatıyordu. Peygamber'in (s.a.a) İmam Hasan'a (a.s) ve İmam Hüseyin'e (a.s) böyle davrandığı geçen konularda anlatıldı.

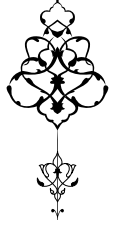
2- Gözlem ve Gözetim

Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde bulunan bir diğer usûl, evlat-ların davranışlarını gözlemlemek ve gözetmektir. Evlat eğitimi, gözetime ihtiyacı olan bir fidan gibidir. Bol ürün veren bir ağaca dönüşmesi için fidana zamanında su verilmeli, dalları ve yaprakları budanmalıdır. Böyle yapılmazsa ürün vermesi uzak bir ihtimaldir.

Eğitim için idare ve doğru programlama gereklidir. Başarılı bir ida-rede, müdürün önemli usûlleri ve görevleri arasında yönlendirme, gözlem ve gözetim vardır. Müdür ve sorumlu eğitimci, ihtiyaçları vaktinde gider-rir, rahatsız edici etkenleri ortadan kaldırır ve unutulmaları hatırlatır.

Gözlem ve gözetim eğitim dönemi boyunca gereklidir. Yani evlâdın nutfesinin oluştuğu andan, hatta ondan da önce başlayarak gelişip buluğa erdiği döneme, özellikle de çocuk aile ortamından çıkıp sosyalleştiği za-mana kadar gereklidir. Çünkü çocukluk ve ergenlik yılları taklit ve baş-kalarından etkilenme, gençlik yılları ise örnek alma yıllarıdır.

Şefkatli ebeveynler ve eğitimciler bu yıllarda evlatlarının kimlerle gö-rüştüğünü, hangi meseleleri ve hareketleri izlediklerini takip etmelidirler. Böylece eğer bir yanlışları varsa uyarabilirler, eğer etraflarında olan biten-den yeterince haberdar değillerse onları bilgilendirebilirler ve eğer gaflet-teyseler onları uyandırabilirler. Toplumsal konularda gözetim önemlidir

ama kişisel konuların da görmezden gelinmemesi gerekir. Toplumsal konuların önemi, kişisel eğitim yetersizliğinin sonucunun toplumda ve diğer kişilerle irtibatla ortaya çıkıyor olmasından kaynaklanabilir. Eğitimde gözlem ve gözetim, eğitimcilerin, özellikle de ebeveynlerin vazifelerinden biridir.

Yaşam boyunca uzun tekâmül yolculuğunu kat eden ve her an tehlikelerle yüz yüze olan insan için, her zaman kendisini gözetecek bir gözetmen şarttır. Bu gözetim yetişkinlikte daha çok kişisel veya toplumsal bir açı kazanmaktadır. Nitekim ahlâk uleması da bunun, yani insanın kendi davranışlarını gözetmesinin ve başkalarına iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın üzerinde durmaktadır. Bu dönemde insanın davranışlarını kontrol altında tutan, onu gözetten, uyumsuz davranışlarını gösteren ve gerektiği zaman ona rehberlik eden bir üstadı olursa ilerlemesi ve tekâmülü daha iyi ve daha hızlı olacaktır. Bu gözetimin çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemlerinde eğitimsel etkisi daha fazla olduğundan önemi de daha fazladır. Mâsûmlar (a.s) eğitimsel siyerlerinde çocukların ve evlatlarının davranışlarını gözlemlemeye ve gözetmeye teveccüh ediyorlardı. Zira Kur'ân'da müminlere şöyle buyruluyor:

“Ey iman edenler! Kendinizi ve yakınlarınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.”⁴

Resulullah (s.a.a) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Erkek ailesinin reisidir ve elinin altındakilerden sorumludur.”⁵

Açıktır ki bu sorumluluğu üstlenmek ve aileyi ve evlatları cahillik ve sapkınlık ateşinden kurtarmak, onların davranışlarını gözlemlemekten gerçekleşmez. En azından istenen şekilde olmaz. Bu konu hakkında Mâsûmlar'ın (a.s) siyerine bakmak, konuyu daha çok aydınlatacaktır.

Ebu Hüreyre şöyle diyor:

Ağaçlar meyve verdiğinde ve bu meyveler olgunlaştığında halk Peygamber'e (s.a.a) hurma getirirdi. Bazen bu hurmalar birleşince bir küme oluştururdu. Bu sırada Hasan ve Hüseyin (a.s) hurma taneleriyle oynarken bazen bir hurma tanesini ağızlarına koyarlardı. Peygamber (s.a.a)

⁴ Tahrim, 6.

⁵ Buharî; Es-Sahih, C. 1, s. 215.

bunu gördüğünde hurma tanesini onların ağzından çıkarır ve şöyle buyururdu: “Âl-i Muhammed’in sadaka yemediğini bilmiyor musunuz?”⁶

Muhammed bin Kays şöyle söylüyor:

Peygamber (s.a.a) ne zaman seferden dönse önce Fatıma’nın (s.a) evine giderdi ve bir müddet orda kalırdı. Bir keresinde seferden dönünce yine onun evine gitti ve Fatıma’nın (s.a), babasının ve eşinin dönüşü için temin ettiği bileklik, gerdanlık, küpe ve perdeyi gördü. Peygamber itiraz göstergesi olarak kızının evinden çıktı. Fatıma’nın (s.a) kapısında duran ashop, Resulün rahatsız şekilde evden çıktığını, camiye gittiğini ve minbere oturduğunu gördüler. Fatıma (s.a) Peygamber’in neden rahatsız olduğunu anladı. Ziyinetlerini çıkardı, perdeyi indirdi ve camiye, Peygamber’e (s.a.a) yolladı ve şöyle söyledi: Peygamber’e deyin ki kızın selam söyledi ve dedi ki: Bunları Allah yolunda veriniz. Bunu gören Peygamber üç kez şöyle buyurdu:

“Baban sana feda! Dünya Muhammed ve âl-i Muhammed için değildir. Eğer Allah katında dünyanın bir sinek kanadı kadar değeri olsaydı, bir zerresini bile kâfirlere tatturmazdı.” Peygamber sonra Fatıma’nın evine geri döndü.⁷

İlahi nimetlerden, içinde de dünya nimetlerinden faydalanmanın men edilmediği gibi, bunlardan faydalanmamanın yerildiğini söylemek gerekir. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyruluyor:

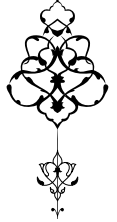
De ki: “Allah’ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir?”⁸

Elbette yüce derecelere ulaşmak isteyen, evliya ve Allah’ın halifesi olmak, soyundan evliyaların çıkmasını isteyen kimselerin dünyayla ve ziynetleriyle uğraşmasının münasip olmadığı söylenmelidir. Çünkü bu iş ilerlemeyi önler ve Allah’a daha az teveccüh edilmesine yol açar. Ayrıca Peygamber (s.a.a), dünya ziynetlerini kullanmak Fatıma’ya (s.a) haramdır diye buyurmamıştır. Zira eğer haram olsaydı Peygamber başka türlü davranırdı. Ama eğer Peygamber’in kızı terk-i evla sayılan hususlarla ilgilenirse, bunun gelişimine ve ilerlemesine mâni olması mümkündür.

⁶ Buharî; Es-Sahih, C. 2, s. 133.

⁷ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 43, s. 20.

⁸ Araf, 32.

İmam Rıza (a.s) da babalarından, Esmâ binti Umeyyâ'nın şöyle söylediğini naklediyor:

Fatma'nın (s.a), Ali'nin (a.s) feyden⁹ elde ettiği bir gerdanlık taktığını gördüm. Peygamber (s.a.a) (eve) girdiğinde gerdanlığı gördü ve şöyle buyurdu:

“Mütekebbirlerin ziynetini takarken halk sana Muhammed'in (peygamberin) kızı dediği için mağrur olmayasın.”¹⁰

Fatma (s.a) bu cümleyi duyar duymaz gerdanlığı çıkarttı, sattı ve parasıyla bir köle azat etti. Peygamber (s.a.a) kızının bu davranışından hoşnut oldu.

İmamlar (a.s) da kendi evlatlarının davranışlarına ve amellerine dikkat ediyorlardı. Keşfu'l-Gumme'nin yazarı şöyle naklediyor:

Ali'ye (a.s) Yemen'den bir kap bal getirmişlerdi. Emîru'l-Mu'minin'in (a.s) çocuklarından birine bir misafir geldi. Bir ekmek aldı ve Kanber'den misafiri ağırlamak için yemek yapmasını istedi. O da balın kapağını açarak birazını İmam'ın (a.s) çocuğuna verdi. Hz. Ali (a.s) balı paylaşmak istediğinde Kanber'e bal kabının ellendiğini söyledi. Kanber doğru olduğunu söyleyerek olayı anlattı. İmam (a.s) rahatsız oldu ve buyurdu ki: Çocuğumu getiriniz. Çocuk geldiğinde İmam (a.s) onu cezalandırmak istedi ama çocuğu onu amcası Cafer'e yemin verdi. İmam (a.s) buyurdu: “Neden beytülmalı, paylaşmadan evvel aldın?” Dedi ki: “Bizim de onda hakkımız var. Payımızı verdiğinde, onu geri verecektim.” İmam (a.s) buyurdu: “Başkalarından önce kendi hakkını almalydın.”¹¹

⁹ Fey, Müslümanların, gayri Müslimlerle savaşmadan ve kan dökmeden elde ettikleri mallardır. Yani müşriklerin, Müslümanlar kendileriyle savaşmasınlar veya savaşmadan dönüp onları kendi hâllerine bıraksınlar diye verdikleri mallardır.

¹⁰ Meclisî, Bihâru'l-Envâr, C. 43, s. 26.

¹¹ Erbili, Keşfu'l-Gumme, c. 1, s. 174. Bu siyerde İmam Hasan'ın (a.s) bu yaptığıyla g - nah işlediği ve Ali'nin (a.s) de ona had uygulamak üzere olduğu zannı oluşabilir ki bu, imamların ismet makamıyla uyusmamaktadır. Öyleyse bu siyer uydurmadır. Cevabında söylemeliyiz ki İmam Hasan (a.s) kendisi beytülmalden bir şey almadı. O, Kanber'den yemek istedi ve Kanber İmam Hasan'ın (a.s) bilgisi dışında balı beytülmalden alarak ona verdi. Bunun şahidi, rivayetin devamında gelmektedir ki Ali (a.s) Kanber'e bir dirhem vererek şehirdeki en iyi ballardan bir miktar almasını istemiş, sonra bunu beytülmalin balıyla karıştırırken ağlayarak şöyle buyurmuştur: “Allah'ım, Hasan'ı bağışla çünkü o bilmiyordu.” Elbette bu bilmemek, hükmü bilmemek de, konuyu bilmemek de olabilir ve her iki durumda da günah olmamaktadır. Zaten eğer günah olsaydı, Hz. Ali (a.s) şüphesiz had uygulardı. Hz. Ali'nin (a.s) sıkı tutması,

Hız. Ali'nin (a.s) kendi çocuğuna davranışının şiddeti, beytûmale hassasiyeti sebebiyle olabilir ama evladının yapmış olması da etkisiz değildir. Zira eğer İmam'ın (a.s) çocuğu yerinde başka birisi olsaydı, o miktarı benim payımdan düş dediğinde İmam (a.s) onun özrünü kabul ederdi ama kendi evladının özrünü kabul etmedi.

İmamlar (a.s) evlatlarının giysisinin türüne dahi dikkat ediyorlardı. Seleme şöyle diyor:

İmam Bâkır'ın (a.s) yanındaiken İmam Sâdık (a.s) geldi. İmam (a.s) ona hitaben şöyle buyurdu: "Evladım elbiseni temizlemiyor musun?" İmam Sâdık (a.s) dışarı çıktı. Biz, elbisesinin kirli olduğunu zannetmiştik. Sonra döndü. İmam'a şöyle arzettim: "Fedan olayım, elbisesinde ne sorun vardı?" Buyurdu ki: "Uzundu,¹² onu kısaltmasını söyledim. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: "Elbiselerini de temizle."¹³

İbni Şehraşub da Ali bin Ebi İmran'dan şöyle naklediyor:

Hasan bin Ali'nin (a.s) oğullarından biri evden üzerinde kürkten bir gömlek ve altından bir kolye olduğu hâlde çıkmıştı. İmam (a.s) "Bu benim çocuğum mu?" diye buyurdu. Evet, dediler. İmam (a.s) çocuğunu çağırđı, gömleğini yırttı ve kolyeyi boynundan çıkardı ve onu parçaladı.¹⁴

İmam'ın (a.s) bu davranışı, erkeklerin kürk ve altın kullanmaya hürmet etmeleri sebebiyle olabilir. Yahya bin Kuşeyrî şöyle söylüyor:

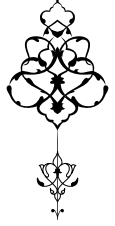
İmam Hadi'nin (a.s) bir çalışanı vardı ve İmam'ın (a.s) evinde beyaz tenli bir hizmetçiyle aynı hücrede yaşıyordu. Çalışan, hizmetçiyle ayrıkırı bir şey yapmak istiyordu. Hizmetçi kendisine şarap getirmesi şartıyla bunu kabul etti. Onlar, İmam Hadi'nin (a.s) odasıyla arasında üç kapalı kapı olan bir odadaydılar. Çalışan diyor ki: Birden kapıların açıldığını, İmam'ın (a.s) kapının arkasında durup şöyle buyurduğunu duydum:

beytûmale olan hassasiyetinden dolayıdır ve bu yolla herkesin beytûmale hassasiyet göstermesini istemiştir. Üçüncüsü bu, İmam Hasan'ın (a.s) imametinden önce olmuştur ve İmam'ın (a.s) imamet zamanındaki ismiyle çalışmamaktadır. Üstelik merhum Mutaahhari bu rivayeti Doğruların Hikâyesi'nde nakletmiştir ve Hasan bin Ali yerine Hz. Ali'nin diğer evlatlarından birinin adını zikretmiştir. Bu meselenin, İmam'ın diğer evlatlarından birinin başından geçmiş olması mümkündür. Yanlışlıkla veya garrez yüzünden İmam Hasan'ın (a.s) ismi kullanılmış olabilir.

¹² O zamanlar uzun elbise, tekebbür göstergesi gibiydi.

¹³ Arusî Huveyzî Abdu Ali bin Cuma; Tefsir-i Nûru's-Sekaleyn, C. 5, s. 454.

¹⁴ Nuri; Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 309, Hadis 3646.

*Takvalı olun, Allah'tan korkun. Çalışan diyor ki: Ertesi sabah İmam hizmetçiyi satmalarını ve beni de evden çıkarmalarını emretti.*¹⁵

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde görüldüğü üzere onlar çocukları, ergenleri ve hatta gençleri çeşitli alanlarda gözetmekteydiler. Bu gözetim yiyecek ve giyecek gibi en sıradan meselelerin yanısıra başkalarının malında tasarruf, ahlâkî sapkınlıklar ve iffet gibi toplumsal bozuklukları da kapsıyordu.

Mâsûmlar (a.s) çocuklarının toplumsal ilişkilerine özel olarak dikkat gösteriyorlardı. Gözetim işini de daha çok bilinçlendirme ve ameller hakkında bilgilendirme şeklinde yapıyorlardı. Zira çocukların gözlenmesi ve gözetilmesi, salt davranışlarını engelleme anlamında değildir. Gözlemin en önemli bölümü yapılan işin önlenmesi ve akıbeti hakkında bilgilendirmedir. Bu konu hakkında Mâsûmlar (a.s), evlatları topluma girmeden veya yeni girdikleri vakit onlara arkadaş edinme, kimlerle oturulup kalkılacağına uygun olduğu veya caiz olmadığı gibi konularda gerekli tavsiyelerde bulunuyorlardı. Aynı zamanda gözlemin ikinci bölümünden, yani amellerinden, oturup kalkmalarından da gaflet etmemişler ve lüzumunda gerekli uyarıları da yapmışlardır.

Arkadaş ve dostun eğitimde önemli rolü vardır. Öyle ki Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

*“İnsan arkadaşının dini üzeredir. Öyleyse her biriniz kiminle arkadaş olacağına dikkat etsin.”*¹⁶

Mâsûmlar (a.s) bu konuya oldukça önem veriyorlardı. Bilinçlendirme alanında olsun, gözlem alanında olsun bu konuyu fazlasıyla gözetiyorlardı. Bu konu hakkında Mâsûmlar'ın siyerlerinden örnekler sunacağız:

İmam Hasan (a.s) çocuklarından birine şöyle buyurmuştur:

*“Yavrucuğum, nereye gidip geldiğini ve nasıl bir ailesi olduğunu bilmediğin kimseyle kardeşlik etme. Durumunun iyi olduğunu öğrendiğinde ve onunla iletişimini beğendiğinde, hatalarını affederek sıkıntılarda yardımcı olma esasına göre onunla kardeşlik et.”*¹⁷

¹⁵ Kuleynî; el-Kâfî, C.1, s. 511.

¹⁶ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 74, s. 192.

¹⁷ İbni Şu'be; Tuhefu'l-Ukul, s. 236.

İmam Seccad (a.s) evlatlarından birine şöyle buyurmuştur:

“Yavrucuğum, beş grup hakkında akıllı ol ve onlarla oturma, sohbet etme ve yoldaş olma.” Çocuk “Babacığım, o beş grup kimlerdir?” diye sordu. Şöyle buyurdu: “Yalancı, fâsık, cimri, ahmak ve sıla-yı rahmi kesen.”¹⁸

İmam Sâdık (a.s) çocuğuna şöyle buyurmuştur:

“Yavrucuğum, ne zaman başkalarıyla görüşmek istesen, iyilerle görüş ve kötülerle görüşme. Zira kötüler, içinden suyun çıkmadığı çöl, yeşil yaprak vermeyen ağaç ve üzerinde sebze yetişmeyen toprak gibidirler.”¹⁹

İmam Seccad’dan (a.s) çocuklarına şöyle buyurduğu naklediliyor:

“Din ve marifet ehliyle oturup kalkın. Eğer onlara ulaşamadıysanız yalnızlık sizin için daha iyidir. Eğer yalnız kalmak istemiyorsanız veya halkla birlikte olmak zorundaysanız mert ve yiğitlerle oturup kalkın. Zira onlar toplanılarda iftira etmez ve kötü konuşmazlar.”²⁰

Mâsûmlar’ın (a.s) çocuklarına arkadaşlık ve muaşeret ile ilgili tavsiyeleri çoktur. Gözetimin ikinci bölümü olan çocukların davranışlarının ve muaşeretlerinin gözlemlenmesi hakkında aşağıdaki rivayetler dikkate değerdir.

Hammâd bin Osman şöyle diyor:

İmam Sâdık’ın (a.s) Mufazzal bin Ömer Cafi’ye şöyle dediğini duydum: “Ey kâfir! Ey Müşrik! Senin oğlum İsmail’le ne işin var? (neden onunla oturup kalkıyorsun ve onu saptırıyorsun)”²¹

İmamlar (a.s) Şialarını da gözetiyorlar ve davranışlarını zaman zaman izleyerek gerekli uyarıları veriyorlardı.

Mufazzal bin Mezid şöyle diyor:

İmam Sâdık’ın (a.s) yanında Ebi’l-Hattab’ın dostlarından ve guluv ehlinde bahsedildi. İmam (a.s) bana şöyle buyurdu: “Mufazzal, onlarla oturup kalkma, yemek yiyip su içme, dostluk etme ve onları izleme.”²²

¹⁸ İbni Şu’be; Tuhefu’l-Ukul, s. 286.

¹⁹ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 78, s. 201.

²⁰ Tusî, Ebi Cafer; İhtiyar Marifetu’r-Ricali’l-Maruf bi-Ricalu’l-Keşşî, C. 2, s. 788.

²¹ a.g.e.,s. 612.

²² a.g.e., s. 586.

Caferî şöyle söylüyor:

Ebu'l-Hasan'ın (a.s) birisine şöyle dediğini duydum: “Neden seni Abdullah bin Yakup’la beraber görüyorum?” Dedi ki: “O benim dayımdır.” İmam şöyle buyurdu: “O Allah hakkında büyük sözler ediyor, Allah’ı tavsif ediyor, oysa Allah tavsif²³edilemez. Eğer onunla oturacaksan bize gidip gelme ve eğer bizimle oturacaksan ona gidip gelme.”²⁴

Neticede Mâsûmlar (a.s) her zaman ashabin, özellikle de evlatlarının davranışlarına, bilinçlendirme açısından da gözlem ve gözetim açısından da gerekli özeni gösteriyorlardı. Elbette başkalarının davranışlarını gözetmeleri, sürekli çocuklarının ve sahabelerinin ne yaptıklarını veya nereye gittiklerini görmek için peşinde oldukları anlamında değildir. Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde böyle bir gözetime rastlanmamaktadır. İmamlar (a.s) sadece yakışsız bir davranışı gördüklerinde veya kendilerine bazı davranışların yapıldığı bildirildiğinde müdahale ediyorlardı. Sürekli bir gözetimin çocuğa kişilik kazandırmayla, saygı göstermeyle ve eğitimde bağımsızlık esasıyla çeliştiğine teveccüh edilmelidir. Zira böyle bir durumda çocuk, kendine güvenini kaybedecektir. Kendisini korumaya muhtaç, herkesin hata yapmaması için kolladığı bir insan olarak görülecektir. Zamanla hata yaptığına diğerlerinin onu uyaracağı görüşü onda sabitlenecek, böylece davranışları üzerinde düşünmemeye başlayacaktır.

Evlatların davranışlarını gözlemek daha çok bilgilendirici açıya sahiptir. Gözetim bölümünde yapılane teveccüh etmek ve hataların önlenmesi amacıyla uyarı ve yol göstermek gereklidir. Bu tür gözetim ve kontrolün günümüzde psikoloji ve eğitim-öğretim açısından önemi vardır.

“Çocukların toplumda yeterli kişiler olabilmeleri ve düşünsel yetiye ulaşabilmeleri için ebeveynler tarafından bir miktar kontrol edilmeleri zaruridir. Her hâlükârda toplumsal eğitimin ana hedefinin dış etkenlerle düzen değil, kendine yetebilmek olduğunu kabullenmeliyiz. Ebeveynlerin serbestlikte veya sınırlandırmada aşırıya kaçması, çocuklarda eğitim-sel gelişim eksikliğiyle sonuçlanacaktır.”²⁵

²³ Kast edilen benzetme, tecessüm ve nitelendirme gibi cisimlere mahsus özelliklerin i - nadıdır.

²⁴ Kuleynî; el-Kâfî, C.2, s. 374.

²⁵ Hetherington; Revânşinâsi-yi Kûdek ez Dîdgâh-ı Muasır, Cevad Tehuriyân ve me - lektaşlarının tercümesi, C. 2, s. 117.

Peterson ve meslektaşları da çocukların davranışsal sorunlarının, ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerinde kullandıkları dört temel yöntemden kaynaklandığına inanmaktadırlar. Bu yöntemlerden biri, ebeveynlerin çocuklarının kimlerle görüştüğünü kontrol edememeleridir.²⁶

William Sears şöyle diyor:

“Çocuklarımız ergenlik yıllarına geldiğinde onların davranışlarını tamamen kontrol edemeyeceğimiz gerçeğiyle yüz yüze geliyoruz. Zamanlarının çoğu aile sınırları dışındaki kişilerle ve kurumlarda geçmektedir. Okul, kilise, televizyon, akranlar, oyuncular ve türevleri gibi. Ancak bunlarla iletişim korunabilir. Ayda bir kez beraber dışarı çıkmanızı, birkaç saati baş başa geçirmenizi tavsiye ederim. Bu müddet içinde kızınızın veya oğlunuzun içsel yaşamı hakkında konuşmaya çalışın ve sizin herşeye burnunu sokan meraklı biri olduğunuzu düşünmesinden korkmayın. Yaptığı işler sizin için önemli çünkü onun kendisi sizin için önemli. Ergenler genelde kendileri hakkında sessiz kalırlar ama bunca yıllık tanışmanlığımdan sonra şunu söylemeliyim ki şikâyetlerin çoğu ebeveynin haddinden fazla karışmasından değil, evlatlarının hiçbir şeyine karışmaması yüzündendir.”²⁷

3- Eşitliğe Riayet Etmek ve Ayrımcılıktan Kaçınmak

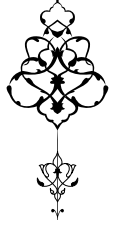
Çocukların ve evlatların eğitiminde dikkat edilmesi gereken önemli usûllerden birisi, onlarla ilişkide eşitliğe riayet etmektir. Ancak şu sorunun gündeme gelmesi mümkündür: Eşitliğe riayet etmek gerekliyse, günümüzde eğitimde etkili bir etken olarak kabul edilen ödül ile eşitliği nasıl birleştirebiliriz? Bu ikisi birbiriyle uyumlu mu ve aralarında bir zıtlık yok mu?

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde evlatlar arasında –kız ve erkek- eşitliğe riayet edildiğini, özellikle sevgi gösterme ve hediye vermede birbirlerinden ayırmadıklarını görüyoruz. Şu siyere bakınız:

Resulullah (s.a.a) ashabıyla konuşuyordu. Bir çocuk geldi ve topluluğun kenarında oturan babasının yanına gitti. Babası onun başını okşadı ve sağ dizine oturttu. Biraz sonra o adamın kızı geldi ve babasının

²⁶ Bkz. Glass, Juda; Muşkilât-ı Reftari-yi Kûdekân, Meşhid Yasayı'nın tercümesi, s. 20-21.

²⁷ Sears, Mader ve Pervereş-i Ferzend, s. 171.

yanına gitti. Baba onun başını okşadı ve yanına, yere oturttu. Peygamber (s.a.a) babanın iki türlü davranışını görünce şöyle buyurdu: “*Neden onu diğer dizine oturtmadın?*” Baba onu diğer dizine oturttu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.a) “*Şimdi adalete riayet ettin*” diye buyurdu.²⁸

Bu siyerde görüldüğü gibi Peygamber (s.a.a), evlatlarına farklı davranan babaya tavır koymuş ve ona evlatları arasında adalete riayet etmeyi tavsiye etmiştir.

Mes’ede bin Sadaka İmam Sâdık’tan (a.s) şöyle naklediyor:

Babam İmam Bâkır (a.s) şöyle buyurdu: “Ben çocuklarımdan birine iyilik yapıyorum ve onu dizime oturtuyorum. Ona fazla sevgi gösteriyorum, teşekkür ve takdir ediyorum. Oysa tüm bu sevgi ve iyilik diğer çocuğumun hakkıdır. Bunu sırf onu Yusufun kardeşlerinin düştüğü gibi olası bir kıskançlıktan ve diğer şeylerden korumak için yapıyorum.”²⁹

Sekunî şöyle diyor:

“Peygamber (s.a.a) iki oğlu olan ve birisini öpüp diğerini öpmeyen bir adam gördü. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Neden ikisinin arasında eşitliğe riayet etmedin?*”³⁰

Muhammed bin Numan şöyle naklediyor:

Beşir bin Sa’d, oğluyla (Numan’la) Peygamber’in (s.a.a) yanına geldi ve şöyle arzetti: “Bu kulu oğluma hediye ettim.” Peygamber (s.a.a) buyurdu: “*Tüm çocuklarına hediye ettin mi?*” “Hayır” deyince Resul buyurdu: “*Bundan da geri al!*”³¹

Elbette İmam Bâkır’ın (a.s) rivayetinde de görüldüğü gibi, eşitliğe riayete özen göstermenin eğitimsel yönü vardır. Delili de şudur: Kendisine daha fazla sevgi ve saygı gösterilen evlada, diğer kız ve erkek kardeşlerin kıskançlık duyguları kabarmasın, çocuklar ebeveynlerine düşman olmasınlar ve annelerine ve babalarına sevgi ve saygıda eşitliğe riayet etsinler diyerdir. Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

²⁸ İbni Ebî'd-Dünya, Kitâbu'l-Ayal, C. 1, s. 173.

²⁹ Sülemî, Muhammed bin Mesud; Tefsir-i Ayyaşî, C. 2, s. 166.

³⁰ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 321.

³¹ İbni Ebî'd-Dunya, Kitabu'l-Ayal, C. 1, s. 175.

“Çocuklarınız arasında adaletle davranınız, aynı size iyilik ve sevgide eşit davranmalarını sevdiğiniz gibi.”³²

İbni Abbas, Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Çocuklarınıza hediye verirken eşit davranın. Eğer (benim) birisine üstünlük vermem söz konusu olsaydı kadınlara (kız çocuklarına) üstünlük verirdim (ve onlara daha fazla hediye verirdim.)”³³

Bu hadisin kadınların üstün olduğu anlamına gelmediği açıktır. Peygamber (s.a.a), Allah'ın evlatlar arasında eşit davranılmasını sevdiğini ve böyle olmasaydı kadınlara öncelik vereceğini söylüyor. Bu öncelik kadınların zayıflığı ve çabuk incinmeleri veya o zamandaki toplumun kadınlara karşı olumsuz zihniyeti sebebiyle olabilir. Yine Resulullah (s.a.a) başka bir rivayette eşitliğin etkilerine işaret ederek şöyle buyuruyor:

“Kendi çocuklarını ana-baba bedduasından kurtarmak isteyenler, onlara ihsanda bulunarak, zorlamayarak ve hediye verirken eşitliği gözeterek onlara iyi işlerde yardımcı olsunlar.”³⁴

Yani eğer onlara ihsan etmez, yumuşak ve eşit davranmazsanız onları doğru eğitmiş olmazsınız. Bunun sonucunda onlar, sizin onlara beddua edip terk edeceğiniz veya onların size beddua edeceği bir yola sapacaklardır. Peygamber (s.a.a) hediye verirken eşitliğe riayet etmemeyi, ebeveynlerin bedduasının etkenlerinden biri olarak görmektedir.

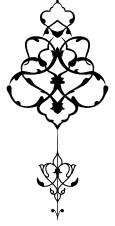
Bu rivayetlere ve Mâsûmlar'ın (a.s) diğer siyerlerine bakarak çocuklar arasında eşitliğe riayet etmenin, onların eğitiminde zaruri usûllerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte henüz bazı belirsizlikler vardır. Çünkü Mâsûmlar'ın (a.s) diğer bazı rivayetlerinde eşitlik esasına zıt olan bazı davranışlar görülmektedir. Eşitlik, ödül konusuyla da çalışmaktadır. Şimdi cevap verilmesi gereken soru şudur: Acaba çocuklar arasında eşitlik her durumda beğenilir ve gerekli midir? Yoksa bazı rivayetlerde görüldüğü gibi sadece sevgi gösterirken ve hediye verirken mi gereklidir?

Bu belirsizliğe cevap vermek için önce evlatlar arasında fark koymanın caizliğine dair iki rivayet nakledeceğiz. Saad bin Saad Eş'ârî şöyle diyor:

³² Feyz-i Kâşânî; el-Mahaccetü'l-Beyza, C. 2, s. 46.

³³ Muttekî el-Hindî; Kenzu'l-Ummâl, C. 16, s. 446.

³⁴ Taberani, Süleyman bin Ahmed; el-Mucemu'l-Evsat, C. 4, s. 237; Abdullatif Saidi; Abdulhekim'den nakille, el-Usretü'l-Muselleme (Esas ve Mebadi), s. 122-124.

İmam Rıza'ya (a.s) çocuklarından birini, diğerlerinden daha fazla seven ve ona öncelik veren bir adam hakkında sordum. Şöyle buyurdu:

“Sakıncası yoktur. İmam Sâdık (a.s) da böyle yapardı ve Muhammed'e hediye verirdi. Babam İmam Kâzım (a.s) da böyle yapardı ve Ahmed'e hediye verirdi. Ahmed'in yaşı küçük olduğu için o hediyeleri onun için saklardım.” “Acaba erkek çocuklar kız çocuklardan daha fazla sevebilir mi?” diye sordum. İmam şöyle buyurdu: “Erkek ve kız çocuklar sevgide eşittirler ve Allah'ın sevgilerini kalbimize koyduğu ölçüde sevilmelidirler.”³⁵

Rifae bin Musa, İmam Kâzım'dan (a.s) şöyle naklediyor:

İmam'a, (a.s) bir adam aynı anneden olmayan oğullarından birini diğerinden üstün tutarak ona öncelik tanıyabilir mi diye sordum. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

“Sakıncası yoktur. Babam beni Abdullah'tan üstün tutuyordu ve bana öncelik veriyordu.”³⁶

Bu rivayetlere ve daha önce evlatlar arasında eşitliğin lüzumu hususunda beyan edilen rivayetlere teveccühle, bunların arasındaki zıtlığı açıklayacak çeşitli ihtimaller sıralanabilir.

İlki şudur: Eşitliğe riayet etmek sadece sevgi gösterirken zaruridir, diğer durumlarda değil. Hediye de sevgi gösterme ölçülerinden olduğundan veya en azından sevgi gösterme ölçüsü sayıldığından bu konuda eşitliğe riayet etmek gerekir.

İkincisi, sevgi gösterirken ve hediye verirken eşitlik lâzımdır, geri kalan durumlarda ise lâzım değildir. Bu ihtimale göre hediye, sevgi gösterme ölçüsü sayılmamaktadır.

Bu iki ihtimali kabul edemeyiz. Çünkü siyerde beyan edilen durumlar, çocuklara sevgi gösterme ve hediye verme hakkında olsa da, bu konuda var olan rivayetler genel kapsamlıdır. Örneğin Peygamber'den (s.a.a) şöyle nakledilmiştir:

“Takvalı olunuz ve eğer size iyilik etmelerini istiyorsanız evlatlarınıza eşit davranınız.”³⁷

³⁵ Kuleynî; el-Kâfî, C.6, s. 51.

³⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 204, Hadis 2.

³⁷ Muttekî el-Hindî; Kenzu'l-Ummâl, C. 16, s. 445.

Bu rivayetten genel bir çıkarımla “istiyorsanız” kelimesinin “eşit davranmanız”ın sebebi olduğu söylenebilir. Bu durumda rivayetin anlamı “Eğer size sevgi göstermelerini istiyorsanız onlara adaletli davranınız” olur. Aksi takdirde bu rivayet sevgide eşitliği anlatmaktadır ve şöyle anamlandırılır: Sizi sevmelerini istediğiniz gibi onlara sevgi gösterin. Yani nasıl evlatlarınızın siz ebeveynlere eşit sevgi göstermelerini istiyorsanız, siz de onlara eşit sevgi gösterin. İlk çıkarımın doğruluğuna (genel olarak) şahitlik eden bir rivayette Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

“Allah Teâla evlatlarınıza eşit davranmanızı sever, öpmekte bile.”³⁸

Yani her durumda evlatlarınız arasında eşitliğe riayet edin, sevgi göstermenin bir türü olan öpme konusunda bile.

İkinci çıkarımın (sevgide eşitlik) doğru olduğuna dair de rivayetlerde şahitler vardır. Peygamber’in (s.a.a) bir rivayetinde şöyle geçer:

“Evlatlarınız arasında eşit davranın, aynı onların size iyilikte ve sevgide eşit davranmalarını istediğiniz gibi.”³⁹

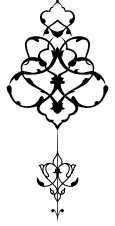
Rivayetin ikinci kısmı, ilk kısımda sevgi ve gösterilmesinde eşitlik üzerinde durulmasını teyit etmektedir. Buna rağmen bu iki ihtimal kabul edilemez. Çünkü sevgi ve hediye vermede farklı davranmaya ve ayrımcılığa cevaz veren siyerler ve rivayetler vardır.

İki grup rivayeti bir araya getirebilecek üçüncü ihtimal şudur: Bu iki rivayette fark gözetmeye ve eşitliğe riayet etmemeye izin verilmesi şunun içindir ki, evlatlar arasında eşitliğe riayet etmeyi ve fark gözetmekten kaçınmayı emreden Peygamber (s.a.a) ve İmamlar’ın (a.s) diğer rivayetleri, eşitliğin vacip olduğunu değil, müstehap ve beğenilir olduğunu göstermektedir. Yani eğer bir kimse çocuklarından bazılarıyla ilgili konulara veya özelliklere binaen aralarında fark gözetirse yanlış bir iş yapmamıştır ama eşitliğe riayet etmemenin yol açabileceği eğitimsel zararlar sebebiyle eşitliğe riayet edilmesi daha iyidir.

Diğer bir deyişle eşitliğe riayet etme gerekliliği ondan vazgeçilemeyecek ve vaziyete göre gerektiğinde göz ardı edilemeyecek derecede değildir. Ancak sonuçlarına da katlanmak gerekir. Hz. Yakup (a.s), Hz.Yusuf a

³⁸ Muttekî el-Hindî; Kenzu’l-Ummal, C. 16, s. 445.

³⁹ Tabersi; Mekârimu’l-Ahlâk, s. 46.

(a.s) daha fazla sevgi gösteriyordu. Bu durum Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin kıskançlığını kabarttı ve onu Yusuf'tan (a.s) uzun zaman ayrılığına düçar etti; ama haram işlemiş olmadı, daha iyi olanı terk etti. Öyleyse beğenilen üslup, çocukların henüz farklılıkların kaynağını idrak edemediği çocukluk döneminde sevgi gösterirken, hediye verirken ve diğer tüm konularda onlara eşit davranılmasıdır. Hatta bazı durumlarda bazılarını ödüllendirmek istediğimizde bile çok az bir fark gözetelim veya en azından diğer evlatlarımızın kıskançlığını uyandırmayacak şekilde bunu yapalım. Peygamber'in (s.a.a) Hasan ve Hüseyin'i (a.s) koşu yarışına çağırıldığındaki tavrı, bu konuya çok güzel bir örnektir:

“Peygamber (s.a.a) bir gün Hasan ve Hüseyin (a.s) arasında koşu yarışı yaptırdı. Hasan (a.s) Hüseyin'i (a.s) geçti ve Peygamber (s.a.a) onu sağ dizine ve Hüseyin'i (a.s) sol dizine oturttu.”⁴⁰

Peygamber (s.a.a) yarışta bile, biri kazanarak daha fazla ödülü hak etse de, ikisine eşit davranmış ve her ikisini de ödüllendirmiştir. Elbette çok az bir farkla ki daha fazla önem vermenin bir göstergesi olarak kazananı sağ dizine oturtmuştur.

Bununla beraber Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde evlatlara eşit davranmaya riayet etmek eğitimsel açıdan beğenilir ve diğer bir deyişle müstehaptır. Eğer riayet edilmezse doğurabileceği olumsuz sonuçlara hazır olunmalıdır. Bu eşitliğin sınırları tüm davranışlar, özellikle onlara sevgi göstermede ve hediye vermededir. Çünkü bu konuya rivayetlerde daha fazla tekit vardır ama bazı rivayetlerin geneli veya genellemesi diğer durumları da kapsamaktadır. İlâveten Peygamber'in (s.a.a) İmam Hasan ve İmam Hüseyin'in (a.s) yarışındaki tavrı da bu genellemeyi teyit etmektedir.

Bahsedilebilecek dördüncü ihtimal şudur: Evlatlar arasında riayet edilmesi gereken adalettir ve bu da bazen eşitlik demektir ve bazen de fark ve ayırım gözetmek. Bu yüzden bazı rivayetlerde evlatlar arasında adaletten bahsedilmiştir, diğer bazılarında eşitlikten. Çocuklara, her birinin hak ettiği şekilde davranıldığında adalet gerçekleştirilmiş olur. Ama bu adalet çocuklar tarafından idrak edilemediği için onlarda eğitimsel zararlara yol açması mümkündür. Bu yüzden onlara bir zarar ulaşmaması için

⁴⁰ İbni Ebî'l-Hadîd, Şerhü'l-Nehci'l-Belağa, C. 16, s. 27.

adaletten vazgeçilmesi daha iyidir. Öyleyse, çocuklara gösterilen tavırda ilk esas adalettir, ama maslahat sebebiyle bundan vazgeçilebilir ve daha dakik bir bakışla adaletin ötesinde amel edilebilir. Çünkü eğer bir kimseye bir hakkı vermek daha fazla zarara uğramasına sebep olacaksa, olası zarardan korumak için o hakkın ona verilmemesi daha iyidir.

Elbette anlatılanların evlatlarla ilgili olduğuna dikkat edilmelidir, diğer çocuklarla veya öğrencilerle ilgili değil. Zira Mâsûmlar'ın (a.s) rivayetlerinde ve siyerlerinde sadece evlatlar arasında adalet ve eşitlik üzerinde durulmaktadır. Zaten öğrenciler arasında eşitlik beklentisi ve ortamı pek yoktur. Aksine onlar, yaptıklarına ve çabalarına dayanarak aralarında fark olmasını kabul ederler. Elbette onlar arasında da sevgi göstermek gibi fark ve ayırım gözetilmemesi gereken durumlarda farklı davranılmamalıdır. Çünkü bu açıdan öğrenciler arasında bir fark yoktur ve böyle bir farkı görmemektedirler. Ama farkı idrak edebilecekleri durumlarda daha fazla çaba göstermeleri için harekete geçmelerini sağlayacak gerekli ödüllerden faydalanılabilir. Bu da iyilik yapanın ödüllendirilmesini, kötülük yapanın da cezalandırılmasını gerektirir.

4- Katılık ve Kabalığa Karşı Yumuşaklık ve İncelik

Çocuğun eğitiminde uyulması gereken usûllerden bir diğeri, çocukla iletişimde katılık ve kabalık yolunu değil, dostluk, yumuşak huyluluk ve incelik yolunu izlemektir. Eğitimde çocuğun istekle, rağbetle ve şevkle eğitimcinin istediği eğitimleri kabul etmesi sağlanmalıdır, eğitimciden ve ebeveynden uzaklaşarak kaçmasına yol açılmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim bu eğitimsel gerçeği belirtmektedir:

“Allah'ın rahmetinden dolayı sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”⁴¹

Bu ayet açıklıkla kabalık ve katılık karşısında dostluk ve yumuşak huyluluğu eğitimde önemli bir etken olarak tekit etmekte ve şöyle buyurmaktadır: Ey Peygamber! Eğer müşrikleri hidayet etmek ve eğitmek istiyorsan, senin sözünü dinleyerek kabul edecekleri şekilde onlara dav-

⁴¹ Âl-i İmran, 159.

ranmalısın. Eğer senin sözlerini dinlemeye yanaşmayacakları şekilde davranırsan, sözlerinin hak olduğunu anlamalarını nasıl beklersin?

İnsan doğasının yumuşaklık, sevgi ve incelik karşısında boyun eğdiği ve katılık ve kabalık karşısında diklendiği inkâr edilemez. Bununla beraber eğer bu sıfatın çocuklarda büyüklerden daha kuvvetli olduğunu (çünkü daha zayıflar ve karşılık verme gücünü kendilerinde bulamazlar) söyleyemesek bile, bu özelliği taşımada en azından diğerleriyle eşit olduklarını söyleyebiliriz. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) ve İmamlar (a.s) hem yetişkinlerle yumuşak ve mülayim davranış yöntemlerini izlemişlerdir ve hem de çocuklarla.

Enes bin Malik şöyle diyor:

Bir gün Resulullah beni bir iş için yolladı ve ben şöyle dedim: “Gitmiyorum.” Ama gitmeyi düşünüyordum. Bu yüzden biraz sonra onu yapmak için hareket ettim. Yolda giderken pazarda oyun oynayan çocuklarla karşılaştım ve onları seyretmek için durdum. Bir müddet sonra Resulullah arkadan kolunu boynuma attı. Ona bakınca güldüğünü gördüm. Sonra şöyle buyurdu: “*Enes, söylediğim yere gittin mi?*” Gidiyorum dedim ve sonra yola çıktım.⁴²

Ebu İmame de şöyle diyor:

Bir genç Resulullah'ın (s.a.a) yanına gelerek şöyle dedi: “Bana zina izni ver.” Peygamber'in (s.a.a) ashabı bunu duyunca gence şöyle haykırdılar: “Sus! Bu nasıl bir söz!” Peygamber (s.a.a) ise şöyle buyurdu: “Bu işin annenle ilgili olması hoşuna gider mi?” “Hayır”, dedi. Resul (s.a.a) buyurdu: “Başkalarının da hoşuna gitmez...” Sonra Peygamber (s.a.a) elini çocuğun omuzuna koyarak şöyle buyurdu: “Allah'ım, bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu koru.” Ravi diyor ki: Ondan sonra gencin bu tür işlere yöneldiğini görmedim.⁴³

Görüldüğü üzere Peygamber'in (s.a.a) kasıtlı hatalara karşı tavrı böyledir. Buna rağmen maalesef çoğu zaman çocukların ve evlatlarımızın yanlışlıkla yaptıkları hatalar ve güç yetiremedikleri işler yüzünden hiddetlenerek onlara öfkeyle davranıyoruz. Oysa Peygamber (s.a.a) kasıtlı ihlal

⁴² Ebu Zühre, Muhammed; Hatem-i Peyâmberrân, Hasan Sabirî tercümesi, C. 1, s. 362.

⁴³ İbni Hanbel; Müsned, C. 5, s. 256 ve bkz. Haysemî; Mecmau'l-Fevâid, C. 1, s. 129.

karşısında bile yumuşak ve nazik davranıyor. Mâsûmlar (a.s) davranışlarında her zaman çocukların yapabileceklerini dikkate alırlardı.

İmam Hüseyin'in (a.s) sütannesi Ümmü'l-Fazl şöyle diyor:

Hüseyin'e (a.s) süt verdiğim günlerde Peygamber (s.a.a) onu benden alıp kucakladı. Hüseyin (a.s) Peygamber'in (s.a.a) üzerini ıslattı, ben de onu sertçe Peygamber'den (s.a.a) aldım. Öyle ki Hüseyin ağladı. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *"Bu, suyla temizlenir ama senin Hüseyin'in kalbine soktuğun kırgınlığı ne yok edecek?"*⁴⁴

Yine Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın rahmeti, evladına iyilikle yardımcı olan anne-babanın üzerine olsun!" Ravi diyor ki şöyle sordum: *"Ona nasıl iyilikle yardımcı olsunlar?"* Buyurdu ki: *"Yaptığını kabul etsinler, yaptığını affetsinler, ona güç yetirdiğinden fazlasını yüklemesinler ve onu zorlamasınlar."*⁴⁵

Temel olarak İslâm'da rıfk (arkadaşça davranma) ve yumuşak huy-luluk fazlaca tavsiye edilmiş ve öfke ise men edilmiştir. Öyle ki bazı rivayetlerde yumuşaklık *"Re'su-l-Hikme = Hikmetin başı"*⁴⁶ olarak nitelendirilmiştir. Bir rivayette Peygamber (s.a.a) şöyle buyuruyor:

*"Eğer yumuşaklık bir mahlûk olsaydı, Allah Teâlâ'nın yarattıkları arasında ondan daha güzel bir şey olmadığı görülürdü."*⁴⁷

Bununla beraber yumuşaklık her iyi işte ve eğitimde zaruridir. Ama çocukların eğitiminde onların zayıflığına ve güçsüzlüğüne ve eğitimlerinin önemine binaen çok daha fazla öneme sahiptir. Öyle ki yumuşaklık olmadan doğru bir eğitimin şekillenmeyeceğini iddia edebiliriz.

b) Evlat Eğitimi Yöntemleri

1- Doğruluk ve Sadakat⁴⁸

Eğitimde önemli yöntemlerden biri, çocuğa karşı davranışlarda ve sözlerde doğruluk ve doğru sözlülük ve yalandan, kandırmadan ve hileden

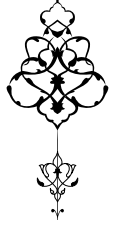
⁴⁴ Hedyetu'l-Ahbâb, s. 196.

⁴⁵ Kuleynî; el-Kâfî, C.6, s. 50, Hadis 6.

⁴⁶ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 75, s. 352.

⁴⁷ Kuleynî, C. 2, s. 120, Hadis 13.

⁴⁸ "Sadakat" doğruluk ve verdiği sözü yerine getirmektir. Dilimizde yanlış olarak doğruya ve yanlışla mutlak uymak şeklinde anlaşılmaktadır. Bu kelime, "vefa" ile karıştırılır. Şöyle ki, köpeğe sadık denir; halbuki köpek kötü sahibe de iyi sahibe de bağlıdır. Kötüye bağlı olmasından bu vefaya (bağlılığa) sadakat denilemez. [Editörün notu.]

kaçınmaktır. Çocuk hem doğruluğu güzelce idrak eder ve hem de yalanı, kandırmayı ve hileyi. Çocuğun bu konuları idrak etmediğini düşünen ve kendileri ve çocukları için sorun çıkmaması için yalan sözler vererek istediklerine ulaşan ve çocuklarını kurtardıklarını düşünen kimseler, büyük yanlışladılar. Bu yolla belki istediklerine ulaşabilirler ve görünüşte kendileri ve çocukları için sorun yaratmamış olabilirler, ama kendileri ve çocukları için en büyük sorunu yaratmışlardır. Ömürlerinin sonuna kadar farkına varamayabilirler. Ancak bu; sadakatsizlik, ahde vefasızlık dersi ve yalanın, kandırmanın, riyanın ve hilenin öğretilmesidir. Onlar bu yaptıklarıyla evlatlarının ahlâk temelini eğri bir tuğla üzerine atıyorlar. Zira çocuk ebeveyninin bu sadakatsizliğini idrak ediyor ve bu davranış, onun geleceği için örnek teşkil ediyor. Bu, çocuğun eğitiminde en büyük sorun değil midir? İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Allah Teâla tüm kötü amellere kilitler vurmuştur ve onların anahtarı şaraptır. Yalan ise şaraptan daha kötüdür.⁴⁹

Çocuğa sadakatsizlik ve verilen sözü tutmamanın, yalanın büyük günahlardan olması, diğer günahların anahtarı olması ve ilâhî azabı arkasından getirmesi dışında en az üç açıdan eğitime aykırı etkisi vardır:

1- Ebeveynler ve eğitimciler çocukların amelî örnekleri sayılırlar. Çocuklar yanlış ve sapkın davranışları büyüklerden öğrenirler. Bununla birlikte ebeveynin ve eğitimcilerin doğru sözlü olmaması, çocuklar için amelî bir derstir ve etkisi sözlü derslerden çok daha fazladır.

2- Ebeveynler ve eğitimciler bu şekilde çocukların güvenini kaybederler. Ebeveyninin veya eğitimcisinin yalanlarıyla karşılaşan çocuk, onların sözüne güvenmeyecektir, onlara şüpheyile bakacaktır ve ebeveynin ve eğitimcinin eğitimsel çabaları, üzerinde etki bırakmayacaktır.

3- Ebeveynler ve eğitimciler bu yolla çocuğun kişiliğini zedelemektedirler. Kendisine sadakatsizlik yapılmış, kandırılmış ve yalan söylenmiş olan çocuk, değerinin o kadar olduğunu düşünmektedir. Çünkü eğer değeri, saygınlığı ve kişiliği olsaydı, kendisine böyle davranılmazdı.

Mâsûmlar (a.s) herkese, özellikle de çocuklara sadakat ve doğrulukla yaklaşıyorlardı. Bu davranış, hakkında bir siyerin nakledilebileceği

⁴⁹ Kuleynî, C. 2, s. 338.

türden değildir ama sözleri ve hadisleri bu davranışları göstermektedir. Sadakatsizlik ve verilen sözü tutmamak, onların kelâmında şiddetle sakındırılmış haramlardır. Peygamber'in (s.a.a) çocuğuna söz veren kadına yaklaşımı, o yücelerin çocuklara nasıl davrandığını gösteren açık bir delildir. Abdullah bin Âmir bin Rebia şöyle söylüyor:

Ben çocukken Peygamber (s.a.a) bizim evimize geldi. Oyun oynamak için dışarı çıkmışken annem bana “Gel sana bir şey vereyim (Eğer evde kalırsan sana bir şey vereceğim)” dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “Ona ne vermek istiyorsun?” Annem “Hurma” deyince şöyle buyurdu: “Eğer böyle yapmazsan hesabına bir yalan yazılır.”⁵⁰

Peygamber (s.a.a) burada, eğer anne sâdık olmaz ve sözüne vefa etmezse yaptığıнын yalan sayılacağına işaret ediyor. Her ne kadar burada amelin yalan oluşuna dayanılsa da başka bir rivayette eğitimsel etkisine de işaret ederek şöyle buyuruyor:

Çocukları sevin ve onlara merhamet edin. Onlara söz verdiğinizde sözünüzü tutun. Zira çocuklar kendilerine rızık verenin sadece siz olduğunuzu düşünür.⁵¹

Bu rivayette, çocuktan çok söz veren üzerinde etki bırakan, verilen sözü tutmamanın yalan oluşuna değil, sözü tutmamanın caiz olmayışının sebebine işaret edilmiştir. O da çocukların yetişkinleri kendilerine rızık veren olarak görmeleridir. Yani onları bir tür tanrı saymakta, bu davranışla karşılaştınca da Allah Teâlâ'ya karşı kötümser olmaktadır. Çünkü onlar kendilerine rızık verene karşı suizanlı ve güvensiz olurlar. Sonraları rızık verenin Allah olduğunu öğrendiklerinde, ellerinde olmadan Ona karşı da güvensiz olacaklardır. Bu daha önce bahsettiğimiz güven eksikliğinin bir etkisidir. Bu alanda başka birçok rivayet de vardır. Meselâ Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

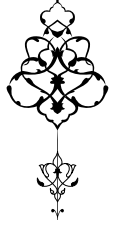
Yalancılık şaka da olsa ciddi de olsa insana yakışmaz. Yine bir kimsenin kızına bir söz vermesi ama sözünü tutmaması da yakışmaz. Zira yalan fücra götürür, fücra da ateşe.⁵²

Elbette kız çocuğunun bir özelliği yoktur, nitekim Hz. Ali (a.s) Peygamber'den (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

⁵⁰ İbni Saad, Et-Tabakatu'l-Kubra, C. 5, s. 9.

⁵¹ Kuleynî, el-Kâfî, C.6, s. 50, Hadis 8.

⁵² Meclisî, Bihâru'l-Envâr, C. 72, s. 259.

Sizden biri evladına söz verdiğinde, onu tutsun.⁵³

Bununla beraber Hz. Ali'nin (a.s) rivayetinde kız kelimesinin kullanılma sebebi, halkın kız çocuğuna önem vermemesindendir, bir özelliği olduğu için değil.

Elbette İmam Ali'nin (a.s) rivayetinde böyle sözlerin sözü veren üzerinde bıraktığı etkilere de değinilmiştir. Yani şakayla bile olsa yalan söyleyen kimse, ciddi yalanlara doğru da sürüklenecektir. Ciddi yalan, haram olmasının yanında yolu diğer günahlara açacaktır. Bu açılışın, yani yalanın men edilmesi ve sözde durmama açısının beyanı diğer açılışla, yani çocuklar üzerinde bırakacağı tesirle çelişmemektedir.

Çocuklara yalan söylemenin veya verilen sözü tutmamanın men edilmesiyle ilgili en az iki suret tasavvur edilebilir. Biri halkın çoğu zaman çocuklara yalan söylemeyi maslahat olarak görmeleri ve bunu ciddiye almamalarıdır. Nitekim İmâm Ali (a.s) buyuruyor ki yalan sayılmadığını veya caiz bir yalan olduğunu sanmasınlar. Diğeri de bundan bahsedilme sebebi, çocuklar üzerinde bıraktığı etkidir.

Şeriate göre maslahat gözeten yalanların caiz olduğu ve çocuklara söylenen yalanların bu türden olduğu söylenebilir. Öyleyse bunların çocuk üzerinde tesiri olmadığı, varsa da şeriat caiz kıldığı için önemsiz olduğu anlaşılır. Cevabında yalanın en fazla üç durumda caiz olduğunu söylememiz gerekir. İsa bin Hisan şöyle diyor:

İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum: “Her yalan söyleyene kıyamet günü sorulur, şu üç kimse hariç; savaşta yalan söyleyen kimse, iki kişiyi barıştırmak için onların tarafından söylemedikleri şeyi ikisinin arasını düzeltmek için söyleyen kimse ve karısına vermek istemediği bir şeyi vereceğine dair söz veren kimse.”⁵⁴

Hadisin Arapça'sında geçen “ehl” kelimesinden kasıt eştir, çocuğu da kapsayan aile anlamında değildir. Allame Meclisî şöyle diyor: “Bu hadisin içeriğinde Şia ve Sünni ittifak eder.” Tirmizî'den Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğunu naklediyor:

⁵³ Nûrî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 15, s. 170, Hadis 17893.

⁵⁴ a.g.e., C. 2, s. 342, Hadis 18.

Üç durum dışında yalan caiz değildir; rızasını kazanmak için erkeğin eşine yalan söylemesi, savaşta yalan söylenmesi ve halkı barıştırmak için yalan söylenmesi.⁵⁵

Tirmizî'nin rivayetinde de geçtiği üzere İmam Sâdık'ın (a.s) rivayetindeki “ehl”den kasıt eştir. Özellikle sadece bu üç durum istisna edilmiştir ve kimse çocuklara yalan söylemeyi istisna etmemiştir. Hatta bir kimsenin haksız yere katledilmesi söz konusu olduğunda bile âlimlerin bir kısmı yalanı değil, kandırmayı caiz bilmektedirler.

Çocuğa yalan söylemenin caiz olduğunu varsaysak bile bu cevaz, men etmeden sonraki cevazdır ve sadece fiilin hürmetini içerir ve kerahetini ve beğenilmediğini gösterir. Eğitim karşıtı etkilerini reddetmez. Her şekilde çocuğa yalan söylemek ve verilen sözü tutmamak eğitimsel açıdan beğenilmemekte ve birçok zararı ardından getirmektedir.

2- Ödül ve Takdir

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindeki evlat eğitiminde kullanılan yöntemlerden bir diğeri, ödül ve takdir yöntemidir. Genel olarak ödül ve ceza, eğitimde kaçınılmaz olan yöntemlerdendir. Elbette bundan faydalanma niteliği, çeşitli görüşlere göre farklılık arzedecektir ama bu usûlden kaçış yoktur. Bu yüzden Hz. Ali (a.s) Malik Eşter'e mektubunda şöyle buyuruyor:

“İyilik edenle kötülükte bulunanı, katında bir görme sakın, çünkü onları aynı görmek, iyilik edenleri iyilikten vazgeçirir, kötülük edenleri kötülüğe alıştırrır.”⁵⁶

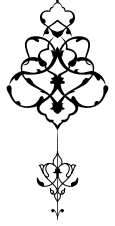
Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde ödül ve takdir yönteminden faydalanılıyordu. Geçen bölümde çocuğun oyunu konusunda beyan edilen siyerlerde ödül örnekleri görülüyor.

İbni Ebi'l-Hadid'den nakledilen siyer bunlardan biridir. Bu siyerde Peygamber (s.a.a) Hasan ve Hüseyin (a.s) arasında koşu yarışı düzenliyor, yarıştan sonra ikisini de ödüllendirerek birini sağ dizine, diğerini de sol dizine oturtuyordu.⁵⁷ Sadece yarışı kazananı, yani Hasan'ı (a.s) sağ

⁵⁵ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 72, s. 243.

⁵⁶ Nehcu'l-Belağa, s. 328.

⁵⁷ İbni Ebi'l-Hadid; Şerhu Nehci'l-Belağa, C. 16, s. 27.

dizine oturtmuştur ki bu, kazanana daha fazla ödül olarak algılanabilir. Resul her ikisini de ödüllendirmiş ve onları dizine oturtmuştur.

Yine daha önce işledik ki bir akşam Peygamber, Fatma'nın (s.a) evinde Hasaneyn'i güreştirdi. Hasan'ı (a.s) teşvik ederek "Hasan acele et, Hüseyin'i zorla" diye buyurdu. Fatıma (s.a) bunu görünce küçüğe karşı büyüğü teşvik ettiği için Peygamber'e itiraz etti. Cevabında buyurdu ki Cebrail Hüseyin'i Hasan'a karşı teşvik ediyordu, ben de Hasan'ı Hüseyin'e karşı.⁵⁸

İmam Sâdık (a.s) Ebu Hanife İmam Kâzım'ı namaz kılarken önünden geçenlere engel olmadığı için şikâyet ettiğinde İmam Kâzım'ı açıklama yapması için çağırdı. Ondan Allah bize halktan daha yakındır cevabını duyunca onu ödüllendirerek şöyle buyurdu: "*Annem babam sana feda olsun ey İlâhî sırların kendisinde emanet saklandığı kimse.*"⁵⁹

Ödül de Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerlerinde faydalandıkları yöntemlerden biridir. Ama nakledilen siyerlerde de görüldüğü üzere maddi ödülleri daha az kullanmışlar, daha çok mânevî ödül ve takdirden istifade etmişlerdir. Elbette bazen yetişkinlerde maddi ödüllerden de faydalanmışlardır ve bunlardan eğitimsel yöntemler içinde bahsedilmelidir ama burada sadece bir örnek zikredeceğiz.

Peygamber (s.a.a) namazında yüce imanını, kemâl derecesini ve ilmini yansıtan derin ifadeler ve yüce anlamlar ile Allah'a seslenen bir Arap gördü. Namazını bitirdiğinde onu yanına getirmesi için birisini görevlendirdi. Arap, Peygamber'in (s.a.a) yanına geldiğinde Peygamber ona bir parça altın verdi ve buyurdu ki: "*Bu hediyenin sebebini biliyor musun?*" Arap "Seninle olan akrabalığım yüzünden" dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "*Akrabalığın bir hakkı vardır ama bunu, Allah'ı güzel övdüğün için sana verdim.*"⁶⁰

3- Sapma Ortamını Kaldırmak

Eğitimci ve eğitim sorumlusu, çocukların gelişimi, yaratıcılığı, yönlendirilmesi ve terbiyesi için uygun ortamı hazırlamanın yanısıra sapmaya

⁵⁸ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 103, s. 189.

⁵⁹ Kuleynî; Kâfî, C. 3, s. 297.

⁶⁰ Taberanî; Mucemu'l-Evsat, C. 9, s. 172.

ve aykırılığa yol açabilecek ortamları ve etkenleri de yok etmeye çalışmalıdır. Çoğu sapkınlık ve aykırılıklar, hayatın akışıyla yüzleşmede gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olmayan çocuklarda ve ergenlerde ortaya çıkmaktadır. Bazen istemeden ve ellerinde olmadan bunların içine girmeleri mümkündür. İnsan doğası hem hayra hem de şerre yönelme kabiliyetine sahiptir. Hangi tarafın ortamı daha fazla oluşursa genelde o tarafa daha fazla yönelecektir. Bu yolda iyilik ve iyi olmak eğitimin önemli bir bölümünü şekillendiriyor olsa da saptırıcı ortamlardan, şerre ve kötülüğe yönelmekten gaflet etmek, ebeveynlerin veya eğitimcilerin eğitim zahmetlerini ortadan kaldırabilir ve evlatları yanlış yollara çekebilir, özellikle de diğer eğitimsel ortamlar olması gerektiği gibi hazırlanmadıysa.

Mâsûmlar (a.s) kendi eğitimsel siyerlerinde her iki tarafa da teveccüh etmişlerdir. Eğitim için olumlu ortamlar oluşturma yanısıra, olumsuz ortamların ve etkenlerin yok edilmesi için de çaba sarfetmişlerdir.

Ali bin İmran şöyle diyor:

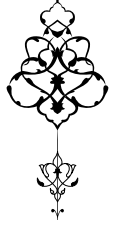
İmam Hasan'ın (a.s) oğullarından biri üzerinde kürkten bir elbise ve boynunda altın bir kolye olduğu hâlde evden çıktı. İmam onu görünce şaşkınlıkla “Bu benim oğlum mu?” diye buyurdu. “Evet” dediler. İmam (a.s) onu çağırdı, o da İmam'ın (a.s) yanına geldi. İmam onun elbisesini yırttı ve kolyesini parçaladı.⁶¹

Gerçi kürk elbise kıymetli, altın kolye değerlidir, ama evlat eğitimi daha değerlidir. Çocuk daha küçükken bunları kullanmanın İslâm'da caiz olmadığını bilmelidir. İmam (a.s), erkeklerin altın takmasının ve kürk giymesinin haramlığını evladının anlaması ve evladını vesveselendirecek böyle şeylerin ortada olmaması için bunları yok ediyor.

Yine İmam Askerî'nin (a.s) çalışanlarından birinin beyaz yüzlü hizmetçiyle olan ve hizmetçinin satılması ve çalışanın kovulmasıyla sonuçlanan hikâyesi⁶², Mâsûmlar'ın (a.s) eğitimsel siyerinde fesat ortamının kaldırılmasıyla ilgili bir başka örnektir. İmam (a.s) bu yolla ikisini birbirinden ayırdı ve vesvese ortamını yok etti. Bu tavır bir çeşit ceza sayı-

⁶¹ Nürî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 309, Hadis 3646.

⁶² Kuleynî; el-Kâfî, C.1, s. 511, Hadis 19. Bkz. Aynı kitap, dördüncü bölüm, Usûl ve Reveşhâ-yi Terbiyetî, Nezaret ve Murakabet.

lır. Henüz bir sapma olmadığından, sadece mukaddimesi olduğundan sapma ortamını kaldırma amaçlı bir girişimdir.

Ebu Hüreyre şöyle naklediyor:

Peygamber (s.a.a) eşlerinden birinin haç motifli bir elbise giydiğini gördü. Bunun hakkında sert sözler söyledi ve eşine onu yok etmesini buyurdu. Eşi de onu makasla parçaladı.⁶³

Acaba Peygamber'in (s.a.a) bu tavrı bir Müslümanın elbisesinde haçın varlığının, onda fikişsel sapma ortamı oluşturma ihtimali olduğundan mıdır? Peygamber (s.a.a) ve İmamlar'ın (a.s) siyerinde bu tür davranış örnekleri çokça görülmektedir. Burada bir örneği daha zikretmekle yetiniyoruz. Bu siyerin hukuksal tarafı olsa da fesat ve sapmanın kökünü ortadan kaldırmanın, sapmaları önlemede zaruri yollardan biri olduğunu göstermektedir. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

Semure bin Cundeb'un Ensar'dan bir adamın evinin olduğu bir bağda hurmalığı vardı. Semure hurmalığına gitmek istediğinde izin almıyordu. Ensar'dan olan adam ona: Hurmalığına gelmek istediğinde izin al, dedi ama Semure dinlemedi. Adam Peygamber'e (s.a.a) şikâyet etti. Resul (s.a.a) Semure'yi çağırdı ve ondan izin almasını istedi ama Semure kabul etmedi. Peygamber (s.a.a) hurmalığı değerinden fazlasına satmasını istedi, Semure satmaya yanaşmadı. Peygamber (s.a.a) ondan cennetteki bir hurmalığa karşılık satmasını istedi ama Semure yine razı olmadı. Resul (s.a.a), Ensar'dan olan adama döndü ve şöyle buyurdu: Hurmalığı yerden sök ve onun yanına at, zira başkalarına zarar vermek caiz değildir.⁶⁴

Bu hikâye zararın, zarar görmenin ve zarar vermenin men edilmesiyle ilgili olsa da, hurmalık başkalarına zarar verme ve fesat ortamı oluşturduğundan Peygamber'in (s.a.a) onu ortadan kaldırmalarını emretmesi konumuz açısından faydalıdır.

Bu siyerlerin, Mâsûmlar'ın (a.s) özgürlük ve emniyetle çelişen sapsmalar karşısındaki tavırlarını gösterdiği söylenebilir. Cevabında, geçen konuda değinilen⁶⁵ özgürlüğün, hoşgörünün ve emniyetin sağlanması-

⁶³ Nürî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 3, s. 453, Hadis 3972.

⁶⁴ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 2, s. 276.

⁶⁵ Bkz. Bu kitabın üçüncü bölümü, Emniyet konusu.

nın sınırları caiz, müstehap ve mekruh meseleleri içerir ve eğitimci ve ebeveynlerle ilgilidir, denmelidir. Vacipler ve haramlar sınırına ulaşıldığında artık özgürlük ve irade yoktur. Şer'i sınırlar içinde ve amelde özgürlük yoktur ve sert bir şekilde karşılanır.

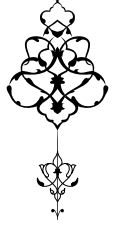
4- Emretme ve Yasaklamadan Kaçınma

İnsanlar, özellikle de çocuklar ve ergenler, bağımsızlık isterler ve ruhiyeleri emir ve yasaklarla pek uyumlu değildir. Mâsûmlar'dan (a.s) nakledilen rivayetlere göre çocuklar yedi yaşına kadar hükümdar gibidirler ve başkalarına emredip yasaklar koymayı isterler, başkalarına tabi olmayı değil. Ergenler ve gençler yaşamlarının üçüncü yedi yılında vezir ruhuna sahiptirler. Tamamen bağımsız olmayı ne isterler ne de yapabilirler veya tamamen emirlere de uyamazlar. Görüş sahibidirler, görüşlerini açıklamak ve uygulamak isterler. Ama görüşlerinin tamamen doğru ve kuvvetli olmayabileceğini idrak edebilirler. Bu sebeple başkalarının görüşlerini duymaya ve onlardan faydalanmaya hazırdırlar. Ancak başkalarının görüşlerini hüküm ve emir kalıbında kabul etmezler.

Sadece yaşamın ikinci yedi yılında çocuklarda itaat etme ruhu vardır ve başkalarının emirlerini kabul ederler. Ancak bu dönemde de her işte olduğu gibi ifratın zarara yol açtığı, itirazı ve hoşnutsuzluğu ardından getireceği gerçeğine dikkat edilmelidir. Bu yüzden bu dönemde bile çocuklara emir ve yasaklarda ileri gidilmemelidir. Çocuklarla, ergenlerle ve gençlerle iletişimde direk emir ve yasağın yerine, dolaylı emir ve yasak, coşturma ve meşveret türünden üsluplar izlenilmesi daha iyidir. Bu üsluplar hem yönlendirmede daha kullanışlıdır ve hem de onları ebeveyne ve eğitimcilere karşı kötümser kılmaz. Mâsûmlar'ın (a.s) ergenlere, gençlere ve hatta yetişkinlere tavırları böyleydi ve fazla emir ve yasaktan sakınıyorlardı.

Hariz şöyle diyor:

İmam Sâdık'ın (a.s) oğlu İsmail'in bir miktar parası vardı. Kureys'ten bir adam Yemen'e gideceğinde İsmail parasını, kendisine mal alması (ticaret) için o adama vermek istedi. Bunun için İmam'la (a.s) meşveret etti. İmam bu işi yapma demedi, onun yerine şöyle buyurdu: "Yavrucuğum, acaba onun şarap içen biri olduğunu duymadın mı?" İsmail şöyle arzetti: "Halk öyle diyor." İmam (a.s) buyurdu ki: "Allah şöyle buyuruyor: Allah'a iman

eder, müminlere inanıp güvenir.⁶⁶ Müminler yanında bir şeye şahadet ettiklerinde, onları tasdik et.”⁶⁷

Bu siyerde görüldüğü gibi İmam (a.s) çocuğuna doğrudan yasak koymuyor. Bir soruyla ve bir delil sunarak dolaylı yoldan onu bu işten alıkoyuyor.

İmam Sâdık (a.s) evladına “Elbisen uzun, onu kısalt” demek istediğinde, emretmek yerine “Oğulcuğum, elbiseni temizlemeyecek misin?”⁶⁸ diyor.

İmam Rıza (a.s) da böyle yapıyor:

Bir grup Horasan’da İmam’ın (a.s) huzuruna vardılar ve şöyle arzeta: “Ehlibeytinizden bir kısım kötü işler yapıyorlar. Keşke onları sakındırsaydınız!” İmam (a.s) “Ben bunu yapmıyorum” diye buyurdu. Neden diye sordular ve İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Ben babamın söyle buyurduğunu duydum: Nasihat kırııcıdır (ve başkalarına ağır gelir).”⁶⁹

Bu yüzden Mâsûmlar (a.s) nadiren başkalarını doğrudan bir işten sakındırıyorlardı. Çeşitli üsluplarla insanları yanlış işlerden alıkoyuyorlardı. Bu konuda Mâsûmlar’ın (a.s) siyerinden bir iki örnek daha nakle ediyoruz. Aişe şöyle diyor:

Ne zaman Resulullah’a (s.a.a) birisinin falan şeyi söylediği haberi gelse, Peygamber (s.a.a) o kişiye neden diye sormuyordu, genel olarak “Neden bazıları şu şekilde konuşuyorlar?” diyordu.⁷⁰

İbni Abbas şöyle diyor:

Fazl bin Abbas arife günü Peygamber’in (s.a.a) yanında durmuş kadınlara bakıyordu. Peygamber (s.a.a) birkaç defa eliyle onun yüzünü kadınlardan çevirdi ama bu genç tekrar kadınlara dönüyordu. Peygamber şöyle buyurdu: “Kardeşimin oğlu, bu günde gözüne, kulağına ve diline sahip olan kimseyi Allah bağışlar.”⁷¹

⁶⁶ Tevbe, 61.

⁶⁷ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 2, s. 273.

⁶⁸ Arûsî Huveyzî, Abd Ali bin Cuma; Tefsir-i Nûrî’s-Sakaleyn, C. 5, s. 454.

⁶⁹ Erbili; Keşfu’l-Gumme, C. 3, s. 86.

⁷⁰ İbni Hayyan el-İsbehanî; İbni Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Cafer, Ahlâku’n-Nebi, s. 64.

⁷¹ İbni Saad; et-Tabakatu’l-Kubra, C. 4, s. 54.

Mâsûmlar'ın (a.s) çocukları, dolaylı yoldan dahi daha az engellediklerini söyleyebiliriz. İmam Seccâd (a.s) şöyle buyurdu:

Peygamber (s.a.a) zamanında Müslüman bir kimsenin evinde bir hurmalığı vardı. Komşusunun da bir kız çocuğu vardı. Kız çocuğu, dökülen hurma tanelerini topluyor ve yiyordu. Hurmalığın sahibi bunu gördüğünde hurma tanelerini kızıdan aldı. Çocuğun babası Peygamber'e (s.a.a) şikâyet etti. Peygamber (s.a.a) hurmalığın sahibinin yanına geldi ve şöyle buyurdu: "Bu ağacı, cennette bir ağaca karşılık bana sat." Adam "Ben peşini veresiyeye satmıyorum" dedi. Peygamber (s.a.a) rahatsız oldu, ağladı ve camiye doğru gitti. Yolda Ali'ye (a.s) rastladı. Ali olayı sordu, ne olduğunu anlayan hurmalığın sahibinin yanına gitti ve buyurdu ki: "Bu hurmalığı bana sat." Adam "Bunu senin falan hurmalığın karşılığında satarım" dedi ve İmam da kabul etti.⁷²

Hikâyede açıkça görüldüğü üzere Peygamber (s.a.a) ne çocuğu bu işten men etti ve ne de babasına çocuğu men etmesini söyledi. Aksine, çocuğun isteğine ulaşabilmesi için ortam hazırladı.

Peygamber (s.a.a) bazı durumlarda çocukları engellediğinde onları tamamen alıkoymuyordu, onlar için açık yollar bırakıyordu veya alternatif bir yol sunuyordu. Ebu'r-Rafi bin Amr'ın amcası şöyle diyor:

Çocukken ensarın hurmalıklarına, hurma düşün ve yiyeyim diye taş atıyordum. Ensar Peygamber'e (s.a.a) şikâyet etti. Resul yanıma geldi ve şöyle buyurdu: "*Neden hurmalıklara taş atıyorsun?*" Dedim ki: "Hurma yiyeyim diye." Şöyle buyurdu: "*Hurmalıklara taş atma, altına dökülenlerden ye.*" Eliyle başımı okşadı ve buyurdu ki: "*Allah'ım, onun karnını doyur.*"⁷³

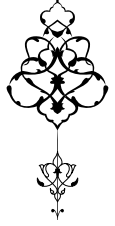
Bazı durumlarda Mâsûmlar (a.s) çocukları yasaklamak yerine yasaklanan şeyi göz önünden uzaklaştırıyorlardı veya yok ediyorlardı. İmam Sâdık (a.s) babalarından şöyle naklediyor:

Ali (a.s) başını içinde demir parçaları olan bir şeyle örten bir çocuk gördü. İmam onu aldı ve attı. Çünkü çocuğun demirden bir şey giymesi mekruhtur.⁷⁴

⁷² İbni Ebî'd-Dunya, Kitâbu'l-Ayâl, C. 1, s. 416.

⁷³ a.g.e.

⁷⁴ Meclisî, Bihârul-Envâr, C. 104, s. 102.

Bu konu kötülükten sakındırma emrinin vacip oluşuna muhalif olabilir. Çünkü kötülükten sakındırmak İslâm'ın üzerinde oldukça durduğu ve her Müslümana vacip olan emirlerden biridir ancak dikkat edilmelidir ki:

1- Burada söz konusu olan henüz mükellef olacak yaşa gelmemiş çocuklar ve ergenlerdir. Dolayısıyla onların kötülükten sakındırılması da İslâm'ın vaciplerinden değildir.

2- Bu tür tavırlar, hatta gençler ve yetişkinler hakkında bile Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çokça görülmektedir. Ancak kesin haram sınırına ulaşmamış mekruhlarda, örfe göre kötü ve edebe aykırı durumlardadır.

3- Bu tür tavır kötülükten sakındırmayı terk etmek değildir. Aksine özel üsluplarla kötülükten sakındırmaktır ve bazen doğrudan yasaklamadan daha fazla tesirli olabilir. En azından doğrudan yasaklamasının getirdiği kötü tesirlere sahip değildir. Peygamber'in (s.a.a) Arafat'ta Fazl bin Abbas'a -daha önce bahsettiğimiz- doğrudan tavrını bu türe örnek sayabiliriz. İmam Rıza'nın (a.s) tavrı ise bu türden sayılamaz çünkü İmam (a.s) şöyle buyurmuştu: *"Onları sakındırmıyorum çünkü nasihat kabadır (ve acıdır.)"*

Kötüden kasıt İmam Rıza'nın (a.s) rivayetinde haramlar olursa, bu rivayet iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın vacipliğiyle çelişir. Kötü işlerden kastın örfe göre kötü olduğunu veya ashabın bu işleri yanlışlıkla kötü bildiğini ancak İmam'a (a.s) göre kötü olmadığını veya kesin olarak ehlibeytinin (ev halkının) kötü bir iş yaptığından emin olmadığını söylemek gerekir. Bu yüzden İmam (a.s) bu yolla hem ashabına cevap vermiş ve hem de başkalarına nasihat etmenin nasihat edilene ağır geldiği gerçeğine işaret etmiştir. İlâveten "Nasihat kabadır" ifadesi, dostlarının İmam'dan (a.s) isteklerinin kötülükten sakındırma yönünün olmadığını, örfi ve sıradan meselelerle ilgili nasihat ve tavsiye olduğunu göstermektedir.

5- Kusur Bulma ve Sitemden Kaçınma

Çocukların ve ergenlerin eğitiminde dikkat edilmesi gereken ve Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde de dikkat edilmiş bir diğer nokta, çocukların

işlerine, yaptıklarına kusur bulunmaması, sürekli eleştirilmemesi ve onlara sitem edilmemesi gerekliliğidir. Kusur bulma ve eleştirme, yetenekleri ve yapabilecekleri hakkında şüphe etmelerine ve kendilerine güvenlerini kaybetmelerine sebep olur. Çocuğun işlerini eksik görürsek, özellikle devamlı amellerini eleştirirsek çocuk yavaş yavaş doğru dürüst bir iş yapma yeteneği ve gücü olmadığını, her zaman başkasından yardım alması gerektiğini düşünür hatta bundan emin olur. Kendine güvenini kaybetmekle de kalmaz, iradesiz, bağımlı, güçsüz ve kişiliksiz biri olur. Hiç yoktan çocuğun ruhiyesi vesveseli ve kararsız bir ruhiyeye dönüşür ki bu bağımlılık ve güvensizlikten daha kötüdür. Eğer insan bir işin üstesinden gelemeyeceğinden emin olursa başkalarından yardım alacaktır ama vesveseli ve kararsız kimse işe girişmeyecektir bile. Çünkü sürekli ya işin üstesinden gelemirse ve gerektiği gibi yapamazsa diye endişelenecektir. Mâsûmlar (a.s) çocukların ve hatta yetişkinlerin kusurlarını bulma peşinde olmadıkları gibi, çocuklara kusur bulan ve onları eleştiren başkalarını da bundan men ediyorlardı. Enes bin Malik şöyle diyor:

On yıl Resulullah'a hizmet ettim, sekiz yaşındaydım ve seferde de normalde de onunlaydım. Peygamber (s.a.a) asla bana of demedi. Yaptığım işler hakkında neden böyle yaptın demiyordu. Eğer bir şeyi yapmadıysam neden yapmadın veya neden şu şekilde yapmadın demiyordu. Asla kötü yaptın veya kötü yapıyorsun demedi. Asla bir işe kusur bulmadı ve eleştirmede.⁷⁵

Başka bir rivayette de şöyle diyor:

Peygamber bana bir işi emrettiğinde ben gevşeklik gösterirsem bana sitem etmezdi ve eğer aileden başka bir kimse bana sitem ederse onu men ederdi ve şöyle buyururdu: *“Bırakın, eğer yapabilseydi yapardı.”*⁷⁶

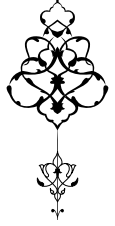
Peygamber (s.a.a) çocukların işlerine kusur bulmazdı. Bunun yerine doğrusunu onlara öğretirdi. Enes şöyle diyor:

Peygamber bir işi kabul etmediğinde şöyle buyururdu: *“Şu şekilde yap.”*⁷⁷

⁷⁵ Sâlihi Şâmî, Subulu'l-Huda, C. 7, s. 7.

⁷⁶ İbni Hayyân; Ahlâku'n-Nebi, s. 34.

⁷⁷ a.g.e., s. 36.

Çocuğun yaptıklarına kusur bulmak doğru değildir. Onun yerine işlerin doğru yapılışını onlara öğretmek gerekir. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın rahmeti evladına iyilikte yardımcı olan kimsenin üzerinedir.” Ravi şöyle sordu: “Onlara iyilikte nasıl yardım etsin?” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Gücünün yettiğini yaptığında kabul etsin, gücü yetmediği için yapamadığından geçsin, gücünün yetmeyeceği işleri yapmaya mecbur etmesin ve onu zorlamasın.”⁷⁸

Neden çocukların yaptıklarına kusur bulunmamalı veya onlara sitem edilmemelidir? Çünkü çocukların ve ergenlerin gevşekliği ve hatası genelde güçsüzlüklerinden, bilgisizliklerinden ve tecrübesizliklerinden kaynaklanır. Onlara kusur bularak sitem etmek, yetersizliklerini telafi etmeyeceği gibi, belirsizliklerini arttıracaktır. Sitemin tekrarlanması hâlinde, ardında olumsuz etkiler bırakacaktır ki rivayetlerde, yetişkinleri bile etkileyen, sitemin olumsuz etkilerinden bazıları beyan edilmiştir. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Sitemde aşırıya kaçılması (sitem edilende) inat ateşini körükler (ve o, yanlışta ısrar eder).⁷⁹

Yine şöyle buyuruyor:

Fazla sitem, düşmanlığa sebep olur.⁸⁰

Fazla sitem etmek, sitem edilenin yanlış amele hırslanmasına ve onu boş vermesine yol açar. İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Sitemi tekrarlamaktan kaçın çünkü günaha hırslandırır ve sitemi etkisizleştirir.⁸¹

Sitemin aşırılığından sakındıran rivayetlerden anlaşıldığına göre sitemin etkisi vardır, ancak fazla sitem faydasızdır ve zarara yol açar. Yetişkinlere, iyi işi yapma ve kötü işi terketme gücüne sahip ve iyi ve kötü olduklarının bilincinde olanlara sitem etmenin müessir olduğunu söylememiz gerekir. Ancak bu üslup, genel olarak gevşeklikleri ve yanlışları

⁷⁸ Kuleynî; el-Kâfî, C.6, s. 50, Hadis 6.

⁷⁹ İbni Şu'be Harranî; Tuhefu'l-Ukûl, s. 80.

⁸⁰ a.g.e., s. 81.

⁸¹ Amedî; Gurur'u'l-Hikem, C. 1, s. 278, Hadis 42.

bilgisizliklerine ve güçsüzlüklerine bağlı olan çocuklar ve ergenler için faydalı değildir. Bu sebeple Peygamber (s.a.a) Enes'e sitem edenlere şöyle buyuruyordu:

Bırakın, eğer yapabilseydi yapardı.⁸²

Bunun için çocuklara ve ergenlere kusur bulmak ve sitem etmek doğru değildir ve bundan kaçınılmalıdır.

6- Fiziksel Cezadan Kaçınmak

Fiziksel ceza ve eğitimsel zararları hakkında psikolojide birçok görüş belirtilmiştir. Çoğu psikoloğa göre eğitimsel etkisi yoktur veya eğitimsel zararları karşısında bir hiçtir. Bu yüzden eğitimde fiziksel cezaya izin vermiyorlar. Diğer taraftan Müslüman fakihler, Mâsûmlar'ın (a.s) rivayetlerine istinaden bazı noktalara ve şartlara uyulması hâlinde cezanın caizliğine fetva vermişlerdir. Şimdi nokta şudur: Acaba Mâsûmlar (a.s) rivayetlerde ve hadislerde cezayı caiz görmüşler ama kendi eğitimsel siyerlerinde bu üslubu kullanmış ve kendi çocuklarını veya başkalarının çocuklarını yanlış yaptıkları veya bazı işleri yapmadıkları için cezalandırmışlar mıdır? Bu konu cezanın caiz olması veya olmamasıyla ilgili rivayetleri birleştirerek yolu açsa da, bu konuda hedefimiz cezayı tüm açlarıyla incelemek değildir.

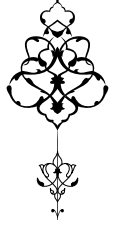
Mâsûmlar'ın (a.s) siyerini ve yaşamlarını kapsamlı olarak mütalaa ettik ve kendi evlatlarından birine veya diğer çocuklara fiziksel ceza verdiklerine dair bir örnek bulamadık. Bulmamak olmadığına dair bir delil olmayabilir ancak bazen bunu caiz görseler de, onların fiziksel cezaya başvurmadıklarına dair şahitler vardır. Çocukluğunda Peygamber'in (s.a.a) hizmetinde bulunan Enes bin Malik şöyle diyor:

“Kaç yıl Peygamber'e (s.a.a) hizmet ettim ama asla bana küfür etmedi ve fiziksel ceza vermedi.”⁸³

İbni Saad, Ümmü Seleme'den şöyle naklediyor:

⁸² İbni Hayyân; Ahlâku'n-Nebi, s. 34.

⁸³ a.g.e.

Peygamber (s.a.a) hizmetlisini bir iş için yolladı. Hizmetli geç kaldı. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Eğer (kıyamette) kısıstan korkmasaydım seni bu misvak çubuğuyla cezalandırırdım.”⁸⁴

Misvak çubuğu ağaçtan koparıldığında bir metre kadar bile olabilir ama dış fırçalamak için kullanıldığında en fazla bir karış olur. Peygamber'in (s.a.a) eğer kısıstan korkmasaydım bu misvakla seni cezalandırırım demesi aslında bir tür çocuğun ameline itirazdır ve yaptığıının hatalı olduğuna dair çocuğu bilgilendirmek içindir. Çünkü kısa misvak çubuğuyla vurmak acı vermez ve ceza sayılmaz. Şüphesiz bu tür tavırların olumlu etkisi, cezadan daha fazladır ve cezanın olumsuz etkilerini de ardından getirmez.

Fiziksel cezanın caizliğine dair birçok rivayetin olduğu söylenebilir. Öyleyse Mâsûmlar'ın (a.s) siyeriyle sözleri arasında neden fark vardır? Sözün ve fiilin uyumlu olması gerekmez mi?

Cevabında söylemeliyiz ki, bir konunun caiz olması, gerekli veya daha iyi olduğunu göstermez. Cevazın istilahta iki anlamı vardır. Özel anlamıyla cevaz, yapılması veya terk edilmesi eşit (mubah) olandır. Genel anlamıyla cevaz ise men etmenin yokluğudur ki müstehap ve mekruhla da uyumludur. Bununla beraber çocuğun cezalandırılması caiz olsa da mekruh olabilir. Mekruh olmadığını varsaysak ve yapılması veya terk edilmesi eşit olsa bile bunu yapmamız gerekli değildir. Aksine cezaya gerek kalmayacak şekilde amel edilebilir ve eğer ihtiyaç duyulursa bir takım delillere dayanarak yine de buna başvurulmayabilinir.

Ceza için tesiri daha fazla olan başka yollar da vardır ve Mâsûmlar (a.s) genelde bu üsluplardan faydalanmışlardır. Peygamber'in (s.a.a) hizmetlisinin yanlışına tepkisi buna bir örnektir. Mâsûmlar'ın (s.a.a) cezayı caiz bilmesi meselesi ise eğitimci ve ebeveynlerinin eğitimde ellerinin bağlı olmaması sebebine dayanır. Eğer bir kusur veya taksir sonucunda, eğitim sırasında iş çocuğun bozulmasını önlemeye veya onu gerekli bir işe mecbur etmek için cezalandırmaya gelirse bu yoldan faydalanabil-

⁸⁴ Sâlihi, Şâmi; Subulu'l-Huda, C. 7, s. 56.

meleri içindir. Bu cevazın sınırları da vardır ve yeri geldiğinde üzerinde çalışacağız.⁸⁵

Fakat İmam Sâdık'ın (a.s) bir rivayetinde şöyle geçmektedir:

Hız. Ali'nin (a.s) yanına henüz mükellef olmamış ve hırsızlık yapmış bir kenizi (cariyeyi) getirdiler. İmam ona birkaç kez kırbaçla vurdu ama elini kesmedi.⁸⁶

Şimdi şunun sorulması mümkündür: Bu rivayet, bizim Mâsûmlar'ın (a.s) çocukları cezalandırmadıklarına dair iddiamızla çelişiyor mu?

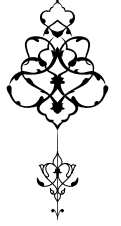
Cevap şudur: Emîru'l-Mu'minin Ali'nin (a.s) çocukları cezalandırdığına dair başka rivayetler de vardır. İddiamız Mâsûmlar'ın (a.s) evlatlarının ve çocukların eğitiminde fiziksel cezayı kullanmadıkları şeklindedir ve bu da Hız. Ali'nin (a.s) yaptığıyla çelişmemektedir. Çünkü O hâkimdi ve hâkimin konumu, eğitimcininkinden farklıdır.

Yargıda söz konusu edilen suçların toplumsal boyutu vardır. Yetişkinlerin toplumsal suçlarında had uygulandığı gibi çocukların suçlarında -hâkimin kararına göre had uygulamasından daha az olan- ceza uygulanır. Bu ise eğitimsel açıdan ve ebeveynin ve eğitimcinin çocuklarla ilgili vazifelerinden farklıdır. İddia edilene şahit, bu tür cezaların sadece Emîru'l-Mu'minin Ali'den (a.s) nakledilmiş olmasıdır. İmamlar (a.s) arasında ise sadece Hız. Ali (a.s) resmî hâkim olmuştur. Bununla birlikte had ve ceza uygulanmasının eğitimsel yönü var mıdır, caydırıcı mıdır veya her iki yöne de sahip midir soruları tartışılabilir. Ancak hâkimin konumu eğitimciden farklıdır ve ikisinin arasına fark koyulmalıdır.

Ayrıca, Hız. Ali'den (a.s) nakledilen bu tür rivayetler, buluş yaşına yakın erkek ve kız anlamındaki köle ve cariyelerin cezalandırılması ile ilgilidir. Çünkü Araplar on-on iki yaşından küçük olan çocuklara sabı derlerdi. Bununla birlikte bu tür cezaların eğitimsel yönü olduğunu varsaysak bile buna sadece Hız. Ali'nin (a.s) siyerinde rastlıyoruz ve sadece buluş yaşına yakın ergenler hakkında olduğunu görüyoruz. Mâsûmlar (a.s) bu yaştan küçük çocukları asla cezalandırmamışlardır.

⁸⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Hüseyinâzâde, Seyyid Ali, "Tenbih ez Didgâh-ı İslâmî", Faslnâme-i Havza ve Dânişgâh, Hadis 14-15.

⁸⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 18, s. 524, Hadis 6.

Bölümün Özeti

Çocuğun özgürlüğü, Mâsûmlar'ın (a.s) (özellikle de çocukluğun ilk yedi yılındaki) çocuklarla ilgili en önemli eğitimsel usûlüdür. Bu özgürlük mutlak değildir, özgürlükle beraber çocukların korunması ve gözlenmesi de zaruridir. Mâsûmlar (a.s) bu korumayı özellikle ergenliğin ve gençliğin son yıllarında yapıyorlardı. Elbette o yücelerin siyerinde gözlem ve koruma, gereksiz meraklı ve müdahaleci olma anlamında değildir. Çoğunlukla bilgilendirme, bilinçlendirme, gerektiğinde de uyarma ve danışma yönlerine sahiptir.

Çocuklar arasında adalet ve eşitlik, Mâsûmlar'ın çocuklarla ilgili eğitimsel usûllerinden bir diğeridir. Her zaman aralarında adaleti ve eşitliği oluşturmaya çalışmışlardır. Elbette adalet, eşitlikten daha öte bir anlama sahiptir ama Onlar eşitliği adalete tercih ediyorlardı. Çünkü adalet bazen eşitliğin yokluğunu gerektirir ve bu mesele çocuklar tarafından idrak edilemez. Bu sebeple zararları etkilere yol açabilir.

Mâsûmlar (a.s) çocukların eğitiminde zorlamaya yer vermedikleri gibi her zaman onlara mülayim, yumuşak huylu ve sevgiyle davranıyorlardı.

Doğruluk ve sadakat de Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindeki davranış üsluplarındanıdır. Onlar her zaman çocuklara kâmil bir insan gibi davranıyorlardı ve asla onlara yalan ve yapılamayacak sözler vermiyorlardı. Bu yolla çocukların güvenini ve teveccühünü kendilerine ve eğitim programlarına çekiyorlardı.

Aynı şekilde onlar, çocuklara sitem etmiyor ve fiziksel ceza vermiyorlardı. Onlara sürekli emir ve yasaklar altında bırakmıyorlar, eğer emir ve yasakları varsa da ki elbette çok az oluyordu, bunu dolaylı yoldan yapıyorlardı.

Beşinci Bölüm

Evladın Öğrenimi

1- Evladın Öğreniminin Önemi

İslâm'da ilmin önemi kimseye saklı değildir. Öyle ki eğer bir kimse sadece İslâm'ın adını duymuş olsa, bu dinde ilmin ve âlimin çok yüce değere ve makama sahip olduğunu onaylayacaktır. Zira âlim olan Allah, değerli İslâm Peygamberiyle (s.a.a) ilk kelâmî irtibatında, Ona okumayı emrediyor, kendisini de insana bilmediklerini öğreten öğretmen sıfatıyla övüyor:

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en yüce kerem sahibidir. O, kalemle (insana yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti.”¹

İlim ve öğretmek İslâm'da o kadar önemlidir ki Allah, Kur'ân'da kalemle yemin etmiştir:

“Nun. Kalemle ve (yazarların) satır satır yazdıklarına andolsun.”²

Başka bir ayette insanların vicdanında ilmin ve âlimin üstünlüğünün yerleştiği kabulüyle şöyle soruyor:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”³

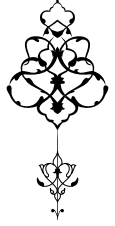
Resulullah (s.a.a) da risaletinin başlarından itibaren sürekli ilim ve ilim öğrenmenin önemi üzerinde durmuş ve halkı buna teşvik etmiştir:

Peygamber (s.a.a) bir gün camiye girdi ve iki toplulukla karşılaştı: Bir grup ilim sohbetiyle meşguldü, diğer grup da Allah'a ibadet ile. İki grup

¹ Alak, 1-5.

² Kalem, 1.

³ Zümer, 9.

da Resulün kendilerine katılmasını istiyordu. Resul şöyle buyurdu: “Her iki grup da doğruluk üzeredir ama onlar Allah’ı zikrediyorlar ve bunlar öğreniyorlar ve bilmeyenlere öğretiyorlar. Bunlar daha üstündür (ve) ben öğretmek için gönderildim.” Sonra ilk grupla oturdu.⁴

İslâm’da ilmin ve öğretilmesinin önemi üzerinde şüphe olmadığı söylenebilir. Bu konuda önemli yere sahip olan ise çocukluk ve ergenlik döneminde öğretimin önemidir. Öyle bir dönem ki İmam Ali’nin (a.s) deyiimiyle çocuğun zihin sayfası, el değmemiş ve hazır bir tarladır, hangi tohum atılsa ekin verecektir:

Ergenin kalbi ekilmemiş tarla gibidir, ne ekilse kabul eder.⁵

Çocukluk ve ergenlik döneminde öğretimin etkisi o derecededir ki İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Çocukken ilim (öğretmek) taşa işlemek gibidir. (kalıcıdır).⁶

Taşın üzerine işlenen nakış, daha uzun ömürlü ve kalıcıdır. Çocuklukta öğrenilen ilim de akıldan çıkmaz ve kalıcı olur. Peygamber (s.a.a) Müslümanlara bu konuda fazlasıyla tavsiyede bulunmanın yanı sıra kendisi de ashabının ve onların çocuklarının öğretilmesine özen gösterirdi. Resul öyle bir zamanda görevlendirildi ki tüm Arabistan yarımadasında sadece on yedi kişi okuma-yazma biliyordu. Ama ilmi ve öğrenmeyi öylesine teşvik etti ki kısa sürede Müslümanların çoğu okuryazar oldular ve eğitim öğretimle uğraştılar. Öyle ki daha sonraları matematik ve kimya⁷ dallarında da en büyük bilim insanları Müslümanlar arasından çıkmıştır. Bu, İslâm’ın ve Peygamber’in (s.a.a) eğitim ve öğretime, özellikle de çocukların eğitim ve öğretilmesine gösterdikleri özen sebebiyledir. Savaş esirlerinden bile bu konuda faydalıyorlardı. Makrizî şöyle naklediyor:

Bedir savaşı esirlerinden bazıları okuryazardı. Ancak ensar arasında kâmilan okuryazar olan kimse yoktu. Bu esirlerden bazılarının özgürlükleri karşılığında verebilecekleri malları veya varlıkları yoktu. Peygamber buyurdu ki: “*Bu grup esirler, özgürlükleri karşılığında ensarın çocuklarından*

⁴ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 1, s. 206.

⁵ Nehcu’l-Belağa, 31. Mektup.

⁶ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 1, s. 224.

⁷ Muhammed bin Musa Hârezmî ve Cabir bin Hayyan, matematik ve kimya dallarında evrensel bir üne sahip Müslüman bilim insanlarıdır.

on tanesine okuryazarlık öğretebilirler.” Zeyd bin Sabit, esirlerden okuryazarlık öğrenen bu çocuklardan biriydi.⁸

Ali (a.s) de evlatlarının öğretimine fazlasıyla özen gösteriyordu. İmam Hasan’a (a.s) vasiyetinde şöyle buyuruyor:

Kalbin katılaşmadan ve aklın başka şeylerle meşgul olmadan önce sana edep öğretmeye başladım.⁹

İmam (a.s) vasiyetinin devamında şöyle buyuruyor:

Önce sana Allah’ın kitabını öğreteyim, onun tevilini sana göstereyim, İslâm şeriatını ve haram ve helal ahkâmını sana âşikâr kılayım ve başka bir şey üzerinde durmayayım.¹⁰

Diğer bir rivayette şöyle geçmektedir:

Hasan ve Hüseyin (a.s) hat yazıyorlar ve hatlarını değerlendirmesi için anelerine götürüyorlardı. Hz. Fatma kolyesini kırdı ve şöyle buyurdu: “Kim daha fazla boncuk toplarsa onun hattı daha iyidir.”¹¹

İmam Hasan (a.s) evlatlarını ve kardeşinin çocuklarını bir araya toplayarak onlara şöyle buyuruyordu:

Siz şimdi bizim taze fidanlarımızınız ama yakın gelecekte başka bir kavmin büyükleri olacaksınız. Öyleyse ilim öğreniniz ve sizden kim dersi ezberleyemezse onu yazsın ve evine götürsün.¹²

İmam Seccâd (a.s) da evlatlarının öğretimine özen gösteriyordu ve onları öğrenim görmeleri için mektebe yolluyordu. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

Ben mektepteysen Cabir yanıma geldi.¹³

Yani İmam Bâkır (a.s) okuma yazma öğrenmek için okula gitmişti ve Cabir orada İmam’la görüştü.

⁸ Âmilî, Seyyid Cafer Murtaza; es-Sahih min Siretu’n-Nebiyi’l-Âzâm (s.a.a), c. 3, s. 257.

⁹ Nehcu’l-Belağa, 31. Mektup.

¹⁰ a.g.e.

¹¹ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 43, s. 309.

¹² Şehid-i Sâni; Munyetu’l-Murid, s. 34.

¹³ Meclisî; Bihâru’l-Envâr, C. 46, s. 224.

İmam Kâzım (a.s) da okuryazarlık öğrenmek için okula gidiyordu. İbni Şehraşub İmam'dan şöyle naklediyor:

Bir gün okuldan dönmüştüm. Yanımda kitap ve kalemimle babam İmam Sâdık'ın (a.s) huzuruna çıktım. Babam beni karşısına oturttu ve şöyle buyurdu: “Evladım yaz: Çirkinden uzak dur ve cevap verme O'na” Sonra buyurdu: “Diğer mısrasını sen söyle...”¹⁴

İmam Cevad (a.s) da evlatlarının öğretimine özen gösteriyordu. Besâiru'd-Derecât kitabının yazarı şöyle yazıyor:

İmam Cevad'ın (a.s) Bağdat'ta olduğu günlerde –küçük bir çocuk olan- Ebu'l-Hasan Hadi (a.s) okulda, Ebu Zekeriya adındaki eğitimcisinin yanında oturmuş, üstadına bir tableti okumakla meşguldü ki gözleri yaşardı ve şiddetle ağladı...¹⁵

Mâsûmlar'ın (s.a.a) siyerinde çocukluk ve ergenlik dönemi, öğrenim dönemi sayılır ve bu dönemde çocukların öğrenimi ebeveynin vazifelerindendir. Bu konuda birçok rivayet vardır. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Evlât –yaşamının ilk- yedi yılında oyun oynamalıdır, -ikinci- yedi yılda okuma ve yazma öğrenmelidir ve –üçüncü- yedi yılda helal-haram hükümlerini öğrenmelidir.¹⁶

Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

Çocuk yedi yıl özgürdür ve yedi yıl eğitilir.¹⁷

Bazı rivayetlerde çocuğun özgürlük ve oyun yılları 6 yıl olarak geçmektedir¹⁸ ki bu farklılığın kişilerin hazır oluşlarının farklılığı olarak tabir edebiliriz. Zira çeşitli kişiler, farklı yeteneklere sahiptirler. Bazı çocuklar biraz daha erken öğrenim yaşına ulaşırlar ve bazıları daha geç. Bu rivayetten elde edilebilecek nokta, çocukların öğrenimine, yeteneklerinin farkı da gözetilerek altı veya yedi yaşında başlanmalıdır ve bu yaş-

¹⁴ İbni Şehraşub, Reşiduddin Muhammed bin Ali; Menâkıbu Âl-i Ebi Tâlib, C. 4, s. 319.

¹⁵ Saffâr Kummî, Hasan; Besâiru'd-Derecâtî fi Fezâilî Âl-i Muhammed (s.a.a), s. 467.

¹⁶ Hurru'l-Âmilî; Vesâilu's-Şia, C. 15, s. 194, Hadis 1.

¹⁷ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 234.

¹⁸ a.g.e., s. 233.

lardan önce öğrenime başlamak münasip değildir. Zararları, faydalarından daha çok olabilir. Bu yaşlardan önce çocuk özgür olmalıdır ve oyun oynamalıdır. Oyun yoluyla dolaylı yoldan öğrenim görse de bu, çocuğa sorumluluk yükleyen ve öğrenmek için bazı yükümlülükleri gerektiren resmi eğitimden farklıdır.

Başka rivayetlerin karinesiyle bu rivayetten elde edilebilecek diğer bir nokta, altı veya yedi yaşından, yirmi veya yirmi bir yaşına kadar olan zamanın eğitim ve öğretim için çok uygun olduğudur. Zira bundan sonra eğitim ve öğretimin pek bir tesiri olmayabilir. İmam Sâdık (a.s) bu konuda şöyle buyuruyor:

Evladını altı yaşına gelene dek özgür bırak, sonra altı yıl ona okuma yazma öğret ve sonraki yedi yıl da buna ekle ve eğitimiyle uğraş, eğer eğitimi kabul ederse (ne iyi), etmezse onu kendi hâline bırak.¹⁹

Bırakmak, anne ve babanın eğitimle ilgili vazifelerini yaptıkları ve sonrasında mâzur olacakları anlamında olabilir. Nitekim bu konuya Peygamber'in (s.a.a) başka bir rivayetinde açıklık getirilmiştir.²⁰

Bu dönemde öğrenim o kadar önemlidir ki Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Evlatlarınıza ilim öğrenmeyi emrediniz.²¹

Bu rivayette İmam (a.s), öğrenim için zorlamayı gündeme getirmiştir. Çünkü eğer bu dönemde çocuklar öğrenimle uğraşmazsa fazlasıyla zarar görecektir. Bu yüzden ebeveynler çocukluğun ikinci döneminde ve ergenlikte çocuklarının öğrenimiyle uğraşmakla vazifelidirler. Bu dönemden sonra öğrenim, çocuğun kendi uhdesindedir.

2- Öğretimin İçeriği

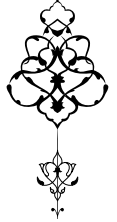
a) Okuma Yazma Öğretimi

Çocuğun her tür öğretiminin mukaddimesi, okuma yazmanın öğretimidir. Çünkü okuma yazma bilmeyen kimsenin öğrenim görmesi mümkün değildir diyemesek de en azından zordur. Tabii ki bazı ustalıkların

¹⁹ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk,

²⁰ a.g.e., s. 234.

²¹ Muttekî el-Hindî; Kenzu'l-Ummal, C. 16, s. 584.

ve zanaatin teorik öğretimi gerekmebilir. Mâsûmlar (s.a.a) evlatlarının ve çocukların öğretiminde önce okuma yazmanın, istilahtaki “kitabet”in öğretimi üzerinde çalışıyorlardı. Bazı İmamlar'ın (a.s) mektebe gitmesi hakkında daha önce zikredilen siyerler, bu öğretime gösterilen teveccühü anlatmaktadır. Zira günümüzde mektep denildiğinde akla gelen Kur'ân kurslarının aksine geçmişte ve İslâm'ın ilk yıllarında mektep, ilköğretimdi yani okuma yazma, basit matematik, biraz şiir, tarih, Kur'ân ve hadisin basit şekilde öğretildiği yeri.²²

Resulullah'ın (s.a.a) savaş esirlerini çocukların öğretiminde kullanması ve Abdullah bin As'ı Medine'deki camide okuryazarlık ve hat²³ öğretmesi için görevlendirmesi, Resulün siyerinin çocukluk döneminde öğrenime ve okuryazarlığa teveccühünü anlatır niteliktedir.

Okuma yazmanın öğretimine ilâveten kişilerin ve toplumun ihtiyaç duyduğu ilimlerin muhtasar olarak öğretimi de mekteplerin programlarındaydı. Hz. Ali'nin (a.s) çocuklara ilim öğrenimi hakkındaki tavsiyesi, kastedilenin sadece okuma yazma öğrenimi olmadığını göstermektedir. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Küçükken ilim öğrenin ki büyüdüğünüzde ulu olun.²⁴

Yine şöyle buyuruyor:

Çocukluğunda ilim öğrenmeyen kimse, yetişkinliğinde başkalarının önüne geçemez.²⁵

Üstünlük sağlayan ilmin sadece kitabet olmadığı, modern ilim ve insanın toplumda kullandığı ilimler olduğu açıktır. Bu yüzden Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde öğrenimin bir kısmı mektep öğrenimidir. Bunun da yaklaşık olarak ilkokul öğrenimine denk olduğu söylenebilir.

b) Kur'ân Öğretimi

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde öğretimin bir başka bölümü Kur'ân öğretimidir ve özel öneme sahip olup mekteplerde öğrenilirdi. Hz. Ali (a.s) bu konu hakkında oğlu İmam Hasan'a (a.s) şöyle buyuruyor:

²² Dağ, Mehmed ve Hıfzurrahman, Reşit Öymen; İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi, Ali Aşgar Kuşafert tercümesi, s. 128.

²³ İbni Ebî'l-Hadîd, Şerhü'l-Nehci'l-Belağ, C. 20, s. 267.

²⁴ a.g.e.

²⁵ Hânsarî; Şerh-i Gururu'l-Hikem ve Dureru'l-Kilem, C. 5, s. 401, 8937 numara.

“Ve sana önce Allah’ın kitabını öğreteyim...”²⁶

Çocukların ve evlatların Kur’ân öğrenmesi o kadar önemlidir ki Mâsûmlar (a.s) bunu evlatların ebeveynleri üzerindeki haklarından saymışlardır. Kenzu’l-Ummal’de Peygamber’in (s.a.a) Ebu Rafi’ye şöyle buyurduğu bir rivayet nakledilmiştir:

“*Fakirlik zamanın için ne yaptın?*” Ebu Rafi şöyle arzetti: “O gün için bir şey yollamayayım mı?” Buyurdu: “*Tabî ki yolla. Ne kadar malın var?*” Arzetti ki: “Kırk bin (dirhem veya dinar) ve hepsini Allah için veriyorum.” Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Hayır! Hepsini Allah yolunda verme. Bir kısmını sakla ve evladının hayır ve iyiliği için harca.*” Ebu Rafi şöyle arzetti: “Acaba onların üzerimizde bir hakkı var mı, bizim onların üzerinde olduğu gibi?” Resul şöyle buyurdu: “*Evet, evladın baba üzerindeki hakkı şudur: Ona Allah’ın kitabını, ok atmayı ve yüzmeyi öğretmeli ve ona bir mal miras bırakmalıdır.*”²⁷

İmam Hüseyin (a.s) de çocuğunu Kur’ân öğrenmesi için mektebe yolladı. Üstad, Fatiha suresini çocuğuna öğretti. O, sureyi babasına okuduğunda İmam (a.s) üstada bin dinar ve bin giyecek verdi ve ağzını in-ciyle doldurdu.²⁸

Mâsûmlar’ın siyerinde Kur’ân öğrenmenin fevkalade önemi vardır. Bunun okuma yazmadan sonra gelmesi daha az önemli olduğu için değil, Kur’ân öğrenmenin mukaddimesi olduğu içindir. Sonuçta Kur’ân öğrenimi ve okuryazarlık birlikte oluyordu.

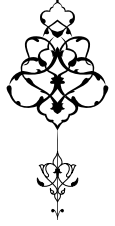
c) Âdâp Öğrenimi

Mâsûmlar’ın (a.s) siyerinde öğretimin bir başka bölümü âdâp öğretimidir. Onların siyerlerinde âdâp öğretimi mektepte veya sınıfta ders verme şeklinde değildi. Çocuk âdâbı bilmesi gerektiği yaşa geldiğinde Mâsûmlar (a.s) toplumsal meselelerle karşılaştıkça âdâb-ı muâşeretini çocuklarına öğretiyorlardı. Ebu Hüreyre şöyle naklediyor:

²⁶ Nehcu’l-Belağa, 31. Mektup.

²⁷ Muttekî el-Hindî; Kenzu’l-Ummal, C. 16, s. 444.

²⁸ Nûrî; Mustedreku’l-Vesâil, C. 4, s. 247, Hadis 4613.

Peygamber (s.a.a) bir gün bir adamı bir gençle gördü. Gence şöyle buyurdu: “*Bu adam kimdir?*” Arzetti ki “Babamdır.” Peygamber (s.a.a) buyurdu ki:

“Asla ondan önde gitme, başkalarının ona yakışıksız sözler etmesine sebep olma, ondan önce oturma ve ona adıyla seslenme.”²⁹

Hız. Ali (a.s) de yemek yeme âdâbını oğlu Hasan’a (a.s) öğretmek için şöyle buyurmuştur:

“Oğulcuğum seni, doktor ihtiyacını ortadan kaldıracak dört haslet hakkında bilgilendirmemi ister misin?” Hız. Hasan “Evet” dedi. Buyurdu ki: “Acık-madan sofranın başına oturma, doymadan önce yemeyi bırak, yemeği iyi çiğne ve uyumadan önce idrarını kendinden uzaklaştır.”³⁰

Ümmü Seleme’nin çocuğu Ömer bin Ebi Seleme şöyle diyor:

Çocukken Peygamber’in evinde yaşıyordum. Sofradayken elimi her tarafa uzatarak yemek alıyordum. Peygamber şöyle buyurdu: “*Çocuk, Bismillah de, sağ elinle ve kendi önünden yemek ye.*”³¹

İmam Rıza (a.s) babalarından, İmam Hüseyin’in (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

Emîr’u’l-Mu’minin bize, misvak kullandığınızda üç kez ağzınızı çalkalamadan su içmeyin, diye buyuruyordu.³²

Peygamber’in (s.a.a) hizmetlilerinden biri şöyle diyor:

Bir müddettir Peygamber’e (s.a.a) hizmet ediyordum ve izin almadan huzuruna çıkıyordum. Bir gün girdiğimde Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Evladım sen artık büyüdün, bundan sonra asla izin almadan girme.*”³³

Âdâb-ı muâşeret öğretimi, Mâsûmlar’ın (a.s) siyerinde çocukların öğretiminin önemli bir bölümünü oluşturunuyordu. Mâsûmlar’ın (a.s) siyerinde âdâp öğretimi bölümüyle ilgili olan nokta, genellikle âdâbı kişiye yüz yüze amelen öğretmiş olmalarıdır. Bu tür öğretim daha iyi öğrenmeyi ve öğrenilenin kalıcılığını sağlamaktadır. Bu nokta, beyan edilen siyerlerde görülmektedir. Özellikle Peygamber’in (s.a.a) bu siyerinde

²⁹ Muttekî el-Hindî; Kenzu’l-Ummal, C. 16, s. 474.

³⁰ Sadûk, Muhammed bin Ali, el-Hisal, s. 229.

³¹ Buharî; Es-Sahih, C. 6, s. 663.

³² Tabersî; Mekârimu’l-Ahlâk, s. 157.

³³ Buharî, Muhammed bin İsmail; El-Edebu’l-Mufred, s. 174, Hadis 807.

Ömer bin Ebi Seleme, bu ameli ömrümün sonuna kadar unutmadım diyor. Bununla ilgili başka bir örneği İmam Ali'den (a.s) naklediyoruz. İmam Askerî (a.s) şöyle naklediyor:

Bir baba-oğul Emîru'l-Mu'minîn'in (a.s) misafiriydi. Geldiklerinde İmam onları karşılamaya gitti, onlara ihtiram gösterdi ve yerlerine oturttu. Kendisi de onlarla yüz yüze oturdu. Sonra emretti, yemek geldi ve yediler. Kanber misafirlerin elini yıkaması için su ve leğen getirdi. İmam misafirin eline dökmek için su kabını aldı. Misafir, İmam'ın kendi eline su dökmesinden utanarak kaçındı. İmam ise şöyle buyurdu: "Otur ve ellerini yıka. Allah, seni ve senden farkı olmayan kardeşinin sana hizmet ederek cennette kendisine binlerce kat fazlasıyla hizmet edilmesini istediğini görüyor." Böylece misafir oturdu ve İmam onu yemine verdi. Kanber eline su döktüğünde nasıl yıkayacaksan şimdi de mutmain ve kafan rahat olarak yıka, buyurdu. Misafir böyle yaptı ve elini yıkadı. Sonra İmam su kabını oğlu Muhammed Hanefiye'ye verdi ve şöyle buyurdu: "Evladım, eğer bu oğlan benim tek misafirim olsaydı ve babası olmasaydı kendim suyu onun eline dökerdim. Ama Allah baba ve oğulun birlikteyken onlara eşit ihtiram gösterilmesinden hoşlanmaz. Ben babanın eline su döktüm, sen de oğulun eline su dök. Muhammed Hanefiye de böyle yaptı.

Sonra İmam Askerî (a.s) şöyle buyurdu:

Ali'nin (a.s) bu edebini izleyen kimse, gerçek Şia'dır.³⁴

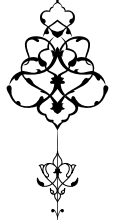
Bu şekilde Hz. Ali (a.s) hem kendi çocuğuna hem de misafirin çocuğuna babaya saygı dersi veriyor.

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde âdâp öğretimi sadece çocuklara mahsus değildir. Onlar büyüklere de âdâp öğretiyorlar ve hatırlatıyorlardı. Örneğin Mustedreku'l-Vesâil'in yazarı İmam Hüseyin'den (a.s) şöyle nakletmektedir:

Bir şahıs İmam Hüseyin'in (a.s) huzuruna vardı ve şöyle arzetti: "Nasılsın? Allah seni selamet etsin." İmam (a.s) buyurdu ki: "Konuşmaya başlamadan önce selam (ver), Allah da seni selamet etsin." Sonra şöyle buyurdu: "Selam vermeyen hiç kimseye (girmesi veya konuşması için) izin vermeyin."³⁵

³⁴ Meclisî; Bihâru'l-Envâr, C. 41, s. 55.

³⁵ Nûrî; Mustedreku'l-Vesâil, C. 8, s. 358.

d) Fıkıh ve Hadis Öğretimi

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindeki öğretim bölümlerinden biri de fıkıh, hadis, tefsir ve Kur'ân tevilinin öğretilmesidir. Hz. Ali (a.s) İmam Hasan'a (a.s) şöyle buyuruyor:

Sana önce Allah'ın kitabını öğreteyim ve tevilini, İslâm şariatini ve helali haramdan ayıran fıkıhını öğreteyim ve başka bir şey üzerinde durmayayım.³⁶

Resulullah (s.a.a) da bu konuda şöyle buyurmuştur:

“Babaları ve anneleri dolayısıyla vay ahir zaman çocuklarına!” Peygamber'e sordular: “Müşrik babaları ve annelerinden mi?” Resul buyurdu: “Hayır, mümin anne ve babalarından ki dinin vaciplerinden ve fıkıhından hiçbir şey öğretmezler ve eğer evlatları bir şey öğrenirse, öğrenmesine engel olurlar ve onlardan dünyada değersiz bir sermayeye razıdırlar. Ben böyle babalardan uzağım onlar benden yüzlerini çevirirler.”³⁷

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

Mürcie³⁸ sizden önce davranmadan (ve inançlarını onlara empoze etmeden) gençlerinize ve ergenlerinize hadislerimizi öğretin.

Bu sakındırmanın sadece Mürcie için olmadığına dikkat edilmelidir. İmam'ın (a.s) zamanında Mürcie revaçta olduğu ve gençleri yoldan çıkardığı için onların adı geçmektedir. Ancak her zamanda gençlerin inancını saptıracak ekoller, ...izmler ve gruplar olabilir. Din ahkâmının ve Mâsûmlar'ın (a.s) ahlâk ve inançla ilgili hadislerinin öğretilmesi, sapkın ekollere karşı evlatlarımızı silahlandırmak için bir yoldur. İmam Seccâd (a.s) bu öğretimi ebeveynlerin vazifesi ve çocukların ebeveynler üzerindeki haklarından saymaktadır ve anne-babalara hitaben şöyle buyurmaktadır:

³⁶ Nehcu'l-Belağa, 31. Mektup.

³⁷ Şuayr, Tâcuddin; Câmiu'l-Ahbâr, s. 106.

³⁸ Mürcie, Hz. Ali (a.s) zamanında Hariciler ve Şialar karşısında ortaya çıkan kimse - dir. Bunlar küfür hâlinde amellerin faydası olmadığı gibi iman hâlinde de günahın imana bir zarar vermediğine inanırlardı. Bir kimse büyük günah işlediğindeyse kâfir değildir ve onun hükmünü ahiret âleminde vermesi için Allah'a bırakmak gerekir, demektedirler. Bu grup niyeti, inancı ve imanı esas kabul ederler ve amele önem vermezler. (Meşkûr, Muhammed Cevad, Ferheng-i Fırak-ı İslâmî, s. 401.)

Sen –ey anne ve baba- evladının eğitiminden, Allah'a doğru yönelmesinden ve Allah'a itaat etmesine yardım etmekle yükümlüsün. Öyleyse bu vazifeye, eğer evladına iyilik ederse sevabını göreceğini ve eğer kötülük ederse azap göreceğini bilen bir kimse gibi amel et.³⁹

Bu bölümde öğretimle ilgili önemli nokta şudur: Fıkıh ve akaid öğretimi, gencin ve ergenin fikri ve zihni yaşam meşgalesiyle veya başka düşüncelerle dolmadan önce verilmelidir. Zira boş zihinler hakkı daha iyi ve kolay kabul edeceklerdir. Bu, yeni yapılmış temiz bir havuzun temiz suyla doldurulmasına benzer. Eğer bu temiz havuza önce bir miktar kirli su dökülürse, sonradan ne kadar temiz su dökülürse dökülsün yine de bulanık olacaktır. Ergenlerin zihni hak olan akaid ve fıkıhla şekillenirse batıl akaid bu zihne yol bulamayacaktır. Eğer bu zihin batıl akaidle karışırsa, hak akaidle karşılaşsa bile yine de önceki batıl akaide bulanmıştır ve her zaman hak olan akaide galip gelecektir.

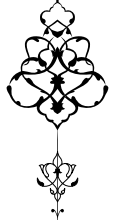
e) Hikmet Öğretimi

Mâsûmlar'ın (a.s) siyerindeki evlat öğretimi bölümlerinden birisi de hikmetli ilimlerin öğretimidir. Öyle ki bunlara dikkat edildiğinde yaşam başka bir şekil alır ve insan çoğu sorunla karşılaşmaz. Eğer karşılaşacak olsa da üstesinden gelebilir. Babaların tecrübeyle ulaştığı veya din büyüklerinden ve başkalarından öğrendikleri nasihatler ve hikmetler, çocuklar için ergenlik ve gençlik döneminde fazla önemli olmayabilir ve dikkatlerini çekmeyebilir ama geleceklerinde kendilerini bu bilgece nasihatlerin bir zerresine ve büyüklerin ve ebeveynlerin öğütlerine muhtaç göreceklidir. Saadî bu gerçeği şiirle anlatmaktadır:

Duymayacaklarını bilsen de söyle
İyilik ve öğüt hakkında bildiklerini
Aval aval bakanı yakındır görmek
Dizlerinin üzerine çökmüşken
Başına vurarak der ki heyhat!
İşitmedim bilgenin dediklerini⁴⁰

³⁹ Tabersî; Mekârimu'l-Ahlâk, s. 445.

⁴⁰ Sâdî, Gülistan, s. 157.

Birçok kişi, sadece anne-babalarının veya büyüklerinden birinin bilgece bir veya birkaç tavsiyesine uyarak hayatta başarıya ulaştıklarını itiraf etmişlerdir. Ya da tam tersi anne-babalarının veya başkalarının bilgece cümlesini uygulamamak yaşamlarını viran etmiştir. Evlatlar er ya da geç bu gerçeğin farkına varacak ve babacan tavsiyeler tesirini gösterecektir.

Mâsûmlar (a.s) eğitimsel siyerlerinde her zaman yaşam düsturlarının İslâmî ilimler esasına göre olmasına ve bunları evlatlarına öğüt, nasihat kalıbında ve bilge cümlelerle öğretmeye dikkat göstermişlerdir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'de Lokman Hekim'in dilinden evladına öğütlerini anlatan üslupla aynıdır. Bu tür öğütler bazen ilmi meselelerle ilgilidir, bazen ahlâkî, bazen toplumsal bazen de başka meselelerle ilgilidir. Örnek olarak bazı öğütleri zikredeceğiz. Ama bundan önce hikmetin anlamını açıklamalıyız.

Hikmet lügatte atın ağzına takılan ve binicinin isteğine uymasını sağlayan demirdir. Gemin sağlam bir demirden yapılmış olması gibi, sağlam ve yara almayan ve insanı kötü fiilden alıkoyan ilme hikmet denir. Hikmet, ayeti anlamak mânasına da gelmektedir.⁴¹

Hikmetin anlamının aydınlanmasından sonra, Mâsûmlar'ın (a.s) bu ilmi evlatlarına öğrettiklerini söylememiz gerekir. Elbette bu, sınıf oluşturup bu ilmi öğrettikleri anlamında değildir. Çeşitli münasebetlerle bu ilimleri ve öğüt içerikli noktaları evlatlarına öğretiyorlardı. Bunlar uygulayan herkesi saadete ulaştıracak noktalardır. Lokman Hekim de evladına şöyle buyurdu:

Yavruçuğum, ben sana yedi bin hikmet öğrettim. Sen bunlardan dördüne amel edersen benimle cennete girersin. Gemini sağlam yap zira adım ataçağın deniz, derindir. Yükünü azalt zira yamaçlardan geçmek zordur. Azıgını fazla al zira mesafe uzaktır ve Allah için amelini hâlis yap zira Allah dakik ve basir bir sorgulayıcıdır.⁴²

Mâsûmlar'ın (a.s), evlatlarına hikmet öğretmeyle ilgili siyer örnekleri şöyledir: İmam Sâdık (a.s) Süfyan Sevrî'ye şöyle buyurdu:

⁴¹ Tarihi; Mecmau'l-Bahreyn, "hakeme" kelimesi.

⁴² Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 13, s. 431.

Süfyan! Babam beni üç şey üzere eğitti ve üç şeyden alıyordu. Beni eğittiği üç şey şunlardır ki buyurdu: “Evladım, kötü dost edinen salim kalmaz. Sözünü dizginlemeyen pişman olur. Kötü yerlere giden itham edilir...” ve beni kıskanç kimseyle, musibette hoşnutluk eden ve laf taşıyanla arkadaşlıktan sakındırdı.⁴³

Yine şöyle buyuruyor:

İmam Bâkır (a.s) bizi topladı ve şöyle buyurdu: “Aziz evlatlarım, başkalarının haklarına taarruzdan kaçın, hayatın sertliklerine karşı sabırlı olun ve sizi zararı faydasından çok olan işlere davet edenlerin davetini kabul etmeyin.”⁴⁴

Hz. Ali (a.s) de evlatlarına böyle tavsiyelerde bulunuyordu. Örneğin İmam Hasan’a (a.s) vasiyetinde şöyle buyuruyor:

“Yavrucuğum, cehaletten daha kötü bir fakirlik yoktur. Akılsızlıktan daha kötü bir yokluk yoktur. Ucbdan ve kendini beğenmişlikten daha korkunç bir korku yoktur. Güzel ahlâktan daha iyi bir akrabalık yoktur. Allah’ın haramlarından kaçınmaktan daha iyi dindarlık ve Allah’ın yarattıkları üzerinde tefekkürden daha iyi bir ibadet yoktur.”⁴⁵

İmam Sâdık’ın (a.s) ashabından biri şöyle diyor:

İmam’ın (a.s) huzuruna vardım. Oğlu İmam Kâzım (a.s) da oradaydı. İmam (a.s) ona şöyle vasiyet ediyordu:

“Yavrucuğum, sözlerime ve vasiyetime amel et. Zira böyle yaparsan saadetli bir hayata ve güzel bir ölüme sahip olursun. Her kim Allah’ın kendisine verdiği rızıktan hoşnut olursa ihtiyaçsızdır ve her kim başkalarının elinde olana göz dikerse fakir ölecektir.”⁴⁶

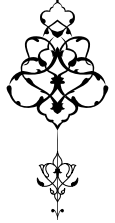
Hz. Ali (a.s) de İmam Hasan’a (a.s) hitaben şöyle buyuruyor:

⁴³ İbni Şu’be Harranî; Tuhefu’l-Ukûl, s. 397.

⁴⁴ Nûrî; Mustedreku’l-Vesâil, C. 12, s. 363, Hadis 14305. Metnin Arapçasına yazar “l - kum” kelimesini eklemiştir, bazı rivayetlerde ise “lekum” yerine “lehu” geçmektedir. Ancak hiçbirisinin gerekli olmadığı görülmektedir. Rivayet mutlakdır zira bu şekilde daha dakik bir mânaya sahip olacaktır. Yani eğer birisi size veya davet edene zararı, faydasından çok olan bir işe sizi davet ederse kabul etmeyin. Çünkü İslâm’da kişisel menfaat ölçü değildir, mutlak menfaat ölçüdür yani kendi veya başkasının menfaati.

⁴⁵ Erbilî; Keşfu’l-Gumme, C. 2, s. 11.

⁴⁶ a.g.e., s. 370.

“Evladım, olmayan şeyleri, olan şeylerden çıkar. Zira dünya işleri birbirine benzer.”⁴⁷

Ebussured de şöyle diyor:

Hız. Ali (a.s) İmam Hasan'a (a.s) akıl, sağduyu, mertlik vb. hakkında sorular sordu. İmam Hasan (a.s) cevap verdi. Sonra İmam Hüseyin'e (a.s) fakirlik, zenginlik, tevazu vb. hakkında sorular sordu. O da cevapladı. Sonra Haris A'ver'e dönerek şöyle buyurdu:

“Haris, bu hikmetleri evlatlarına öğret. Zira aklın çoğalmasını, hoşgörünün artmasını ve görüş bildirmeyi sağlar.”⁴⁸

Mâsûmlar (a.s) hem kendi evlatlarına bilge nasihatler öğretiyorlardı ve hem de ashaplarına böyle yapmalarını tavsiye ediyorlardı. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu öğütlerin ve hikmetlerin küçük yaşlar için pek uygun olmadığıdır. Çoğu gençliğin, ergenliğin son dönemleriyle ve hatta bazıları yetişkinlik dönemiyle ilgilidir. Zira çocukluk döneminde böyle öğütler anlaşılamaz ve idrak edilemez. Bu yüzden Hız. Ali (a.s), İmam Hasan'a (a.s) bu tür öğütler içeren Nehcu'l-Belağa'nın 31. mektubunu, Sıffin dönüşü yazmıştır ve bu sırada İmam (a.s) -yaklaşık 35 yaşlarında- orta yaş dönemindeydi.

Diğer bir nokta da şudur: Bu tür öğüt ve hikmetlerin her zaman büyükler tarafından olması gerekmez. Ebeveynler de hayatları boyunca elde ettikleri tecrübeleri evlatlarına öğretmelidirler ki onlar ebeveynlerinin değerli tecrübe sermayesine sahip olabilsinler. Hız. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Yavrucuğum, gerçi ben geçmiştekilerle birlikte yaşamadım ama onların işlerine öyle baktım, haberleri üzerinde öyle düşündüm ve eserlerini öyle seyrettim ki sanki onlardan biriydim. Onlarla beraber yaşamışım gibi işlerinden haberdardım. Temiz işlerini, kirli işlerinden faydalarını da zararlarından ayırabildim. Senin için her işin üstününü ve güzelini seçtim ve kötü işleri kenara ayırdım ve gördüğün gibi sevgi dolu bir baba olarak sana himmet ettim.”⁴⁹

⁴⁷ Nehcu'l-Belağa, 31. Mektup.

⁴⁸ Meclisî; Bihârul-Envâr, C. 72, s. 194.

⁴⁹ Nehcu'l-Belağa, 31. Mektup.

Bölümün Özeti

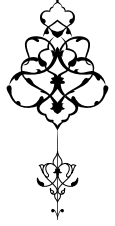
Mâsûmlar'ın (a.s) siyerinde çocukların öğretimi özel öneme sahiptir. Çünkü küçük yaşlarda zihinleri ve kalpleri gerekli öğretimi kabule hazırdır.

İmamlar'ın (a.s) siyerinde çocukların öğretiminde ilk adım okuma-yazmadır ve sonra Kur'an öğretimidir. Elbette bazen ikisinin öğretimi birlikte gerçekleşmektedir, yani Kur'an'ın okunup yazılmasının öğretilmesi yoluyla okuma yazmanın öğrenilmesi şeklinde.

Kişisel ve toplumsal âdâptan oluşan dinî âdâbın öğretimi, Mâsûmlar'ın (a.s) çocuklarla ilgili öğretim programının bir başka bölümüdür. Bu, hayatın akışı içerisinde gerçekleşiyordu. Sofra âdâbı, sağlık âdâbı ve misafir ağırlama âdâbı gibi.

Dinî hükümlerin ve Peygamber'in (s.a.a) ve diğer İmamlar'ın (a.s) hadislerinin öğretimi de, onların öğretiminin başka bir bölümünü şekillendirmektedir. Bu yolla evlatlarını şer'i meselelerle tanıştırıyorlardı.

İmamlarımız (a.s) ilmî hikmetleri ve ahlâkî öğütleri de çocuklarına öğretiyorlardı ve ashaplarına da böyle yapmalarını tavsiye ediyorlardı. Bu yolla çocukların aklen ve fikren gelişmeleri üzerinde himmet ediyorlardı.

Kaynaklar

* Kur'ân-ı Kerîm

- Kur'ân-ı Kerim, Abdulkaki Gölpınarlı meali (Türkçe, İstanbul, 1955), Süleyman Ateş Meâli (Türkçe, -6 cilt- Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988,[Yer belirtilmemiş] ve Kadri Çelik meali; Muhammed Mehdi Fuladvend'in Farsça tercümesi (Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Tahran)

* Nehcu'l-Belağa

- Nehcu'l-Belağa, Seyyid Cafer Şehidi'nin tercümesi, 6. Baskı, Tahran: Şirket-i İntişarat-ı İlmî ve Ferhengi, 1373 Ş.H.(1994), Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Tahran. (Türkçe'de yer yer Kadri Çelik tercümesinden alıntı yapılmıştır, Ferrec yayınları, 2001.)

Amedi, Abdulvahid bin Muhammed; Gururu'l-Hikem ve Dureru'l-Kilem, Muhammed Ali Ensârî tercümesi, Dâru'l-Kitâb, Kum, 1337.

Âmilî, Seyyid Cafer Murtaza; Es-Sahîhu mine's-Sireti'n-Nebiyi'l-Âzâm (s.a.a) Diraseti ve Tahlil, yersiz, isimsiz, tarihsiz.

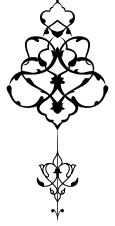
Arûsî Huveyzî, Abdu Ali bin Cuma; Tefsiru Nûri's-Sakaleyn, 4. Baskı, İsmailiyan Yay., Kum, h.ş. 1370.

Avfî, Muhammed; Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât, Bunyad-ı Ferheng-i İran, Tahran, tarihsiz.

Azimî, Sirus; Revânşinâsi-yi Kudek, Maruf, Tahran, h.ş. 1369.

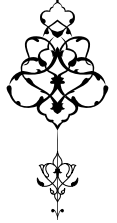
Bakırî, Hüsrev; Nigâh-ı Dübâre be Terbiyet-i İslâmî, Birinci cilt, On beşinci baskı, Medrese yay., Tahran,h.ş.1385.

Belhî Rûmî, Celâleddin Muhammed (Mevlânâ); Mesnevi-yi Mânevî, Kıvamuddin Hürremşâhî'nin önsözü ve tashihiyle, Nâhid yay., Tahran, h.ş.1375.

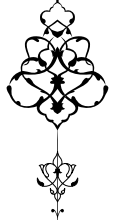
- Berkîy, Ahmed bin Muhammed bin Halid; Mehâsin, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran, h.ş. 1370.
- Beyhakî, Ahmed bin el-Hüseyn; Delâilu'n-Nubuvve ve Marifetu Ahvâli Sâhibu's-Şeriat, Birinci baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, k.1405.
- Buhari Caafi, Muhammed bin İsmail; Es-Sahîh, Dâru'l-Fikr, Beyrut, k.1401.
- Dağ, Mehmed ve Hıfzırrahman Reşid Öymen; Tarih-i Tâlim ve Terbiyet der İslâm, Ali Aşgar Kuşaf'er'in tercümesi, Dânişgâh-ı Tebriz, Tebriz, h.ş.1369.
- Dâremî, Abdulâh bin Behrâm; Sünen-i Dâremî, Matbaatu'l-İtidâl, Dimeşk, k.1349.
- Douglas, Jo; Muşkilât-ı Reftârî-yi Kûdekân, Mehşid Yasayî'nin tercümesi, Kitab-ı Mâd, Tahran, h.ş. 1374.
- Ebu Zühre, Muhammed; Hatem-i Peyamberan, Hasan Sâbirî'nin tercümesi, Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Meşhed, h.ş. 1375.
- Edib, Ali Muhammed Hüseyin; Râh u Reveş-i Terbiyet ez Didgâh-ı İmâm Ali (a.s), Muhammed Râdmenes'in tercümesi, Tahran: Müesseset-i Encâm-ı Kitâb, h.ş. 1362.
- El-Aşkar, Muhammed, Süleyman; Efâlu'r-Resul (s.a.a) ve Delâlete ale'l-Ahkami's-Şer'iyye, Üçüncü baskı, Muessesetu'r-Risâlet, Beyrut, k.1414.
- Erbilî, Ebu'l-Hasan Ali bin İsa; Keşfu'l-Gumme fi Marifeti'l-Eimme, İkinci baskı, Dâru'l-Ezva, Beyrut, k.1405.
- Fahru'r-Razî, Muhammed bin Ömer; Tefsîr-i Kebîr, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.
- Feyz-i Kâşânî, Muhsin; El-Mehaccetu'l-Beyza, 2. Baskı, Muessesetu'l-İlmiyyi'l-Matbuat, Beyrut, k.1403.
- Feyz-i Kâşânî, Muhsin; Tefsîr-i Sâfi, Muessesetu'l-İlmiyyi'l-Matbuat, Beyrut, k. 1402.
- Hânsârî, Muhammed; Şerhu Gururî'l-Hikem ve Dururu'l-Kilem, Dördüncü baskı, Dânişgâh-ı Tahran, Tahran, h.ş.1373.
- Hârezmî, Muvaffak bin Ahmed bin Muhammed Mekki; Menâkıb, İkinci baskı, Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, k.1411.
- Hâşimî, Seyyid Mucteba; Terbiyet ve Şahsiyet-i İnsânî, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum, h.ş. 1372.
- Hergenhausen, B. R. ve Matthew H. Elson; Mukaddime-yi ber Nazariyehâ-yi Yâdgîrî, Ali Ekber Seyf'in tercümesi, Dânâ Yay., Tahran, h.ş. 1374.
- Hetherington, A., Meeus ve Rice D.P.; Revânşinâsi-yi Kûdek ez Didgâh-ı Muasır, Cevad Tehuriyân ve iş arkadaşlarının tercümesi, 1. Baskı, Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Meşhed, h.ş. 1373.

- Heysemî, Ali bin Ebi Bekr; Mecmau'z-Zevâid ve Menbai'l-Fevâid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, k.1408.
- Humeynî, Seyyid Ruhullah; Tahrîru'l-Vesile, İslâmiyye Yay., Tahran, tarihsiz.
- Humeyrî, Ebi Muhammed bin Abdulmelik bin Hişâm bin Eyyûb; Es-Siretu'n-Nebeviyye, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.
- Hurru'l-Âmilî, Muhammed bin Hasan; Vesâilu's-Şia, 20 cilt, Altıncı baskı, İslâmiyye, Tahran, h.ş. 1367.
- İbni Asâkir; Tarih-i Dimeşk, Tercumetu'l-İmame'l-Hasan (a.s), Muhammed Bâkır Mahmudî'nin tahkiki, Birinci baskı, Muessetu'l-Mahmûdî baskı ve yayını, Beyrut, k. 1400.
- İbni Ebî'd-Dunya; Kitabu'l-Ayâl, Birinci baskı, Dâru İbni'l-Kayyim, Dimeşk, tarihsiz.
- İbni Ebî'l-Hadîd; Şerhu Nehci'l-Belağa, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim edisyonu, İkinci baskı, Dâru'l-İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, k.1385/m.1965.
- İbni Fahd Hillî, Ahmed; İddetu'd-Dâi ve Necâhu's-Sâi, Ahmed Muvahhidi Kummi'nin tahkiki, Mektebetu'l-Vicdânî, Kum, tarihsiz.
- İbni Fâris, Ahmet; Tertibu Mekayisi'l-Lugat, Ali Askerî'nin ve Haydar Mescidî'nin tertibi ve tashihi, 1 cilt, Medrese ve Üniversite Araştırma Akademisi, Kum, h.ş.1387.
- İbni Hanbel, Ahmed bin Muhammed; Müsned, Beyrut: Dâr-ı Sâdır, tarihsiz.
- İbni Hayyân El-İsbehânî, İbni Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Cafer; Ahlâku'n-Nebî (s.a.a) ve Âdâbuhu, Dâru'l-Kitâb, Beyrut, h. 1406.
- İbni İshak, Muhammed; Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğazî (Sire-i İbni İshak), Birinci baskı, Defter-i Mutalaat-ı Tarih ve Mearif-i İslâmî, Tahran,1368.
- İbni Kesîr, Ebi'l-Fida İsmail; es-Siretu'n-Nebeviyye, Mustafa Abdu'l-Vahid'in tahkiki, Üçüncü baskı, Dâru'l-Râidi'l-Arabî, Beyrut, k. 1407.
- İbni Menzûr, Muhammed bin Mûkerrem; Lisânu'l-Arap, Birinci baskı, Darû İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, k.1408.
- İbni Saad, Muhammed; Et-Tabakatu'l-Kubra, Beyrut: Dar-ı Sadır, k. 1405/ m.1985.
- İbni Şehraşub, Reşidu'd-Din Muhammed bin Ali; Menakıb-ı Âl-i Ebi Tâlip, Matbaatu'l-İlmiyye, Kum, tarihsiz.
- İbni Şu'be Harrânî, Hasan bin Ali bin Hüseyin; Tuhefu'l-Ukûl min Âl-i'r-Resul, Ayetullah Kumreî'nin tercümesi, İslâmiyye yay., Kum, h.ş.1369.
- İbni'l-Cevzî, Abdurrahman bin Ali bin Muhammed; Saffetu's-Safve, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, k. 1409.
- İbni'l-Haccâc Nişaburî, Müslim; Sahih-i Müslim, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz.

- İlmu'l-Huda, Seyyid Murtaza; Tenzîhu'l-Enbiya: Pejuheşi-yi Kur'ânî Derbâre-yi İsmet-i Enbiya ve İmâmân (a.s), Emir Süleymani Rahim editörlüğünde, 1. Baskı, Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Meşhed, h.ş. 1377.
- Kal'acî, Muhammed Revas ve Hamid Sâdık Kuneybî; Mucemu'l-Lugati'l-Fukaha, Dâru'n-Nefâis Yay., Beyrut, 1405 (1985).[2. baskı 1988].
- Kediver, Pervîn; Revânşînâsi-yi Terbiyetî, Semt Yay., Tahran, h.ş. 1375.
- Kerîmîniyâ, Muhammed Ali; Ulkuhâ-yi Terbiyet-i İctimâî, 1. Baskı, Peyâm-ı Mehdî, Kum, h.ş. 1372.
- Kuleynî, Muhammed bin Yâkub; Kafi, 2. Baskı, Dâru'l-Kitabî'l-İslâmiyye, Tahran, k.1413.
- Kummî Abbas; Hediyetu'l-Ahbâb fî Zikri'l-Marufi Bi'l-Kena ve'l-Elkabi ve'l-Ensâb, Emir-i Kebir Yay., h.ş.1363.
- Kummî, Abbas; Muntehau'l-Âmâl, 2 cilt, Hicret Yay., Kum, h.ş. 1369.
- Kureşî, Bâkır Şerîf; Hayâtu'l-İmâmî'l-Hasan bin Ali (a.s), Dâru'l-Belağa, Beyrut, k.1413.
- Lüscher, Max; Revânşînâsi-yi Renghâ, Leyla Mihradpey'in tercümesi, 3. Baskı, Hisam Yay., Tahran, h.ş. 1371.
- Mâlûf, Louis; El-Muncid, Dâru'l-Maşrik, Beyrut, 1967.
- Mantukî, Murtaza; Revânşînâsi-yi Terbiyeti, Cihâd-ı Dânişgâhî, Tahran, h.ş. 1372.
- Mazlumî, Recep Ali; Gâmî der Mesîr-i Terbiyet-i İslâmî, 2. Baskı, Âfâk, Tahran, h.ş. 1366.
- Meclisî, Muhammed Bâkır; Bihâru'l-Envâr, 3. Baskı, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, k.1403.
- Meclisî, Muhammed Bâkır; Mir'atu'l-Ukûl fî Şerh-i Ahbârî'r-Resul (s.a.a), 1. Baskı, Dâru'l-Kitabî'l-İslâmiyye, Tahran, h.ş. 1363.
- Medrese ve Üniversite İşbirliği Bürosu; Der Âmedi ber Tâlim ve Terbiyet-i İslâmî, C. 1, Semt Yay., Tahran, h.ş. 1372.
- Medrese ve Üniversite İşbirliği Bürosu; Revânşînâsi-yi Ruşd, Semt Yay., Tahran, h.ş. 1379.
- Mehcûr, Siyâmek Rıza; Revânşînâsi-yi Bâzî, 5. Baskı, Rahgoşa, Şiraz, h.ş. 1367.
- Mekki Âmilî, Şeyh Hasan Muhammed; El-İlâhiyyat-i alâ Hude'l-Kitabi ve's-Sunneti ve'l-Akl (Muhaziratu'l-Ustad Şeyh Cafer Subhani), 2. Baskı, El-Merkezu'l-Âlemiyyi'd-Diraseti'l-İslâmiyye, Kum, h.ş. 1369.
- Mescid-i Camiî, Ali Rıza; Pejuheşi der Mearif-i İmâmiyye, Vezaret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî, Tahran, h.ş. 1380.
- Meşkûr, Muhammed Cevad; Ferheng-i Fırak-ı İslâmî, Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Meşhed, h.ş. 1372.

- Mezahiri, Ali Ekber; Hoşdârâ-yi Terbiyetî: Çehel Mes'ele-yi Muhimmi Terbiyeti, Hicret Yay., Kum, h.ş. 1374.
- Muhammedî Reyşehrî, Muhammed; Mizânu'l-Hikme, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum, h.ş. 1362-1363.
- Muhammediyân, Behrâm; Nigâh-ı Diger be Hukuk-i Ferzendân ez Didgâh-ı İslâm, 1. Baskı, Encümen-i Evliyâ ve Murebbiyan, Tahran, h.ş. 1377.
- Mutahharî, Murtaza; Hamase-i Huseynî, Sadra, Tahran, h.ş.1367.
- Mutahharî, Murtaza; Seyr-i der Sîre-yi Nebevî, Sadra, Tahran, h.ş. 1367.
- Mutteki el-Hindî, Alaaddin bin Hisamiddîn; El-Murşidu ilâ Kenzi'l-Ummâl fi Suneni'l-Akvâli ve'l-Efâl, 3. Baskı, Muessesetu'l-Risâle, Beyrut, k.1409.
- Muzaffer, Muhammed Rıza; Usûlu'l-Fıkh, Defter-i Tebligat-ı İslâmî, Kum, h.ş. 1368.
- Nâsîh Ulvân, Abdullah; Terbiyetu'l-Evlâd fi'l-İslâm, Dâru's-Selâm, Beyrut, k.1406.
- Nûrî Tabersî, Mirza Hüseyin; Mustedreku'l-Vesâil, 2. Baskı, Muessesetu Âli'l-beyt El-İhyâi't-Turâs, Beyrut, k.1409.
- Pâknejâd, Seyyid Rıza; Evvelin Dânişgâh ve Âherin Peyâmbere, Üçüncü baskı, Kitâbfurûşi-yi İslâmiyye, Tahran, h.ş.1349-1369.
- Sâdât, Muhammed Ali; Râhnemâ-yi Pederân ve Mâderân, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Tahran, h.ş. 1372.
- Sâdıkî, Muhammed; El-Furkan fi Tefsiri'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân ve's-Sunne, İkinci baskı, İntişarat-ı Ferheng-i İslâmî, Tahran, h.ş.1365.
- Sâdî (Şirazî), Muslihuddîn; Gülistan, Gulammuhsin Yusufî'nin tashihi, Dördüncü baskı, Hârezmî Yay., Tahran, h.ş. 1374.
- Sadr Necefi, Muhammed Bâkır; Durusu fi İlmi'l-Usûl, Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, k.1410.
- Sadûk, İbni Cafer Muhammed bin Ali bin Hüseyin bin Bâbeveyh Kummî; El-Hisâl, Ali Ekber Gaffârî tahkiki, 2. Baskı, Cemaatu'l-Muderrisin fi Havzati'l-İlmiyye, Kum, tarihsiz.
- Sadûk, İbni Cafer Muhammed bin Ali bin Hüseyin bin Bâbeveyh Kummî; Men Lâ Yehzuruhu'l-Fakih, Ali Ekber Gaffârî'nin tahkiki, 2. Baskı, Cemaatu'l-Muderrisin, Kum, k. 1404.
- Saffâr Kummî, Hasan; Besâiru'd-Derecâtî fi Fezâil-i Âl-i Muhammed (s.a.a), 2. Baskı, yersiz ve tarihsiz.
- Saidî, Abdullatif Abdulhekîm; El-Usretu'l-Muselleme, Ussu ve Mebâdî, 2. Baskı, Dâru'l-Misriyyeti'l-Benaniyye, Kahire, k. 1413.
- Sâlihî Şâmî, Muhammed bin Yusuf; Subulu'l-Huda ve'r-Reşâdî fi Sireti Hayri'l-İbâd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, k.1414.

- Sears, William; Mâder ve Pervereş-i Ferzend, Pervîn Ferhadî'nin tercümesi, Birinci baskı, Kitab-ı Mâd, Tahran, h.ş. 1369.
- Selma, Muhammed bin Mes'ûd ibni Ayyâs; Tefsir-i Ayyâsî, C. 2, El-Mektebetu'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, Tahran, h.ş. 1363.
- Sibt ibni Cevzî, Yusuf bin Kızıağlı bin Abdullah; Tezkiretu'l-Havâs, Şerif Razi yay., Kum, h.ş. 1376.
- Siddik, İsa; Tarih-i Ferheng-i İran, 7. Baskı, Dânişgâh-i Tahran, Tahran, h.ş. 1354.
- Subhanî Tebrizî, Cafer; İzva-i alâ Akâidi's-Siati'l-İmâmiyye ve Tarihihim, Neşr-i Meş'ar, Tahran, k.1421.
- Sutude, Hidâyetullah; Mukaddime-yi ber Âsibşinâsi-yi İctimâî, Âvâ-yi Nur, Tahran, h.ş. 1372.
- Suveyd, Muhammed Nûr bin Abdu'l-Hafız; Minhacu't-Terbiyeti'n-Nebeviyyeti't-Tıfl, Beşinci baskı, Dâru İbni Kesir, Beyrut, k.1416.
- Şâmbeyânî, Hüşeng; Bezehkâri-yi Etfâl ve Nevcevanân, Üçüncü baskı, Vistar Yay., Tahran, h.ş. 1372.
- Şehid-i Sâni; Munyetu'l-Merîd fi Âdâbi'l-Mufid ve'l-Mustefid, Rıza Muhtarî'nin tahkiki, Birinci baskı, Mektebetu'l-Âlami'l-İslâmî, Kum, k. 1409/ş.1368.
- Şuayr, Tâcuddîn; Câmiu'l-Ahbâr, İntişarât-ı Razî, Kum, h.ş.1363.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin; Sünenu'n-Nebi (s.a.a), 1. Baskı, İslâmiye Yay., Tahran, h.ş.1375.
- Taberânî, Süleyman bin Ahmed; El-Mucemu'l-Evsat, yersiz: Dâru'l-Haremeyn, k. 1415.
- Tabersî, Fazl bin Hasan; Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân, 2. Baskı, Dâru'l-Marifeti't-Tabae ve'n-Neşr, Beyrut, k.1408/m.1988.
- Tabersî, Raziuddîn Ebi Nasr el-Hasan bin Fazl; Mekârimu'l-Ahlâk, Dâru'l-Havrâ, Beyrut, k.1408.
- Tarihi, Fahrüddîn; Mecmau'l-Bahreyn, 2 cilt, 2. Baskı, Ferheng-i İslâmî Yay., Tahran, h.ş. 1367.
- Tûsî, Ebi Cafer; İhtiyâru Mârifeti'r-Ricâli'l-Keşşî, Editör Seyyid Mehdi Recâyî, Muessese-i Alu'l-Beyt, Kum, k.1404.
- Velâyî, İsa; Ferheng-i Teşrihi-yi İstilahât-ı Usûli, 1. Baskı, Neşr-i Ney, Tahran, h.ş. 1374.
- Verrâm, Zâhid Ebu Hüseyin; Tenbihu'l-Havâtır ve Nüzhetu'n-Nevâzir (Mecmua-yi Verrâm), 3. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran, h.ş. 1368.
- Yâkubî, Ahmed bin İshak; Tarihu'l-Yâkubî, Muessese ve Neşr-i Ferheng-i Ehl-i Beyt, Kum, tarihsiz.